

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

НАУКОВІ ПРАЦІ

ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ВИП. 2

**ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС
З ПИТАНЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
НАУКИ І ОСВІТИ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ**

Київ
Педагогічна думка
2010

УДК 026:37](477-25)(062.552)

ББК 78.342я431

Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою Державної науково-педагогічної
бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 7 від 23.06.2010 р.)*

- Н 34** Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Вип. 2. Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. А. Дубровіна, В. А. Вергунов, Т. І. Ківшар (голова), Л. Г. Петрова, Г. П. Пустовіт, П. І. Рогова (заст. голови), В. І. Лутовинова, Т. В. Добко, Я. О. Чепуренко, О. М. Яценко, Я. Є. Сошинська, О. З. Клименко]. – К. : Педагогічна думка, 2010. – 320 с. : табл., іл.

ISBN 978-966-644-176-1

Збірник наукових праць містить статті, підготовлені фахівцями ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського за результатами НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського», а також доповіді, виголошені на Міжнародній науково-практичній конференції «Формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з психолого-педагогічних питань та освіти: сучасний стан та шляхи розвитку» (22–24 вересня 2010 р., Київ).

УДК 026:37](477-25)(062.552)

ББК 78.342я431

Редакційна колегія:

Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАН

України, д. і. н.

В. А. Вергунов, д. с.-г. н.

Т. І. Ківшар, д. і. н. (голова)

Л. Г. Петрова, д. пед. н.

Г. П. Пустовіт, д. пед. н.

П. І. Рогова, к. і. н. (заст. голови)

В. І. Лутовинова, к. і. н.

Т. В. Добко, к. і. н.

Я. О. Чепуренко, к. і. н.

О. М. Яценко, к. і. н.

Я. Є. Сошинська, к. і. н.

О. З. Клименко, к. і. н.

Рецензенти:

О. В. Сухомлинська, акад., д. пед. н.

О. В. Воскобойнікова-Гузєва, к. і. н.

© Національна академія
педагогічних наук України, 2010

© Державна науково-педагогічна
бібліотека України

ім. В. О. Сухомлинського, 2010

© Педагогічна думка, 2010

ISBN ISBN 978-966-644-176-1

ЗМІСТ

<i>Перелік скорочень</i>	6
Розділ I. Наукові засади діяльності та стратегія розвитку національних, державних бібліотек України і зарубіжжя на сучасному етапі	9
<i>Рогова П. І.</i> Формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: стан і шляхи розвитку.....	10
<i>Воскобойнікова-Гузєва О. В.</i> Бібліотечно-інформаційна діяльність: наукове забезпечення.....	28
<i>Вергунов В. А.</i> Іноземна сільськогосподарська книга у фондах наукових бібліотек: історико-бібліографічне дослідження для потреб трансферу інновацій.....	36
<i>Ковальчук Г. І.</i> Теорія та практика роботи з рідкісними й цінними книгами.....	46
<i>Маркарова Т. С.</i> Педагогическая библиотека как один из главных источников научно-информационного обеспечения современного образования.....	52
<i>Дічек Н. П.</i> На шляху поширення надбань української педагогіки.....	58
<i>Артемов Ю. І.</i> Концептуальна модель бібліотеки суспільства знань.....	66
<i>Рева Л. Г.</i> Фонди слов'янських першо- і стародруків у вихованні високодуховної особистості.....	72
<i>Прокopcук В. С.</i> Наукова робота наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.....	80
<i>Солонська Н. Г.</i> Основоположний принцип культурно-просвітницької діяльності національних бібліотек.....	87
<i>Хемчян І. І.</i> Науково-методична діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: здобутки десятиріччя.....	94
<i>Заліток Л. М.</i> В. Сухомлинський про роль книжки у вихованні духовної особистості.....	110
Розділ II. Інформаційні ресурси бібліотек: шляхи формування	117
<i>Сошинська Я. Є.</i> Друковані та електронні ресурси: ступінь прихильності користувачів.....	118

<i>Бондар Л. М., Плужнікова Н. С.</i> Шляхи формування галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського.....	122
<i>Плужнікова Н. С., Шапошник Л. Л.</i> Комплектування фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського виданнями Національної академії педагогічних наук України.....	129
<i>Самчук Л. І.</i> Кооперативна діяльність освітянських бібліотек України з формування електронних каталогів.....	139
<i>Жесткова А. А., Бондаренко В. В.</i> Стан та перспективи формування фонду документів іноземними мовами в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського.....	145
<i>Поперечна Л. А.</i> Стратегія управління інформаційними ресурсами бібліотек ВНЗ (за результатами аналізу діяльності бібліотек ВНЗ III-IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю у 2007–2009 рр.).....	152
<i>Роскіна Т. И., Картузов К. Н.</i> Повышение уровня информационного обеспечения школьных библиотек через создание корпоративных ресурсов.....	168
<i>Горбенко Н. А.</i> Теоретичні аспекти дослідження вітчизняного педагогічного журналу.....	174
<i>Саух В. М.</i> Региональная распределенная информационная система управления образовательными ресурсами.....	182
<i>Лога Т. В.</i> Видання української діаспори як складова документного ресурсу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.....	191
<i>Лога Т. В., Сізнцева Н. М.</i> Колекція творів Януша Корчака та літератури про нього у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.....	202
<i>Білоус В. С.</i> Формування та використання електронних ресурсів у бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.....	210
Розділ III. Розкриття змісту і надання доступу до інформаційних ресурсів бібліотек.....	217
<i>Грудініна Н. Д.</i> Традиційні та електронні засоби розкриття змісту інформаційного ресурсу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського....	218
<i>Коваленко С. Г.</i> Відображення стану інформаційного ресурсу Державної науково-педагогічної бібліотеки України	

імені В. О. Сухомлинського через паспортизацію електронного каталогу.....	225
Зоріна Н. Є. Розкриття змісту інформаційного ресурсу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського через аналітико-синтетичне опрацювання наукових збірників.....	233
Пономаренко Л. О. Становлення та розвиток інформаційно-аналітичної діяльності в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського.....	241
Коваленко І. Й. Шляхи розвитку галузевої реферативної бази даних Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.....	251
Савенкова Л. В. Аналіз контенту веб-сайтів бібліотек педагогічних університетів України 2010 року.....	256
Печенежська О. А. Задоволення інформаційних потреб користувачів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського через персональний та міжбібліотечний абонементи.....	264
Довгань О. В. Віртуальна бібліографічна довідка – інноваційний напрям інформаційно-бібліографічної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.....	269
Мацібора Н. Г. Особливості історико-бібліографічного дослідження книжкових і журнальних колекцій XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.....	274
Стельмах Н. А. Біобібліографічна серія «Академіки НАПН України» як важлива складова всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу.....	281
Заморіна Т. М. Посібники наукової бібліографії як складова бібліографічних ресурсів України.....	289
Мозгова В. П. Інформаційна культура особистості в акмеологічних моделях середніх загальноосвітніх навчальних закладів: спроба компаративного аналізу.....	297
Бардашевська А. І. Інноваційно-навчальні програми для шкільних бібліотек.....	308
Умаханова Б. М. Библиотечно-информационное обслуживание в контексте поликультурного образования.....	313
<i>Відомості про авторів</i>	317

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АБІС – автоматизована бібліотечно-інформаційна система

АРБІКОН – Асоціація регіональних бібліотечних консорціумів

АРМ – автоматизоване робоче місце

АСІБТ – Асоціація сучасних інформаційних бібліотечних технологій

АСОД – аналітико-синтетичне опрацювання документів

АФ «КА» – авторитетний файл «Коллективні автори»

ББК – бібліотечно-бібліографічна класифікація

БД – база даних

БЗ – бібліографічний запис

БІД – бібліотечно-інформаційна діяльність

БІР – бібліотечно-інформаційна рада

БП – бібліографічний посібник

ВАК – Вища атестаційна комісія

ВБД – віртуальна бібліографічна довідка

ВГІР – всеукраїнський галузевий інформаційний ресурс

ВДС – віртуальна довідкова служба

ВІНІТІ – Всеросійський інститут наукової і технічної інформації

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ВП – відокремлений підрозділ

ВРІ – вибіркове розповсюдження інформації

ГНПБ України ім. В. А. Сухомлинського – Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского

ГУС – государственный ученый совет

ДАА – Державна аграрна академія

ДАУ – Державний аграрний університет

ДБФ – Державний бібліотечний фонд

ДГУ – Державний гуманітарний університет

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського

ДНСГБ України – Державна наукова сільськогосподарська бібліотека України

ДПА – довідково-пошуковий апарат

ДПШ – Державний педагогічний інститут

ДПУ – Державний педагогічний університет

ДУ – Державний університет

ЕБ – електронна бібліотека

ЕДД – електронна доставка документів

ЕЗ – електронний запис

ЕИОП – единое информационно-образовательное пространство

ЕК – електронний каталог

ЄГІР – єдиний галузевий інформаційний ресурс

ЗЕІ – зала електронної інформації
ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад

ІЗМН – Інститут змісту і методів навчання

ІК – інформаційна культура

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ІНІСН – Інститут наукової інформації із суспільних наук

ІО – інформаційна освіта

ІП – інформаційні потреби

ІПА – інженерно-педагогічна академія

ІПМ – інформаційно-пошукова мова

ІПРІ – Інститут проблем реєстрації інформації

ІПС – інформаційно-пошукові системи

ІФЛА – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ

ІЦ – інформаційний центр

ІКТ – информационно-коммуникационные технологии

ІР – информационный ресурс

ІТ – информационная технология

КБ – кабінет бібліотекознавства

Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського – Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека імені Д. І. Чижевського

КОПОПК – Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів

КПЦ – культурно-просвітницький центр

ЛОНПБ – Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека

МАУП – Міжрегіональна академія управління персоналом

МБА – міжбібліотечний абонемент

ММБА – міжнародний міжбібліотечний абонемент

МНПБ – Миколаївська науково-педагогічна бібліотека

МОН України – Міністерство освіти і науки України

МОУ – муниципальное общеобразовательное учреждение

МТБ – матеріально-технічна база

НААН України – Національна академія аграрних наук України

НАЕУ – Національний агроекологічний університет

НАН України – Національна академія наук України

НАПН України – Національна академія педагогічних наук України

НАУ – Національний аграрний університет

НаУКМА – Національний університет «Києво-Могилянська академія»

НБ – наукова бібліотека

НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НВК – навчально-виховний комбінат

НДР – науково-дослідна робота

НДУ – науково-дослідні установи

НІБ України – Національна історична бібліотека України

НМР – науково-методична робота

НМЦ – науково-методичний центр

ННЦ – Національний науковий центр

НПБ – научно-педагогическая библиотека

НПУ – Національний педагогічний університет

НТІ – науково-технічна інформація

НУ – національний університет

НУБіП – Національний університет біоресурсів і природокористування

ОБД – обласна бібліотека для дітей

ОДА – обласна державна адміністрація

ОППО – обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ПБП – покажчики бібліографічних посібників

ПОД – пошуковий образ документа

ПОЗ – пошуковий образ запити

Подільський ДАТУ – Подільський державний аграрно-технічний університет

ПУ – педагогічний університет

РАСГН – Російська академія сільськогосподарських наук

РБД – реферативна база даних

РПО – Регіональний інститут післядипломної освіти

РНБ – Російська національна бібліотека

СКК – система каталогів і картотек

СКСЗ – систематична картотека статей із наукових збірників

СОШ – средняя общеобразовательная школа

СУБД – система управління базами даних

Таврійський ДАТУ – Таврійський державний агротехнологічний університет

ТБ – традиционные библиотеки

УААН – Українська академія аграрних наук

УБР – український бібліографічний репертуар

УГЛ КНУ ім. Т. Г. Шевченка – Український гуманітарний ліцей Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК – універсальна десяткова класифікація

УРЖ – український реферативний журнал

ЦППО – Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти

ЦОБ – Центральна освітянська бібліотека

ЦУКК – центральний український кооперативний каталог

ШБ – шкільна бібліотека

ШМБ – Школа молодого бібліотекаря

ЭБ – электронные библиотеки

РОЗДІЛ I

**НАУКОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНИХ, ДЕРЖАВНИХ
БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ І ЗАРУБІЖЖЯ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

**ФОРМУВАННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ГАЛУЗЕВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ НА БАЗІ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: СТАН І ШЛЯХИ РОЗВИТКУ**

У статті представлено результати науково-дослідної роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського», науковим керівником якої була автор статті, та стратегію розвитку фондів зазначеної вище бібліотеки й мережі освітянських книгозбірень МОН України і НАПН України.

Ключові слова: науково-дослідна робота, всеукраїнський галузевий інформаційний ресурс (ВГІР), єдиний галузевий інформаційний ресурс (ЄГІР), інноваційні форми роботи, база даних, веб-портал, Державний бібліотечний фонд, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Постановка проблеми. Фундаментальною ознакою сучасного суспільства – суспільства знань – є активний розвиток освіти і науки, тому у зв'язку з усе зростаючими потребами нашої держави у повноцінному інформаційному ресурсі з вищезазначених питань постало завдання щодо його активного формування й розвитку, зокрема, ресурсу з питань освіти, психології та педагогіки як України, так і світу, який має бути вагомим сегментом Державного бібліотечного фонду (ДБФ) України, документною базою інноваційного розвитку вітчизняної педагогічної науки та освіти, соціально-економічного розвитку нашої держави. Це вимагає цілеспрямованого наукового підходу до проблем створення системи інформаційних галузевих ресурсів, зокрема, мережею освітянських бібліотек НАПН України і МОН України, аналізу його стану, структури, динаміки. Адже ці бібліотеки на всіх етапах розвитку освіти були її невід'ємною складовою. Саме тому розроблення науково обґрунтованих підходів, методів та напрямів формування повноцінного галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), яка є всеукраїнським галузевим науково-інформаційним центром, та створення в освітянській галузі єдиного інформаційного ресурсу з психолого-педагогічних питань на основі взаємодії та координації бібліотек мережі, що очолює вищезазначена державна бібліотека, є нагальною потребою.

З огляду на актуальність зазначеного вище питання колектив ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж 2006–2010 рр. здійснював НДР «**Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського**» (наук. кер. – к. і. н, с. н. с. П. І. Рогова). Обрана тема є першою спробою наукового осмислення галузевого фондознавства у вітчизняному загальному фондознавстві. Такий напрям обумовлений Статутом бібліотеки і тими завданнями, які на неї покладені як на наукову установу з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства, а також як на державну галузеву книгозбірню, яка в контексті формування ДБФ має розбудувати його повноцінний сегмент психолого-педагогічної тематики.

Мета дослідження – розробка теоретико-методологічних, організаційних та технологічних засад формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти відповідно до змінюваних інформаційних потреб суспільства.

Поставлена мета зумовила такі завдання наукової роботи:

- розробити теоретико-методологічні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відповідно до інформаційних потреб суспільства;
- з'ясувати термінологічні питання щодо формування фондів у освітянських бібліотеках;
- вивчити інформаційні потреби суспільства у всеукраїнському інформаційному ресурсі з психолого-педагогічних питань;
- сформувати напрями і методи формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- розкрити зміст всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі;
- розробити модель єдиного галузевого інформаційного ресурсу, визначити учасників координації для забезпечення повноти комплектування документного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек мережі;
- поглибити науково-методичну діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського щодо реформування роботи мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

Об'єктом дослідження є інформаційний галузевий ресурс ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

Предметом дослідження є процеси формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та єдиного галузевого інформаційного ресурсу на основі взаємодії та координації мережі освітянських книгозбірень в умовах розвитку суспільства знань під керівництвом вищезазначеної бібліотеки.

Методи дослідження НДР базувались на основоположних принципах історичної науки – історизмі, всебічності, об'єктивності. У дослідженні використовувались загальнонаукові методи, зокрема виявлення, вивчення, пояснення, аналіз і синтез, порівняльний метод. Комплексний характер дослідження потребував також застосування термінологічного, статистичного й соціологічного методів, принципів системного підходу, відповідно до якого інформаційний ресурс розглядався як складна система. Для обґрунтування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу та єдиного галузевого інформаційного ресурсу було застосовано метод моделювання.

Відповідно до завдань НДР у межах дослідження формувалася й аналізувалася джерельна база, до якої ввійшли наукові праці зарубіжних й вітчизняних бібліотекознавців, матеріали конференцій, законодавчі й нормативні акти, стандарти України, Росії та інших зарубіжних країн з питань фондів, звіти з НДР, матеріали з періодичних видань, довідкові видання (енциклопедії, термінологічні словники, довідники), підручники, посібники, каталоги вчительських й педагогічних бібліотек тощо. Станом на 1.01.2011 р. вона налічує понад **1300** назв документів, які відтворено в тематичній картотеці та в електронній базі Кабінету бібліотекознавства ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Методологічною базою даної НДР став комплексний підхід до дослідження історії формування та розвитку фондів бібліотек України й зарубіжжя, зокрема спеціальних, що ґрунтується на теорії фондознавства, яка розпочала своє формування у XVIII-XIX ст. і найбільш активно розвинулася впродовж XX ст. Здійснене, завдяки своїй історично-культурній, науково-інформаційній та пізнавальній цінності, є об'єктом фондотворення бібліотек України, зокрема, у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Так, наукові узагальнення щодо окремих аспектів формування бібліотечних фондів висвітлені у працях іноземних та вітчизняних фахівців XVIII-XIX ст.: Р. Бар'є, Ф. Берта, Н. Кошеля, К. Клемена, В. Купріянова, Г. Лейбніца, Г. Ноде, О. М. Оленіна, Ф. Рейсса, Б. М. Салтикова, В. І. Соболющикова, Р. де Фурневаля, М. Шреттінгера та інших. На початку XX ст. деякі теоретичні та прикладні аспекти функціонування окремих джерел і способів документопостачання та формування ядра бібліотечного фонду розробляли у своїх працях такі всесвітньо відомі бібліотекознавці, як Є. В. Балабанова, Я. В. Борисов, К. М. Дерунов, П. Отле, А. А. Покровський, М. О. Рубакін, К. І. Рубинський, Л. Б. Хавкіна та інші. У кінці XIX ст. – на початку XX ст. приділяється увага формуванню фондів спеціальних бібліотек, зокрема вчительських, шкільних, що знаходимо у працях С. О. Сірополка [1], членів Харківського товариства розповсюдження в народі грамотності (ХТГ), які у 1869 р. створили довідково-педагогічну бібліотеку у структурі даного товариства [2], та членів Київського товариства грамотності (КТГ), які пізніше, а саме у 1896 р., заснували подібну бібліотеку у структурі свого товариства [3] і у звітах товариств аналізували стан формування фондів цих бібліотек. У 20-х роках XX ст. формуванню фондів спеціальних педагогічних бібліотек певною

мірою приділяли увагу Д. Балака [4], Ю. Меженко [5], С. Сірополко [6], а також практики педагогічних бібліотек Ф. Лісник [7], П. Тімохін [8] та ін.

У 1950-ті роки теоретичне обґрунтування процесу формування бібліотечного фонду здійснив видатний російський науковець Ю. Григор'єв [9]. Упродовж 50–80-х років ХХ ст. до характеристики окремих аспектів функціонування системи документопостачання бібліотек звертались такі відомі бібліотекознавці, як М. Васильченко [10], В. Скворцов [11], Ю. Столяров [12], В. Терьошин [13], І. Фрумін [14], О. Чубар'ян [15], В. Шилов [16] та інші. Чимало сучасних українських дослідників у ХХ ст. зробили свій вагомий внесок у наукове обґрунтування загального фондознавства, серед яких: Л. Дубровіна [17], В. Ільганаєва [18], С. Кулешов [19], Н. Кушнарєнко [20], О. Онищенко [17], І. Павлуша [21], К. Селіверстова [22], М. Слободяник [23], А. Соляник [24], О. Воскобойнікова-Гузєва [25], Я. Чепурєнко [26] та інші. Теоретичним аспектам моделювання фонду як наукового підґрунтя щодо його формування та розвитку приділяли увагу сучасні російські та українські бібліотекознавці: М. Васильченко [27], Ю. Григор'єв [9], Н. Карташов [28], Ю. Столяров [29], В. Терьошин [13], Т. Самохіна [30] та інші. У дослідженнях цих учених лише частково розкривались процеси та особливості формування галузевих фондів. Необхідно зазначити, що впродовж 50–60-х років ХХ ст. формуванню бібліотечного ядра фонду шкільної бібліотеки приділяв значну увагу у практичній та науковій діяльності видатний український педагог-гуманіст В. Сухомлинський [31; 32].

У незалежній Україні у зв'язку із заснуванням Центральної освітянської бібліотеки (ЦОБ) та ДНПБ України дане питання стало об'єктом певної уваги фахівців провідних освітянських та вищезазначених книгозбірень [33; 36].

Вагому роль у нашому дослідженні відіграла праця сучасного російського бібліотекознавця Т. Каратигіної «Система спеціальних библиотек в СССР» (1978) [34], яка є одним із небагатьох видань, де з'ясовуються теоретичні засади діяльності спеціальних бібліотек у колишньому Радянському Союзі, і яка залишається актуальною і сьогодні. Важливою працею, що є на даному етапі єдиним комплексним дослідженням, присвяченим історії розвитку педагогічних бібліотек України, стала монографія Рогової П. І. «Педагогічні бібліотеки України (друга половина ХІХ ст. – 20-ті роки ХХ ст.)» (2009) [35], підготовлена у рамках даної НДР, в якій визначено та обґрунтовано основні етапи становлення й розвитку педагогічних бібліотек у зазначений вище період, соціальне призначення й функції, а також типологічні ознаки, серед яких одна з головних – наявність спеціального фонду у цих бібліотеках, завдяки якому здійснюється діяльність щодо забезпечення фахових потреб освітян, а також наукові публікації фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що вийшли впродовж останнього десятиріччя, й спеціальні дослідження, що висвітлювали розвиток педагогічних та освітянських бібліотек у різні періоди [36]. Чимало публікацій, присвячених формуванню, збереженню та популяризації галузевого інформаційного ресурсу ДНПБ Украї-

ни ім. В. О. Сухомлинського для розвитку вітчизняної педагогічної науки і практики, були оприлюднені за період дослідження [37; 38].

Суттєве значення для дослідження мали публікації про історію формування та розвиток фондів державних і національних галузевих бібліотек інших видів колишнього Радянського Союзу та сучасної України, зокрема медичних, технічних, сільськогосподарських, що вийшли впродовж останнього десятиріччя [39–41].

Джерельною базою дослідження стали також законодавчі акти, зокрема міждержавні угоди, закони України, укази Президента України, що безпосередньо регламентують бібліотечну діяльність. Це, зокрема, постанова Кабінету Міністрів «Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України» (1999), з якої починає свій відлік офіційна історія бібліотеки, закони України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» [42], «Про обов'язковий примірник» [43], «Про Національну програму інформатизації» [44], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [45], «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» [46], «Про інформацію» [47], «Про схвалення Концепції Державної цільової національної культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» [48] та ін. Аналіз законодавчих та нормативних актів дав підстави для такого висновку: вищезазначені документи мають вагомe значення для функціонування спеціальних бібліотек в Україні, зокрема на формування їх фондів, хоча документи державного рівня не враховують особливості формування фондів даних книгозбірень.

Здійснений аналіз дав підстави для такого висновку: теоретико-методологічні, методичні, технологічні та організаційні засади забезпечення системи цілеспрямованого формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної освіти і науки – тема малодосліджена і недостатньо розроблена. Випало з кола наукового осмислення також обґрунтування формування єдиного галузевого інформаційного ресурсу бібліотек освітянської мережі МОН України та НАПН України, яке має базуватися на взаємодії цих книгозбірень. Вищезазначене стало предметом дослідження ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж 2006–2010 рр.

Для проведення НДР було проаналізовано терміносистему дослідження за цією темою. Зокрема, вивчено міждержавні й державні стандарти щодо розвитку фондів, термінологічні словники, що вийшли в Україні та Російській Федерації. Також було здійснено аналіз правової законодавчої бази України, Російської Федерації, Білорусі стосовно формування ресурсів та порівняно дефініції в українських документах із дефініціями у документах цих країн. Виявлено, що багато термінів із питань фондознавства, інформаційної діяльності відсутні у понятійно-категоріальному апараті. У результаті аналізу фахівцями бібліотеки підготовлено до друку словник законодавчої та стандартизованої термінології «**Інформаційні ресурси**», до якого увійшли терміни із законів України, що регулюють відносини в інформаційній сфері, державні стандарти України з інформаційної діяльності, бібліотечної, видавничої та

архівної справи, які визначають процеси створення, формування, зберігання, використання та поширення інформаційних ресурсів. Також науковим керівником даної НДР та автором даної статті розроблено і запропоновано дефініції, що безпосередньо стосувалися теми дослідження і які відсутні у термінологічному апараті з формування ресурсів.

Бібліотечно-інформаційний ресурс – це сукупність упорядкованої документованої інформації, що зберігається в бібліотеках і призначена для задоволення інформаційних, науково-дослідних, освітніх і культурних потреб користувачів, включаючи бібліотечні фонди та засоби інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для їх опрацювання, зберігання та користування.

Всеукраїнський галузевий (освітній) інформаційний ресурс (ВГІР) – сукупність максимально повної вітчизняної упорядкованої документованої галузевої (освітньої) інформації в традиційній та електронній формі з питань педагогічної науки та освіти й науково обґрунтованих іноземних вибіркового документів цієї ж тематики, що надаються у користування в Україні та за її межами.

Єдиний галузевий інформаційний ресурс (ЄГІР) – це система взаємопов'язаних інформаційних ресурсів (бібліотечних фондів та засобів ІКТ), яка формується на основі обов'язкової координації за відомчим і галузевим принципом із метою спільного використання установами та закладами освіти різних рівнів відповідної галузі.

Створюючи на своїй базі ВГІР, а з бібліотеками мережі – ЄГІР, ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського формує вагому складову державного (національного) бібліотечного фонду, що сприятиме повноцінному інформаційному забезпеченню розвитку науки і освіти в Україні (рис. 1).

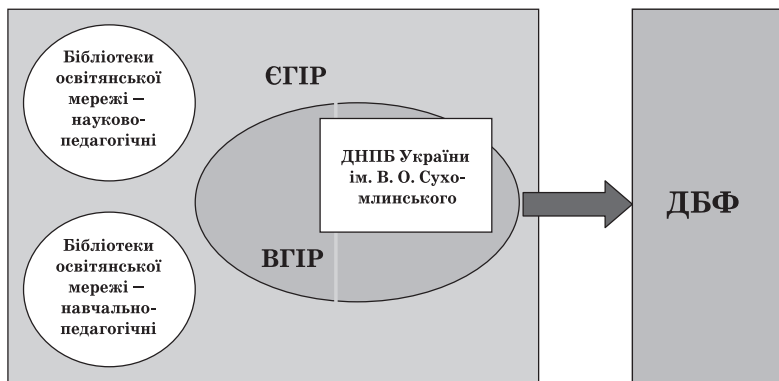

Рис. 1. Стратегія розвитку інформаційного ресурсу мережі освітнянських бібліотек

Розроблений термінологічний апарат став теоретичною базою для виконання завдань НДР упродовж п'ятиріччя. Результат теоретичного та методичного забезпечення формування всеукраїнського галузевого інформацій-

ного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у концентрованому вигляді становить понад 200 друкованих праць, до яких ввійшли наукові і нормативні документи, підготовлені фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема:

- монографія – 1;
- друкований збірник наукових праць – 1;
- збірники в електронному вигляді, розміщені на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – 2;
- термінологічний словник -1;
- практичні посібники – 3;
- інформаційно-аналітичні огляди, що висвітлюють діяльність бібліотек мережі – 7;
- нормативно-інструктивні та методичні документи – понад 60;
- публікації з питань НДР у фахових періодичних виданнях і збірниках наукових праць – близько 150.

Головною метою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є науково-інформаційне забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики, фахових потреб науковців і практиків освітньої галузі України, сприяння здійсненню наукових досліджень у галузі педагогіки, психології, методики викладання окремих навчальних предметів, упровадження досягнень науки, техніки, передового досвіду в практику роботи навчальних закладів і їх структурних підрозділів – бібліотек. Отже, для забезпечення поставленої мети ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського має формувати ВГПР із поглибленим комплектуванням документів психолого-педагогічної тематики, як вітчизняних, так і іноземних, на різних носіях інформації, та документів із суміжних галузей знань, створюючи тим самим на своїй базі універсум галузевого знання.

Принципами формування ВГПР є ті, що визначені Ю. М. Столяровим щодо формування фондів бібліотек, а саме: селективність, конгруентність, профілювання-координування, систематичність [49, с. 68–75]. Відомо, що трансформація, що відбувалася в теорії і практиці роботи з фондами, призвела до термінологічних новацій. Так, терміносполучення «розвиток фондів» змінився терміном «управління фондами». Як зазначає М. Васильченко, «управління бібліотечним фондом – це цілеспрямований вид діяльності, необхідний для повноцінного формування, збереження та ефективного використання бібліотечних фондів» [50]. Отже, процес управління фондами акумулює низку напрямів діяльності щодо їх стану, кількісної та якісної характеристики, зокрема: управління формуванням фонду; управління збереженням фонду; управління використанням фонду. Системний підхід щодо управління фондом є основоположним у діяльності бібліотек різного рівня, що діють як система і об'єднані в систему [29].

Системний підхід був використаний у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського під час проведення НДР у всіх її напрямках щодо формування ВГПР. Упродовж п'яти років дослідження колективом вивчалися, насампе-

ред, інформаційні потреби суспільства у ВГІР шляхом декількох анкетувань [51; 52], висновки яких вплинули на визначення напрямів та якості формування даного ресурсу традиційними та інноваційними методами. Зокрема, було виявлено, що у 2006 р. із понад 2,5 тис. видавництв та видавничих організацій України до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надсилали обов'язковий примірник тільки 528 установ, а у 2010 р. – уже 1210 установ. Отже, завдяки системній роботі співробітників відділу наукового комплектування фондів упродовж п'ятиріччя зросло надходження як вітчизняних, так і іноземних документів психолого-педагогічної тематики на паперових і електронних носіях.

Діяльність бібліотек, зокрема спеціальних, потребує розроблення власних нормативних документів, які відобразатимуть і закріплюватимуть особливості їх розвитку. Упродовж п'ятиріччя фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було розроблено 60 інструктивних і методичних документів, більшість яких стосується роботи з фондом. Усі ці документи об'єднано в збірник *«Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2006–2010 рр.)»*, який буде надіслано до провідних освітянських бібліотек мережі [53]. Серед розроблених документів, що ввійшли до збірника, особливе місце посідають: «Програма зберігання бібліотечних фондів у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського на 2008–2015 рр.», «Положення про фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», «Методичні рекомендації щодо заповнення паспорта фонду» та ін. Вагомим здобутком НДР є практичні посібники по роботі з фондом. Зокрема, групою фахівців підготовлено практичний посібник з упровадження в практику роботи освітянських бібліотек нових стандартів з бібліографічного описування документів [54], який був надрукований у спеціальному випуску науково-методичного видання «Шкільна бібліотека плюс».

Одним із головних завдань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є збереження фонду, який є вагомою складовою загальнонаціональної культурної спадщини, цінним історичним джерелом для вивчення динаміки освіти і науки. Значна частина унікальних документів виняткової історичної і наукової цінності, які зафіксували розвиток педагогічної науки і освіти протягом кількох століть, зберігається у фондах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Дана бібліотека, заснована 10 років тому на базі фондів двох спеціальних бібліотек – наукової бібліотеки Інституту педагогіки та Центральної освітянської бібліотеки МОН України, отримала у спадок від них цінний фонд багатогалузевого змісту, хронологічні межі якого – XVIII–XX ст. Його вагомою складовою є документи з питань педагогіки та психології. З перших років діяльності державної книгозбірні перед дирекцією та відділом наукового зберігання фондів постали проблеми, які необхідно було вирішувати водночас з організацією перевезення фонду, його розстановкою, збереженням та введенням документів у науковий і культурний обіг.

Саме тому впродовж 10 років, а особливо у межах даної НДР, особливу увагу було приділено аналізу фонду, формуванню його організаційно-функціональної структури, виділенню підфондів і колекцій, а також розробленню наукових, методичних і технологічних засад щодо його збереження й використання.

Аналіз стану фонду новоствореної бібліотеки показав, що найбільш серйозні проблеми є з колишнім фондом наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України. Через відсутність приміщення в Інституті педагогіки фонд чотири рази перевозився з одного приміщення в інше, де перебував у непристосованих для його зберігання місцях. У зв'язку з цим фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського констатувалося наступне:

- було втрачено каталог на частину фонду, зокрема на значну кількість рідкісних і цінних видань;
- для рідкісних і цінних видань не було створено відповідні умови зберігання, вони не реставрувалися, псувалися, втрачалися обкладинки, сторінки тощо;
- частина фонду наукової бібліотеки Інституту педагогіки була залита водою тощо.

З метою системного підходу до питань збереження фонду та вирішення нагальних проблем було розроблено «Програму зберігання бібліотечних фондів у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського на 2008–2015 рр.», в якій передбачено основні заходи щодо збереження та використання як фонду бібліотеки у цілому, так і документів, що становлять об'єкт «Національне надбання України». Особлива увага у Програмі приділена організації збереження фонду рідкісних і цінних видань з питань педагогіки і психології, які є ваговою складовою галузевого інформаційного ресурсу – сегменту ДБФ. Упродовж п'яти років НДР вони оцифровувалися, реставрувалися, здійснювалась їх хімічна обробка і дезінфекція, мікрофільмування тощо. Також ретельно зберігалися документи, в яких висвітлюється історія України, зокрема освіти, виданих представниками української діаспори США, Канади, Австралії. У зв'язку з вищезазначеним, у структурі відділу наукового зберігання фондів організовано сектор рідкісних і цінних видань, визначено напрями його роботи. Водночас адміністрацією бібліотеки за підтримки НАПН України здійснювався ремонт тепломережі, придбання й установка нових стелажів, шаф для рідкісних видань, встановлення кондиціонерів, протипожежної сигналізації, дотримувалася оптимальний режим зберігання, зокрема, забезпечувався постійний клімат-контроль, систематичне знепилення фонду, що забезпечило якісний стан збереження ВГПР на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського тощо. Проведена впродовж п'ятиріччя коловальна комплексна і системна робота з фондом, зокрема, з унікальними виданнями з питань педагогіки та психології, сприяла його організації та збереженню згідно зі стандартами та нормами, що у свою чергу дало можливість забезпечувати фахові потреби науковців, педагогів, учителів, бібліо-

текарів та інших груп користувачів, що приїздили до книгозбірні з усіх областей України.

Розроблення науково обґрунтованих форм і методів щодо використання та надання доступу до ВГП на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського користувачам бібліотеки, у тому числі й віддаленим, стало одним із вагомих напрямів наукового проекту. Здійснене стало показником значущості бібліотеки в сучасному інформаційному просторі. Зокрема, впродовж 2006–2010 рр.:

- створено веб-портал ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- активно формується електронний каталог (ЕК);
- розпочато створення повнотекстових баз даних (БД) і надано доступ до них через веб-портал бібліотеки та у локальній мережі;
- організовано доступ до мережевих ресурсів (безкоштовних), зокрема, бібліотек України і світу через веб-портал ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- здійснювалось бібліографічне обслуговування користувачів через віртуальну довідку;
- формувалися віртуальні інформаційно-бібліографічні ресурси з актуальних питань педагогіки і психології з розміщенням їх на веб-порталі;
- модернізувалися традиційні бібліотечні форми роботи для розкриття ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- готувалась вторинна продукція (бібліографічна та реферативна) з актуальних питань педагогіки і психології з представленням її у повнотекстовій формі на веб-порталі та розсиланням до бібліотек мережі.

Для вищезазначених інновацій було розроблено відповідні інструктивно-нормативні, методичні та технологічні документи.

Розпочавши роботу над ЕК у 2003 р. у програмі MARC-SQL, з 2006 р. бібліотека перейшла на АБІС «ІРБІС», якою користується більшість державних книгозбірень України і Російської Федерації. Нині можемо впевнено констатувати: якщо у 2006 р. загальний обсяг ЕК становив 6 770 БЗ, на 1.01.2011 р. він становить 85 907 БЗ. ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського складається з трьох баз даних: «Книги», «Періодика» та «Рідкісні книги». Державним галузевим бібліотекам притаманне глибоке розкриття тем у своєму довідково-пошуковому апараті. Тому з II півріччя 2008 р. було прийнято рішення щодо аналітичного розкриття змісту збірників наукових праць і матеріалів конференцій з питань педагогіки, психології та суміжних галузей знань, що надходять до фонду бібліотеки від понад 1000 організацій і установ України. За 2,5 року до ЕК бібліотеки введено понад 11 тис. БЗ статей. БД «Періодика» в ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського почала формуватися з 2006 р. Але впродовж 2006–2008 рр. фахівцями бібліотеки здійснено аналітико-синтетичне опрацювання всього 80 назв з 400 фахових періодичних видань (у т.ч. 11 – іноземними мовами). У 2009 р. для активізації формування ЕК бібліографічними записами, пришвидшення процесів щодо їх створення було започатковано співпрацю з біб-

ліотеками мережі, що працюють у АБІС «ІРБІС», з обміну електронними БЗ шляхом кооперації. Для здійснення вищезазначеного проводилися переговори, листування, експерименти з обміну БЗ. Як результат, упродовж 2009–2010 рр. бібліотекам мережі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського експортувала понад 4 тис. записів та імпортувала понад 2 тис. записів, завдяки чому в БД «Періодика» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на 1.01.2011 р. налічуватиметься понад 40 тис. БЗ. У результаті здійсненого інноваційні процеси активізувалися не тільки у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а й у бібліотеках мережі.

БД «Рідкісні книги» в ЕК започаткована на останньому – заключному етапі НДР – у 2010 р. Це пояснюється вагомістю підготовки щодо зазначеного вище: за 2010 р. введено до ЕК близько 1000 БЗ. Цей відповідальний напрям розпочато; у наступній НДР планується продовження започаткованого, а також здійснення широкого спектра наукової і практичної роботи з рідкісними і цінними виданнями.

На сучасному етапі розвитку суспільства знань доступність інформації у повнотекстовому форматі є пріоритетним завданням бібліотек. У межах НДР упродовж п'ятиріччя бібліотекою розпочато створення баз повнотекстових документів, обсяг яких сьогодні становить 1,5 тис. документів. Це, передусім, бази рідкісних і цінних видань, дисертацій, праць В. О. Сухомлинського, вторинна продукція ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, якої впродовж 2006–2010 рр. підготовлено 21 вагоме бібліографічне видання різних видів, із них:

- науково-допоміжних тематичних – 5;
- біобібліографічних – 13;
- рекомендаційних – 3.

Реферативна база налічує 7,5 тис. документів.

З метою розкриття фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та популяризації наукових досягнень педагогів України і світу серед широких освітянських кіл у межах НДР у 2008 р. започатковано віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу», до якого впродовж 2008–2010 рр. фахівцями бібліотеки готувалися комплексні матеріали про педагогів минулого й сучасності. Нині в зазначеному ресурсі представлено різнобічні матеріали про понад 20 персоналій, зокрема, представлено повнотекстові праці педагогів. Як показав аналіз, за два роки існування цього ресурсу через веб-портал ним скористалося понад 10 тис. користувачів. З метою швидкого доступу до ресурсів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на головній сторінці порталу розміщено розділ «Ресурси», в якому сконцентровано інформацію про традиційні та електронні ресурси бібліотеки. На порталі також є навігатор, де сконцентровано 300 лінків мережевих ресурсів психолого-педагогічної тематики України і світу.

Для інформаційного забезпечення віддалених користувачів у межах НДР з 2008 р. також почала діяти «Віртуальна бібліографічна довідка ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», яка відкрилась завдяки участі у спільно-

му проєкті «Об'єднана віртуальна довідкова служба», до складу якої входять 11 бібліотек і яку очолює Національна бібліотека України для дітей. Якщо у 2008 р. у цьому проєкті фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було виконано 155 довідок, то у 2010 р. – 500.

Усе зазначене вище зробило веб-портал ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського цікавим для різних категорій користувачів: освітян, науковців, практиків, студентів. У 2006 р. веб-сайт бібліотеки відвідало 8 тис. користувачів, у 2010 р. понад 165 тис. скористались різноплановою інформацією, представленою на порталі. За це п'ятиріччя збагатився і комп'ютерний парк ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського: він збільшився з 30 до понад 70 машин. Парк також поповнився принтерами, сканерами, копірами. Комп'ютеризовано не тільки головне приміщення, а й філію, що розміщена у Будинку вчителя (вул. Володимирська, 57).

Фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського станом на 1.01.2011 р. налічує майже 600 тис. документів, 50% якого – документи психолого-педагогічної тематики. Щорічно до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надходить близько 11 тис. документів. Завдяки системній, науково обгрунтованій роботі фахівців книгозбірні у даній НДР упродовж п'ятиріччя збільшився відсоток надходжень документів з питань психології та педагогіки, навчальної літератури. Якщо у 2006 р. документів психолого-педагогічної тематики надходило до фонду бібліотеки 43 %, то у 2010 – 74 %. Упродовж п'ятиріччя удосконалилося ведення обліку змістового та видового складу фонду в сумарній книзі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського згідно з типовими ознаками спеціальної педагогічної бібліотеки. Усе зазначене вище вплинуло не тільки на кількісний, а й на якісний стан ВГПР і сприяло повноцінному забезпеченню фахових потреб користувачів різних категорій, розвитку науки і освіти в Україні.

Та якою б вагомою не була діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, одна установа не в змозі повноцінно сформувати відповідні ресурси та здійснювати системну роботу з інформаційного забезпечення потреб науковців і практиків. Тому найефективніший шлях подальшої роботи бібліотек мережі – корпоративна діяльність, яка базується на тому, що кожен учасник робить внесок у спільну технологію, надалі він одночасно може користуватись результатами загальних засобів, спільних досягнень за заздалегідь встановленими правилами. На сьогодні, коли всі ресурси бібліотек – матеріально-технічні, кадрові, інтелектуальні – дорожчають щодня, спільна робота в корпоративній бібліотечній системі є стратегічним напрямом роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек.

У зв'язку із зазначеним вище у межах НДР було розроблено стратегію формування галузевого ресурсу спільно з мережею освітянських бібліотек – це **створення єдиного галузевого інформаційного ресурсу**, основою якого стане, зокрема, корпоративний напрям, що дасть змогу у стислі терміни сформувати вагомий галузевий сегмент ДБФ. Стратегія формування інформаційно-бібліотеч-

них ресурсів має ґрунтуватися на сучасних засобах наукового пізнання, серед яких чільне місце посідає модельний підхід. Для вивчення стану наявного ресурсу в бібліотеках мережі у межах НДР було використано вищезазначений метод і розроблено описову модель ЄГР, яка відтворює реальний стан ресурсу, що дало підстави для відповідних висновків, а також створення надалі концептуальної моделі ресурсу мережі, його стратегічного розвитку [55].

Виходячи з терміна «ЄГР», у бібліотеках мережі було проведено аналіз їх фондів, АБІС і засобів ІКТ. Фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вперше в Україні визначено кількісні показники ЄГР бібліотек освітнянської мережі та стан їх комп'ютеризації на 1.01.10 р., а саме:

- загальний фонд різних видів бібліотек мережі: від ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського до шкільних – 341 836 523 прим.;
- загальна кількість БЗ в ЕК бібліотек мережі – 3 244 247 БЗ;
- кількість користувачів за ЄРК в мережі – 7 514 519;
- кількість бібліотечних фахівців в бібліотеках мережі – 19 333 особи.

Здійснене дало можливість окреслити проблеми щодо формування, збереження та обліку фондів у бібліотеках мережі, що також дає підстави для подальшої роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського із зазначеним.

Аналіз комп'ютеризації освітнянських бібліотек різних видів дав підстави для таких висновків:

- у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України, як у головній бібліотеці мережі, найпотужніший технічний парк, медіа-центр, веб-портал, формуються різні види електронних ресурсів в АБІС «ІРБІС», діє віртуальна довідка тощо. З метою розширення доступу освітян до електронних ресурсів здійснюється послідовна наукова, методична та практична діяльність із бібліотеками мережі. Розпочато обмін електронними бібліографічними записами з даними бібліотеками. На 01.10.2010 р. у цьому проєкті беруть участь **10 книгозбірень**;

- з 42 бібліотек ВНЗ III–IV р. а., що входять до мережі, – 35 мають різне ліцензоване програмне забезпечення («ІРБІС», «УФД/Бібліотека», «АЛЕФ», UNILIB);

- з 27 бібліотек ІІПО – тільки 8 комп'ютеризовані й мають АБІС «ІРБІС», «Славутич»;

- дві науково-педагогічні бібліотеки України, а саме: Миколаївська та Львівська комп'ютеризовані, мають АБІС «ІРБІС», створюють електронні каталоги, ведуть обмін БЗ з ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

- п'ять бібліотек інститутів НАПН України недостатньо комп'ютеризовані, дві бібліотеки мають АБІС: «УФД», «ІРБІС», дві – демоверсії «ІРБІС», одна має неліцензовану АБІС.

Значна кількість бібліотек ВНЗ III–IV р. а. активно працює над створенням електронних ресурсів. На сайтах цих бібліотек користувачі мають змогу здійснювати інформаційний пошук в електронному каталозі, повнотекстових базах даних, користуватися сервісами «Віртуальна довідкова служба», «Віртуальна виставка», «Інтернет-навігатор» тощо.

У найгіршому стані понад 17 тис. бібліотек ЗНЗ. Після проведеної фахівцями ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського паспортизації даних книгозбірень варто зазначити, що із загальної кількості шкільних бібліотек (17 399) тільки 21 % має комп'ютерну техніку і тільки 9 % підключено до Інтернету.

За результатами паспортизації, проведеної згідно зі спільним наказом МОН України та АПН України [56], виявлено, що шкільні бібліотеки міських загальноосвітніх навчальних закладів, яких налічується в Україні 6065, на 41 % забезпечені комп'ютерною технікою, у сільській місцевості цей відсоток становить тільки 10 % від загальної кількості бібліотек 11 334. З 3 691 комп'ютеризованих бібліотек України половина має застарілу техніку випуску до 2005 р.

Натомість бібліотеки освітніх закладів розвинених країн Європи і США стратегію власного розвитку вбачають у повноцінній комп'ютеризації, всемірному нарощуванні електронних ресурсів. Про це свідчать дослідження структури бюджету комплектування, які були нещодавно проведені низкою провідних наукових установ. Для прикладу на рис. 2 подано структури бюджетів комплектування академічних бібліотек США та Великої Британії у відсотках (дані взято з Academic Business Library Directors' Group, US).

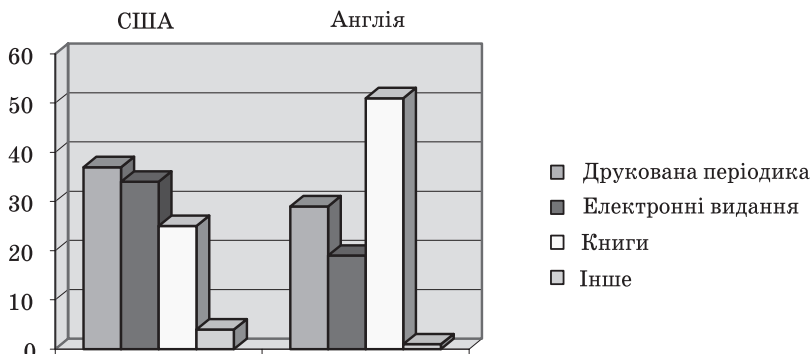

Рис. 2. Структура бюджету комплектування академічних (університетських) бібліотек США та Великої Британії

Світова практика свідчить, що головною у бібліотечній справі стає не політика нагромадження фондів, а політика нарощування ресурсів шляхом розвитку корпоративних зв'язків між бібліотеками і придбання бібліографічних, реферативних і, що особливо важливо, повнотекстових баз даних на комерційних основах.

Отже, з огляду на вищезазначене перед ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережею освітянських бібліотек визначено такі стратегічні завдання на наступні роки щодо формування всеукраїнського та єдиного галузевого інформаційного ресурсу для забезпечення фахових потреб науковців і практиків галузі:

- розробити Державну програму розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України як вагомій складовій національного інформаційного ресурсу щодо розвитку науки та освіти;
- реалізувати положення Концепції інформатизації мережі бібліотеки загальноосвітніх навчальних закладів України для піднесення їх ролі в навчально-виховному процесі, створивши умови, що сприятимуть наближенню рівня навчання до європейських і світових стандартів;
- ініціювати заснування науково-педагогічних бібліотек в усіх областях України як галузевих інформаційних центрів та науково-методичних центрів шкільних бібліотек держави;
- продовжувати модернізацію діяльності освітянських бібліотек різних видів через перетворення їх на сучасні бібліотечно-інформаційні центри з широким застосуванням ІКТ, Інтернету для надання вільного доступу до інформаційних ресурсів України і світу;
- продовжувати активне формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формах на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- шляхом координації і кооперації створювати єдиний галузевий інформаційний ресурс спільно з мережею освітянських бібліотек для забезпечення розвитку освіти і науки;
- формувати депозитарій наукових праць НАПН України в електронній формі на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- шляхом інтегрування інформаційних ресурсів з питань педагогіки, психології та освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек освітянської галузі України формувати електронну бібліотеку галузевого спрямування, яка у перспективі стане сегментом національної ЕБ;
- надавати рівний доступ до інтегрованих інформаційних ресурсів користувачам незалежно від їх місцезнаходження;
- створювати єдине вікно доступу до освітніх ресурсів на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що сприятиме підвищенню ефективності наукових досліджень, удосконаленню навчально-виховного процесу в закладах освіти різних рівнів, підвищенню професійної та інформаційної культури освітань.

Література

1. *Серополко, С. Учительские библиотеки / С. Серополко // Народное образование в земствах: основы организации и практики дела : сборник. – М.: Задруга. – С. 256–271.*
2. *Каталог библиотеки при правлении Харьковского общества распространения в народе грамотности. – Х. : Тип. «Печат. дело», 1898. – 19 с.*
3. *Положение «О собрании пособий по делу народного образования» в помещении Киевского общества грамотности // Отчет Киевского общества грамотности за 1896 г. – К. : Тип. Импер. ун-та Св. Владимира, 1897. – С. 23–25.*
4. *Балика, Д. А. Профспілчанські бібліотеки за матеріалами УНІКУ (1927) / Д. А. Балика // Труды Українського наукового інституту книгознавства. – К., 1930. – Т. 2 : Бібліотека і читач на Україні. – С. 82–97.*

5. *Меженко, Ю. О.* Перспектива розвитку великих наукових бібліотек на Україні / Ю. Меженко // *Бібліолог. вісті.* – 1926. – № 2. – С. 32–39.
6. *Сірополко, С. О.* Короткий курс бібліотекознавства: історія, теорія та практика біблі. справи / С. О. Сірополко. – Л. : «Учітеся, брати мої», 1924. – 127 с.
7. *Лісник, Ф. С.* Робота Харківської науково-педагогічної бібліотеки Науково-педагогічного інституту педагогіки: історія бібліотеки / Ф. С. Лісник // *Укр. вісн. експерим. педагогіки та рефлексології.* – 1928. – № 4 (11). – С. 202–209.
8. *Тімохін, П.* Болючі питання бібліотечної політики / П. Тімохін // *Шлях освіти.* – 1928. – № 8/9. – С. 89–93.
9. *Григорьев, Ю. В.* Теоретические основы формирования библиотечных фондов / Ю. В. Григорьев – М., 1973. – 88 с.
10. *Васильченко, М. П.* Главный принцип комплектования / М. П. Васильченко // *Библиотека.* – 1993. – № 3. – С. 22–23.
11. *Скворцов, В. В.* Развитие представлений о сущности библиотекведения как науки / В. Скворцов // *Библиотековедение: вчера, сегодня, завтра : тез. докл. и сообщений науч. конф., Москва, 23–25 апр., 1996 г.* – В 2-х ч. – Ч. 1. – М., 1996. – С. 29.
12. *Столяров, Ю. Н.* Библиотечный фонд / Ю. Н. Столяров. – М.: Книжная палата, 1991. – 272 с.
13. *Терешин, В. И.* Библиотечный фонд / В. И. Терешин. – М.: МГУКИ, 1994. – 174 с.
14. *Фрумин, И.* Библиотекведение: объект, предмет, функции / И. Фрумин // *Библиотекарь.* – 1977. – № 2. – С. 62–69.
15. *Чубарьян, О. Ю.* Общее библиотекведение : учебник / О. Ю. Чубарьян. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Книга, 1976. – 296 с.
16. *Шилов, В. В.* Численные задачи управления текущим комплектованием библиотечных фондов (Постановка и решение) / В. В. Шилов. – СПб., 1992. – 152 с.
17. *Дубровіна, Л., Онищенко, О.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: 1918–1941 / Л. Дубровіна, О. Онищенко. – К. : НБУВ, 1998. – 335 с.
18. *Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності бібліотек : підручник / В. О. Ільганаєва, Г. Д. Ковальчук, Т. П. Самійленко та ін.; за ред. М. С. Слободяника, В. О. Ільганаєвої.* – Харків : Основа, 1993. – 176 с.
19. *Кулешов, С. Г.* Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С. Г. Кулешов ; УДНДІАСД, ДАКККіМ. – К., 2000. – 161 с.
20. *Кушнарєнко, Н. Н.* Документоведение : учебник / Н. Н. Кушнарєнко. – К. : Т-во «Знання», 2000. – 460 с.
21. *Павлуша, Т. П.* Національна система електронних бібліотек / Т. П. Павлуша, А. О. Чекмарьов, Л. Й. Костенко. – К., 1998.
22. *Селіверстова, К. Т.* Бібліотеки та архіви як інформаційний ресурс суспільства / К. Т. Селіверстова // *Наук. праці НБУВ.* – Вип. 5. – К., 2000. – С. 19–32.
23. *Слободяник М. С.* Наукове забезпечення формування національного бібліотечного фонду України / М. С. Слободяник // *Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : тези доп. Міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 1996 р.* – К., 1996. – С. 3–5.
24. *Соляник, А. А.* Система документування бібліотечних фондів: закономірності розвитку: Монографія / А. А. Соляник ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2005. – 230 с.
25. *Воскобойнікова-Гузєва, О. В.* Наукові видання у фондї Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / О. В. Воскобойнікова-Гузєва. – К., 2004. – 178 с.

26. *Чепуренко, Я. О.* Безоплатний обов'язковий примірник як джерело комплектування фондів бібліотек України / Чепуренко Я. О. // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : тези доп. Міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовтня 1996 р. – К., 1996. – С. 26–29.

27. *Васильченко, Н. П.* Формирование библиотечных фондов / Н. П. Васильченко // *Науч. и техн. б-ки.* – 1996. – № 5. – С. 22–28.

28. *Карташов, Н. С.* Моделирование библиотечных фондов [Текст] : сб. науч. тр. / Н. С. Карташов ; ГБЛ. – М. : Гос. б-ка СССР имени В. И. Ленина, 1983. – 160 с.

29. *Столяров, Ю. Н.* Библиотека: структурно-функциональный подход / Ю. Н. Столяров. – М. : Книга, 1981. – 127 с.

30. *Самохіна, Н. Ф.* Документні ресурси наукової бібліотеки: модель обігу, рівнева організація [Текст] / Н. Ф. Самохіна ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 167 с.

31. *Сухомлинський, В. О.* Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори: в 5 т.* – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 393–626.

32. *Сухомлинський, В. О.* Павльська середня школа / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори: в 5 т.* – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 7–390.

33. *Рогова, П. І.* Шість років з історії Центральної освітянської бібліотеки (1993–1999) / П. І. Рогова // *Історія освітянських бібліотек України : науковий збірник / АПН України; ДНПВ України ім. В. О. Сухомлинського; ред-кол.: П. І. Рогова (гол.), К. Т. Селіверстова (заст. гол.) та ін.* – К. : Вирій, 2006. – С. 146–157.

34. *Каратыгина, Т. Ф.* Система специальных библиотек в СССР : учеб. пособие по курсу «Библиотековедение» / Т. Ф. Каратыгина. – М. : МГИК, 1978. – 122 с.

35. *Рогова, П. І.* Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX ст. – 20-ті роки XX ст.) / П. І. Рогова. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 271 с.

36. *Історія освітянських бібліотек України : науковий збірник / АПН України; ДНПВ України ім. В. О. Сухомлинського ; редкол.: П. І. Рогова (гол.), К. Т. Селіверстова (заст. гол.) та ін.* – К. : Вирій, 2006. – 404 с.

37. *Мацібора, Н. Г.* Структуризація фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як спеціальної галузевої книгозбірні / Н. Г. Мацібора // *Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* – Х. : ХДНБ, 2007. – С. 142–149.

38. *Рогова, П. І.* Рідкісні і цінні видання з педагогіко-психологічних питань у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / П. І. Рогова, В. А. Зотова // *Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* – Х. : ХДНБ, 2007. – С. 56–67.

39. *Роговая, П. И.* Сохранность отраслевого ресурса Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского : современное состояние и перспективы / Роговая П. И., Мацибора Н. Г. // *Новые технологии в сохранности документального наследия : материалы 4-х международных книговедческих чтений / Нац. библиотека Белоруссии.* – Минск, 2008. – С. 196–204. – Библиогр. 12 назв.

40. *Вергунов, В.* Комплектування фондів ДНСГБ УААН: стан і перспективи / Віктор Вергунов // *Бібл. вісн.* – 2006. – № 5. – С. 32–37.

41. *Павленко, Р.* Золотий фонд медичної науки – невичерпне джерело знань / Раїса Павленко, Лілія Правверова, Надія Харченко // *Вісн. Кн. палати.* – 2006. – № 10. – С. 17–19.

42. Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» : Закон України прийнятий 21 трав. 2009 р. № 1388-VI // *Офіц. вісн. України.* – 2009. – № 45. – ст. 1497.

43. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. // Уряд. кур'єр. – 13 трав. – С. 1–3.

44. Про Національну програму інформатизації : Закон України : за станом на 10 лип. 2002 р. – К. : Парламент. вид-во, 2002. – 19 с.

45. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 1 груд. 1998 р. № 284-XIV : [із змін.] // Вища освіта : нормат.-прав. акти про орг. освіти у ВНЗ III-IV рівнів акредитації. – Х., 2006. – С. 340–355.

46. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-У // Офіц. вісн. України – 2007. – № 8. – С. 9.

47. Про інформацію : Закон України прийнятий 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи : темат. добірка : у 2 ч. – К., 2002. – Ч. 1. – С. 5–14.

48. Про схвалення Концепції Державної цільової національної культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» : розпорядження Каб. Міністрів України від 23 груд. 2009 р. № 1579-р // Бібл. планета. – 2010. – № 1. – Інформ. бюл., с. 1.

49. *Столяров, Ю. Н.* Бібліотечний фонд : учебник / Ю. Н. Столяров. – М. : Книжная палата, 1991. – 271 с.

50. *Васильченко, М. П.* Бібліотечные фонды: проблемы терминологии / М. П. Васильченко // Науч.-техн. б-ки. – 1999. – № 8 – С. 15.

51. *Рогова, П. І.* Інформаційні потреби в ресурсах психолого-педагогічної тематики як об'єкт наукового дослідження / П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко // Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. – 2009. – № 2. – С. 141–149.

52. *Павленко, Т. С.* Вивчення інформаційних потреб освітян як фактор удосконалення формування фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Т. С. Павленко // Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. – 2009. – № 4.

53. Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2006–2010 рр.). Вип. 2 / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад. Хемчян І. І. ; наук. ред.: Рогова П. І., Лобановська І. Г. ; літ. ред. Білоцерківець І. П.]. – К., 2010. – 252 с.

54. Упровадження в практику роботи бібліотек освітянської галузі ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 «Бібліографічний запис. Заголовки. Загальні вимоги та правила складання» : практич. посіб. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: І. Г. Лобановська, О. Г. Помчалова, І. С. Хибник ; наук. ред. І. Г. Лобановська]. – К., 2010. – 95 с. – (Шкільна бібліотека плюс ; № 15/16 (171/172), серпень) (Серія «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек» ; вип. 6). – До 10-річчя ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

55. *Вараксіна, Н. В.* Моделювання як метод дослідження інформаційного ресурсу з питань педагогіки і психології / Н. В. Вараксіна // Наук. праці НБУВ. – 2010. – Вип. 30.

56. Про проведення паспортизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів державної та комунальної форм власності : наказ М-ва освіти і науки України та АПН України від 16.07.2009 р. № 662/53 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2009. – № 31/32. – С. 51–64.

*О. В. Воскобойнікова-Гузєва,
к. і. н., директор Інституту бібліотекознавства
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського*

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті розглянуто питання визначення змісту та розвитку сучасної бібліотечно-інформаційної діяльності, подано її видову класифікацію. Наукове забезпечення основних напрямів БІД представлено на прикладі досліджень, що здійснювалися Інститутом бібліотекознавства НБУВ у 2000–2010 рр.

Ключові слова: бібліотечна справа, бібліотечно-інформаційна діяльність, бібліотекознавчі дослідження, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Зміст поняття, різновиди бібліотечно-інформаційної діяльності (БІД), наукове забезпечення БІД – системний трикутник, у межах якого знаходиться переважна більшість проблематики сучасного бібліотекознавства. Традиційний підхід до розгляду бібліотечної справи як галузі соціогуманітарної діяльності з задоволення інформаційних, культурних та освітніх потреб населення шляхом створення та розвитку бібліотек і бібліотечних мереж потребує переосмислення.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [4] визначає бібліотечну справу як галузь інформаційної, культурної та освітньої діяльності суспільства, спрямованої на створення і розвиток мережі бібліотек, формування, опрацювання, упорядкування та зберігання бібліотечних фондів, організацію бібліотечного, інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування користувачів бібліотеки, підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у галузі бібліотечної справи, наукове та методичне забезпечення розвитку бібліотечної діяльності.

У Законі України «Про інформацію» [5] закріплене визначення інформаційної діяльності як сукупності дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. З цією метою органи державної влади та органи місцевого і регіонального самоврядування створюють інформаційні служби, системи, мережі, бази і банки даних (отже, і бібліотечні системи, мережі, бази даних слугують цій меті). Основними видами інформаційної діяльності є одержання (набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошуваної інформації), використання (задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави), поширення (розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку

документованої або публічно оголошеної інформації) та зберігання інформації (забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв) (методами і у формах, що притаманні саме бібліотекам).

Сподіваємося, що розробка державного стандарту України «Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять», яка на сьогодні ще триває, дасть чітке визначення БІД, хоча попередній проект стандарту містить окремі поняття – бібліотечної та інформаційної діяльності, проте його окремі розділи присвячено бібліотеці як інформаційній системі та інформаційним технологіям у бібліотечній діяльності.

Наявна значна кількість наукових публікацій, дисертаційних робіт з окремих видів і аспектів бібліотечної діяльності (яка останніми роками визначається як бібліотечно-інформаційна), проте дослідження її як цілісного явища поки що відсутні. Також відкритим і майже дискусійним є питання про те, які види діяльності сучасної бібліотеки належать саме до БІД, як вони мають розвиватися, яким чином оцінювати якість БІД тощо. Формат наукової статті дає змогу лише окреслити проблему, проте залучення до її обговорення фахової спільноти вважаємо необхідним.

Власні дослідження функціонального розвитку сучасної бібліотеки ще раз підтвердили висновок про поліфункціональність бібліотечно-інформаційних комплексів. Еволюція бібліотек як триєдиного – бібліотечно-бібліографічного, науково-інформаційного та культурно-просвітницького, освітнього комплексу практично виробляє новий тип бібліотеки. Як вже зазначалося у попередніх дослідженнях і публікаціях, найвпливовішим типом серед бібліотек на початку ХХІ ст. є комплексні науково-освітньо-інформаційні центри, які одночасно виконують цілий спектр різноманітних функцій (як базових, так і факультативних) [2]. Сучасна бібліотека у своїй діяльності орієнтована на розвиток інтеграційної функції, що забезпечує формування ресурсів, які охоплювали б усі галузі знання, продукує технологію, що базується на найновіших досягненнях у галузі обробки, передавання та збереження даних, і забезпечує органічне включення бібліотечно-інформаційного комплексу у світовий віртуальний інформаційний простір. Такі бібліотеки поступово трансформуються в установи, в яких саме «бібліотечно-інформаційна» частина (а отже, їх бібліотечно-інформаційна діяльність) є лише базовою, а факультативні частини або структури (прогнозно-аналітичні, виставкові та навчальні центри, музеї, архіви, книгарні, театри тощо) додають особливого змісту їх діяльності загалом. Отже, поняття БІД не охоплює усіх видів роботи бібліотеки.

За низкою ознак можна виокремити різні види БІД. За характером задоволення потреб користувачів вирізняють науково-інформаційну, дозвіллеву, освітню, просвітницьку бібліотечну діяльність та ін. За ступенем затребуваності нормативного та творчого елементів можна визначити діяльність практичну, методичну та теоретичну. За ознакою результату (кінцевого продукту) у межах виробничої діяльності виокремлюємо формування бібліотечно-інформаційного ресурсу, довідково-пошукового апарату до нього та

обслуговування користувачів. Кожен вид БІД має свої процесуальні характеристики, власну технологію, методику й організаційну структуру та потребує подальшого вивчення. Як засвідчує практика бібліотекознавчих досліджень, на кожному з етапів розвитку бібліотечного комплексу визначається та вирішується конкретна проблема – технологічного, організаційного, інноваційного розвитку, управління формуванням та використанням ресурсів тощо. І саме у межах вирішення цих проблем відбувається розкриття змісту та збагачення БІД.

У напрямі наукового забезпечення розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності в Україні працюють багато установ і дослідників. Провідні бібліотеки держави виконують програмні та комплексні дослідження, ведуть активний пошук найоптимальніших моделей організаційного, структурного і технологічного розвитку бібліотек різних типів. Як зазначається у монографічному дослідженні Л. А. Дубровіної та О. С. Онищенко, «ще у 90-х роках ХХ ст. науково-дослідна проблематика набула докорінних змін відповідно до нових тенденцій в діяльності бібліотек та їх соціальних функцій. Відкриваються наукові теми, покликані вирішувати нагальні проблеми взаємодії бібліотек з основними напрямками соціальної політики держави, розвитку науки і культури України, питань трансформації бібліотек у сучасні документально-інформаційні центри, які акумулюють, зберігають та активно використовують знання, накопичені людством, впливають на формування духовної культури, забезпечують пріоритетні напрями у розвитку науки, економіки, державотворчих процесів, досліджують науково-інформаційну діяльність наукових бібліотек у відкритому суспільстві, розкривають документно-інформаційні ресурси та засоби їх використання» [3, с. 467].

Наукова школа Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського має вагомий, понад дев'яносторічний досвід здійснення досліджень у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства. З початку 90-х років ХХ ст. у зв'язку з організацією у структурі НБУВ низки науково-дослідних інститутів (бібліотекознавства, української книги, рукопису, архівознавства, біографічних досліджень) та центрів і служб науково-дослідна діяльність НБУВ здійснюється в межах чотирьох наукових напрямів, визначених Національною академією наук України: «Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек», «Створення національної бібліографії. Українська біографістика», «Нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів», «Вивчення, збереження та видання української історико-культурної спадщини».

Бібліотекознавчі дослідження, спрямовані на організаційну, технологічну та управлінську модернізацію усіх напрямів діяльності наукових бібліотек в умовах інформатизації, посідають вагоме місце у науково-дослідній роботі НБУВ, оскільки технологічні, методичні та організаційні проблеми входження бібліотек як рівноправних науково-інформаційних партнерів у суспільство, що стрімко розвивається, потребують концентрації фахових зусиль саме у конкретно-практичному напрямі.

Сьогодні на піку – вивчення особливостей упровадження в бібліотечну практику нових інформаційних технологій, проблематика електронних та віртуальних бібліотек. Перспективи розвитку бібліотечної справи у XXI ст. представлено в концепціях бібліотеки як комплексного науково-інформаційного центру (О. С. Онищенко, В. М. Горovий), бібліотеки суспільства знань (Л. Й. Костенко), моделі економічного розвитку сучасної бібліотеки (Л. Г. Петрова). В Україні сьогодні успішно реалізуються дві базові концепції розвитку сучасної бібліотеки – модель загальнодоступного (публічного) інформаційно-освітнього центру та модель універсального/галузевого науково-інформаційного комплексу.

Розвитку моделі універсального науково-інформаційного комплексу присвячено наукові дослідження Інституту бібліотекознавства НБУВ і відомчі науково-дослідні роботи (НДР), які реалізуються з 2000 р. Зокрема, НДР «Технологія і організація формування і використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки» (2000–2004). Результати дослідження представлено у більш ніж 140 наукових публікаціях, підготовлених співробітниками НБУВ – учасниками НДР, багатьох науково-інформаційних виданнях, монографії «Наукові видання у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (О. Воскобойнікова-Гузєва, К., 2004), довіднику «Наукові бібліотеки України» (укладачі: А. А. Свобода, Н. Б. Захарова та інші), п'яти щорічних випусках інформаційно-аналітичних оглядів «Робота бібліотек науково-дослідних установ НАН України в ... році» (колектив авторів, з 1994 р.).

Фахівцями Інституту бібліотекознавства була комплексно розроблена система формування та використання документно-інформаційних ресурсів на різних видах носіїв інформації, яка пройшла апробацію у структурних підрозділах НБУВ. Варто зазначити, що розробкою системи формування, обробки та використання онлайн-нових науково-інформаційних ресурсів у НБУВ займається Центр бібліотечно-інформаційних ресурсів, фахівцями якого також виконувалася ціла низка НДР («Формування та використання ресурсів електронної бібліотеки» (2002–2004), «Формування ресурсів науково-інформаційного порталу України (2005–2007)).

Новим етапом у розвитку цього напрямку стало дослідження «Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки» (2005–2007), яке виконувалося фахівцями Інституту бібліотекознавства та новоствореного у 2006 р. Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів. Окрім науково-прикладних результатів це дослідження дало теоретичне підґрунтя для виявлення тенденцій та особливостей розвитку бібліотеки як науково-інформаційного комплексу [3]. Внеском загальнодержавного значення слід вважати підготовку науково-методичного посібника з забезпечення технології машиночитаної каталогізації у бібліотеках, органах НТІ, центрах державної бібліографії та інших бібліографічних установах України «Антоненко І., Баркова О. Каталогізація електронних ресурсів» (Київ: НБУВ, 2007), основними складовими якого є уніфікація терміноло-

гії, розробка типології електронних ресурсів, моделі каталогізаційного запису та методики каталогізації, що базуються на цілому спектрі міжнародних стандартів і протоколів.

Основні результати із зазначеної НДР представлено у двадцятому випуску збірника наукових статей «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». У 18 статтях випуску вміщено підсумки багатогранної дослідницької діяльності науковців НБУВ із поглибленого аналізу складників системи інноваційної діяльності наукової бібліотеки. До кола висвітлених увійшли як питання загальнотеоретичного рівня (інноваційна діяльність у теоретико-методологічних і дослідних розробках сучасного бібліотекознавства; відображення інноваційних процесів у бібліотечній термінології; методологія бібліотечної статистики; науково-методичне забезпечення діяльності бібліотек НДУ НАН України), так і науково-практичного характеру, де особливого акценту набули розробки стосовно електронних інформаційних ресурсів (формування ресурсів на різних носіях інформації; технології і тенденції використання бібліотечно-інформаційних ресурсів, інтернет- та інтранет-середовища в обслуговуванні користувачів; дослідження пріоритетів користувачів електронних науково-інформаційних ресурсів; комп'ютерна каталогізація електронних ресурсів; розвиток форматів представлення класифікаційних даних; інформаційно-пошукові мови у веб-орієнтованих системах тощо).

У ході НДР було розроблено інструктивно-методичну документацію, спрямовану на забезпечення інноваційного розвитку бібліотек науково-дослідних установ НАН України, їх трансформацію у науково-інформаційні підрозділи, а саме: «Положення про Інформаційно-бібліотечну раду науково-дослідної установи Національної академії наук України», «Положення про бібліотечно-інформаційну систему Національної академії наук України», «Положення про бібліотеку науково-дослідної установи Національної академії наук України», «Типові правила користування бібліотекою науково-дослідної установи Національної академії наук України», «Інструкція з проведення перевірки фонду бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України» та ін. Ці документи, затверджені Інформаційно-бібліотечною радою НАН України, було включено до четвертого випуску збірника «Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи НАН України» (Київ, 2006). З метою навчання керівників бібліотек НДУ методикам інноваційної діяльності, інформування про теоретичні і практичні інноваційні розробки регулярно проводяться семінари, круглі столи, стажування. Детальний аналіз усіх напрямів бібліотечно-бібліографічної, інформаційної та наукової діяльності бібліотек мережі НДУ НАН України, їх матеріально-технічного та кадрового забезпечення щорічно висвітлювався на сторінках традиційного інформаційно-аналітичного огляду «Робота бібліотек науково-дослідних установ НАН України в ... році» (колектив авторів).

Важливим елементом проведення наукових досліджень є оприлюднення їх результатів шляхом проведення відповідних наукових заходів, захисту

дисертаційних робіт та наукових публікацій. Результати зазначеного дослідження не стали винятком із загальних правил науково-дослідної діяльності. У рамках міжнародної наукової конференції «Інтелектуальні інформаційні технології у бібліотечній справі» (Київ, 2005) було проведено спеціальну секцію «Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки», під час якої представниками провідних бібліотек України, Росії, Білорусі розглядався комплекс питань, пов'язаних із провідною роллю інформаційних технологій у реалізації політики інноваційної діяльності наукових бібліотек, необхідністю практичного обміну досвідом із цього питання, обґрунтуванням перспектив технологічного розвитку бібліотек України, науково-дослідного, методичного та інформаційного забезпечення цього напрямку діяльності. Під час виступів науковців-виконавців НДР було представлено перші результати та окреслено перспективи виконання теми. Науково-практичний доробок першого етапу НДР (2005–2006) був широко представлений на секції «Бібліотечно-інформаційні ресурси країни: формування та забезпечення доступу», теоретико-методологічні питання розглядалися на семінарі «Методологія сучасних бібліотечнознавчих досліджень» на міжнародній науковій конференції «Бібліотеки у формуванні національного науково-інформаційного простору» (Київ, 2006). Продовження обговорення окреслених проблем та підведення підсумків дослідження відбулося під час роботи міжнародної наукової конференції «Інтранет/Екстранет-ресурси в наукових бібліотеках» на секції «Бібліотечно-інформаційне обслуговування в умовах розвитку електронного середовища» (Київ, 2007).

У ході виконання НДР захищено п'ять дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 2005 р. – Т. М. Коваль «Еволюція структури читацького складу наукової бібліотеки (у 90-х роках ХХ ст.)» та О. Г. Яковенко «Організаційно-технологічні аспекти використання інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках (1918–2004 рр.)»; 2006 р. – Г. І. Солоїденко «Розвиток бібліотечної термінології в Україні у другій половині ХХ ст.» та Т. Л. Кулаковської «Бібліотечно-інформаційна система НАН України (1918 – початок ХХІ ст.)»; 2007 р. – О. М. Василенко «Бібліотечна статистика в Україні (1992–2005 рр.)». Виконавцями НДР підготовлено та видано 14 самостійних видань (збірників наукових статей, інформаційно-аналітичних збірників, посібників, покажчиків) загальним обсягом понад 270 друк. арк.; опубліковано понад 140 наукових статей та методичних матеріалів загальним обсягом понад 80,27 друк. арк.

Ускладнення внутрішньої структури бібліотечно-інформаційного ресурсу, трансформація бібліотечного обслуговування, розширення спектра бібліотечно-інформаційних послуг вимагає подальших досліджень не лише їх кількісних характеристик, а й якісних, виявлення факторів, які впливають на попит, структуру читацького контингенту, читацьку поведінку та зміни в діяльності наукової бібліотеки щодо якнайповнішого задоволення інформаційних потреб користувачів. Це, певною мірою, обумовило вибір подаль-

шого напрямку досліджень – «Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки», – саме над такою дослідною темою працювали фахівці Інституту бібліотекознавства НБУВ у 2008–2010 рр.

Теорія управління бібліотечно-інформаційною справою за останнє десятиліття збагатилася результатами розробки міжнародного стандарту показників ефективності роботи бібліотек. Зокрема, робочою групою Секції університетських та інших наукових бібліотек Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) для оцінки ефективності діяльності цього типу бібліотек запропоновано 17 індикаторів ефективності, які в експериментальному режимі впроваджуються національними бібліотеками світу.

Під ефективністю діяльності розуміється рівень досягнення бібліотекою поставленої мети з урахуванням потреб користувачів. Вимірювання ефективності роботи – збір статистичних та інших даних, які описують роботу бібліотеки, та аналіз цих даних з метою оцінювання її ефективності. Індикатор ефективності роботи – кількісний показник, що використовується для оцінки та порівняння ефективності роботи бібліотеки у ході виконання поставлених завдань.

Нині найбільш актуальними для дослідження є показники щодо оперативності обслуговування та задоволення запитів віддалених користувачів, які останніми роками кількісно переважають фізичні відвідування бібліотек читачами і як читацька аудиторія є поки що недостатньо вивченими. Не менш важливою частиною проблеми є результативність інформаційної діяльності в умовах упровадження АБІС.

Досі в Україні практично не було проведено експериментальних наукових досліджень, завдяки яким би тема ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки набула необхідної завершеності.

Визначення перспективних напрямів розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу, збагачення його завдань і функцій у контексті переходу до знаннєвого, інформаційного суспільства потребує всебічного розгляду інформаційної діяльності бібліотеки, оптимізації функціональних, інформаційних, сервісних та організаційних процесів, що забезпечується всією системою управління бібліотечно-інформаційною справою та базується на результатах наукових досліджень. Нагальним і логічним продовженням проблематики управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки стає розробка і запровадження нової системи показників оцінки ефективності інформаційної діяльності бібліотечно-інформаційних комплексів, соціальної результативності роботи бібліотек як інформаційної бази суспільства знань.

З 2011 р. фахівці Інституту бібліотекознавства розпочинають розробку програми дослідження у межах НДР «Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки». Тема є актуальною та важливою, а розроблення багатьох її аспектів уможливить визначення шляхів інтенсифікації даного виду діяльності, упровадження нових форми БІД у практику роботи наукових бібліотек України, використання системи нових по-

казників ефективності інформаційної діяльності як сучасного методу управління бібліотечною справою країни. Питання управління якістю діяльності, якістю бібліотечних та інформаційних послуг, якістю змін – у центрі уваги міжнародної фахової спільноти. Управління якістю діяльності бібліотеки потребує чіткого визначення особливих завдань, що стоять перед кожною конкретною бібліотекою. Такі поняття, як ефективність діяльності, наявність або відсутність потенціалу до розвитку визначатимуть у найближчій перспективі здатність бібліотечно-інформаційних комплексів відповідати науково-технічним та соціально-економічним реаліям існування суспільства.

Література

1. *Воскобойнікова-Гузєва, О.* Інноваційна діяльність наукової бібліотеки у теоретико-методологічних і дослідних розробках сучасного бібліотекознавства / *О. Воскобойнікова-Гузєва* // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 20 : Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки. – С. 5–15.
2. *Воскобойнікова-Гузєва, О. В.* Наукова бібліотека ХХІ століття в європейському соціокультурному вимірі / *О. В. Воскобойнікова-Гузєва* // Бібл. вісн. – 2008. – № 6. – С. 33–36.
3. *Дубровіна, Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / *Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко.* – К., 2009. – 530 с.
4. Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» : Закон України прийнятий 21 трав. 2009 р. № 1388-VI // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 45. – ст. 1497.
5. Про інформацію : Закон України прийнятий 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи : темат. добірка : у 2 ч. – К., 2002. – Ч. 1. – С. 5–14.

В. А. Вергунов,
д. с.-г. н., професор, член-кор. НААН, директор
Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України

**ІНОЗЕМНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КНИГА
У ФОНДАХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК:
ІСТОРИКО-БІБЛІОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ДЛЯ ПОТРЕБ ТРАНСФЕРУ ІННОВАЦІЙ**

Розглянуто співпрацю Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України з посольствами провідних країн світу, важливість бібліографічного методу дослідження, презентовано науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Польська сільськогосподарська книга у фондах ДНСГБ УААН та науково-дослідних установах і вищих навчальних закладах аграрного профілю».

***Ключові слова:** Державна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України, бібліографічний метод, бібліографічний покажчик, цукровиробництво, польська книга, французькі видання.*

Історія культури та науки країн Європи відзначена тривалим періодом спільного розвитку та багатоплановістю. Для бібліотечної справи основним критерієм ефективності залишається комплектування, поряд із вітчизняними книжковими та періодичними виданнями, іноземною літературою. Незважаючи на декларації виконавчої влади про євроінтеграційні процеси України, статистичні дані доводять, принаймні для головної книгозбірні сільськогосподарської та лісотехнічної літератури, що ці процеси розвиваються «не за Дарвіном» (табл. 1). Таке саме становище в бібліотеках дослідних інституцій НААН України, не кажучи вже про вітчизняні вищі аграрного профілю III–VI р. а. Статистичні дані (табл. 2) свідчать, що ситуація щодо наповнення вітчизняною літературою книгозбірень окремих вишів згідно з чинними міжнародними стандартами (10% надбань на рік від наявного фонду) є цинічно критичною. Постає питання: як за таких умов розвивати галузеву бібліотечну справу відповідно до інформаційних реалій XXI ст. у системі соціальних комунікацій і тим паче трансферу інновацій?

Державна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України, як науково-методичний центр для 257 бібліотек системи Мінагрополітики України та НААН України, пішла шляхом пошуку максимальної репрезентації накопичених століттями видань у власних книгосховищах. Зокрема, активізувалася міжнародна співпраця з посольствами провідних країн світу, видання яких зберігаються в наших фондах. Міжнародне співробітництво ґрунтується на спільній історії або взаємовпливах у науці та освіті – основоположних складових культури української нації, особливо у сфері сільського господарства як провідної галузі економіки.

Статистичні показники відділу комплектування ДНСГБ НААН України

Показники	Роки												
	1990	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Загальний фонд	924022	963706	960261	966352	973972	983611	987661	993761	1000415	1004420	1010959	1017901	1024873
У т. ч. іноз. мовами	139515	155108	155647	1547213	158702	160535	161654	163457	163949	164137	164359	164727	165095
Всього надійшло	33805	8501	11958	14837	10367	26052	7666	8723	14850	8104	13498	14476	14978
У % до загального фонду	3,65	0,88	1,24	1,53	1,06	2,64	0,77	0,87	1,48	0,8	1,33	1,42	1,46
У т. ч.:													
1. Вітчизняних видань	21673	7848	11419	13271	8878	24219	6547	6920	11328	7916	13276	14108	14715
• книг:	13791	4714	8938	10881	6510	22268	5084	4724	3593	5283	11520	11430	12220
до основного фонду	12142	2477	2778	2735	2924	3180	3225	3596	3593	3593	4358	4085	3330
• у т. ч. обов'язкових примірників						535	1158	1903	1691	1562	1824	1519	1188
• у % до основного фонду						16,8	35,9	52,9	47,0	43,47	41,85	37,18	35,67
до обмінного фонду	1649	2237	6160	8146	3586	19088	1859	1128	7735	1690	7162	7345	8890
• часописів	7882	3134	2481	2390	2368	1951	1463	2633	3030	2633	1756	2678	2495
2. Іноземних видань	4250	653	539	1566	1489	1833	1119	1803	492	188	222	368	263
- книг	381	196	105	243	163	118	95	102	99	100	69	120	140
- часописів	3869	457	434	1323	1326	1715	1024	1701	393	88	153	248	123
3. Вилучених (з обмінного фонду)	6135	15406	15403	8746	2757	16313	3716	2623	8126	4099	6959	7534	8006

Таблиця 2
Стан забезпеченості літературою аграрних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації станом на 1.01.2010 р.

Назва навчального закладу	Кількість примірників		На суму	Кількість	
	загальної бібл. фонду	придбаних у 2009 р.		студентів	примірників на одного студента
Білоцерківський НАУ	580437	6302	43380	4533	128
Вінницький НАУ	204736	4599	87195	4076	50
Житомирський НАЕУ	457867	7764	99154,96	5142	89
Дніпропетровський ДАУ	380937	4020	120635,69	3942	97
Керченський державний морський технологічний університет	115758	2582	8087,39	1113	104
Луганський НАУ	409000	6170	256006	6121	67
Львівський НУ ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжійського	332224	2774	48640	3027	110
Львівський НАУ	549649	4301	97200	4456	123
Миколаївський ДАУ	356414	22647	202125	4057	88
Одеський ДАУ	741583	7616	107335,34	2706	274
Подільський ДАТУ	623557	3999	46882	2771	225
Полтавська ДДА	414903	3488	95094	4056	102
Сумський НАУ	308710	9526	285790	5199	59
Таврійський ДАТУ	356725	4310	91367,4	3613	99
Уманський НУ садівництва	240685	3707	143487,74	4407	55
Харківська державна зоовет. академія	260283	3437	206587	2652	98
Харківський НАУ ім. Докучаєва	600600	4908	91211	2888	208
Харківський НТУ с. г. ім. П. Василенка	397362	7837	180266	3596	110
Херсонський ДАУ	447150	4851	115685	2448	183
НУБіП України	989831	16269	446861,82	11051	90
ВП НУБіПУ «Кримський агротехнологічний університет»	588828	6112	72540,4	3370	175
ВП НУБіПУ «Ніжинський агротехнічний інститут»	88397	1255	41422	1251	71
Всього	9499003	136722	2900243,74		

Безперечно, важливими є відносини України та Польщі. У XXI ст. ці суверенні держави стають стратегічними діловими партнерами в усіх галузях суспільної діяльності. Про це засвідчило проведення Року Республіки Польщі в Україні у 2004 р., у рамках заходів якого чільне місце посіла презентація наукової, суспільно-політичної та художньої польської книги (від рукописної до сучасних видань), що зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України. Рукописним, рідкісним та цінним книгам Польщі було присвячено низку книгознавчих публікацій [2; 12; 13].

Друковане слово є одним із показників взаємовідносин між людиною і суспільством, між певною соціальною групою суспільства і державою, між самими державами, етнокультурами, віддзеркалюючи ступінь знайомства одне з одним, їхні зв'язки та взаємовпливи. Двоїстий феномен книги, який полягає в її змістовній суті та матеріальній основі (що втілена в мистецтві друкування, у функції книжки як товару тощо), є однією з підвалин у контактах між народами у сфері духовної культури, політичного життя та економічних зв'язків. Книги є цінним джерелом для багатоаспектних історико-культурологічних досліджень, насамперед історико-книгознавчих та історико-бібліографічних [13].

Бібліографічні методи пізнання наукового об'єкта є важливими в історичних дослідженнях, адже вони – необхідний складник наукового інструментарію вивчення питання, що розглядається вченим. Зазначені методи є також складовою бібліографознавства як спеціальної історичної дисципліни. Аналіз надбань та внеску відомих учених у цю сферу, розвиток бібліографічної евристики як підґрунтя для будь-якого наукового дослідження, на нашу думку, заслуговує на окремий розгляд. З одного боку, вивчення бібліографічних аспектів сприятиме всебічному пізнанню наукової та творчої спадщини вченого, а з іншого боку – бібліографознавства в його прикладному аспекті.

Цілком зрозуміло, що кожний учений при розробці певної наукової проблеми, виборі напрямів дослідження, зв'язків з іншими питаннями, вивчені ступеня розробки теми тощо починає її опрацювання з бібліографічного пошуку, аналізу бібліографії, а саме бібліографічних списків та інших видів бібліографічної продукції.

Розгляд бібліографічного аспекту наукової діяльності М. Ю. Брайчевського засвідчив, що бібліографічні методи дослідження, поряд з історичними та археологічними, займали одне з основних місць у наукових дослідженнях ученого, особливо при аналізі давньоруських джерел, таких як «Літопис Аскольда», «Слово о полку Ігоревім» тощо. Хоча М. Ю. Брайчевський і не був професійним бібліографом, він використовував бібліографію як один із допоміжних методів наукової діяльності, вона становила підґрунтя всіх його наукових досліджень. Учений використовував усі можливості бібліографії в наукових працях як методу дослідження та наукового апарату пізнання проблеми [1].

Бібліографічний метод набуває широкого застосування в історичних дослідженнях сучасних істориків науки і техніки, зокрема аграрної [4].

Детальну характеристику сутності бібліографічного методу як одного з важливих методів історичного дослідження подає доктор історичних наук, професор Г. М. Швецова-Водка. За її визначенням, бібліографічний метод полягає у виявленні та складанні бібліографічної характеристики документів, їх групуванні і створенні бібліографічних посібників (показчиків, списків, оглядів тощо). Бібліографічна інформація адекватно відображає документні потоки і масиви, уможлиблює їх дослідження за різними параметрами. Бібліографічним методом вивчають кількість сукупності документів та їх тематику (з якого питання, проблеми, напряму, галузі знань або техніки, окремої персоналії тощо) [14].

Суттєвою складовою історико-наукових досліджень ми вважаємо підготовку науково-бібліографічних ретроспективних тематичних та персональних бібліографічних показчиків, яких у Центрі історії аграрної науки Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України за період своєї діяльності (з 2001 р.) було видано понад 120 [5].

Відчутним внеском у створення національної сільськогосподарської бібліографії, що немовби усуває державні кордони, вважаємо укладений нами науково-допоміжний бібліографічний показчик «Польська сільськогосподарська книга у фондах Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук та науково-дослідних установах і вищих навчальних закладів аграрного профілю» [11], виданий за фінансової підтримки Посольства Польщі в Україні. Його презентація відбулася на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національна сільськогосподарська бібліографія як складова програми інформатизації аграрної галузі України». Для нашої бібліотеки, історія діяльності якої охоплює вже третє століття, підготовка такого видання – безперечно, визначна подія, як, до речі, і для провідного сектора економіки України – сільського господарства.

На наше переконання, присутність на конференції Надзвичайного і Повноважного посла Польщі в Україні пана Яцека Ключковські є цьому підтвердженням. Адже і для наших найближчих сусідів, з якими Україна досить тривалий час мала спільну історію і, головне, Вітчизну, аграрний сектор є теж домінуючим в економіці. У цій спільності є багато і позитивних, і, безумовно, політично несприятливих сторінок історії. Користуючись нагодою, хотів би побіжно згадати одну ювілейну, державотворчу й об'єднуючу наші країни подію, яка піднесла на новий щабель розвитку сільське господарство. Маю на увазі заснування 28 жовтня (10 листопада) 1884 р. Полтавського дослідного поля – першої вітчизняної постійно діючої інституалізованої організації однієї, що, завдячуючи державному замовленню та відповідним методикам при виконанні польових досліджень, запровадила на теренах царської Росії, до складу якої входили Польща та Україна, нову складову культури обох націй – сільськогосподарську дослідну справу [7]. Вона ви-

йшла з лона вітчизняної вищої галузевої освіти, фундатором якої фактично став створений 5 жовтня 1816 р. Маримонтський інститут земельного господарства на чолі з Вініаміном Флетом. З цього приводу не слід також забувати про школу землемірів та механіків при Волинському ліцеї у Кременці, яка діяла з 1805 р., та видатних його викладачів-природознавців – Францішека Штейда, Стефана Зеновича, Антонія Анджейовського, Міхала Фричинського, Міхала Очаповського, а також Агрономічний інститут з 1828 р. у селі Замочек під Вільно на чолі з Очаповським. Згодом деякі викладачі Кременця дали відлік славі та визнанню цивілізованам світом теперішньому Київському національному університету імені Тараса Шевченка [8]. Слід згадати і князя Адама-Єжи Чарторийського та Тадеуша Чацького, їхнє сприяння запровадженню сільськогосподарської дослідної справи, поштовх до розвитку якої, багато в чому, дала французька система освіти (поширена на польських та українських землях, починаючи з 1803 р.).

Саме через просвітництво вдалося запровадити на українських землях і одну з головних складових сільського господарства – бурякоцукрове виробництво. Підкреслюю, визначну роль у цьому процесі відіграла польська шляхта. Проти мешканців українських земель, особливо реєстрованого козацтва, як і багатьох представників польської шляхти, застосовувалися антинаціональні заходи, поширювалася русифікація, що призвело до декласації, зубожіння, яке тривало в останніх роках XVIII ст. до 60-х років XIX ст. Указ Миколи I від 19 жовтня 1831 р. «Про однодворців та громадян у західних губерніях» поставив під сумнів положення попереднього указу Катерини II, що зрівнював у правах польську шляхту з російським дворянством. Як наслідок, протягом 1834–1849 рр. шляхетство було втрачено для 45 742 осіб польського походження, що мешкали тільки на Поділлі. Зрозуміло, що такі події призводили до втрати національної свідомості. Але, не зважаючи на утиски й обмеження, польські поміщики володіли близько 56 % усіх земель і становили 32 % від загальної кількості землевласників регіону. Вони відіграли визначну роль у розвитку агропромислового комплексу і особливо у становленні бурякоцукрового виробництва. Зі 170 цукроварень, заснованих на Правобережній Україні в 1821–1912 рр., 96 належало полякам. Ще більше поляків було у керівному складі цукрових заводів. Так, на 1910 р. вони становили 41% адміністраторів, 60% директорів і 72% службовців [10].

Розвиток цукровиробництва потребував новітніх знань – як технічних, так і технологічних. При цукроварнях почали створювати спеціальні контрольні лабораторії, а також безпосередньо вести пошук новітніх підходів для підвищення продуктивності вирощуваного цукрового буряку: завдяки сівозмінам, системам удобрення, обробітку ґрунту, технології догляду тощо, а також селекції та насінництва. Слід згадати графа Бенедикта Тишкевича, який у власному маєтку Андрушівка вивів сорт цукрового буряку, що отримав велику золоту медаль на Амстердамській виставці 1891 р. До речі,

у 1898 р. граф заснував предтечу головної землеробської інституції України – ННЦ «Інститут землеробства НААН України» у викладі агрохімічної лабораторії Київського землеробського інституту. Після виходу книги геніального вченого В. В. Докучаєва «Російський чернозем» у 1883 р. та відкриття ним морфолого-генетичного ґрунтознавства, усе це разом із накопиченим знанням про бурякоцукрове виробництво і стало першоосновою для становлення сільськогосподарської дослідної справи як в Україні, так і Польщі. Не випадково перші у світі кафедри ґрунтознавства і рослинництва було засновано видатними вченими, в різні роки директорами Ново-Олександрівського інституту сільського господарства та лісівництва в Пулавах (нині Харківський НАУ ім. В. В. Докучаєва), професорами В. В. Докучаєвим та П. В. Будріним у 1891 р. [6]. І таких прикладів взаємовпливів дуже багато. Але це окремий напрям, за яким ми могли б успішно співпрацювати із польськими колегами.

Саме тому підготовлений швидше з власної ініціативи науково-допоміжний бібліографічний покажчик вважаємо даниною поваги Польщі за внесок у розвиток освіченості української нації, особливо в питаннях її загальнокультурного наповнення. Підготовлене видання містить 2 519 назв за період 1771–2008 рр., що зберігаються сьогодні у 23 бібліотеках науково-дослідних установ та освітніх закладах аграрної галузі України. Маючи понад один мільйон примірників 32 мовами, наша бібліотека, що за своїми фондами є третьою сільськогосподарською бібліотекою світу, після Національної сільськогосподарської бібліотеки США та Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки РАСГН (Москва), символічно саме з польської книги розпочинає свою нову серію «Іноземна сільськогосподарська книга у фондах ДНСГБ УААН та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю».

У фондах ДНСГБ НААН України зберігається 800 видань польської книги, одна з найдавніших присвячена опису рослин Литви, Волині, Поділля та України загалом, як дикорослих, так і освоєних (Вільно, 1830 р., 583 с.) [15]. Найдавніші видання польської книги – з 1771 р. – має Львівський національний аграрний університет (усього в бібліотеці 700 назв). Третім за кількістю польської книги (350 назв) є Національний університет біоресурсів і природокористування України. Цінні польські видання з окремих галузей сільського господарства зберігаються у науково-дослідних інститутах НААН України: в Інституті картоплярства – 45, Інституті птахівництва – 38, Інституті садівництва – 48 тощо.

Найдоцільнішою формою розташування матеріалу у покажчику ми вважаємо хронологічний порядок. Довідковий апарат становлять предметно-тематичний покажчик, в якому за конкретною тематикою згруповано порядкові номери бібліографічних описів книг, перелік бібліотек, у фондах яких зберігаються відповідні книги.

Покажчик, підготовлений разом із колегами мережі бібліотек науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів аграрного профілю, безпе-

речно, є даниною поваги також історії розвитку сільського господарства України та Польщі; його науково-освітнє наповнення – без політичних аспектів та уподобань. Галузеві бібліотеки зберігають у своїх фондах польські книги, які по праву можуть бути віднесені до переліку видань, що мають статус національного надбання обох наших країн і потребують відповідного виваженого ставлення з боку уряду.

З метою продовження співпраці в напрямі книгообміну, дирекція ДНСГБ НААН України звернулася до пана посла з проханням надати допомогу щодо отримання у 2010 р. новітніх монографічних видань і особливо у вигляді передплати на провідні галузеві періодичні видання за проблемами: ґрунтознавства, генетики, селекції, біотехнології, розведення тварин. Під час презентації бібліографічного покажчика було висловлено сподівання на створення разом із культурним блоком Посольства Польщі в Україні Польського галузевого культурного центру на базі ДНСГБ НААН України.

Нині необхідно врахувати всю книжкову спадщину, що потрапила в Україну і мала вплив на формування українського суспільства різних часів, його освіти, науки і культури. Французькі видання (книги і періодика XIX–XX ст.) з різних питань аграрної галузі становлять собою важливу складову діючого книжкового фонду ДНСГБ НААН України і зберігаються переважно у книгосховищі. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Коллекція французьких сільськогосподарських видань у фондах ДНСГБ УААН» інформує про наявність книг, виданих у Франції за період 1802–2008 рр. Покажчик включає 492 назви книг, 122 назви журналів, 5 назв газет [9].

На підставі колекції французької книги за допомогою системи «ІРБІС» було сформовано відповідну базу даних. У перспективі це дасть змогу створити спільну систему, яка складатиметься з описів фондів іноземної літератури всіх бібліотек аграрної галузі України і буде використовуватися для багатоаспектного пошуку інформації.

Методом історико-наукового аналізу виявлено, що становлення дослідництва у вітчизняному тваринництві відбулося під впливом розвитку науково-освітньої думки в агрономії. Витоки такого підходу багато в чому беруть свій початок у Франції з її відкриттями у галузі агрономії кінця XVIII ст. й основоположними теоретичними, а також практичними результатами щодо зоотехнії середини XIX ст. Завдяки спільності державних концепцій щодо науково-освітнього забезпечення галузі тваринництва як у Франції, так і на українських землях, до 1917 р. за відносно короткий час вдалося значно збільшити основні показники продуктивності цього основоположного напрямку вітчизняного сільського господарства з переорієнтацією на експорт. Позитивним змінам сприяв відносно вільний доступ до всього нового і прогресивного, такого, що йде саме з Франції [3].

Необхідно підкреслити, що у великих бібліотеках кожної країни є значні масиви іноземних книг. Нерідко вони повніше представляють друкарську продукцію інших країн, аніж аналогічні колекції вітчизняних видань. До

того ж ці книги, як правило, мають кращий фізичний стан, оскільки не перебували в активному обігу через своє іноземне походження. Вважаємо, що у майбутньому стане доцільним введення інформації про вищезазначені документи у національні репертуари різних країн і створення зручної системи для користувачів. При цьому слід пам'ятати, що іноземні видання у вітчизняних бібліотеках – це невід'ємна частина нашого національного культурного і наукового надбання, яка потребує великої уваги та державної допомоги у створенні відповідних умов зберігання.

Співпрацю у напрямі книгознавства та книгообміну з іноземними державами можна розглядати як вагомий внесок у декларовані виконавчою владою євроінтеграційні процеси в частині інформованості суспільства, а також функціонально-змістовного та комунікативно-соціальних аспектів у системі наповнення соціальних комунікацій для потреб інноваційного розвитку бібліотечної справи в Україні.

Література

1. *Бодак, О. П.* Історико-бібліографічні методи в наукових дослідженнях М. Ю. Брайчевського / О. П. Бодак // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 29–39.
2. *Булатова, С.* Польські рукописи у фондах родового походження в збірці Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / С. Булатова // Бібл. вісн. – 2004. – № 4. – С. 7–10.
3. *Вергунов, В. А.* Агронія і становлення науки про тваринництво на теренах України та Франції (друга половина XVIII ст. – 1920 рік) / В. А. Вергунов. – К., 2009. – 280 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 33). – Текст рос.
4. *Вергунов, В. А.* Національна бібліографія як джерело вивчення історії сільськогосподарської дослідної справи в Україні / В. А. Вергунов // Національна сільськогосподарська бібліографія як складова програми інформатизації аграрної галузі України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / ДНСГБ УААН. – К., 2009. – С. 18–23.
5. *Вергунов, В. А.* Національна сільськогосподарська бібліографія України: історичні етапи і сучасні проблеми / В. А. Вергунов / ДНСГБ УААН. – Вінниця, 2009. – 60 с.
6. *Вергунов, В. А.* Петр Васильович Будрин – учений-аграрий (1857–1939) / В. А. Вергунов, С. Д. Коваленко ; отв. ред. В. А. Созинов. – М. : Наука, 2004. – 188 с. – (Науч.-биогр. лит.)
7. *Вергунов, В. А.* Полтавське дослідне поле: становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні : (до 125-річчя держ. дослідництва в агрономії та тваринництві) / В. А. Вергунов. – К., 2009. – 220 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 28).
8. *Вергунов, В. А.* Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927) / В. А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ, Укр. держ. насіннева інспекція. – К. : Аграр. наука, 2007. – 180 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 19).
9. Колекція французьких сільськогосподарських видань у фондах ДНСГБ УААН (1802–2008 рр.) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / УААН, ДНСГБ ; ук-

лад.: В. А. Вергунов, Л. Ф. Забудька, Т. В. Дмитрик, Н. І. Петренко ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2009. – 60 с.

10. *Колесник, В.* Відомі поляки в історії Вітчизни : біогр. слов. / В. Колесник. – Вінниця : Розвиток, 2007. – 1008 с. : іл.

11. Польська сільськогосподарська книга у фондах Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю (1771–2008 рр.) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / УААН, ДНСГБ ; уклад.: В. А. Вергунов, В. І. Головенко, Н. Ф. Басун, М. М. Щербань, О. О. Бойченко ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця, 2009. – 283 с.

12. *Солонська, Н.* Європейське сусідство України Польщі / Н. Солонська // Бібл. вісн. – 2004. – № 4. – С. 18–22.

13. *Ціборовська-Римарович, І.* Польські видання XV–XVIII ст. у фонді відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / І. Ціборовська-Римарович // Бібл. вісн. – 2004. – № 4. – С. 2–7.

14. *Швецова-Водка, Г. М.* Методи документознавства / Г. М. Швецова-Водка // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 1. – С. 81–84.

15. *Opisanie roslin w Litwie, na Wolyniu, Podoly i Ukrainie dziko rosnących, iako i oswoinych : podług wydania szesnastrego układu roslin Linneusza / przez J. Jundziłła.* – Wilno, 1830. – 583 s.

*Г. І. Ковальчук,
д. і. н., професор, зав. відділу Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського*

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РОБОТИ З РІДКІСНИМИ Й ЦІННИМИ КНИГАМИ

У статті представлено бібліотекознавчі погляди щодо рідкісності книг, наголошено на необхідності розробки критеріїв визначення рідкісних педагогічних книг, запропоновано деякі з них. Сформульовано завдання для спеціалізованого підрозділу рідкісних видань Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: рідкісні та цінні книги, книжкові пам'ятки, історико-культурні фонди, букварі, Державний реєстр національного культурного надбання, оцифрування педагогічної спадщини, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Рідкісні й цінні книги (книжкові пам'ятки) є визнаними пам'ятками історії та культури, це найцінніша частина сукупного Державного бібліотечного фонду України. Проблеми роботи з книжковими пам'ятками сьогодні перебувають у центрі уваги міжнародного співтовариства, відповідних інституцій і спеціалістів [1].

За час існування книжності накопичено величезну кількість публікацій щодо рідкісних книжок. Проте більшість із них становлять каталоги зібрань приватних чи державних бібліотек або нариси про певні раритети. Стосовно ж теоретичних напрацювань картина виглядає значно скромніше, і вирішення проблеми щодо рідкісності або цінності тієї чи іншої книги залишається суб'єктивним питанням. Погодьмося, поняття «рідкісна книга» дуже умовне, зміст його є багатозначним. Невідповідність традиційного бібліофільського поняття книжкової рідкості сучасному стану бібліотечної практики, особливо галузевих бібліотек, наразі усвідомлено спеціалістами. Найчастіше бібліотекарі називають рідкісною книгу, яка відсутня в державних бібліотечних фондах, а в ХІХ ст. класик теорії рідкісності книжок Г. М. Геннаді вважав рідкісною книгу, яку важко знайти для придбання [2].

За час, що минув, стало загальноприйнятим не лише розуміти під цим терміном фізично рідкісні книжки, тобто ті, що рідко трапляються, але й обов'язково брати до уваги цінність книги – за змістом, за авторством, за приналежністю до певної наукової школи, за художнім оформленням та поліграфічним виконанням і т. п. Таких критеріїв може бути досить багато, і кожен із них потребує відповідного відпрацювання.

Зокрема, рідкісні та цінні педагогічні книжки як соціокультурне явище, наскільки відомо, ніколи не були предметом спеціального дослідження,

принаймні в Україні. В історіографії теми відсутні належні спостереження, узагальнення, визначення, що саме становить рідкісність і цінність у значних масивах педагогічної літератури, накопиченої в бібліотеках. Об'єктом дослідження цієї теми мають стати культурологічно важливі та науково цінні педагогічні видання, підручники, перевірені часом, за якими навчалися кілька поколінь. Адже сучасники не завжди можуть об'єктивно оцінити той чи інший твір, мода і кон'юнктура існують і на книги, і на педагогічні теорії. Хоча з погляду історії є цікавими й потребують аналізу і ті видання, які вже визнані педагогічно неправильними, помилковими, які не витримали перевірку практикою, методика викладення в яких є недоречною тощо, але вони є повчальними: без них зрозуміти історію педагогіки, відтворити її еволюцію неможливо. Вони теж є пам'ятками – книжками пам'ятками. Наприклад, з історії педагогіки 20–30-х років ХХ ст. відомі приклади навчання за бригадною формою, коли завдання одержувала «бригада» учнів, відповідав хтось один, а оцінку отримував кожний [3]. Або, скажімо, навчання за комплексною програмою ГУС (Державної вченої ради) спочатку Російської Федерації, пізніше СРСР, виконання якої було обов'язковим і для УРСР. Комплексність тут полягає в тому, що на уроках в початковій школі з різних предметів розглядається одночасно одне й те саме поняття з різних точок зору [4], наприклад, качка. На уроці письма діти навчаються писати це слово, видозмінювати, складати речення. На уроці читання – читають оповідання про качку. На уроці математики саме на прикладі качок засвоюють прийоми додавання чи віднімання. На уроці природознавства вивчають, відповідно, саму природу качки, її звички, розмноження і т. п.; на уроці малювання – малюють качку, а на уроці праці – годують її та прибирають за нею. Якщо збережені подібні підручники – це ексклюзивна річ, дуже рідкісна й історично цінна. Або, наприклад, дитячі книжки того ж періоду, коли казку намагалися заборонити, щоб вона не відволікала майбутніх будівників комунізму безґрунтовними мріями. Популярними були, так би мовити, індустріального спрямування книги: машина красива, тому що корисна, і чим вона корисніша, тим красивіша. Це справді історичні пам'ятки, і в цьому статусі потребують збереження; без них картина тогочасного життя, розвитку суспільства, освіти, культури буде неповною.

Що вже казати про букварі чи абетки: які державні бібліотеки збирали такі видання? Навіть якщо вони існували у фондах певний час, надалі їх списували як зношені чи застарілі, і сьогодні це також раритети, книжкові пам'ятки своєї доби. Яскравий приклад – букварі для дорослих на обгортковому папері, які починалися реченнями: «Ми не раби. Раби не ми». Наскільки рідкісними можуть бути букварі, промовисто свідчить факт відсутності в Україні і навіть взагалі – в слов'янському світі – нашого першого друкованого букваря, випущеного Іваном Федоровим у Львові в 1574 р. Найвірогідніше, за браком інших подібних видань увесь наклад цієї невеличкої, мабуть, дешевої книжки, був зачитаним, що називається, до дір, і

лише пара примірників, які ще в XVI ст. були вивезені далеко за межі території, де ними могли користуватися в навчальних цілях, збереглися випадково, оскільки не використовувались за своїм прямим призначенням – навчанням слов'янському письму. На сьогодні вважається, що Іван Федоров не тільки друкар, але й укладач букваря, просвітитель. Сам же Буквар 1574 р. є унікальною книжковою пам'яткою того часу [5]. Аналогічно, дуже рідкісними, а значить, у даному контексті, і цінними можуть бути примірники іноземних букварів чи інших підручників у наших фондах, якими тут не користувалися в навчальних цілях, а у себе вдома вони зачитані, не збереглися.

Отже, щодо цінності за давних видань – стародруків чи навіть видань XIX – початку XX ст., визначитися можна, якщо досліджувати історію написання, видання та розповсюдження таких книжок. Таким чином, для кваліфікованої роботи з книжковими пам'ятками педагогічної тематики потрібно бути і бібліотекарем, і істориком педагогіки.

Статус книжкової пам'ятки, водночас, можуть одержати примірники не дуже рідкісні, але з автографами та коментарями визначних педагогів і діячів культури; безперечно цінність становлять їхні рукописи. Як колекційну книжкову пам'ятку можна розглядати також цілісні зібрання педагогічної, наукової та науково-популярної літератури, зокрема ті, що зберігаються в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського. Таке зібрання, що об'єднує значні за обсягом та різноманітністю видів видань, хронологією випуску та змістом бібліотечні фонди, потребує актуалізації через підготовку реєстрів, каталогів, оглядів, інших інформаційних ресурсів, довідкових видань. У цьому сенсі позитивно можна згадати друкований каталог «Підручники і навчальні посібники (1748–1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського для початкових і середніх навчальних закладів» (2005 р.) та історико-бібліографічне дослідження «Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (2009 р.). Перспективним завданням для даної бібліотеки залишається реєстрація книжкових пам'яток у Державному реєстрі національного культурного надбання. Розвиток цього напрямку роботи з книжковими пам'ятками дає змогу здійснити суттєвий внесок у всі галузі системи знань та педагогічної діяльності [6]. Вивчення історико-культурних фондів допоможе не лише розкрити деякі маловідомі факти в історії педагогіки чи інших наук, а й створити ту джерельну базу, аналіз якої може віддзеркалити місце та роль педагогічної думки в загальнонауковому контексті та в історії України. І оскільки історію створюють люди, доцільним є повернення пам'яті про тих осіб, які створювали педагогічну літературу чи видавали її. Так, упродовж останніх років фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на сторінках друкованих видань почали популяризувати життя та творчу діяльність видатних педагогів XIX – початку XX століття [7–9].

Такі масштабні завдання, безумовно, потребують спільних зусиль фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, бібліотекарів інших освітянських книгозбірень, із залученням студентів та аспірантів профільних вишів до створення сучасних баз даних педагогічної літератури. Також фахівцями даної бібліотеки розпочата робота з рідкісними виданнями: сформовано колекції фахових періодичних видань XIX – початку XX ст., шкільних підручників 1748–1917 рр., 1918–1945 рр., документів з питань психології та педагогіки XIX – початку XX ст.; визначено балансову вартість 14 000 рідкісних і цінних видань; розроблено Програму зберігання бібліотечного фонду. На 1.01.2010 р. оцифровано понад 500 документів з питань педагогіки і освіти, в електронному каталозі започатковано базу даних «Рідкісна книга», до якої внесено перших 406 записів. Національна академія педагогічних наук України затвердила «Програму формування страхового фонду документації на документальні пам'ятки», згідно з якою уже мікрофільмовано 10 869 аркушів (46 документів). Фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надають консультації з питань роботи з рідкісними виданнями, обмінюються досвідом з бібліотекарями інших освітянських книгозбірень, виступають на конференціях, круглих столах тощо. Позитивним є те, що у структурі бібліотеки створено спеціалізований підрозділ рідкісних і цінних видань, на який покладаються такі завдання:

- на підставі теоретичних досліджень в галузі історії педагогіки та бібліотекознавства визначити, які саме педагогічні праці (яких періодів, авторів, видів і типів) становлять найбільшу цінність і підлягають зберіганню в особливо сприятливих умовах, з метою збереження їх максимально тривалий термін;
- здійснити евристичний пошук за каталогами та *de visu* і відбір до відділу рідкісних і цінних видань визначених категорій книг і журналів, сформувати колекцію рідкісних і цінних педагогічних видань і рукописів;
- укласти їх анований електронний каталог, в якому буде коротко зазначено, за яким критерієм книга зарахована до категорії рідкісної чи цінної;
- провести ранжування відібраних книжок за рівнями цінності та внести до баз даних Державного реєстру книжкових пам'яток України як складової Державного реєстру національного культурного надбання короткі описи тих із них, що за висновками експертів – співробітників відділу та запрошених спеціалістів – є пам'ятками державного значення;
- проводити дослідження й популяризувати у спеціальній фаховій науковій літературі найцінніші книжкові пам'ятки та їх комплекси;
- розпочати поетапне оцифрування найціннішої вітчизняної педагогічної спадщини, з метою зробити її доступною педагогам та науковцям дистанційно і вилучити з активного обігу найцінніші оригінали раритетів, для найдовшого зберігання;
- розробити пакет документів, які регламентують усі аспекти діяльності відділу: відбір та комплектування фондів рідкісних і цінних книг, їх адекватне збереження, використання, виготовлення копій тощо;

- укладати методичні рекомендації для бібліотек галузі, надавати консультації спеціалістам у роботі з рідкісними й цінними книжками.

У теоретичному плані в бібліотекознавстві та книгознавстві тема рідкісних видань педагогічної тематики комплексно ніколи у вітчизняній науці не розроблялася. Проте у світлі сучасних міжнародних та вітчизняних завдань щодо збереження бібліотечних і архівних фондів, створення Державного реєстру національного культурного надбання [10], зведених каталогів рідкісних і цінних книг, виконання Програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» ця діяльність є дуже важливою і актуальною. Створення наукового каталогу цінних педагогічних видань, введення даних до загального Державного реєстру книжкових пам'яток України дасть змогу закрити новими даними лакуни, що досі мають місце у вивченні різних періодів історії педагогіки та культури України загалом. Новим напрямом джерелознавчого аналізу фондів може стати дослідження походження книг із приватних бібліотек освітян, науковців, а також різних установ; вивчення та опис книжкових знаків, що становитиме нову сторінку у вітчизняному бібліотекознавстві.

Стрімкий розвиток новітніх засобів масової комунікації вимагає створення адекватних ресурсів, наразі – електронних каталогів, баз даних, а також електронних колекцій. Хто може сьогодні достеменно сказати, скільки і яких саме підручників XVIII–XIX ст. є сьогодні в державних бібліотечних фондах України; скільки було видано підручників в Україні за цей час? Зрозуміло, інколи важко визначитись, чи є дана книжка науково-популярним виданням навчального характеру або підручником, але в даному випадку це не принципово. Швидкий пошук за різними рубриками в електронних каталогах є зручним способом для дослідника віднайти широкий спектр документів на обрану тему, включаючи статті у фахових виданнях, що є дуже потрібним і, водночас, закритим за відсутності аналітичних електронних розписів статей із журналів і збірників. Стосовно інших електронних ресурсів дуже імпонує досвід Національної бібліотеки Білорусі, в якій повністю оцифрували педагогічні журнали і виставили на сайті бібліотеки, правда, лише для своїх читачів, з реєстрацією за читацьким квитком – проблеми авторського права не вирішені. Бібліотека здатна виставити електронні копії у вільний доступ, але юридично ці проблеми ще потребують розв'язання. Книгозбірня сьогодні розглядається і як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернет: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського також може накопичувати у себе такі профільні ресурси і оперативно надавати їх своїм користувачам у приміщенні бібліотеки, що полегшить їм пошук і збереже, знов-таки, час.

Але найголовніше відносно книжкових пам'яток – забезпечити їх належне зберігання, попри хронічну недостатність фінансування, і широке сучасне введення інформації про них як через систему каталогів, у т. ч. сьогодні – електронних, так і через виготовлення цифрових копій рідкісних і цінних видань, що не втратили свого значення. У цьому – майбутнє життя інформації, котру містять рідкісні та цінні книжкові пам'ятки.

Література

1. Програма ЮНЕСКО «Память мира»: деятельность библиотек, архивов, музеев по сохранению документального наследия : материалы междунар. конф., 30 нояб.-1 дек. 2006 г. / Нац. б-ка Беларуси. – Минск : Красико-Принт, 2007. – 176 с.
2. *Геннади, Г. Н.* О редких книгах, в особенности русских / Геннади Г. Н. // Русские книжные редкости : библиогр. список рус. редких кн. / сост. Г. Н. Геннади. – СПб., 1872. – С. 1.
3. Из истории развития форм и организации обучения [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Режим доступа: // <http://paidagogos.com/?p=86>. – Загл. с экрана.
4. Нариси історії українського шкільництва (1905–1933) : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – С. 182–183.
5. *Німчук, В.* Визначна пам'ятка вітчизняного друкарства / В. Німчук // Буквар Івана Федорова. – К. : Дніпро, 1975. – С. 82–96.
6. *Жданова, Р.* Інформація про навчальну книгу XVIII – поч. XX століття з фондів бібліотек України – підґрунтя для створення сучасного українського підручника / Рона Жданова // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 10. – С. 12–13.
7. *Домбровська, Л. В.* Роль С. Сірополка в становленні та розвитку освітянських бібліотек / Л. В. Домбровська // Рідна шк. – 2002. – № 8/9. – С. 56.
8. *Іващенко, В. М.* Педагогічна спадщина М. О. Корфа у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Віра Іващенко // Шлях освіти. – 2010. – № 2. – С. 42–46.
9. *Бондарчук, О. Б.* Українські букварі 19 – поч. 20 ст. у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / О. Б. Бондарчук // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 2. – С. 40–43.
10. *Ковальчук, Г. І.* Створення Державного реєстру книжкових пам'яток України як складової частини Державного реєстру національного культурного надбання / Галина Ковальчук // Бібл. вісн. – 2004. – № 2. – С. 2–10.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА КАК ОДИН ИЗ ГЛАВНЫХ ИСТОЧНИКОВ НАУЧНО- ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ця стаття є спробою визначити нові напрями діяльності наукових педагогічних бібліотек. У ній розкривається сутність інформаційного забезпечення педагогічної науки в рамках Національного проекту «Освіта», висвітлено проблеми модернізації інформаційно-комунікаційної складової освіти, запропоновано принципи побудови інформаційно-освітнього середовища.

***Ключові слова:** модернізація освіти, педагогічні бібліотеки, єдине інформаційно-освітнє середовище, інформаційне забезпечення педагогічної науки, програмно-апаратне забезпечення.*

Сегодня, в эпоху развития информационного общества в России, правомерно говорить о существовании инфосферы и о разработке информационно-коммуникативного взаимодействия как актуальнейшей из задач государства. Накопленные обществом массивы информации превосходят необходимые для ее обработки индивидуальные возможности человека. Это явление, получившее название «информационного кризиса», заключается в том, что пользователь в состоянии ознакомиться с ничтожно малым количеством источников, вышедших в последнее время и отражающих актуальные проблемы определенной научной отрасли. Понятие «наука» в настоящее время определяется как сфера исследовательской деятельности человека, функцией которой является выработка и систематизация информации об объектах самого разнообразного характера. С середины XX столетия наблюдается интенсификация исследований, происходящих на стыке наук. Увеличение направлений исследований привело к лавинообразному росту получаемой информации, динамика которой изменяется по экспоненте. Специалистам различных профессий приходится решать многочисленные задачи, отличающиеся большой интеграционной (междисциплинарной) направленностью и слабой информационной структурированностью. Перспективы в разрешении «информационного кризиса» связаны прежде всего с возможностями обработки информации с помощью информационно-коммуникационных технологий и предоставлением оперативного доступа к ней в различных режимах с набором универсальных и специфических сервисных решений. Если раньше (80-е годы прошлого столетия) ученые, особенно западные, уделяли особое внимание экономической и социальной сфере ин-

формационного общества, проблемам власти и управления, то теперь (и это в большей степени характерно для российской науки) концепция информационного общества разрабатывается с акцентом на проблемы образования. При переходе к информационному обществу, инфраструктуру которого составляют информационные и телекоммуникационные сети, происходит качественное изменение всех сфер жизни общества, а также его системы ценностей. Знание, информация, образование выступают системообразующими ценностями, без которых невозможно существование информационного общества. Актуальным становится реализация новых моделей учебного процесса, ориентация на самостоятельную работу потребителей образовательных услуг, коллективные формы обучения, формирование образовательных потребностей и компетентностей [1].

Одним из основополагающих направлений Национального проекта «Образование» является информатизация образования, которая предусматривает:

- информатизацию всех форм учебного процесса;
- информатизацию научной, научно-производственной деятельности образовательных и научно-образовательных учреждений;
- создание и развитие единой телекоммуникационной и информационной среды системы образования и науки, единой системы баз данных и других информационных научно-образовательных ресурсов;
- создание информационной инфраструктуры системы управления науки и образования;
- информационную интеграцию системы науки и образования России в мировое информационно-образовательное пространство.

Проанализировав современную систему образования, можно с уверенностью утверждать о необходимости существенной модернизации ее информационно-коммуникационной составляющей [5].

В этих условиях задачей научной педагогической академической библиотеки является комплексная поддержка новых информационных технологий и телекоммуникаций в сфере образования и педагогической науки, информационное обеспечение инновационного цикла создания наукоемкой продукции и технологий, системы его (цикла) поддержки управления. Цель данной задачи – построение единого информационно-образовательного пространства путем межведомственной, межкорпоративной, междисциплинарной координации и интеграции как ресурсов, так и специалистов (создателей и пользователей).

Единое информационно-образовательное пространство (ЕИОП) понимается как интегрированное средство накопления, хранения, обработки и распространения информации, педагогически целесообразно организованное. Единство системы научно-педагогической информации достигается путем соблюдения следующих условий:

- выделение информационного объекта, создание его имиджа;
- проведение лингвистического анализа, создание базы метаданных;
- классификация информационных объектов;

- описание информационных объектов;
- определение параметрических характеристик объекта;
- создание базы данных информационных объектов с учетом системных спецификаций.

Контентно-ресурсное наполнение ЕИОП должно соответствовать основным приоритетным направлениям современной педагогической науки и развития образования.

Например, таким как:

1. Прогнозирование и проектирование инновационных процессов в образовании.
2. Оценка эффективности работы научно-педагогических и образовательных учреждений.
3. Выявление инновационного научно-педагогического потенциала.
4. Разработка концептуальной и методологической основы для учебных программ.
5. Мониторинг научной динамики и практико-ориентированных проблем современной педагогики.
6. Определение рыночного сегмента – групп реальных и потенциальных пользователей по конкретным признакам в соотношении с ресурсным объемом ЕИОП, конкретными потребностями пользователей и формой обслуживания [4].

Как и любая система, система образования имеет инфраструктуру, включающую, как правило, объективно складывающуюся совокупность образовательных учреждений, органов управления образованием, академических учреждений, ресурсных центров и других образовательных организаций, находящихся во взаимодействии друг с другом, поддерживаемом информационно-коммуникационной структурой, которой, на наш взгляд, может стать единое информационно-образовательное пространство. Единое образовательное пространство должно базироваться на трех основных принципах построения среды своего существования:

1. Принцип разделения заключается в создании удаленного доступа для регистрации и потребления услуг поставщиками и пользователями образовательных услуг и его последующем обеспечении за счет набора образовательных сервисов, взаимодействующих в едином образовательном пространстве. Предполагается, что достаточно наличия визуального пользовательского интерфейса в информационных системах и порталах, к которым потенциальный потребитель услуг может и должен получить доступ. Это способствует динамическому обнаружению существующих и зарегистрированных образовательных сервисов, их обновлению при необходимости и обеспечению оперативного доступа к образовательным ресурсам.

2. Принцип многоуровневости состоит в необходимости создания многоуровневых сред с информационной подчиненностью низших уровней высшим. Предварительный анализ показал, что использование обычных строго горизонтальных или строго вертикальных структур построения по

принципу подчиненности частного общему с обменом информацией по типу «каждый с каждым» не способствует оптимальному решению проблемы предоставления доступа к актуальной легитимной научной информации. Возникает необходимость построения многоуровневой схемы. Структуру низших уровней должны определять вышестоящие информационные уровни. Это должны быть информационные модели с единым набором метаданных и совокупностью правовых норм использования образовательных сервисов и регламентов их взаимодействия.

3. Принцип универсальности состоит в необходимости иметь фиксированный (с возможностью расширения) набор образовательных сервисов, взаимодействующих в едином образовательном пространстве. Эти сервисы должны быть работоспособными в различных условиях взаимодействия функциональных элементов среды независимо от их количества, распределения в информационной сети, технических деталей реализации (программная платформа, язык программирования и т.д.). Данный принцип целесообразно обеспечивать посредством применения открытых международных стандартов информационных технологий [6].

В соответствии с предложенными принципами среда единого информационного пространства архитектурно может быть представлена в виде трех взаимосвязанных по информации и управлению уровней, которые по функциональному назначению можно назвать нормативно-организационным, информационным и программно-техническим.

Нормативно-организационный уровень состоит из нормативных документов (законодательных актов, регламентов, инструкций и др.) и комплекса проводимых на их основе организационных мероприятий, направленных на обеспечение выполнения всеми заинтересованными сторонами условий, необходимых для нормального функционирования среды, для установления зон и способов ответственности субъектов. Нормативно-организационный уровень обеспечивает нормативную, правовую и методическую базу для информационного уровня.

Информационный уровень определяет области потенциального информационного взаимодействия объектов среды, а также способы их построения (организации), т. е.: состав применяемых протоколов программного взаимодействия, стандартов, справочников и рубрикаторов. Фактически модели, разрабатываемые на информационном уровне, должны содержать описание информационных сущностей образовательных и научно-педагогических процессов, описание всех потенциальных участников взаимодействия в едином образовательном пространстве.

Программно-технический уровень включает в себя программно-аппаратные системы и комплексы, необходимые для обеспечения исполнения решений организационно-нормативного уровня, создаваемые в рамках ограниченной, наложенных информационным уровнем.

Для эффективного функционирования единого образовательного пространства в архитектуре среды, построенной по данным принципам с пере-

численными уровнями, требуется обеспечить гибкость процессов взаимодействия поставщиков и потребителей образовательных услуг и обеспечивающих их информационных технологий. А это возможно при выполнении следующих требований:

- учет ограничений, накладываемых производительностью существующих информационных образовательных ресурсов и пропускной способностью используемых телекоммуникационных систем при обслуживании потенциального объема запросов пользователей образовательных услуг;
- учет топологии и ресурсных ограничений существующей открытой и защищенной телекоммуникационной инфраструктуры образования;
- обеспечение отсутствия привязки к конкретному расположению хранилища образовательных ресурсов и образовательной услуги [2].

Базовыми критериями библиотечно-информационного сервиса в условиях единого информационно-образовательного пространства, на наш взгляд, являются:

- ситуационная полезность для пользователя;
- комфортность (удобство получения/пользования информацией);
- избирательность (адресность, индивидуализация вплоть до персонификации, приобретает особую актуальность в условиях академических библиотек);
- стабильность (постоянный характер информационного обслуживания);
- высокий уровень качества;
- оперативность предоставления информации;
- гибкость (приспособляемость) номенклатуры в соответствии с динамикой потребительского спроса;
- исчерпывающая полнота запрашиваемой информации;
- объективная социальная и/или экономическая выгода для библиотеки [3].

Итак, одной из сущностных целей деятельности специализированной академической библиотеки становится обеспечение дружественной, комфортной коммуникационной среды, выполнение запросов. Наиболее эффективно этой цели можно достигнуть благодаря объединению доступных интеллектуальных и материально-технических ресурсов, а также вследствие особой настроенности на позитивные результаты.

Література

1. Антопольский, А. Б. О социально-экономических моделях электронных библиотек: вопросы стратегии / А. Б. Антопольский // Интернет и современное общество : тр. X Всерос. объединен. конф., Санкт-Петербург, 23–25 окт. 2007. – СПб., 2007. – С. 3–14.
2. Антопольский, А. Б. Электронные библиотеки: принципы создания / А. Б. Антопольский, Т. В. Майстрович. – М., 2007. – 283 с.
3. Баврин, П. А. Методика оценки эффективности применения информационных ресурсов в учебном процессе [Электронный ресурс] / П. А. Баврин. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://humanities.edu.ru>. – Загл. с экрана.

4. *Клюев, В. К.* Управленческая экономика российской библиотеки / В. К. Клюев. – М., 2007. – 384 с.
5. *Распопова, Н. С.* Передовой педагогический опыт: проблемы поиска и способов реализации / Н. С. Распопова // Методист. – 2007. – № 7. – С. 14–16.
6. Электронное информационное пространство для науки, образования, культуры : материалы Всерос. Интернет-конф., Регион. научно-практ. конф., 14–15 окт. 2008 г. – Орел, 2008. – 168 с.

Н. П. Дічек,
д. пед. н., зав. лабораторії історії педагогіки
Інституту педагогіки НАПН України

НА ШЛЯХУ ПОШИРЕННЯ НАДБАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті розглянуто зміст і значення книжки «Етюди о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы».

Ключові слова: *«Етюди о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы», Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, духовність, спадщина В. О. Сухомлинського.*

Віддавна бібліотеки відігравали роль скарбниць людських знань і досягнень учених, сприяючи подальшому розвитку науки, освіти, мистецтва. У сучасних умовах призначення бібліотек значно розширилося, і нині вони не тільки є унікальними публічними зібраннями різноманітних рукописних і друкованих джерел із різних галузей знань, а й покликані створювати своїм користувачам модернізоване науково-пошукове й інформаційне середовище, забезпечуючи доступ до світового інформаційного простору.

Інтенсивний розвиток науки зумовив необхідність диференціації бібліотек й виокремлення так званих галузевих книгозбірень, які надають різноманітні бібліотечні послуги з вузької сфери знань.

До подібного різновиду бібліотек належить і Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, десятиріччя якої відзначили у 2009 р.

Нині вона є всеукраїнським галузевим науково-інформаційним центром, який поєднує академічну бібліотеку, науково-дослідну установу і книгозбірню загальнодержавного значення та задовольняє фахові потреби науковців і освітян нашої країни. Важливо зазначити, що, як стверджує директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, заслужений працівник культури України П. І. Рогова, бібліотека відіграла також своєрідну історичну роль в удосконаленні загальнонаціональної бібліотечної справи, адже об'єднала регіональні освітянські бібліотеки України в єдину систему, актуалізувавши їх діяльність як галузевих, тобто педагогічних, і посиливши їх суспільно-просвітницький вплив і можливості [2].

Наголосимо, що поряд із організацією науково-інформаційного забезпечення розвитку української педагогічної науки і практики, задоволення професійних інтересів і пошуків користувачів сфери освіти і у традиційний спосіб, і в електронній формі, поряд із координацією роботи всеукраїнської мережі бібліотек галузі, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського приділяє велику увагу й справі поширення і популяризації спадщини видатних

українських і зарубіжних педагогів. Йдеться про проведення тематичних круглих столів та презентацій нових видань, організацію книжкових виставок до ювілейних дат, видання корисних різноманітних ретро- і сучасних, у тому числі й біобібліографічних, покажчиків і науково-допоміжних видань.

Для істориків педагогіки особливо значущою є діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з вивчення й актуалізації творчої спадщини видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського, чие ім'я з 2003 р. носить бібліотека. У руслі цього напрямку роботи відбулася важлива подія в житті освітян України – організована ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у жовтні 2009 р. у приміщенні Київського міського будинку вчителя презентація книги «Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы» (далі – «Этюды...»).

Символічним є те, що саме на базі бібліотеки як публічної установи, яку Василь Олександрович вважав дзеркалом і джерелом духовної культури, створено фонд імені В. О. Сухомлинського з читальною залом, котрий постійно поповнюється новими друками з вітчизняної і зарубіжної сухомлиністики для створення ґрунтовної інформаційної бази і здійснення цілісного аналізу багатогранної спадщини всесвітньо відомого педагога.

У цьому контексті надзвичайно цінним поповненням фонду зокрема і сухомлиністики загалом стала книга «Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы», матеріали до якої протягом тривалого часу збирала спочатку дружина видатного педагога – Ганна Іванівна, а згодом і його донька – Ольга Василівна Сухомлинська, український вчений у галузі історії педагогіки, академік НАПН України. Вона – укладач видання, автор переднього слова, післямови, коментарів і передмов до розділів книги.

Визначаючи роль В. О. Сухомлинського в історії оновлення вітчизняної виховної парадигми другої половини ХХ ст., надзвичайно корисно проаналізувати і з сучасних позицій осмислити його новаторську позицію щодо обґрунтування системи освітньо-виховних цінностей, якою він заклав підвалини для запровадження важливих змін не лише в педагогіці, а й у житті тогочасного радянського соціуму.

У такому аспекті вважаємо «Этюды ...» важливим дороговказом на шляху неупередженого осягнення глибинних (часом – прихованих за кількома пластами міркувань) ідей педагога та що найголовніше – їх істотно важливих смислових нюансів, які уточнюють і роблять виразнішими проголошені ним виховні істини.

У книзі закумульовано листування (протягом 60-х років ХХ ст.) видатного Учителя з колегами, однодумцями та ідейними опонентами, спричинене гострою, ідеологічно забарвленою дискусією з приводу обговорення питань співвідношення у вихованні ролі колективу та особистості, значення емоційно-ціннісного компонента у педагогічному процесі, а головне – пов'язане зі спробою педагога визначити і обґрунтувати нові ціннісні вектори в тогочасній радянській педагогіці.

Листи В. О. Сухомлинського, відповіді на них, а також різні публічні відгуки на його міркування чергуються у виданні з розділами тієї праці, яка й викликала критичну і болісну для нього полеміку, що не вщухала і по його смерті – маємо на увазі педагогічні нариси «Этюды о коммунистическом воспитании» (1967). Використаний автором-укладачем О. В. Сухомлинською нетривіальний прийом наведення не цілісного тексту зазначеного твору, а його перемешування з відповідним (у часі) листами й відповідями на них, з іншими опублікованими і неопублікованими статтями і доповідями В. О. Сухомлинського створює своєрідну атмосферу занурення у творчу лабораторію Василя Олександровича, у світ його думок і почуттів. Завдяки такому структуруванню текстів досягається поглиблене розуміння їх «з середини», герменевтичне «вчування» у їх зміст.

Додамо, що в «Этюдах...» фактично вперше здійснена книжна публікація найбільш дискусійних педагогічних роздумів В. Сухомлинського, які у 1967 р. публікувалися тільки окремими розділами у семи номерах радянського часопису «Народное образование».

У книзі «Этюды ...» також уміщено кілька архівних (з архівів родини педагога), не редагованих, без цензурних купюр рукописів статей видатного вченого і Учителя, які розкривають і уточнюють його суспільно-педагогічну концепцію.

Суттєвим доповненням для розуміння змісту й історичного контексту згаданої педагогічної полеміки, для усвідомлення величі Сухомлинського-Людини, яка продемонструвала своє безкомпромісне ставлення до усталених, здавалося б ідеологічно непорушних педагогічних канонів, є й включені до видання статті-роздуми з приводу ідей українського педагога представників різних гуманітарних галузей того періоду і наступного часу – письменників, журналістів, учителів, викладачів вишів, що публікувалися протягом майже 40 років.

Важливо зазначити, що книга «Этюды...» вирізняється оригінальною, багаторівневою структурою, яка разом із головною цінністю її змісту – автентичними працями В. О. Сухомлинського, документальними і архівними матеріалами, численними інформативно розлогими поясненнями автора-укладача сприяє якіснішому освоєнню системи педагогічних переконань педагога, допомагає відчувати подих епохи і биття сердець тодішніх і нинішніх учасників обговорення проблеми пріоритетів і цінностей у вихованні молоді. До того ж у виданні вміщено повні (автентичні) і відредаговані (та з купюрами) варіанти статей педагога, ознайомлення з якими, і особливо їх зіставлення, дає точніше уявлення про реальну позицію В. О. Сухомлинського, про те, що у його творах викреслювалося і доопрацьовувалося цензурою доби, про те, які політико-ідеологічні причини обмежували злет його творчих думок, але все ж не змогли цей злет зупинити.

Представлені відповідно до перебігу подій, пов'язаних з педагогічною дискусією (1967–2000 рр.), матеріали видання, на нашу думку, всебічно і неупереджено відображають складну боротьбу ідей, змагання творчості і

консервативно-конформістського підходу. Ще одним здобутком видання вважаємо створення автором-укладачем за допомогою дібраних текстів панорамної картини трансформації освітньо-виховної парадигми колективного виховання і зародження конфігурації нової парадигми – особистісно орієнтованої педагогіки, провісником якої став В. О. Сухомлинський.

Відомо, що політична система СРСР визнавала і звеличувала Учителя з Кіровоградщини як непересічного педагога доти, поки він не вийшов на рівень обґрунтування необхідності зміни ціннісних орієнтацій у вихованні, що панували в той історичний період. І хоча Василь Олександрович відстоював свою позицію, залишаючись вірним ідеалам комуністичного прийдешнього, йому не пробачили «замах» на основи радянської педагогічної ідеології чи бодай сумніви у її абсолютній доцільності. Саме на захист комуністичних цінностей підняли свій голос ті коментатори ідей В. О. Сухомлинського, які не приймали проголошеного ним пріоритету гуманістичних цінностей, тобто загальнолюдських, які опоненти називали «абстрактними». І хоча Василь Олександрович і теоретично, і прикладами зі свого успішного педагогічного досвіду обґрунтовував необхідність перенести увагу в радянській педагогіці на Людину, на ширше застосування індивідуальних засобів впливу на конкретну особистість з урахуванням саме її притаманних особливостей, не всі захотіли його почути і зрозуміти.

На наше переконання, у праці «Этюды о коммунистическом воспитании» В. О. Сухомлинський найбільш повно і послідовно сформулював своє оригінальне бачення шляхів переорієнтації радянського виховання у русло справді гуманного підходу до соціалізації дитини, оприлюднив своєрідний погляд на систему ціннісних орієнтирів та вимірів. Користуючись зібраними у книжці «Этюды ...» матеріалами, спробуємо лише на їх основі, як квінтесенції задумів видатного педагога, розкрити обстоювану ним систему освітньо-виховних цінностей.

Поділяючи у найзагальнішому вигляді сукупність цінностей на дві головні групи – цінності-цілі (термінальні) і цінності-засоби (інструментальні) (за В. Ядовим), стверджуємо, що зі статей В. О. Сухомлинського, з його листів і текстів «Этюдів ...» викристалізується висновок – для українського педагога термінальною цінністю або цінністю-метою безперечно була людина-особистість, а термінальною якістю особистості проголошувалося широке, інтегроване поняття людяності.

Василь Олександрович визнавав практичну доцільність так званої «парної педагогіки», що на той час офіційно була зведена нанівець, прагнув відстояти її право на життя, бо вважав, що саме так побудований виховний вплив на особистість дитини набуде все більшої ваги, і в цьому педагог вбачав і визначав тенденцію розвитку життя в соціалістичному суспільстві.

У неопублікованому рукописі «Наша добрая семья (Записки пионервожатаго)», зміст якого перегукується з ідеями, висловленими В. О. Сухомлинським у працях «Сердце отдаю детям» і «Этюды о коммунистическом воспитании», педагог стверджував: «Мистецтво індивідуального впливу на люди-

ну набуває з кожним роком все більшої ролі. ... все ширшим стає той особистий духовний світ людини, в який ніхто не має права втручатися, тим більше колектив» [5, с. 32]. Продовжуючи свою думку, павлицький Учитель ясно і чітко наголосив, що «першою і найголовнішою метою комуністичного виховання є Людина – її всебічний розвиток, ясний розум, високі ідеали, чисте, благородне серце, золоті руки, її особисте щастя».

У цьому педагогічному кредо, що відображає, здавалося б, цілком умотивований і конкретний перелік тих характеристик, які мали б бути притаманними Справжній Людині за В. О. Сухомлинським, кредо, що повністю узгоджується з канонічними універсальними загальнолюдськими цінностями, фактично всі позиції викликали незгоду і критику захисників засад комуністичного виховання. Людина, виокремлена з контексту колективу, а тим більше розглядувана у позакласовому вимірі, як самоцінна особистість, не сприймалася як цінність суспільна [5, с.78].

Гострої інвективи у радянській офіційній педагогіці зазнала і визначена В. О. Сухомлинським термінальна якість особистості – людяність, для характеристики якої опоненти дібрали епітети «туманне поняття», «міфічна, безкласова» [5, с. 77], тоді як Василь Олександрович тлумачив її у значенні «міцного морального стрижня» [5, с. 38], що мав становити основу людини комуністичного суспільства.

Серед цінностей-засобів, представлених у працях педагога, найбільш інтегрованими вважаємо поняття духовність і творчість. У сучасній гуманітарній думці багатогранне поняття духовності тлумачиться по-різному. У сукупності його характеристик є такі:

- родова характеристика людини як специфічна здатність до ціннісно-сислового усвідомлення світу;
- особистісна характеристика окремого індивіда;
- нормативний ідеал духовності (у межах нормативної модальності), який не є сталим, має конкретно-історичний і соціокультурний характер;
- якісна характеристика певного соціуму в цілому [3].

Аналіз спадщини В. О. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що він розглядав категорію духовності фактично у трьох вимірах: як родову характеристику людини, як особистісну характеристику конкретного індивіда і як нормативний морально-етичний ідеал. Отже, учений-педагог усвідомлював і відобразив багатовимірність цієї ціннісної категорії, що окреслює специфіку людського способу буття у світі. Він трактує духовність особистості як її ціннісно-сисловою форму, яка визначає змістову наповненість людини і утворює засади її мотиваційної сфери, тобто духовність за В. О. Сухомлинським постає уособленим, складним, індивідуальним аналогом реального світу.

Іншим значущим відтінком аксіологічного вибору В. О. Сухомлинського вважаємо акцентування уваги на тому, що ставлення людини до життя визначається смыслом, який може бути досягнутим не тільки розумом, а й усіма глибинами людського духу, насамперед через почуттєво-емоційну сферу.

Не применшуючи значення інтелектуального зростання школярів, важливості їхнього розумового розвитку, Василь Олександрович першим у радянській педагогіці переніс акцент з пріоритету успішності навчання учнів на пріоритет творення їхнього духовного світу, він «... мораль, етику взяв за основу духовного життя дитини, інтелектуальний, фізичний розвиток, трудове й естетичне виховання поставив у пряму залежність від ціннісних орієнтацій, ціннісного світосприйняття, як корінь духовності взагалі. Він проголосив найвищою цінністю виховання дитини її унікальність та неповторність, побудував усю навчально-виховну роботу на емоційно-моральних, естетичних імперативах та цінностях, виступив за авторитет учителя, а не за його авторитарність, увів у педагогічну науку і шкільну практику такі цінності, як совість, сором, любов, терпимість, співчуття, співпереживання, повага, шана, обов'язок, свобода тощо» [4, с. 7].

У своїх роздумах про виховання В. О. Сухомлинський зміг вийти з тенет панівної матеріалістичної доктрини і піднятися до вершини більш універсального тлумачення смислу буття людини – до визнання невичерпності людського світу. Дійшовши висновку, що наука у своїх можливостях не всесильна і що людське існування значно багатше у реальних виявах, ніж їх раціональна реконструкція, Василь Олександрович визначив: «Чим значніше місце у житті людини займає інтелект, ... тим важливіше для його всебічного розвитку культура почуттів. ...Емоційне безкультур'я освіченої людини – таке саме зло, як й інтелектуальне невігластво» [5, с. 42].

Усвідомлення обмеженості можливостей раціоналістичного світосприйняття у поєднанні з почуттєво-ціннісним підходом В. О. Сухомлинського до визначення основ виховання сприяли створенню напруженого драматизму у стосунках Учитель – радянське суспільство.

Його позиція була сміливо новаторською і не узгоджувалася з генеральним напрямом розвитку радянської педагогіки, де пріоритет надавався інтелектуально-раціональній складовій навчально-виховного процесу. У статті «Годы отрочества – второе рождение» (1966), яку О. В. Сухомлинська характеризує як працю зрілого педагога, вміщено такі міркування: «Найвищим двигуном людської поведінки є переконаність – «цар у голові», збагачена досвідом і моральними цінностями.

Однак все це оволодіває свідомістю вихованця лише тоді, коли крім розуміння добра і зла, крім логічного аналізу – що добре і що погано, у душі живе почуття, переживання добра і зла. «Цар у голові» стає могутнім керманічем лише у тому випадку, якщо, спілкуючись з людьми, відчуваючи себе активним учасником людських стосунків, людина переживає добро і зло, хороше і погане поза своєю особою, як хороше і погане у самому собі» [5, с. 26].

На думку вчених доби постмодерну, у науково-раціоналістичній світоглядній системі координат людського існування, започаткованій Р. Декартом, під поступову руйнацію підпало поняття «величини почуттєвих розмірів», водночас поволі відбувалася абсолютизація інтелектуальної сфери і ді-

яльності. У ХХ ст. стався піковий прояв впливу свідомісно-раціоналізованої цивілізації на устрій внутрішнього світу людини [1, с. 31]. Тоді ж склалися умови, за яких науку – одну з найвищих людських цінностей – привчилися підпорядковувати ідеологічно, політично або фінансово. Вже після Другої світової війни західні науковці почали констатувати і обґрунтовувати явища кризового стану людського суспільства – девальвація ціннісних орієнтирів, тотальне відчуження, моральна глухота, крах ідеалів. Тоді в СРСР офіційно стверджувалося, що антропологічна криза – це явище, характерне для капіталістичних країн, а держави соціалістичного табору не переживають подібних проблем. Як показало життя, втрата життєсмислів, знедуховлення не минули і їх.

У підсумку зазначимо, що педагог фактично ототожнював багаторівневе за змістом поняття духовності з категорією щастя у сенсі розгляду їх як ціннісних вершин особистісного мікрокосму людини. Всупереч усталеному курсу на колективне щастя педагог обстоював своє переконання – щастя колективу неможливе, якщо не буде щасливою кожна людина, «а особисте щастя – це річ виключно складна, створюється не лише у колективі. Багатство індивідуального світу, повнота особистого духовного життя, розкриття, розквіт здібностей, таланту, покликання, особистий успіх у творчій праці, задоволення невичерпної потреби людини в людині, любов, дружба, повторення себе в дітях – ось що таке особисте щастя...» [5, с. 72].

Порівняно з проголошуваним у 60-ті роки офіційною педагогікою актуальним питання всебічного дослідження теорії колективу, В. О. Сухомлинський робив акцент на необхідності вивчати духовний світ особистості і духовне багатство колективу. Враховуючи процеси, що вже зароджувалися у житті суспільства і сприяли розвитку духовного життя особистості, у неопублікованій статті «Не топтатися на місці!», що вперше представлена в «Етюдах ...» за архівним рукописом, педагог із десяти висунутих провідних завдань теорії педагогіки шість пов'язав безпосередньо з проблемами особистості і одухотворення колективного життя.

Поділяючи переконання, що суть і значущість наукового пошуку асоціюється з виходом дослідника за межі існуючого стереотипу або норми міркування й дії, наголосимо: новаторський внесок В. О. Сухомлинського у вітчизняну педагогіку полягає насамперед у зламі практики слідування педагогічним авторитетам і у прикладі безкомпромісного прагнення істини, в оновленні ціннісних векторів розвитку підростаючого покоління, у розробці конкретних шляхів творчої самореалізації кожної особистості, що у сукупності і забезпечило педагогу світове визнання.

Вивчення нередукованої спадщини Василя Олександровича, істотно важливим доповненням до якої вважаємо видання «Етюди о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы», не лише дає змогу осмислити здобутки педагога в теоретичному осягненні реальних життєвих і педагогічних процесів на конкретному відтинку історії України, а й глибше зрозуміти неозначеність ціннісних орієнтацій у людському досвіді.

Література

1. *Гордієнко, А. Т.* Аксіологічна драма ХХ ст. / А. Т. Гордієнко // Ціннісні орієнтації: аналіз соціально-філософських концепцій заходу 80–90-х років. – К. : Наук. думка, 1995. – С. 5–46.
2. *Рогова, П. І.* Мріємо перетворити бібліотеку на модерний всеукраїнський науково-інформаційний, освітній і культурний центр / П. І. Рогова // Пед. газ. – 2009. – Груд. (№ 12). – С. 4–5.
3. *Степаненко, І. В.* Методологічна функція поняття «Духовність» / І. В. Степаненко // Практ. філософія. – 2003. – № 3. – С. 41–47.
4. *Сухомлинська, О.* Цінності в історії розвитку школи в Україні / О. Сухомлинська // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за ред. О. Сухомлинської. – К., 1998. – С. 3–8.
5. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы : науч.-популяр. изд. / сост., предисл., послесл., коммент., вступ. к частям кн. О. В. Сухомлинской. – Х. : Акта, 2008. – 432 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ БІБЛІОТЕКИ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

На базі загальної теорії бібліотечних систем запропоновано концептуальну модель бібліотеки; показано шляхи побудови діяльній моделі бібліотеки, за якої враховуються індивідуальні характеристики бібліотек.

Ключові слова: *концептуальна модель бібліотеки, бібліотечно-інформаційний ресурс, загальна теорія систем.*

Бібліотеки з давніх часів вирішують проблему доступу до знань широкого кола людей, постійно вдосконалюючи свою діяльність адекватно соціальним, культурним, економічним і технологічним змінам у навколишньому світі. Сутність теперішніх змін полягає в тому, що знання стають ключовим елементом сучасного суспільного й економічного життя. Під впливом цих змін розширюються й ускладнюються завдання, які постають перед бібліотеками, що вимагає постійного вдосконалення їхньої структури, ресурсних складових і технологічних можливостей. У зв'язку з вищезазначеним у бібліотечному середовищі як і раніше гостро стоїть питання про необхідність теоретичного осмислення змін у структурі бібліотек, пов'язаних з їх переходом на новий рівень розвитку й зумовлених процесами, котрі відбуваються у світовому співтоваристві.

Найперспективнішим у цьому напрямі є системний підхід. Однак єдності поглядів на бібліотеку як систему в інформаційному просторі нині ще немає. Сучасне бібліотекознавство характеризується різноманітним науковим підходом до аналізу бібліотеки як системи. Найбільше поширення й суспільний резонанс одержали:

- структурно-функціональний підхід, що характеризує бібліотеку як систему, котра має оригінальну структуру, стійкі зв'язки між складовими компонентами, специфічні функції складових компонентів і системи в цілому;
- соціально-функціональний підхід, що характеризує бібліотеку як соціальну інституцію, котра реалізує свою культурно-історичну місію в конкретних соціально-історичних й суспільно-економічних умовах;
- діяльній підхід, що характеризує бібліотеку як об'єкт, котрий володіє метою й засобами для досягнення результатів діяльності;
- маркетинговий підхід, що характеризує діяльність бібліотеки в умовах вільного ринку;
- технологічний підхід до бібліотеки як до виробника інформаційних продуктів і послуг, що володіє специфічними технологічними процесами й відповідними ресурсами.

В основі всіх цих підходів лежать різні уявлення про модель бібліотеки. Поняття моделі широко використовується в різних сферах людської діяльності й має безліч смислових значень. Моделлю (лат. «modulus» – міра, зразок, норма) у широкому розумінні цього слова в науці вважається аналог, певний замітник матеріального об'єкта, процесу або іншого фрагмента об'єктивної реальності, що певною мірою відтворює ті властивості оригіналу, які цікаві з позиції дослідження. Априорі вважається, що модель містить у собі потенційні знання, які можна унаочнити, набути або використувати в практичній діяльності.

Структурно-функціональний підхід заснований на тричленній моделі бібліотеки «читач (Ч)» – «бібліотекар (Б)» – «книга (К)», запропонованої ще Л. Б. Хавкіною в 20-х роках минулого століття [13]. Пізніше Ю. М. Столяров доповнив цю модель, увівши як додаткову складову матеріально-технічну базу (МТБ) [11], у результаті чого вона стала чотиричленною і класичною, навколо якої ще й дотепер точиться полеміка.

Згодом Ю. М. Столяров запропонував дворівневий варіант такої моделі [10], але це не зупинило суперечку. Його ідею про другий контур структури бібліотеки розвивали А. Н. Востриков [2] і М. Ф. Меняєв [5]. Деякі дослідники пропонували скоротити модель Ю. М. Столярова до тричленної, розглядаючи бібліотеку як установу, а не як соціальний інститут. Інші – розширити до п'ятичленної, щоб краще відобразити зміни, які відбулися в бібліотеках у зв'язку із входженням у її діяльність інформаційно-комунікаційних технологій. Про необхідність такого кроку висловлювалися також І. Г. Моргенштерн [6] і Я. Л. Шрайберг [14]. Н. І. Тюліна запропонувала включити до складу моделі довідково-пошуковий апарат [12]. М. С. Карташов запропонував варіант моделі, до компонентів якої необхідно включити довідково-пошуковий апарат і бібліотекознавчі знання [3]. Відзначивши суперечливість включення в структуру моделі довідково-пошукового апарата, А. М. Ванєєв в той же час вважав необхідним ввести в коло обов'язкових елементів бібліотекознавчі знання [1]. Українським дослідником М. С. Слободяником запропоновані досить перспективні системно-функціональна й діяльнісна моделі бібліотеки [7]. Як данина ринковим відносинам, що проникають у сферу бібліотек, розвиваються маркетингові моделі [8]. Модель, запропонована А. В. Соколовим [9], як предмет діяльності бібліотеки розглядає вже не документ, а інформацію. Така модель відкриває шлях для дослідження стратегічних змін у діяльності бібліотек, зумовлені глобальними процесами переходу до суспільства знань.

На нашу думку, загальним недоліком більшості названих вище бібліотекознавчих моделей є те, що вони не відображають або частково відображають зв'язки бібліотеки із зовнішнім світом. Нижче нами запропонована концептуальна модель бібліотеки, що відображає книгозбірню як систему, яка має входи, виходи, внутрішні ресурси й зв'язки між ними (рис. 1).

У відповідь на зовнішні запити у бібліотеці ініціюються процеси, що визначаються технологічними інструкціями, нормами, структурою й метода-

Рис. 1. Концептуальна модель бібліотеки

ми керівництва бібліотекою. У ході реалізації вищезазначеного процесу залучаються кадрові, інтелектуальні, бібліотечно-інформаційні, інформаційно-комунікаційні, матеріально-технічні й фінансові ресурси. У результаті ті, хто ініціював запити, одержують бібліотечні послуги й продукти. Користувачами бібліотеки є як фізичні, так і юридичні особи. Бібліотечно-інформаційна продукція є результатом когнітивної діяльності бібліотек, який може бути представлений: бібліографічними покажчиками різних видів, реферативною та аналітико-синтетичною інформацією, даними бібліометричної, наукометричної й прогностичної діяльності. Можливості бібліотек обмежені й тому вимагають постійного вдосконалення та поповнення. З метою поглибленого формування власних ресурсів бібліотека звертається із запитом до своїх засновників, видавництв, наукових установ і навчальних закладів, органів державної й комунальної влади, спонсорів та інших.

У бібліотеці реалізуються також латентні процеси, які ініціюються не зовнішніми, а внутрішніми факторами. Частина таких процесів підсилює інтелектуальну, кадрову, бібліотечно-інформаційну, інформаційно-комунікацій-

ну й фінансову складову ресурсів. Латентні процеси мають допоміжний характер і визначаються особливостями реалізації бібліотечних технологій.

Бібліотечно-інформаційний ресурс у запропонованій нами моделі виходить за межі окремої бібліотеки. Це засвідчує той факт, що сучасна бібліотека має бути членом корпоративної бібліотечної мережі, надавати своїм користувачам доступ до інформації в регіональному, галузевому й світовому інформаційному просторі за можливості всіма сучасними доступними засобами. Останнє стає ознакою бібліотеки суспільства знань.

Бібліотечно-інформаційний ресурс викликає особливу увагу ще й тому, що нині відсутнє чітке визначення цього терміна. Представники класичної бібліотекознавчої школи вважають, що бібліотечно-інформаційний ресурс – це повний аналог бібліотечного фонду. Частина з них вважає, що бібліотечно-інформаційний ресурс виникає тоді, коли до фонду бібліотеки надходять документи на електронних носіях. Ми ж переконані, що про бібліотечно-інформаційний ресурс можна говорити тоді, коли бібліотека з метою найкращого обслуговування відкриває своїм читачам доступ до інформаційних продуктів, що лежать за її межами, у національному й світовому науковому просторі. Доступ до таких продуктів може здійснюватися за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в мережі Інтернет, за допомогою електронної доставки документів (ЕДД), а також традиційним шляхом – засобами міжбібліотечного абонементу (МБА) або міжнародного міжбібліотечного абонементу (ММБА).

Отже, бібліотечно-інформаційний ресурс – це організована сукупність джерел інформації (ресурс від resource (франц.) – джерело, запас), які надаються користувачам бібліотеки для задоволення їхніх інформаційних потреб. До складу бібліотечно-інформаційного ресурсу повністю входить власний бібліотечний фонд бібліотеки, а також інформаційні ресурси, які створює бібліотека і до яких надає доступ завдяки ІКТ.

Бібліотека постійно зазнає впливу викликів із боку національної соціально-економічної політики й світових тенденцій, що також відображено у запропонованій моделі.

Системний характер моделі відображається в тому, що в ній виділені входи й виходи, внутрішні складові й зв'язки між ними, визначені зовнішні чинники.

Запропонована модель, як і будь-яка концептуальна, здатна відображати лише загальні риси об'єкта, що досліджується. Для побудови індивідуальної моделі конкретної бібліотеки необхідно використовувати інший підхід, в основу якого може бути покладена мова UML (скор. від англ. Unified Modeling Language – уніфікована мова моделювання) [4]. UML є мовою широкого профілю, це відкритий стандарт, одна з версій якого прийнята як міжнародний стандарт ISO/IEC 19501:2005. UML була створена для проектування програмних систем, однак її також активно використовують для моделювання бізнес-процесів і відображення організаційних структур. В основі UML-проекування лежить створення системи діаграм, основними з яких є діаграми структур,

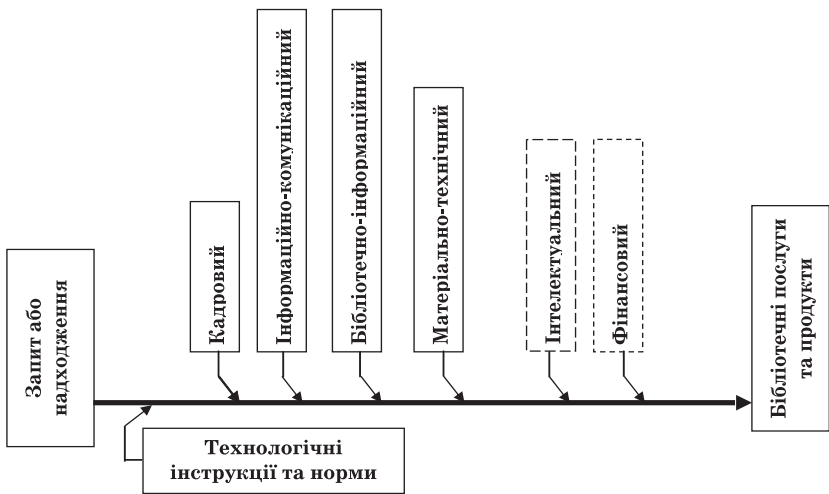

Рис. 2. Приклад діаграми у складі індивідуальної діяльнісної моделі бібліотеки

діяльності (поводження) і взаємодії. Як приклад стосовно бібліотечних процесів наведена одна з можливих діаграм діяльності (рис. 2).

Згідно з діаграмою, будь-який зовнішній запит запускає певний бібліотечний технологічний процес, якому відповідає певна технологічна інструкція. Під час процесу залучаються кадровий, інформаційно-комунікаційний, бібліотечно-інформаційний, матеріально-технічний і, якщо необхідно, інтелектуальний і фінансовий ресурси. У результаті виникає бібліотечна послуга або бібліотечний продукт. Повний комплект таких діаграм і становить собою діяльнісну модель бібліотеки.

Така модель здатна наочно показати, який набір бібліотечних процесів опановано у бібліотеці, як вони забезпечені ресурсами, технологічними інструкціями й нормами. Саме вона відображає, наскільки книгозбірня, що моделюється, відповідає сучасним уявленням про бібліотеку суспільства знань. При побудові діяльнісної моделі повинна бути визначена мета моделювання. Метою моделювання може бути: аналіз достатності або оптимізація ресурсів. Від вибору мети залежить, чи буде модель прагматичною або дослідницькою.

Насамкінець слід наголосити, що сучасні засоби загальної теорії систем дають змогу створювати ефективні моделі книгозбірень суспільства знань, які слугуватимуть інструментом для пошуку шляхів удосконалення сучасних бібліотек.

Література

1. Ванев, А. Н. Библиотечное дело. Теория. Методика. Практика / А. Н. Ванев ; СПбГУКИ. – СПб. : Профессия, 2004. – 367 с.

2. *Востриков, А. Н.* Пользовательский интерфейс в информационной системе библиотеки / А. Н. Востриков // Информ. ресурсы России. – 1996. – № 1. – С. 10–19.

3. *Карташов, Н. С.* Общее библиотековедение : в 2 ч. / Н. С. Карташов, В. В. Скворцов. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры. – Ч. 1. – 1996. – 87, [2] с. ; Ч. 2. – 1997. – 257 с.

4. *Ларман, К.* Применение UML 2.0 и шаблонов проектирования / К. Ларман. – 3-е изд. – М. : Вильямс, 2006. – 736 с.

5. *Меняев, М. Ф.* Геометрия информационного пространства / М. Ф. Меняев. – М., 1993. – 39 с.

6. *Моргенштерн, И. Г.* Новый учебник по фондам / И. Г. Моргенштерн // Сов. библиотековедение. – 1992. – № 5/6. – С. 77–84.

7. *Слободяник, М. С.* Библиотека в условиях информатизации общества : концептуальная модель развития / М. С. Слободяник // Библиотечное дело – 2001: Российские библиотеки в мировом информационном интеллектуальном пространстве : тез. докл. 6-й междунар. науч. конф. (Москва, апр. 2001 г.). – М., 2001. – Т. 1. – С. 39–40.

8. *Слободяник, М. С.* Системно-функциональная модель библиотеки / М. С. Слободяник // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества. Тема 2003 года: Библиотека и доступность информации в современном мире: электронные ресурсы науке, культуре и образованию : тр. конф. / 10-я юбилейн. междунар. конф. «Крым 2003», г. Судак (Украина), 7–15 июня 2003 г. – М. : ГПНТБ России, 2003. – Т. 2. – С. 759–760.

9. *Соколов, А. В.* Информационный подход к документальной коммуникации / А. В. Соколов ; ЛГИК. – Л., 1988. – 85 с.

10. *Столяров, Ю. Н.* Библиотека – двухконтурная система / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2002. – № 11. – С. 5–24.

11. *Столяров, Ю. Н.* Библиотека: структурно-функциональный подход / Ю. Н. Столяров. – М. : Книга, 1981. – 255 с.

12. *Тюлина, Н. И.* Библиотечное дело второй половины XX в. / Н. И. Тюлина // Библиотековедение. – 2000. – № 2. – С. 24–25.

13. *Хавкина, Л. Б.* Научная разработка вопросов библиотековедения / Л. Б. Хавкина // Труды первой конференции научных библиотек. – М., 1926. – С. 29–33.

14. *Шрайберг, Я. Л.* Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей: главные тенденции окружения, основные положения и предпосылки, базовые принципы : учеб.-практ. пособие / Я. Л. Шрайберг. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Либерея, 2001. – 102 с.

ФОНДИ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ПЕРШО- І СТАРОДРУКІВ У ВИХОВАННІ ВИСОКОДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто окремі видання фондів кириличних стародруків відділу стародруків і рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, подано стислий опис деяких із них. Наведено відомості про історію українського друкарства.

Ключові слова: *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, колекція книг друку кирилицею, стародруки, рідкісні видання, богослужбові книги, друкарні, українська культура, давня українська література, рукописи.*

Історія культури українського народу не буде повною без вивчення її стародруків. Богослужбові тексти, література духовна чи світська, писана кирилицею, завжди доповнювалася цікавими передмовама, післямовама, в яких автори або укладачі давали свою оцінку певним явищам, процесам, навіть історії видрукування самої книги. І тому ці стародруки є не просто цінними витворами мистецтва.

Відомий книгознавець, мистецтвознавець, академік НАН України Я. Запаско стверджував: «Має глибокий зміст думка про те, що давні витвори мистецтва, писемності є не просто об'єктами досліджень або замилювання, в них зберігається генетичний код народу, вони продовжують брати участь у його житті і впливають на нього» [1]. Це твердження тим більше слушне – адже ж не постала нова українська література сама по собі, а зберегла свою самобутність саме завдяки тим таємничим і незвіданим процесам, які несуть у собі пам'ятки – незалежно від того рукописні або друковані, і це дає ключ для розуміння розвитку і пізнання вже пізнішої літератури. Духовні джерела народу – невичерпні.

Наша країна є здобутком тисячолітнього розвитку українського народу. Тут все пройняте українською культурою, а все, що витворено, є плодом розуму і рук українського генія. Подальший розвиток держави неможливий без підтримки молодих національних кадрів із високою духовністю, котрі продовжували б традиції попередніх поколінь.

Пізнання нації, народу можливе лише через культуру, літературу, усну народну творчість, що відзначаються багатомірковою спадкоємністю та цілісністю, а їх першоджерело – світовим рівнем.

Останні десятиріччя минулого століття позначені інтересом до пам'яток давньої української літератури, що є закономірним явищем, оскільки без

пізнання цієї неоціненної спадщини ми не зможемо збагнути своєї духовності, її суперечності та величі.

Самостійне оволодіння знаннями, залучення до культури в усіх її проявах сьогодні вимагає належної інформації про самотутні види словесної діяльності людини. Без цього неможливе й зберігання нашої культурної спадщини, введення її в контекст сучасної культури. У цій площині особливого значення набуває ознайомлення учнів та вчителів з раритетами давньої писемності.

Мета нашої студії – ознайомити освітянську громадськість із величезним пластом пам'яток минувшини, що увібрали глибинне коріння національних традицій, в яких закарбувалася велич історичних подій і видатних постатей.

Актуальність теми посилюється активізацією громадського інтересу до проблем національного відродження, до заповнення маловідомих сторінок української культури. Раритетні культурні надбання України мають у собі духовну енергію і досвід попередніх поколінь. Вони – символи її становлення і розвитку.

Виняткову історичну та наукову цінність становлять окремі колекції та зібрання книг, які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. З бібліотек Київської духовної академії, духовних семінарій, монастирів, музеїв, навчальних закладів, приватних колекцій сформувався фонд вітчизняних першо- та стародруків – видань Острозької, Київської, Львівської, Почаївської, Новгород-Сіверської, Чернігівської та інших друкарень, а також першо- та стародруків зарубіжних видань.

Однією з найважливіших у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ є колекція книг друку кирилицею. Тут зібрано найцінніші пам'ятки, в яких відображено історію українського народу, його культуру. Вони є прекрасними, нерідко унікальними зразками поліграфічного мистецтва, художнього оформлення.

Книги, надруковані кирилицею, з'явилися ще в кінці XV ст. У 1491 р. Швайпольт Фіоль видав у Кракові «Триодь пісню», яка є у фонді НБУВ. Унікальний також «Часослів» (Краків, 1491) [1]. Добре збережений «Службеник» (Венеція, 1554). Величезної цінності первісток Московського книгодрукувального двору, знаменитий «Апостол», який надрукували в 1564 р. Іван Федоров та Петро Мстиславець, а також «Львівський Апостол» 1574 р. [8]. Надзвичайно цінна «Острозька Біблія» (1581) – перше повне видання Біблії з усіма канонічними книгами старослов'янською мовою.

Виданням «Острозької Біблії» займався князь К. Острозький. Він написав до неї вступне слово, в якому виклав мету видання, бо «бачив церкву Христову, ... як звідусіль топтали її противники – вороги..., пожирали її без милосердя».

Князь К. Острозький дав матеріальні засоби для друкування, а «творцем» її був не він і не І. Федоров, а той гурток освічених українців, що зібрався навколо князя і працював під його економічним та політичним патронатом. Вони стояли в центрі творчої роботи над перекладом і друкуванням Біблії та

надали їй графічному і мовному змістові, замість церковнослов'янської, цивільно-українську графічну форму [3].

Після вступного слова князя видрукувано було два віршові твори Г. Смотрицького – на герб князя Костянтина Острозького, римованими силабічними віршами, які названо «дворядковим согласієм», що є першими відомими сьогодні творами геральдичної поезії, і передмову до «всякого чина православного читателя». У передмові письменник говорить про обставини, в яких довелося працювати над Біблією («время люто и плача достойно»). Він порівнює Костянтина Острозького з Володимиром Святославовичем та Ярославом Мудрим, підкреслюючи просвітительську діяльність князя. У кінці книги – друкований знак друкаря Івана Федорова.

«Острозька Біблія» була справжнім дарунком православної церкви, бо це видання «творило другу, далеко важнішу епоху в історії слов'янського біблійного тексту». Та попри своє культове призначення, «Острозька Біблія» була також дуже великою науковою працею. Острозькі видавці старанно переглянули й виправили копії книги, вибрали найкращий текст, звірили давній переклад із грецьким оригіналом, усунули пізніші вставки, навели лад у поділі на книги, виправили помилки у власних іменах [1].

У фондах бібліотеки є книга Острозької друкарні – «Маргарит» (1595 р.). «Маргарит» – (з грец. – перли) – збірник проповідей, приписуваних Іоанну Златоустому. Близько 20 із них були дуже поширені в Україні впродовж XIII ст., ймовірно, в болгарському перекладі. Найперше з'явилися друком в Острозі (1595–1596), пізніше їх друкували і в Москві. Князь А. Курбський під їх впливом почав складати «Новий Маргарит» (рукописи зберігаються в німецьких архівах).

У фондах НБУВ є продукція друкарні Києво-Печерської лаври. Це – «Патерик Печерський» (1799), «Служебник» (1818, [б. м.], 1819) та ін., а також книги українського і російського письменника, церковного та культурно-освітнього діяча Туптала (Тупталенка) Дмитра (Ростовського) (1651–1709): «Книга житий во святых» ([б. м.], 1695), а також «Летопись иже во святых... от начала миробытия до рождества Христова» (1824) [11].

Києво-Печерська друкарня виникла на базі Києво-Печерського монастиря – лаври, осередку літописання та житійної літератури. У XII ст. його роль, завдяки зусиллям літописців та письменників – Нестора (автора «Повісті Временних літ»), Никона, Феодосія Печерського, помітно зростає. У 1615 р. за участю архімандрита Єлисея Плетенецького в Лаврі засновано друкарню, діяльність якої почалася з видрукування «Часослова» (1616), що виконував функції посібника з читання та письма. «Саме з Києво-Печерською лаврою, з київським гуртком учених пов'язане виникнення ідеї Києва як другого Єрусалима». Наступником Є. Плетенецького став З. Копистенський. У Печерській друкарні зберігали «традицію – служити своєму народові, бути національним у своїх виданнях, ось чому так часто в тодішніх друках подається на берегах книжки переклад трудних церковнослов'янських слів на українську мову», – зазначав професор І. Огієнко [4].

«Патерик Печерський» було складено у XIII ст. Це – пам'ятка оригінальної літератури, збірка оповідань релігійного та іншого змісту про Києво-Печерський монастир, його будівельників, живописців, святих отців. В оповіданнях «Патерика» багато реалістичних деталей, які характеризують побут та звичаї в монастирі, життя Києва того часу.

«Лексикон славеноросійський, имен толкование» Памви Беринди (1627) – одне з найвидатніших видань друкарні Києво-Печерської лаври, словник, який не лише містить у собі 6982 терміни енциклопедичного змісту, а й є первістком східнослов'янської лексикографії, підсумком 25-річної роботи майстра. Словник, безперечно, сприяв розвитку рідної мови, рівноправної й самобутньої культури.

Є у фонді бібліотеки книги виробництва друкарні Львівського Ставропігійського братства. Це – «Анфологіон» (1632, 1638, 1643 [8] та ін.), «Октоїх» (1630, 1639, 1644 та ін.), «Требник» (1645, 1682, 1695...); «Служебник» (1637, 1666, 1681...), «Псалтир» (1697, 1791...). Львівське Ставропігійське братство – один із найбільших культурних осередків України. Перша згадка про нього датується 1439 р. Тут знайшли застосування своїм силам князі Острозькі, Вишневецькі, Ружинські та інші видатні діячі української культури, друкарі Михайло Сльозка, Памва Беринда, Іван Кунотович, Йосип Кирилович, гравери Андрій Скулський, Дмитро Кульчицький, Семен та його син Василь Ставницькі, Степан Половецький та інші. Відомо також, що після 1570 р. і до своєї смерті тут працював Іван Федоров.

У Львівській братській школі, яка була заснована 1585 р., працювали визначні письменники і вчені: Арсеній Еласовський (перший її ректор), Стефан Зизаній, Лаврентій Зизаній, Йов Борецький. Тут вивчалися церковнослов'янська, грецька мови, граматики, риторика, поезика.

Видання друкарні (існувала у 1585–1788 р.), заснованої на базі друкарського устаткування І. Федорова, розходилися не лише по Галичині, але й далеко за її межами: Волині, Поділлі, Київщині, в інших православних державах – Білорусі, Росії, Молдові, Болгарії, Сербії. Окрім церковної, друкарня видавала невелику кількість світської літератури, у т. ч. навчальної.

Анфологіон – (від грец. – збирання квітів) збірник текстів святкових служб православної Церкви на всі свята року: молитви, уривки «Святого письма», богослужбові співи, житія тощо.

Октоїх – (від грец. – «окто» – вісім, «ехос» – голос), тобто – Восьмигласник – богослужбова книга православної церкви, яка містить чинопослідування церковних служб (вечірні, повечірні, утрени, літургії для шести буденних днів тижня, а для недільних днів, крім того, малої вечірні і полуночниці). Піснеспіви цих служб за способом співу поділяються на вісім гласів (наспівів), кожен з яких вживається протягом однієї седмиці (тижня), і звідси – назва книги. Усі мелодії піснеспівів написані знаменитими київськими розспівами. Іоанн Дамаскин першим виклав давнє «восьмиголосся» у струнній музичній системі.

Требник – богослужбова книга у православному світі, яка містить молитви до всіх треб (треба – релігійний обряд, здійснюваний священнослужителями на прохання віруючих. Требник, якому приписується таємнича благодатна сила, включає в себе молитви і ритуальні дії, що чиняться у певному порядку. До Требника відносяться чини літургії, таїнств, поховань, а також спеціальні відправи на різні випадки (наприклад, молебні з приводу посухи тощо) і виклад порядку їх здійснення.

Служебник (грец. «літургіарі») – основна богослужбова книга православної церкви, в якій вміщені тексти релігійних відправ на кожен день, порядок їх проведення, церковний календар (місяцеслов).

Псалтир – збірник із 150 піснеспівів, від єврейської – похвальні пісні. Невідомо, коли і ким Псалтир оформлений як єдина книга, хто упорядкував у ньому псалми в наявному порядку. Псалми написані від першої особи при звертанні до Бога, з любов'ю й покірністю до нього. Слов'янською мовою вперше перекладені були Кирилом та Мефодієм. В Україні на Псалтирі навчалися грамоті в школах. Богослови рекомендують самостійно читати цю книгу як душеспасительну.

Почаївська друкарня представлена у фондї низкою книг, зокрема «Апостолом толковим» 1784 р. Почаївська друкарня, а точніше – Свято-Успенська Почаївська лавра – це найдавніший монастир на Волині, що виник у середині XIII ст. Засновником друкарства тут був славний Кирило Транквіліон Ставровецький (?-1646), який видрукував «Зерцало богословія» (1618), збірку казань «Євангеліє Учительне» (1619) та морально-релігійні повчання «Перло многоценное» (1646).

«Перло многоценное» – збірник статей релігійного змісту, викладений прозою та віршами, є заповітом письменника. Подібно тому, як «перла родяться в глубинѣ морской от блискавици и с трудностью на свѣт виносятся», так само і в книзі К. Транквіліона статті «суть яко перла многоцѣнные», «які народилися від блискавици небесной, від світлості Духу Святого, в глибині небесній премудрості, і винесені нині в світ видимий високопарним і многозримим умом моїм на вічну радість та ненаситну сладість душам христолюбивим».

З Відня прибули «Описання Єрусалима» (1771) та «Описання святого Божія града Іерусалима» (1781) й інші книги. Тут дозволимо собі тлумачити: представлення людських мандрів не втрачає своїх глибинних сенсів – в образі мандрівника бачити людину загалом, з її внутрішніми переживаннями та відчуттями, а в просторовому творенні дороги – ідеальну й альтернативну модель світу. Крізь так звану категорію мандрів втілюється спроба репрезентації нового шляху долаття кризи, в якій перебуває дійсний світ: унаслідок пошуку цінностей втраченого раю або ж християнської надії Нового Єрусалиму.

Цікавий підручник старослов'янської мови «Грамматика славенские...» Мелетія Смотрицького (Єв'є, 1619), яку М. Ломоносов називав «воротами своей учености». Постать Мелетія Смотрицького (бл. 1572, с. Смотрич, тепер – смт Дунаєвського району Хмельницької обл. – + 1633, с. Дермань

Рівненської обл.) неординарна. Його вірою була єдина апостольська Церква, в якій зберігалася ідеальна, чиста від ересі наука. Єдиним джерелом віри у своїй Церкві він визнавав Святе Письмо Старого і Нового Заповітів. Церква, у яку вірив Мелетій Смотрицький, була завжди оздоблена, вдячна, мила і красива, як ранкова зоря. Він звеличує образ Східної Церкви, переконливо доводячи, що зі Сходу принесене Євангеліє, Схід полюбив і пізнав Христа, і саме там найпершою постала Церква, яка є найвищою з усіх церков у світі. Вона завжди зберігає материнську опіку над тими, хто визнає з нею духовну спорідненість.

В одному з найвагоміших творів – «Ключі Царства Небесного» (Г. Смотрицький, батько М. Смотрицького, один із фундаторів Острозького товариства) – плач Церкви-Матері розгортається у спосіб недоконаної дії. Ляментациєю вона ніби попереджує своїх дітей у зраді, що може невдовзі статися. Про факт ляментациї повідомляє сам автор, передаючи материнські благання у формі третьої особи. Образ Церкви-Матері зображено як образ статичний, монументальний, який вражає своїм величним і життєствердним пафосом.

У Мелетія Смотрицького образ Церкви-Матері більш як динамічний. Він скоріше експресивно-стихійний, який своїм плачем оприявнює вже, мовляв, нині існуючу трагедію – безповоротну зраду синів, потворний та убогий стан Церкви-Матері, викликаний «віровідступництвом» та неспроможністю єпископів її захистити. Задаючи такий високий трагічний пафос, письменник вводить свій персонаж не тільки в історичний, дійсний, а й ідеально-примарний, позаісторичний, біблійний контекст. У цій площині образ Церкви-Матері перетворюється на Наречену (першооснову образу зустрічаємо в Івана Богослова), уособлення чистоти і цнотливості як внутрішніх цінностей.

Білоруське книгодрукування – м. Гродно, Кутейн – з багатьох інших книг представляє – «Диоптра» (1651). Київський друкар Спиридон Соболев переніс до Кутейнського монастиря з Києва свою друкарню, яка проіснувала до 1655 р., а потім її було перенесено до Росії – до Іверського Новгородського монастиря. Наявні й інші книги.

Багато книг, наявних у бібліотеці, – видання московських друкарень. Це, як правило, передруки з інших видань. Але назвемо одну: працю Леонтія Магницького «Арифметика, сиречь наука числительная» – енциклопедія математичних наук, яка була видана 1703 р. й до середини XVIII ст. була основним підручником із математики.

Усього фонд кирилицею бібліотеки налічує понад 14 тисяч одиниць зберігання. Це – неоціненне джерело для вивчення історії, культури, міжнародних зв'язків українського народу на різних етапах його розвитку [10]. Кирилична книга – берег, до якого ведуть усі дороги літератури. Це – наші витoki, тисячолітня історія народу. Візантійські та інші запозичення, впливи і т. ін., безперечно, мали своє місце, як і те, що релігійна література кирилицею здебільшого була перекладною, в основному, з грецької. Це зрозуміло, адже жодна країна світу не розвивалася ізольовано, а переймала все краще, що створювало людство. Перш ніж побачити світ, кожна книга, щоб

знайти свого читача, старанно опрацьовувалася, «підганялася» під українця, містила авторські передмови та післямови – переважно філософські трактати. Та й самі тексти не були точними перекладами, вони перероблялися, доповнювалися й переінакшувалися (книги балабанівських друків чи Києво-Печерської лаври тощо) [12].

Для вчителів, майбутніх працівників освіти відділ стародруків та рідкісних видань НБУВ – особливо цінний, оскільки зосереджує у собі першоджерела – основу духовності кожного добропорядного християнина. А оскільки все в житті у нас починається з книги Буття, істини якої закладені в мораль громадянина, то знання цих законів має бути обов'язковим. Вивчення української кириличної стародрукованої книги репрезентує початковий і найважливіший період розвитку нашого письменства – його фундамент [5], що дасть можливість заповнити прогалини в історії української літератури – невід'ємної частини всесвітньої. Саме в такому ракурсі шкільна освіта має розглядати українську кириличну книгу, а не зводити її роль та функції лише до церковного вжитку. Таким чином, звернення до історичних коренів свого народу, відновлення призабутих його вікових традицій і духовних цінностей зумовлюють прагнення зберегти для майбутніх поколінь найвиразніші сторінки своєї багатовікової історії.

Наука і освіта, від стану розвитку яких залежить підготовка сучасних молодих висококваліфікованих кадрів, справжніх патріотів нашої держави, – важливі чинники соціальних перетворень, що впливають на розвиток суспільства. Керуючись завданнями Національної доктрини розвитку освіти України [6], кожна бібліотека за допомогою дієвої системи наукового інформаційно-бібліографічного апарату сприяє забезпеченню інформаційних потреб фахівців у галузі психолого-педагогічної науки та освіти в Україні, забезпеченню навчально-виховного процесу.

Література

1. *Возняк, М.* Історія української літератури : у 2 кн. / М. Возняк. – Вид. 2-е, випр. – Л., 1992. – Кн. 1. – С. 345.
2. *Запаско, Я. П.* Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга / Я. П. Запаско. – Львів, 1995. – С. 9.
3. *Клименко, П.* Графіка шрифту в Острозькій Біблії / П. Клименко. – К., 1925. – С. 17.
4. *Огієнко, І.* Історія українського друкарства / І. Огієнко. – К., 1994. – С. 264.
5. *Полєк, В.* Історія української літератури X–XVIII ст. : навч. посіб. / В. Полєк. – К., 1994. – С. 3.
6. Про Національну доктрину розвитку освіти : указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 // Нормативно-правове забезпечення освіти : доктрина, закони, концепції : у 4 ч. – Х., 2004. – Ч. 1. – С. 4–24.
7. *Рева, Л.* Анфологіони друкарні Львівського Ставропігійського братства / Л. Рева // Пам'ять століть. – 1997. – № 4. – С. 142–145.

8. *Рева, Л.* «Апостол» І. Федорова як первісток українського друкарства / *Л. Рева* // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, НБУВ, Асоц. бібліотек України. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 236–240.

9. *Рева, Л.* Видання Швайпольта Фіоля у фондах відділу стародруків та рідкісних видань ЦНБ НАН України / *Л. Рева* // Бібл. вісн. – 1994. – № 3. – С. 18–22.

10. *Рева, Л.* Кириличні видання – інкунабули в історії української літератури / *Л. Рева* // Слово і час. – 2000. – № 3. – С. 84–86.

11. *Рева, Л.* Стародавній і середньовічний Київ – центр давньої української культури / *Л. Рева* // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, центр пам'яткознавства НАН України та УТОШК. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 176–179.

12. *Рева, Л.* Фонди кириличних стародруків у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського / *Л. Рева* // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України. – К., 1997. – Вип. 2. – С. 81–86.

В. С. Прокопчук,

д. і. н., професор кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін, директор наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

НАУКОВА РОБОТА НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Розкрито окремі аспекти наукової роботи університетських книгозбірень на основі досвіду наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, зокрема вивчення історії бібліотеки, персоналістику, теорію і методику бібліотечної справи, співпрацю з провідними бібліотеками України і зарубіжжя.

Ключові слова: наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, наукова робота, історія бібліотеки, персоналістика.

Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка була утворена на початку вересня 1918 р. і на 1 листопада – перший день занять – налічувала всього 1686 книг [1]. На заклик ректора професора Івана Огієнка «подарувати в бібліотеку університету книжок, що в їх тепер відчувається особлива потреба і що їх тепер не має змоги придбати навіть за великі гроші» (місто перебувало в оточенні ворожих військ й було відірване від центру. – **В. П.**), відгукнулися численні інституції, свідомі інтелігенція. І вже на кінець 1919 р. книгозбірня налічувала близько 30 тис. документів, на початок 1921-го, час ліквідації університетів в Україні, реорганізації бібліотеки – 35 951 [2]. З огляду на обставини у червні-листопаді 1919 р. Кам'янець-Подільський був, по суті, столицею УНР. З бібліотекою пов'язали свою долю С. О. Сірополко, який очолював книгозбірню протягом листопада 1919 – травня 1920 рр., М. І. Ясинський та Л. Ю. Биковський – помічники бібліотекаря, тісно співпрацював з ними Іван Кревецький, який у лавах Української Галицької Армії перебував у Кам'янці-Подільському і разом з О. Назаруком редагував «Українську старину», працював на посаді заступника бібліотекаря, а також отримав позитивну резолюцію на заяві Ю. Іванов-Меженко, однак політична й військова ситуація завадила йому приступити до роботи. Їхня участь у комплектуванні, організації діяльності бібліотеки забезпечила їй статус фундаментальної та роль центральної державної бібліотеки УНР. Тут С. О. Сірополко продовжив бібліотекознавчі дослідження, переклав українською й опублікував науково-популярну працю «Народні бібліотеки» [3], а Л. Ю. Биковський та М. І. Ясинський започаткували наукову діяльність, яка згодом винесла їх на вершину бібліотекознавства, бібліографознавства.

Уже 1923 р. бібліотека мала статус наукової [4]. 1 червня 1948 р. в списку наукових бібліотек УРСР з'явилася також бібліотека Кам'янець-Подільського учительського інституту, фонд якої становив тоді 11 382 документи, 4 бібліотекарі обслуговували 349 читачів [5]. З отриманням університетом рівня національного відповідно до нового його статуту, ухваленого на зборх колективу 20 лютого 2008 р., бібліотеці повернуто втрачений внаслідок низки закриттів цей високий статус.

Сьогодні наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка стала своєрідною інформаційною корпорацією, що об'єднує 18 окремих абонементів, читальні зали, має фонд 1 млн 100 тис. документів, обслуговує 10 тис. користувачів і поряд з іншими напрямами розгортає й наукову роботу. Нове положення про бібліотеку визначило не тільки мету, завдання, форми і методи, а й основні напрями наукової праці колективу, суть яких – підвищення наукового рівня методичної, бібліографічної діяльності, організації науково-дослідницької роботи в царині книгознавства, бібліотекознавства.

Розуміємо, що наукову роботу можуть вести тільки добре підготовлені кадри, тому дбаємо про посилення професійного потенціалу, освіту й самоосвіту працівників. Уведено посаду вченого секретаря, організовано роботу школи передового бібліотечного досвіду з основ наукового дослідження, двома турами курсів за участі Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти здійснено підвищення кваліфікації усіх працівників й атестовано дві третини з них. У бібліотеці діє школа молодих бібліотекарів, проведено цикл практичних занять і консультацій з опанування комп'ютерною технікою, раз на квартал проходять фахові семінари за участі керівників усіх бібліотечних підрозділів.

Основні напрями науково-дослідної роботи бібліотеки:

1. Вивчення більш ніж 90-річного досвіду функціонування бібліотеки.

Працюємо з джерелами як Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, так і Державного архіву Хмельницької області, архіву Управління Служби безпеки України в Хмельницькій області, літературою, науковими збірниками і періодикою 1918 р. – початку ХХІ ст., провели анкетне опитування ветеранів, збір спогадів, документів і світлин. У результаті вийшов друком ілюстрований і супроводжений пакетом документальних додатків нарис з історії бібліотеки на 14 друкованих аркушах, авторами якого є директор і вчений секретар наукової бібліотеки [6].

Історія бібліотеки знайшла відображення в низці публікацій, окремому розділі нарису з історії Кам'янець-Подільського національного університету [7].

2. Персоналістика.

Значну увагу приділяємо життю і діяльності найвідоміших працівників бібліотеки – її фундаторам, творцям: першому керівнику фундаментальної бібліотеки Івану Григоровичу Сливці, учителю і соратнику професора І. Огі-

єнка, С. О. Сірополку, Л. Ю. Биковському, М. І. Ясинському, які протягом 1919–1920 рр. працювали в університетській книгозбірні, розкриттю їх внеску у становлення бібліотеки і її ролі в зародженні й розгортанні наукових досліджень цих всесвітньовідомих бібліотекознавців, бібліографів [8].

3. Питання теорії й методики бібліотечної справи розглядалися на двох конференціях – регіональній «Роль бібліотеки вищого навчального закладу в інформаційній підтримці освіти та науки на сучасному етапі» (2006) та міжнародній «Бібліотека вищого навчального закладу – центр науково-інформаційного забезпечення підготовки національних кадрів» (2007). Матеріали цих конференцій, як й інші дослідження, ввійшли до збірника «Наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство», перший випуск якого вийшов друком 2008 року й того ж року отримав реєстраційне свідоцтво Мініюсту України. До нього увійшли праці 54 авторів, присвячені 135-річчю від дня народження Степана Сірополка, видатним постатям у царині бібліотечної справи Л. Биковському, І. Кривецькому, І. Огієнку, М. Ясинському, Ю. Сіцінському, історії й різнобічному організаційному й методичному досвіду провідних книгозбірень України, питанням бібліотечного краєзнавства, тенденціям і перспективам розвитку університетських бібліотек, оновленню бібліотечних технологій. Збірник умістив передрук посібника С. О. Сірополка «Народні бібліотеки: організація і техніка» із супроводжувальною статтю Т. І. Ківшар, доктора історичних наук, професора [9] низку рецензій, документів, хроніку функціонування бібліотеки.

Традиція проведення всеукраїнських і міжнародних бібліотекознавчих конференцій знашла продовження: 7–8 жовтня 2010 р. проведено чергову міжнародну наукову конференцію на тему «Роль і функції бібліотек вищих навчальних закладів у контексті модернізації вищої освіти».

Наукові дослідження ми спрямовуємо на пошук ефективних методів інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу. Вироблено порядок проведення моніторингу книгозабезпечення, критерії аналізу, структуру облікових таблиць, і за результатами моніторингу комплектується фонд. З вересня 2007 р. функціонує комп'ютерна читальна зала, бібліотека електронних видань налічує понад 5 тис. назв підручників, посібників, монографій, інших видань. Поглиблюємо аналіз і розкриття нещодавно повернутого нам фонду рідкісних видань, який налічує більше ніж 27 тис. документів XVIII – початку XX ст., забезпечили пошуковців довідково-інформаційним апаратом – абетковим і систематичним каталогом, низкою тематичних картотек, покажчиком публікацій в «Подольських єпархиальних ведомостях» за 1862–1905 рр., описом газетних колекцій за 1917–1920 рр., яких налічується близько 40 назв; на веб-сторінці і в «Студентському меридіані» – університетській газеті ведемо постійні рубрики «Нові надходження», «На допомогу досліднику», «Каталог виставки», «Комп'ютерний читальний зал» тощо. Зазначений пошук, його теоретичне осмислення знаходять відображення в наукових дослідженнях і публікаціях працівників бібліотеки [10].

4. Важливим напрямом наукової роботи колективу є пошук і **теоретичне обґрунтування ефективних форм удосконалення науково-бібліографічної діяльності**, інформаційної підтримки наукових досліджень викладачів, студентів, магістрантів, аспірантів і докторантів.

Про його результати свідчить динаміка бібліотечної видавничої роботи. Бібліотека веде серійні випуски «Бюлетеня з проблем вищої школи», який крім інших фіксує науково-методичні праці викладачів університету за попередній рік, «Календаря знаменних і пам'ятних дат університету», що вміщує довідки і бібліографії ювілярів, вийшли друком десять випусків біобібліографічних покажчиків серії «Постаті в освіті і науці», присвячені колишньому ректорові І. В. Іваху, докторам наук І. М. Конету, П. І. Свідеру, професорам П. С. Каньосі, Г. П. Ткачук, Є. І. Сохацькій, П. Д. Плахтію та іншим. За бібліографічної підтримки бібліотеки видаються ще дві серії бібліографій – «Видатні випускники Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка» (серію веде ректор професор О. М. Завальнюк, здійснено три випуски, присвячені доктором наук, професором В. С. Степанкову, П. С. Атаманчуку, В. С. Прокопчуку) і «Наукові школи університету» (серію веде науково-дослідний сектор, завідувач доктор фізико-математичних наук, професор І. М. Конет, здійснено 6 випусків).

Колективними зусиллями ректора університету професора О. М. Завальнюка – дослідника проблем становлення і розвитку вищої освіти в Україні 1917–1920 рр., та працівників бібліотеки підготовлено бібліографічний покажчик праць з історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 1918–2008 рр., який вийшов друком у вересні 2009 р. [11]. Видання містить вступну статтю О. М. Завальнюка – історіографічний огляд напрацювань з історії університету, 1608 бібліографічних позицій з історії закладу і його структурних підрозділів, розташованих у хронологічній послідовності, іменний покажчик. Серед дослідників минулого ВНЗ найбільшою кількістю публікацій відзначається П. С. Атаманчук, Л. В. Баженов, І. С. Винокур, А. П. Гавришук, О. М. Завальнюк (242 позиції), Л. А. Коваленко, О. Б. Комарніцький, І. М. Конет, А. О. Копилов, І. І. Огієнко, М. Б. Петров, В. С. Прокопчук, І. В. Рибак, В. О. Савчук, П. І. Свідер, Є. І. Сохацька, В. С. Степанков, А. Ю. Суровий, А. Г. Філінюк, О. М. Федьков та інші.

5. Співпраця з провідними книгозбірнями краю, України, зарубіжжя.

На договірних засадах побудовано взаємини з вишівськими бібліотеками Хмельниччини, зокрема науковими бібліотеками Хмельницького національного університету, Хмельницького університету управління і права, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. У царині наукової роботи зусилля спрямовані на видання спільних наукових, науково-методичних збірників, проведення спільних науково-практичних конференцій, семінарів.

Договором з Хмельницькою обласною універсальною науковою бібліотекою імені М. Островського передбачено випуск спільних покажчиків краєзнавчої літератури з огляду на розпочату в Україні роботу з підготовки і видання історії міст і сіл у новій редакції.

З Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського укладено договір про розпис наукових збірників університету з питань педагогіки для паперової та електронної версій українського реферативного журналу «Джерело».

У 2006 р. започатковано співпрацю з відділом бібліографії і краєзнавства Російської національної бібліотеки, яка 2007 р. знайшла юридичне закріплення в договорі. Відповідно до нього створюємо умови для роботи працівників РНБ з рідкісними виданнями нашої бібліотеки для розпису «Обзоров Подольской губернии за 1871–1912 гг.», вони ж надають нам бібліографічну підтримку у пошуку матеріалів для дисертаційних досліджень.

Спільно готуємо покажчик матеріалів, уміщених у дванадцяти випусках «Трудов Подольского епархиального историко-статистического комитета» протягом 1876–1916 рр., які згодом будуть також включені до бібліографічного покажчика «Трудов», що видавалися усіма єпархіями Російської імперії. Здійснено обмін делегаціями, російські колеги взяли участь у проведеній нами 2007 р. міжнародній науковій конференції «Бібліотека вищого навчального закладу – центр науково-інформаційного забезпечення підготовки національних кадрів», опубліковано власні дослідження у збірнику наукових праць університету [12].

Вважаємо, що наукова діяльність університетських бібліотек, як і інші напрями роботи, потребує більшої підтримки з боку Міністерства освіти і науки України, і насамперед своєчасного нормативного забезпечення усіх бібліотечних процесів.

Для прикладу: сьогодні немає чітких критеріїв і порядку реорганізації діючих бібліотек у наукові; потребує перегляду і врахування набутого досвіду наукової роботи типове положення про наукові бібліотеки вищих навчальних закладів; досі вишівські бібліотеки не отримали нового Держстандарту з бібліографічного опису, рекомендацій щодо його впровадження; інколи місяцями доводиться чекати наказу чи листа МОН України про зміни в оплаті праці, передбачені постановою Кабінету Міністрів України, і, схоже, такі документи з'являються тільки під тиском часу і незадоволення людей.

Посилення уваги до життя і діяльності бібліотек ВНЗ, організаційно-нормативна, науково-методична й матеріально-фінансова підтримка зробила б наші зусилля в царині наукових бібліотекознавчих досліджень, як й інформаційного забезпечення навчально-виховного й науково-методичного процесу, більш ефективними, відповідними вимогам Болонської декларації.

Література

1. *Геринович, В. О.* До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / В. О. Геринович // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Кам'янець-Поділ., 1927. – Т. 2. – С. 6.
2. Там само. – С. 18.
3. *Сірополко С.* Народні бібліотеки: організація та техніка бібліотечного діла / С. Сірополко // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 344–366.
4. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 366. – Арк. 107.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. р. 582. – Оп. 10. – Спр. 315. – Арк. 23.
6. *Прокопчук, В. С.* Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : іст. нарис / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : Аксіома, 2009. – 284 с. : іл.
7. *Ляхоцький, В. П.* Книга творить людину...: (сторінки з літопису заснування університетської бібліотеки в Кам'янці-Подільському) / В. П. Ляхоцький // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 88–99 ; *Прокопчук, В. С.* Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: етапи розвитку, стан і перспективи / В. С. Прокопчук // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 99–105 ; *Філінюк, Л. Ф.* З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / Л. Ф. Філінюк // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 159–170 ; *Пархоменко, В. М.* З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету / В. М. Пархоменко // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Поділ. : К-ПДПУ ; ІВВ, 1998. – Т. 1. – С. 60–62 ; Бібліотека / Кам'янець-Подільський національний університет. – К. : Логос Україна, 2008. – С. 126–137.
8. *Прокопчук, В. С.* Брусиловський учитель І. Г. Сливка – сподвижник І. І. Огієнка у творенні бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету / В. С. Прокопчук // Житомиру-1125 : матеріали всеукр. наук.-краєзн. конф., присвяч. 1125-річчю заснування м. Житомира, (6–8 жовт. 2009 р.) / голов. ред. М. Ю. Костриця. – Житомир : М. Косенко, 2009. – С. 321–329. – (Наук. зб. «Велика Волинь: праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині» ; вип. 42).
9. *Ківшар, Т. І.* Праця С. Сірополка «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла» (Кам'янець-Подільський, 1919) у контексті розвитку українського бібліотекознавства / Т. І. Ківшар // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 19–22.
10. *Крючкова, Н. Д.* Відділ рідкісних видань – найцінніше надбання бібліотеки Кам'янець-Подільського університету / Н. Д. Крючкова // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 243–247 ; *Бунда, В. М.* Діяльність бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету з інформаційної підтримки освіти та науки

(1918–2005 рр.) / В. М. Бунда // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 279–291.

11. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2008) : бібліогр. покажч. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ; [уклад.: Т. М. Опря, В. М. Пархоменко, Л. П. Савченко, Є. П. Сільвеструк ; редкол.: О. М. Завальнюк (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2009. – 112 с.

12. *Леликова, Н. К.* Теоретические взгляды Льва Быковского в контексте развития всемирной науки о книге / Н. К. Леликова // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 34–42 ; *Раздорский, А. И.* Обзоры Подольской губернии за 1871–1912 гг. / А. И. Раздорский // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 194–204 ; *Шилов, Д. Н.* Материалы к «Русскому провинциальному некрополю» / Д. Н. Шилов // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 204–220 ; *Маслова, А. Н.* Краеведческая библиография в Российской Федерации: состояние и проблемы / А. Н. Маслова // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Поділ. : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 220–227.

ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК

Порушені проблеми наукового аналізу культурно-просвітницької діяльності національних бібліотек за системного підходу. Запропонована концепція розгляду всіх заходів, різних за типологією, як системи, над якою розміщена надсистема – суспільство.

Ключові слова: культурно-просвітницька діяльність, системний підхід, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є комплексною науково-дослідною установою, до структури якої належать п'ять інститутів: архівознавства, бібліотекознавства, біографічних досліджень, рукопису, української книги. Значні зусилля НБУВ спрямовуються на проведення різних наукових заходів: конференцій, круглих столів, читань, семінарів, Днів науки та ін., що відображає колосальні потенційні можливості бібліотеки. Значна робота з організації цих заходів покладена на культурно-просвітницький центр НБУВ (далі – КПЦ) [1–3]. Її доволі великий обсяг вдається виконати тільки завдяки тому, що при розробці концепцій, складанні планів, експлікації заходів ми застосовуємо системний підхід та послуговуємося розробленими в КПЦ технологічними картами. Тобто, запорукою якісного виконання роботи є культура виробництва, яка ґрунтується на науковій основі.

Структурна схема методу організації заходу, враховуючи діючі в суспільстві різні інформаційні потоки, будується на засадах системного підходу, що є засобом одержання нового знання [4–6] й універсальним інструментом вивчення проблеми. Цей основоположний принцип допомагає «осмислити складність, поліструктурність, багатоступінчастість явищ соціальної дійсності, конкретно розкрити їх функціонування та розвиток» [7–9], сприяє висвітленню проблематики, дає змогу досліджувати «поведінку» системи в цілому. До проблематики кожного конкретного заходу ми підходимо з погляду системного підходу як конкретно-наукового методу діалектичної методології [10–12], аналізуючи проблему через призму її зв'язків з навколишнім середовищем; виділяючи головні та другорядні елементи; розглядаючи функції та структури під кутом зору пріоритету перших. Це дає змогу уявити здатність системи до розвитку, збагачення, розширення, заміни елементів, спроможність до накопичення інформації.

Існує безліч визначень системи [13, с. 13]. Її характеризує наявність таких ознак, як сукупність елементів; їх взаємозв'язок; їх взаємодія;

цілеспрямованість, які ми спостерігаємо при організації будь-якого заходу, при дуже складному, відповідальному і специфічному процесі – формуванні аудиторії. Система (захід) в результаті такого аналізу починає виокремлюватися «як острівок організованості в руслі часово-просторового потоку середовища» [14, с. 14].

Ми виходимо з того, що система – це комплекс засобів, які утворюють певну структуру, призначену для досягнення певної мети з певним ефектом [13, с. 13]; це – також «сукупність елементів, взаємопов'язаних структурно і функціонально» [15, с. 19], а «системність є атрибутом будь-якого об'єкта, процесу чи явища» [16].

Розпочинаючи працювати над темою заходу ми, звичайно, вивчаємо джерела з проблематики. Це – елементи системного аналізу, а під ним ми розуміємо «процес реалізації системного підходу, обмеженого координатами: час – оцінка – прийняття рішення (висновок) за умов одночасного представлення всіх видів процесів як обов'язкового взаємопов'язаного набору їх структурних компонентів: вхід – процес – вихід» [17, с. 20, 37].

Проілюструємо наші викладки. Так, 26 березня 2009 р. в НБУВ до 200-річчя від дня народження М. В. Гоголя проходила Міжнародна наукова конференція «Микола Гоголь і світ XXI століття». Організатори: НАН України, НБУВ, Український комітет славістів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський славістичний університет. Конференція (система) працювала в пленарному та секційному режимах (підсистеми). Підсистемою системи є комплекс презентацій. У даному разі це були презентації таких праць, як: Супронюк О. К. «Н. В. Гоголь и его окружение в Нежинской гимназии: библиографический словарь» (К. : Академперіодика, 2009); Супронюк О. К. «Литературная среда раннего Гоголя» (К. : Академперіодика, 2009. – 180 с.); «Микола Гоголь : укр. бібліогр.»; уклад., авт. передм. П. В. Михед (К. : Академперіодика, 2009). До вказаної підсистеми включено: дистанційну інтернет-презентацію відділу історії української книги Бібліотеки української літератури в Москві; проєкт віртуального музею «Микола Васильович Гоголь у фондах НБУВ»; спеціально підготовлені виставки із фондів НБУВ: книжково-інформаційні – «Микола Гоголь і світ XXI століття: до 200-річчя від дня народження М. В. Гоголя»; «Твори Микола Гоголя мовами світу»; «Лектура Миколи Гоголя»; ідеографічна (карти) – «Біографія Миколи Гоголя в географічних координатах»; виставка представлених Державним історико-культурним заповідником м. Дубно (Рівненська обл.) художніх робіт «Шляхами літературних героїв Миколи Гоголя»; виставка робіт народних майстрів України «Лауреати конкурсу «Золота голка» (Громадське творче об'єднання «Ексклюзив»); науково-просвітницький захід, що включав виступи науковців та громадських діячів, урочисте відкриття виставок, читання уривків із творів Миколи Гоголя мовами народів світу, що виконали співробітники НБУВ та студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Київського славістичного університету.

Мети конференції було досягнуто завдяки представленню її як системи і копіткій роботі з науковим складом, що дало можливість порушити, зокрема, такі проблеми, як: творчість М. Гоголя-письменника; М. Гоголь – славіст; філософ; мислитель; історик; психолог; літературознавець; мистецтвознавець; фольклорист; критик; публіцист; пророк на своїй і чужій землі; Гоголь і Україна; джерелознавство творчості М. Гоголя; бібліотека Миколи Гоголя; Гоголь та гоголезнавство у фондах бібліотек світу; Гоголь і християнство; інтелектуальне середовище гоголівського часу; оточення Гоголя; шляхами Гоголя; рукописи Гоголя; твори М. Гоголя у фондах бібліотек світу; Гоголь мовами світу; психологія гоголівської творчості; сміхова культура, страх і буття в творчості Гоголя; гіпотеза історичного розвитку в творчості Гоголя; епістолярна спадщина; документальна спадщина про Гоголя у фондах архівів, музеїв, бібліотек; бібліографія матеріалів про М. Гоголя; Гоголь в образотворчому мистецтві; Гоголь (гоголівська іконографія) та його твори в художній творчості; книжкові виставки в пам'ять Гоголя; просвітницькі видання на честь М. Гоголя; видавці Гоголя тощо.

Як система розглядаються і традиційні для НБУВ читання академіка В. І. Вернадського, які проводяться спільно з Комісією НАН України з розробки наукової спадщини науковця. У 2009 р. XIX читання академіка В. І. Вернадського відбулися на тему: «Учення про ноосферу В. І. Вернадського і духовна культура XXI століття». Тут схема дещо простіша, але вона є гнучкою і змінюваною, що дає змогу реалізувати креативний підхід. Обов'язковими є академічні доповіді, кількість яких варіюється. У 2009 р. їх представили: директор Інституту економіки НАН Білорусі, акад. НАН Білорусі, д. е. н. П. Г. Нікітенко («Ноосферне економічне мислення та ноосферна економіка»); директор Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України, чл.-кор. НАН України О. М. Пономаренко («В. І. Вернадський – засновник науки радіології»); зав. лабораторії технічної гідробіології Інституту гідробіології НАН України, д. б. н. О. О. Протасов («Концепція живої речовини В. І. Вернадського»). Усі доповіді виставлені на сайті НБУВ і доступні широкому колу користувачів. Повідомлення: про концепцію «Вибраних праць академіка В. І. Вернадського» доповів академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України, генеральний директор НБУВ, заступник голови Комісії з розробки наукової спадщини академіка В. І. Вернадського, акад. НАН України О. С. Онищенко; «Про відновлення садиби Володимира Івановича Вернадського на Бутовій горі поблизу смт Шишаки Полтавської обл.» – перший проректор Полтавського інституту економіки і права, голова Фонду В. І. Вернадського, к. арх. В. М. Губар. Підсистемою читань є книжково-інформаційна виставка з фондів НБУВ «Учення про ноосферу В. І. Вернадського в сучасних наукових дослідженнях», підготовлена виставковим сектором КІЩ, та презентація: Никитенко П. Г. «Ноосферная экономика и социальная политика» (Минск: Беларуская наука, 2006); П. Г. Никитенко, В. А. Чигирев, П. И. Юнацкевич «Профилактика социального парази-

тизма» (Минск: ИООО «Права и экономика», 2009); П. Г. Никитенко, В. А. Гребень, С. Ю. Солодовников, Д. П. Рыбка, С. Л. Черныш «Ноосферное развитие Белоруси: теория, методология и практика» (Минск: Белорусская наука, 2009).

Такий підхід створює платформу для повноцінного та всебічного розкриття теми, що підтверджують і ХХ читання, проведені в 2010 р. на тему «Актуальні напрями науки ХХІ століття та ноосферні ідеї Володимира Вернадського».

Система заходу складається зі вступної частини (вступне слово новообраного голови Комісії з розробки наукової спадщини академіка В. І. Вернадського, головного ученого секретаря НАН України, директора Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України, академіка НАН України А. Г. Загороднього); академічної доповіді «Нооетика – етичний кодекс ХХІ століття», яку представив ректор Одеського державного медичного університету, академік Національної академії медичних наук України В. М. Запорожан, але нової підсистеми – розгорнутої дискусії з теми доповіді; повідомлення першого проректора Полтавського інституту економіки і права, голови Фонду В. І. Вернадського, к. арх. В. М. Губаря «Фонд В. І. Вернадського в контексті підготовки до ювілею великого вченого»; науково-просвітницької частини, що складалася з підсистем: інформації про 15-річчя української антарктичної станції «Академік Вернадський» (Національний антарктичний науковий центр Міністерства освіти і науки України) та культурологічної – демонстрації фільму «Антарктична станція «Академік Вернадський».

Отже, науковий захід, як і будь який інший, – це цілісна сукупність складових системи (вищезазначених елементів), а елементи в її складі також є цілісними об'єктами; це стала впорядкованість у просторі і в часі її елементів та зв'язків; цілісність, група пов'язаних між собою складових. Утім, загальна властивість, як зрозуміло із наведених прикладів, не є сумою властивостей елементів, що до неї входять. Захід, на нашу думку, є системою сукупних елементів, що перебувають у взаємозв'язку.

Тобто, можна зробити висновок, що науковий, науково-просвітницький захід, що часто входить у систему першого, культурно-масовий захід, що теж може входити до структури основного заходу, становить собою структуру, що виконує низку взаємопов'язаних між собою функцій і відповідних операцій. Це – система з певною кількістю підсистем (елементів), що реально взаємодіють між собою. Вони приводять до одержання інших функцій. Ми уявляємо систему (захід) як діалектичну єдність структурних функцій, з огляду на особливості характеру пов'язаних між собою елементів, специфіку зв'язку об'єкта з навколишнім середовищем.

Захід – це процес перетворення інформації, під час якого елементи системи змінюють свій стан. Організована система (вона організується цілеспрямовано координатором заходу; в НБУВ – культурно-просвітницьким центром) характеризується динамічним процесом накопичення і перетворення

вхідних елементів (вхідної інформації) у вихідні елементи (вихідну інформацію).

Розглянемо на підтвердження наших висновків ще один приклад. 26 листопада 2009 р. в НБУВ відбувся круглий стіл «Українська генеалогія: династія Тулубів». Організатори: Національна академія наук України; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; Український комітет славістів. Мета заходу: привернути увагу вітчизняних дослідників та широких кіл громадськості, уряду до нагальної необхідності започаткувати створення в НБУВ електронного зібрання «Генеалогія України», в якому продуктивно та плідно функціонуватиме електронна бібліотека. Ідея круглого столу ґрунтується на тому, що генеалогія визнає цінність кожної особистості, міцно об'єднує країни і народи. Звернення до родових традицій народів України збагачує всіх нас, дає змогу краще усвідомити багатство нашої давньої історії.

Зінаїда Павлівна Тулуб (1890–1964) – автор панорамної дилогії «Людолови», в якій відображено історичне тло України за гетьманування Конашевича-Сагайдачного (написана в 1934–1937 рр.), роману «В степу безкраім за Уралом», повісті «На распутье», низки кіносценаріїв, п'єс, численних віршів. Вона переклала багато творів з української, французької мови російською. Павло Олександрович Тулуб – відомий свого часу юрист і поет, який писав вірші та нариси російською мовою і друкувався у таких відомих журналах, як: «Неделя», «Художник», «Вестник Европы», «Одесский листок», «Жизнь и искусство», «Путь», «Мир Божий», «Нива», «Педагогический листок», «Донская речь», «Приазовский край», «Южный край», «Таганрогский вестник», «Журнал для всех» тощо. Єлизавета Василівна Тулуб, мати Зінаїди Павлівни, друкувала свої оповідання в журналах: «Детское чтение», «Наблюдатель», «Путеводный огонек», «Светлячок» та ін.

Круглий стіл (система) охоплював підсистеми – науково-просвітницький захід та підготовку книжково-інформаційних виставок із фондів НБУВ «Українська генеалогія: династія Тулубів»; виставок архівних документів із фондів – Інституту рукопису НБУВ; Відділу рукопису Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; Центрального державного архіву-музею літератури, мистецтв України. У свою чергу, підсистема «науково-просвітницький захід» складалася з урочистого відкриття, презентації збірки невиданих поезій Зінаїди Тулуб «Стихи моей молодости» (упорядник – М. Сльозко).

Як впливає із прикладів та висновків, структура системи (заходу) охоплює складові (елементи), їх ієрархію та зв'язки. Під структурою ми розуміємо основу організації системи: складові елементи, число і характер зв'язків між ними. Якщо змінюються елементи (структури), то, відповідно, змінюватимуться і зв'язки між ними.

Взаємодія між суспільством (надсистема) та заходом (системою) відбувається в спосіб задання функцій, концепція чого розглядалася нами в інших працях. Потoki інформації замикаються, коли необхідність

перетворюється на можливість, а система, що формується, починає функціонувати згідно із запитом надсистеми (суспільства) і система (захід) адаптується до надсистеми. Отже, будь-який науковій захід має бути об'єктом наукового дослідження.

Література

1. *Солонська, Н. Г.* Науково-просвітницька діяльність бібліотек: аспекти формування комунікаційних зв'язків / Н. Г. Солонська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2005. – Вип. 14. – С. 702–717.
2. *Солонська, Н. Г.* Модели библиотечных книжных выставок как их теоретическое воспроизведение / Н. Г. Солонська // Материалы 12-й Междунар. научн. конф. по проблемам книговедения «Наука о книге. Традиции и инновации», Москва, 28–30 апр. 2009 г. ; к 50-летию сб. «Книга. Исследования и материалы» : в 4 ч. / РАН, Науч. совет «История мировой культуры», Отд-ние ист.-филол. наук, Комис. по истории кн. культуры и комплекс. изучению книги, Научн. центр исслед. истории кн. культуры, Совет по книгоизданию при МААН, Моск. гос. ун-т печати ; редкол.: В. И. Васильев (сопредсед.) [и др.]. – М. : Наука, 2009. – Ч. 2. – С. 62–64.
3. *Солонська, Н. Г.* Культурно-просвітницька діяльність національної бібліотеки: нова парадигма комунікаційної стратегії / Н. Г. Солонська // Соціальні комунікації в стратегії формування суспільства знань : матеріали Міжнар. наук. конф., 26–27 лют. 2009 р. : у 2 ч. / М-во культури і туризму України, Харк. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології. – Х. : ХДАК, 2009. – Ч. 2. – С. 3–5.
4. *Кремянский, В. И.* Методологические проблемы системного подхода к информации / В. И. Кремянский. – М. : Наука, 1977. – 288 с.
5. *Ван Гиг, Дж.* Прикладная общая теория систем : в 2-х кн. / Дж. Ван Гиг ; пер. с англ.: Б. Г. Сушкова, В. С. Тюхтина. – М. : Мир, 1989. – 335 с.
6. *Блауберг, И. В.* Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин ; АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
7. *Санцевич, О.* До поняття про діалектичний взаємозв'язок джерелознавства й методики історичного дослідження / О. Санцевич // Укр. іст. журн. – 1984. – № 2. – С. 48–55.
8. *Дубровіна, Л. А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги / Л. А. Дубровіна ; відп. ред. О. С. Онищенко ; АН України, Ін-т рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії. – К., 1992. – 262 с.
9. *Томашевский, Ю. Б.* Проектирование автоматизированных систем обработки информации и управления на основе системного подхода / Ю. Б. Томашевский, Н. П. Митяшин. – Саратов, 2000. – 61 с.
10. *Мысин, Н. В.* Книга, як системообразующий фактор культурной преемственности: опыт системного подхода : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Н. В. Мысин. – Л., 1981. – 16 с.
11. *Лаппо-Данилевский, А. С.* Методология истории / А. С. Лаппо-Данилевский. – СПб. : Студ. изд. ком. при Историко-филол. фак., 1913. – Вип. 1/2 : пособие к лекциям, читан. студентам С.-Петербур. ун-та в 1910/1913 году, вып. 1, ч. 1 : Теория исторического знания : пособие к лекциям, читан. студентам С.-Петербур. ун-та в 1909/10 учеб. г. – 1910. – 292 с.
12. *Аверьянов, А. Н.* Система : филос. категория и реальность / А. Н. Аверьянов. – М. : Мысль, 1976. – 188 с.

13. Основы моделирования сложных систем / под ред. И. В. Кузьмина. – К. : Вища шк., 1981. – 359 с.
14. Могилевський, В.Д. Формалізація динамічних систем / В. Д. Могилевський. – М. : Вуз. кн., 1999. – 215 с.
15. Клименюк, О.В. Системний підхід до інтенсифікації технологічних процесів / О. В. Клименюк. – Тернопіль : Лілея, 1998. – 264 с.
16. Малюта, А.Н. Закономерности системного развития / А. Н. Малюта. – К. : Наук. думка, 1990. – 136 с.
17. Стабин, И.П. Автоматизированный системный анализ / И. П. Стабин, В. С. Моисеева. – М. : Машиностроение, 1984. – 308 с.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: ЗДОБУТКИ ДЕСЯТИРІЧЧЯ

У статті висвітлено десятирічні здобутки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з науково-методичного забезпечення мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України. Розглянуто основні напрями науково-методичної діяльності, за якими працював відділ наукового і прикладного бібліотекознавства.

Ключові слова: *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, мережа освітянських бібліотек МОН України і НАПН України, науково-дослідна робота, координування, науково-методична діяльність, відділ наукового і прикладного бібліотекознавства, науково-методичні рекомендації, науково-методична рада.*

Виявленню основних напрямів науково-методичної роботи (НМР) приділяли увагу видатні бібліотекознавці кінця ХІХ ст. – першої половини ХХ ст.: К. Рубінський, Л. Хавкіна, С. Сірополко, а також співробітники Всенародної бібліотеки України (ВБУ) С. Постернак, В. Козловський, О. Полулях, Ю. Діяківський, М. Сагарда, Д. Балика та ін. [9, с. 2]. Цьому питанню присвятили свої наукові праці бібліотекознавці другої половини ХХ ст., як російські (А. Ванєєв [4], Н. Тюліна [25]), так і українські, зокрема, О. Виноградова [5], П. Рогова [15; 16; 19; 20], А. Свобода [22], Н. Смаглова [23], А. Чачко [29] та інші, які у своїх статтях також розглядали різноманітні аспекти науково-методичної роботи.

На підставі вивчення існуючих наукових досліджень та досвіду науково-методичної діяльності провідних бібліотек-методичних центрів України та Росії, а також з урахуванням мети і завдань Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, на яку відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [17], Постанови Кабінету Міністрів «Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки» [18], «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України» [15] та Статуту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського покладено функції головного координаційного та науково-методичного центру освітянських бібліотек МОН України і НАПН України, було визначено основні напрями щодо вищезазначеної роботи:

- дослідження історії розвитку освітянських бібліотек України;
- аналіз стану бібліотек мережі та прогнозування їх розвитку;

- розроблення організаційно-управлінської та інструктивно-методичної документації для мережі освітянських бібліотек різних видів;
- інформаційно-методичне забезпечення бібліотек освітянської мережі МОН України та НАПН України;
- підвищення професійного рівня бібліотечних працівників;
- формування інформаційного ресурсу з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Науково-методична робота є невід’ємною складовою наукової діяльності бібліотеки, яка здійснювалася в рамках усіх її науково-дослідних робіт, а саме: «Концепція діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, «Створення, становлення та розвиток освітянських бібліотек України (X–XX ст.)», «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» та ін., науковим керівником яких була к. і. н. П. І. Рогова, яка у даних проєктах неабияку увагу приділяла науково-методичній діяльності.

Мета і призначення першої роботи «Концепція діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського», – на основі світової та вітчизняної практики діяльності національних бібліотек, тенденцій розвитку бібліотечної справи в умовах інформатизації суспільства розробити концептуальні засади розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки як національного інформаційного галузевого центру з питань педагогіки і освіти, науково-дослідної установи в галузі бібліотекознавства, головного координаційного науково-методичного центру освітянських бібліотек України.

Тематика другої НДР була зумовлена необхідністю визначення соціальної ролі бібліотек галузі в оновленому суспільстві, типо-видових ознак педагогічних бібліотек, підпорядкованих МОН України та НАПН України, відсутності у вітчизняному бібліотекознавстві комплексного дослідження з історії розвитку освітянських книгозбірень. Розробка даної теми мала на меті дослідити основні історичні етапи розвитку освітянських бібліотек, розширити уявлення про них як спеціальних та важливої складової загальнодержавної мережі бібліотек, створити передумови об’єднання педагогічних і навчально-педагогічних книгозбірень у систему з метою створення повноцінного і цілеспрямованого інформаційного забезпечення розвитку національної педагогічної науки, освіти і практики.

Відповідно до завдань даної НДР було визначено перший напрям науково-методичної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – наукове дослідження історії розвитку освітянських бібліотек, яке розпочалося у 2001 р. з вивчення витоків і тенденцій становлення вказаних книгозбірень у контексті історико-культурного та освітнього процесів в Україні, визначення їх межі і завдань щодо розвитку вітчизняної освіти, бібліотечної справи, а також визначення напрямів й можливостей використання набутого досвіду в практиці роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки Укра-

їни імені В. О. Сухомлинського та інших освітянських книгозбірень. У вищезазначеному дослідженні взяли участь науковці бібліотеки та працівники освітянських бібліотек різних видів. Результати дослідження оприлюднювались на всеукраїнських конференціях і семінарах. У 2006 р. до Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освітянські бібліотеки України. Історичні тенденції. Сучасний стан та перспективи розвитку» було видано науковий збірник «Історія освітянських бібліотек України» [7]. Матеріали дослідження також друкувались у фахових періодичних виданнях.

Оцінюючи результати вищезазначеної наукової роботи, необхідно підкреслити вагомість ґрунтовної праці Павли Іванівни Рогової, яка вперше в Україні і на пострадянському просторі у своїй кандидатській дисертації «Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.» [20] дослідила історію розвитку педагогічних бібліотек України. Ця робота стала теоретичною базою для визначення напрямів діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек мережі. У ній міститься багатий історичний матеріал щодо педагогічних бібліотек, оприлюднення якого не тільки збагатило теорію бібліотекознавства, а й дало обґрунтовані підстави для об'єднання педагогічних та навчально-педагогічних бібліотек в єдину мережу освітянських бібліотек та подальшого розвитку їх внутрішніх структурних елементів і взаємодії між ними, визначення основних напрямів бібліотечної діяльності як механізму інформаційного забезпечення розвитку національної системи освіти. Дане наукове дослідження ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стало підґрунтям для розробки групою фахівців бібліотеки під керівництвом П. І. Рогової «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України» [15]. Як зазначила П. І. Рогова, «цей правовий документ уперше на державному рівні визначив мережу освітянських бібліотек України як самостійну ланку в загальнодержавній системі бібліотек, її структурні складові, систему управління, організаційно-правовий аспект функціонування, систему науково-методичного забезпечення» [19]. Основним завданням мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України є створення системи бібліотечно-інформаційного забезпечення фахових інформаційних наукових, науково-педагогічних та управлінських кадрів, вчителів, студентів на різних етапах здобуття та удосконалення фахових знань у навчально-виховному процесі, підвищенні педагогічної майстерності, дослідницькій діяльності, управлінні освітою, самоосвіті.

Мережа освітянських бібліотек МОН України та НАПН України об'єднала 22 тис. освітянських книгозбірень, до яких увійшли науково-педагогічні та навчально-педагогічні бібліотеки різних рівнів. Загальне керівництво ними здійснює МОН України та НАПН України, що реалізують державну політику у сфері бібліотечної справи на галузевому рівні. Науково-методичне керівництво здійснює Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського. Робота Бібліотеки у цьому напрямі спрямована на удосконалення освітянських книгозбірень і здійснюється відповідно

до чинних законодавчих актів України, державних стандартів, постанов, розпоряджень, рішень МОН України, НАПН України, Бібліотечно-інформаційної ради при Президії НАПН України, інструктивно-нормативних документів, розроблених бібліотекою.

Основними завданнями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як провідного координаційного, науково-методичного центру освітянських бібліотек усіх видів, розташованих на території України, є:

- сприяння МОН України у виробленні державної політики в галузі бібліотечно-інформаційного забезпечення учасників навчально-виховного процесу;
- допомога МОН України в розробці та виконанні програм розвитку бібліотечної справи галузі: як самостійних, так і тих, які є частиною державних програм;
- участь у комісіях для розробки документів з бібліотечно-інформаційної діяльності державного значення;
- експертиза за завданнями МОН України документів і рішень обласного рівня та їх проектів з питань, які впливають на стан і розвиток бібліотечно-інформаційного обслуговування;
- забезпечення нормативно-правового регулювання у сфері бібліотечно-інформаційної діяльності, розробка організаційно-управлінської документації для різних видів освітянських бібліотек;
- проведення і координування досліджень із питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства й упровадження результатів у практику роботи мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України;
- аналітично-прогностична діяльність (аналіз стану та виявлення тенденцій розвитку як окремих типів і видів освітянських бібліотек, так і мережі освітянських книгозбірень МОН України та НАПН України в цілому);
- науково-методичне забезпечення мережі освітянських бібліотек;
- підвищення професійного рівня бібліотечних фахівців шляхом проведення в рамках організації безперервної освіти працівників освітянських бібліотек заходів (міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, практикумів, круглих столів тощо), спрямованих на підвищення професійної компетентності, участь у курсах підвищення кваліфікації, які проходять на базах ІППО;
- розвиток інноваційної діяльності (пошук, розробка та використання інновацій, які сприяють підвищенню ефективності та якості діяльності), створення системи науково-методичного забезпечення науково-методичних центрів мережі освітянських бібліотек;
- співпраця з науково-методичними центрами провідних бібліотек інших систем і відомств;
- міжнародне співробітництво.

Четвертий пункт «Положення про мережу освітянських бібліотек МОН України та АПН України» визначає загальну систему науково-методичного забезпечення бібліотеками мережі, згідно з якою на провідні освітянські книгозбірні покладено функції науково-методичних центрів різного рівня.

Такими центрами є ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Львівська та Миколаївська науково-педагогічні бібліотеки, бібліотеки ОППО, наукова бібліотека Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, які виконують організаційну та координаційну функції щодо бібліотек освітянської галузі нашої держави.

Узгодженість у діяльності мережі освітянських бібліотек як єдиної системи забезпечують:

- єдине науково-методичне керівництво;
- єдина нормативно-правова та інструктивна документація;
- єдині підходи до створення й використання інформаційного ресурсу освітянських бібліотек у традиційній та електронній формі та його входження до вітчизняного і світового інформаційного простору;
- координація й кооперація у бібліотечно-бібліографічній діяльності;
- зведений координаційний план науково-методичної, науково-дослідної та інформаційно-видавничої діяльності.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, відповідно до покладених на неї завдань, протягом десяти років приділяє особливу увагу саме удосконаленню та розвитку єдиної мережі освітянських книгозбірень України. Але здійснювати цю діяльність неможливо без визначення загальних тенденцій їх розвитку та прогнозування діяльності. Тому, починаючи з 2001 р., особлива увага приділялась розвитку такого напрямку, як науково-аналітична діяльність, яка полягає у дослідженні змісту, форм, методів і статистичних показників роботи бібліотек. Ці прикладні дослідження дають змогу проаналізувати зміст роботи кожної бібліотеки та бібліотек окремого виду в цілому, прогнозувати їх розвиток. Робота в цьому напрямі полягає також у щорічному зборі за встановленою формою інформації про їх діяльність, узагальненні відомостей та підготовці на їх основі інформаційно-аналітичних оглядів.

Завдяки висновкам, зробленим у таких оглядах, науковці відділу наукового і прикладного бібліотекознавства мають можливість відстежити динаміку змін у бібліотеках, спрямувати свою наукову роботу на удосконалення діяльності цих книгозбірень, прийняття відповідних рішень задля усунення недоліків і порушень, надавати якісну консультативно-методичну допомогу, а головне – спрогнозувати перспективи розвитку мережі освітянських бібліотек.

Протягом десятиріччя фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготовлено 13 інформаційно-аналітичних оглядів: «Діяльність ЛОНПБ та МНПБ у 2002–2006 рр.», «Діяльність бібліотек установ АПН України (2000–2005 рр., 2006 р.)», «Діяльність бібліотек ОППО (2000–2004 рр., 2005–2006 рр., 2007 р., 2008 р., 2009 р.)», «Діяльність бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю (2006 р., 2007 р., 2008 р., 2009 р.)». У 2010 р. вперше проаналізовано роботу бібліотек ВНЗ I–II р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю і підготовлено огляд «Діяльність бібліотек ВНЗ I–II р. а. педаго-

гічного та інженерно-педагогічного профілю у 2009 р.». Необхідно відзначити й те, що ці оглядові матеріали представлено в електронному вигляді на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та розіслано керівникам закладів, в яких діють бібліотеки, що спонукає їх звернути увагу на стан своєї книгозбірні та порівняти її досягнення з іншими.

У 2004 р. вперше в Україні працівниками відділу наукового і прикладного бібліотекознавства підготовлено перший аналітичний матеріал (за результатами анкетування) про сучасний стан бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України (шкіл, гімназій, ліцеїв, шкіл-інтернатів). Результати дослідження були оприлюднені у газеті «Освіта України»: стаття «Шкільна бібліотека як віддзеркалення освітньої політики навчального закладу» [21], що надало можливість широкому загалу освітян ознайомитися з проблемами шкільних бібліотек. Продовженням дослідження стану шкільних бібліотек, а також інших видів освітянських книгозбірень став збір та аналіз у 2005 р. інформації щодо їх комп'ютеризації. Підготовлений оглядовий матеріал розширив уявлення про сучасний стан комп'ютеризації таких видів книгозбірень: бібліотек загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, спеціальних навчально-педагогічних бібліотек ВНЗ I–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю та інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Інформація про стан забезпеченості комп'ютерною технікою бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів була використана у роботі з підготовки «Концепції інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів», розробленої ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [8]. Сьогодні поступово реалізуються основні положення Концепції, спрямовані на підвищення ролі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів у педагогічному процесі, створення умови для переходу до інноваційного бібліотечно-інформаційного обслуговування, інтеграцію бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів в інформаційний простір України.

Наступним дуже важливим кроком на шляху модернізації та реформування діяльності шкільних бібліотек стала паспортизація бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів державної та комунальної форм власності, яка проводилася з ініціативи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 11 січня по 29 жовтня 2010 р. відповідно до спільного наказу МОН України та НАПН України від 16 липня 2009 р. № 622/53. Головною метою паспортизації є збирання статистичних даних щодо діяльності та проведення аналізу стану бібліотек ЗНЗ.

Для паспортизації шкільних бібліотек України ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розроблено пакет документів, зокрема «Паспорт шкільної бібліотеки», яким передбачено усунення розбіжностей у його веденні серед шкільних бібліотек України. За підсумками проведеної паспортизації науковцями відділу наукового і прикладного бібліотекознавства буде підготовлено інформаційно-аналітичну довідку та пропозиції щодо вдосконалення діяльності бібліотек ЗНЗ, які розглядатимуться у МОН України. Здійснене

сприятиме активізації процесу перетворення бібліотек ЗНЗ на сучасні бібліотечно-інформаційні центри шкіл нашої держави.

Як бачимо, науково-аналітична діяльність, яку здійснює ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, з кожним роком набуває розмаху і є важливою передумовою підвищення організаційної ролі та наукового рівня бібліотеки як провідного науково-методичного центру, запорукою прийняття найоптимальніших рішень для подальшого удосконалення діяльності мережі освітянських бібліотек .

Науково-аналітична діяльність тісно пов'язана з іншими напрямками науково-методичної роботи, зокрема з укладанням організаційно-управлінських та інструктивно-методичних документів, які ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського готує для різних видів освітянських книгозбірень. За десять років бібліотекою розроблено і впроваджено в практику роботи освітянських книгозбірень 40 організаційно-управлінських та 50 інструктивно-методичних документів. Зокрема, вперше розроблено та затверджено такі регламентуючі документи: «Примірний статут обласної науково-педагогічної бібліотеки»; «Типове положення та типові правила користування спеціальною науковою бібліотекою установи НАПН України»; «Типове положення про спеціальну навчально-педагогічну бібліотеку ЦППО НАПН України»; «Примірне положення та примірні правила користування спеціальною навчально-педагогічною бібліотекою ОППО», «Примірне положення про бібліотечно-інформаційний центр обласного (міського) ІППО» та інші. Усі вищезазначені документи увійшли до збірника «Організаційно-управлінські документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України». Вип. 1 [12], який містить організаційно-управлінські документи за 2000–2005 рр. для різних видів і типів освітянських бібліотек. У вип. 2 даного збірника будуть зібрані документи за 2006–2010 рр. Збірники в електронній формі передано до провідних освітянських бібліотек – обласних методичних центрів.

Важливою формою методичного забезпечення діяльності освітянських книгозбірень є й підготовка методичних посібників. Головною метою їх підготовки є підвищення професійної компетенції бібліотекарів освітянських книгозбірень.

Для найчисленнішої складової мережі освітянських книгозбірень – шкільних бібліотек – у 2002 р. укладено і видано методичні рекомендації «Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу» [13], підготовка яких була викликана гострою потребою шкільних бібліотекарів у виданні, що розкриватиме основні напрями роботи шкільної бібліотеки та надаватиме практичну допомогу в їх діяльності. Для шкільного бібліотекаря цей збірник підготовлено вперше. Актуальними та затребуваними для шкільних бібліотекарів стали також науково-методичні рекомендації «Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів» (2006 р.), основним завданням яких, зокрема, є розкриття факторів становлення та розвитку інформаційної культури відповідно до процесів

формування інформаційного суспільства; визначення змісту базових понять, які розкривають сутність процесу формування інформаційної культури підрастаючого покоління; розроблення структури та змісту курсу «Основи інформаційної культури» для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. У 2004 р. підготовлено методичні рекомендації «Планування та звітність бібліотеки інституту післядипломної педагогічної освіти» [14], розробка яких була викликана, по-перше, тим, що подібні рекомендації для книгозбірень освітянської галузі раніше не готувалися, а, по-друге, тим, що більшість працівників бібліотек ІППО не бібліотекарі за фахом і надання їм практичної допомоги є нагальним і першочерговим завданням ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського як методичного центру. З 2004 р. методичні рекомендації впроваджено в практику роботи 27 бібліотек ІППО, завдяки чому планово-звітні документи почали готуватися на належному рівні. Позитивним є і те, що дані методичні рекомендації використовують у своїй роботі працівники як освітянських бібліотек, так і бібліотек інших систем та відомств.

Надає практичну допомогу працівникам наукових бібліотек освітянської галузі в удосконаленні функціонуючих у них традиційних каталогів і методичний посібник «Традиційні каталоги наукових бібліотек освітянської галузі: організація, ведення і редагування» [24], який отримав високу оцінку бібліотечних фахівців, що займаються науковим опрацюванням документів. Наступними виданнями, які використовують у своїй роботі бібліотекарі, є підготовлені В. І. Лутовиною (к. і. н., доцентом) у межах наукового проекту «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» практичні посібники «Анотування як процес аналітико-синтетичної переробки інформації» [1], «Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації» [10]. Головною метою посібників є надання практичної допомоги працівникам наукових освітянських бібліотек щодо анотування та реферування документів. Важливим є й те, що дані посібники використовуються у навчальному процесі при підготовці бібліотекарів.

У зв'язку з тим, що чимало освітянських бібліотек мають рідкісні фонди, виникла потреба у підготовці посібника «Укладання друкованих каталогів книг громадянського друку (XVIII – поч. XX ст.) із фондів бібліотек України» [26], метою якого є надання практичної допомоги працівникам освітянських книгозбірень у роботі зі створення каталогів. У ньому розкрито принципи добору матеріалів, особливості бібліографічного опису, а також подано рекомендації щодо формування довідково-пошукового апарату наукових творів. У серпні 2010 р. бібліотекарі освітянських книгозбірень отримали практичний посібник «Упровадження в практику роботи бібліотек освітянської галузі ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 «Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання». Зазначені методичні матеріали відіграють вагомий роль у поліпшенні організації роботи освітянських бібліотек, що підвищує їх рейтинг, тому цей напрям буде і надалі здійснюватися й активізуватися.

У серії «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек» вийшло два випуски бібліографічного покажчика «Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства» [2; 3], які містять інформацію про книги, статті з наукових збірників, періодичних видань та Інтернету з актуальних питань теорії, методики та практики бібліотечної справи, організації роботи бібліотек навчальних закладів на сучасному етапі, впровадження ІКТ в їх діяльність тощо (перший випуск містить інформацію за період 1999–2002 рр., другий за 2003–2007 рр.).

Покажчики фактично становлять собою тематичну базу даних, тому їх представлено в електронному вигляді на веб-порталі бібліотеки для широкого використання. Також вони публікуються в газеті «Шкільна бібліотека плюс», що дає змогу поширити їх розповсюдження серед широкого загалу бібліотечних працівників освітянських книгозбірень.

Дана газета започаткована у 2003 р. як науково-методичне видання і видається за сприяння МОН України та ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського двічі на місяць. На її шпальтах систематично друкуються законодавчі та нормативно-правові документи, методичні рекомендації, висвітлюється вітчизняний та зарубіжний досвід, подаються матеріали з упровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Значною популярністю у передплатників користуються матеріали, підготовлені науковими співробітниками ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (це методичні рекомендації, статті з актуальних питань бібліотечної діяльності, рекомендаційні бібліографічні списки, анонси нових видань тощо).

Розповсюджуючи власні методичні та бібліографічні видання, бібліотека намагається активізувати видавничу діяльність книгозбірень усієї мережі. Для цього вона започаткувала у 2006 р. в межах НДР «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» підготовку «Зведеного плану науково-інформаційної й видавничої діяльності освітянських бібліотек та основних заходів бібліотек, спрямованих на підвищення професійної майстерності бібліотечних працівників освітянської галузі України» (Зведений план) [6]. Головною метою Зведеного плану є координування, узагальнення та поширення досвіду інформаційної діяльності бібліотек освітянської галузі України у створенні наукових видань, вторинної інформації тощо.

Здійснення поставленої мети щодо створення вторинних ресурсів із педагогічних і психологічних питань для повноцінного інформаційного забезпечення освітян передбачає: вчасний збір, аналіз та систематизацію інформації від бібліотек освітянської галузі щодо їхньої інформаційно-видавничої діяльності та основних заходів із підвищення кваліфікації працівників; укладання річних зведених планів; представлення їх в електронній формі на веб-порталі ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського [http://www.library.edu-ua.net/methodological/Zvedeniy_plan/]; інформування про видавничу діяльність освітянських бібліотек у фахових періодичних виданнях, на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинсько-

го та бібліотек мережі, на науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях круглих столів; регулярне поповнення друкованими виданнями освітянських бібліотек фонду ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського.

До участі у підготовці Зведеного плану залучені провідні освітянські бібліотеки України. Започаткована робота сприяє налагодженню координаційних зв'язків між освітянськими книгозбірнями у галузі інформаційної діяльності щодо цілеспрямованого забезпечення розвитку науки і освіти. Посібники передаються до фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що сприяє створенню на базі бібліотеки національного галузевого ресурсу, завдяки якому відбуватиметься якісне бібліотечно-інформаційне забезпечення освітян України. Але в найближчій перспективі вони також мають розсилатися по бібліотеках мережі. З 2007 по 2010 рр. освітянськими бібліотеками передано ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського близько 200 назв видань.

У зведеному плані ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського також представлено інформацію про заходи з підвищення кваліфікації, що дає змогу бібліотечним працівникам заздалегідь ознайомитися з темами актуальних для них заходів і спланувати участь [6]. Зведений план щорічно виставляється на веб-порталі бібліотеки, де користувачі, завдяки віддаленому доступу, мають змогу ознайомитися з ним. З метою репрезентації освітянської спільноті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головного науково-методичного центру мережі освітянських бібліотек України та оперативного доведення інформації про її науково-методичну діяльність, на порталі бібліотеки [<http://www.library.edu-ua.net/>] відкрито сторінку «Науково-методична робота», на якій висвітлено найактуальніші питання, зокрема тексти нормативно-правових документів, що регламентують діяльність освітянських бібліотек; повні тексти методичних матеріалів; збірники наукових праць, опубліковані за результатами науково-практичних конференцій та семінарів; інформація про заходи для мережі освітянських бібліотек; відомості про освітянські книгозбірні України тощо. У першому півріччі 2010 р. сторінку «Науково-методична робота» відвідало 2662 віртуальних користувачі, у 2009 р. за цей період їх було тільки 215. Це зумовлено покращенням її змістовного наповнення.

З метою популяризації здобутків видатних бібліотекознавців, бібліографознавців, книгознавців та документознавців України та світу, висвітлення їхнього життя, діяльності, творчої спадщини та втілення їхніх ідей у практику роботи бібліотек України, починаючи з 2009 р. науковцями бібліотеки створюється інформаційний ресурс «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу». Проект був ініційований директором ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського й започаткований у межах НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухом-

линського» (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Даний ресурс надає можливість по-новому, об'єктивно висвітлити внесок у бібліотечну справу багатьох подвижників друкованого слова. На 1.09.2010 р. у даному ресурсі представлено чотири персоналії: М. Ф. Комаров, М. П. Гуменюк, Н. К. Крупська, Л. Ю. Биковський.

Ефективність діяльності освітянських бібліотек в умовах модернізації освіти визначається переважно їх кадровим складом. Висока кваліфікація, справжній професіоналізм, відчуття нового, постійний пошук активних шляхів удосконалення своєї діяльності – основні риси сучасного бібліотекаря. Тому одним із головних завдань методичного центру є удосконалення кваліфікації бібліотечних працівників освітянських книгозбірень, що передбачає реалізацію трьох основних взаємопов'язаних складових: підвищення професійної компетентності різних категорій бібліотечних спеціалістів, зростання теоретичного рівня, розширення загальнокультурного світогляду. У 2002 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського провела перший Всеукраїнський науково-практичний семінар «Тенденції розвитку освітянських бібліотек: історія і сучасний стан». Відтоді за підтримки МОН України, НАПН України, обласних та міських управлінь освіти і науки бібліотека щорічно проводила всеукраїнські науково-практичні та методичні семінари, практикуми, круглі столи, стажування, Дні фахівця, засідання науково-методичної ради з питань удосконалення діяльності освітянських бібліотек, – понад 200 заходів. Головною метою їх проведення є вивчення передового бібліотечного досвіду, його теоретичне осмислення, підготовка практичних рішень та рекомендацій. Участь працівників освітянських книгозбірень із доповідями або виступами у заходах із підвищення кваліфікації стимулює їхній професійний розвиток, сприяє оволодінню навичками методичної та дослідної роботи, допомагає правильно аналізувати, узагальнювати та логічно викладати свої думки. За матеріалами науково-практичних семінарів укладаються збірники, які в електронній формі представлено на порталі бібліотеки. У 2009 р. до 10-річчя з дня заснування підготовлено і видано перший випуск наукових праць ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [11], до якого увійшли статті, підготовлені за результатами НДР «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» та доповіді Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стан та перспективи розвитку системи науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі України». Важливим заходом, започаткованим з ініціативи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, є щорічне проведення в рамках Всеукраїнських педагогічних читань «В. О. Сухомлинський і сучасність» бібліотечної секції. Перше засідання секції відбулося у 2007 р. на базі наукової бібліотеки Слов'янського державного педагогічного університету, у 2008 р. – на базі наукової бібліотеки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка, у 2009 р. естафету прийняла бібліотека Херсонського державного універси-

тету. Щорічне проведення секцій по областях України сприяє оптимізації діяльності освітянських книгозбірень, поширенню інноваційного досвіду їхньої роботи.

Для підвищення професійної компетентності працівників освітянських бібліотек відділом наукового і прикладного бібліотекознавства, починаючи з 2001 р., двічі на рік проводяться Дні фахівця для бібліотек міста Києва та Київської області, на яких надається можливість обговорити актуальні теми, ознайомитися з новими надходженнями до кабінету бібліотекознавства, тематичними виставками, обмінятися досвідом роботи. Науковці відділу здійснюють також науково-методичне консультування з питань бібліотечної діяльності, зокрема з питань стратегії розвитку бібліотек, планування та звітності, упровадження ІКТ тощо.

Усі працівники бібліотеки беруть активну участь у заходах, які проводяться для бібліотечної спільноти провідні бібліотеки нашої країни та близького зарубіжжя (це міжнародні та всеукраїнські конференції і семінари). Науковці бібліотеки також, враховуючи важливість поширення серед бібліотечної спільноти інформації про діяльність ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського як головного координаційного науково-методичного центру бібліотек освітянської галузі України, протягом десятиріччя постійно готували і друкували у професійних виданнях матеріали, що висвітлювали різні аспекти науково-методичної діяльності. За цей період надруковано понад 70 статей.

Варто зазначити, що у бібліотеці приділяється особлива увага підвищенню кваліфікації та підготовці висококваліфікованих кадрів для книгозбірень галузі. Так, у 2003 р. директором ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Роговою було ініційовано відкриття у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова інтегрованої спеціальності «Вчитель української мови і літератури-бібліотекар». У 2008 р. відбувся перший випуск фахівців з цієї спеціальності.

Для підвищення професійної майстерності працівників освітянських книгозбірень та ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського у бібліотеці створено кабінет бібліотекознавства (КБ), фонд якого формується вітчизняними та зарубіжними документами з питань книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства у традиційній та електронній формі, фаховими періодичними виданнями (34 назви). Щорічно до фонду КБ надходять фахові документи як з України, так і з Російської Федерації у кількості близько 450 прим. на рік, у тому числі книг – 270 примірників. На 1.01.2010 р. фонд КБ становив 6850 прим. документів, які вводяться до традиційного та електронного каталогів бібліотеки. Раритетні видання XIX – початку XX ст. у фонді КБ становлять близько 1 тис. прим. Нові надходження до КБ щоквартально оприлюднюються на веб-порталі ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського у рубриці «Нові надходження до кабінету бібліотекознавства» [<http://www.library.edu-ua.net/id/709/>] та демонструються на постійно діючих книжкових виставках. До електронного каталогу вво-

дяться бібліотечні записи з питань галузевого бібліотекознавства в БД «Періодика» (1604 записи) та ведеться традиційна СКС, яка налічує 23 480 карток.

Для виконання поставлених завдань щодо удосконалення бібліотек мережі при Президії НАПН України було створено Бібліотечно-інформаційну раду (БІР НАПН України), а при ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – Координаційну науково-методичну раду. Ці дорадчі органи сприяють вирішенню питань щодо функціонування і координування діяльності мережі освітянських бібліотек як частини загальнонаціональної бібліотечної системи України.

Отже, проаналізувавши науково-методичну роботу за десять років, слід наголосити, що її зміст визначався стратегічними завданнями, які стояли перед ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережею підпорядкованих їй освітянських бібліотек. Для надання якісної науково-методичної допомоги як найефективнішого і найдемократичнішого засобу сприяння освітянським бібліотекам у впровадженні прогресивних прийомів і методів праці, подальшого поліпшення обслуговування користувачів фахівцями Бібліотеки було розроблено «Положення про організацію науково-методичного забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського» [16]. Реалізація основних положень даного документа сприятиме активізації діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, спрямованої на інноваційний розвиток мережі освітянських бібліотек.

З самого початку діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головний координаційний центр приділяла особливу увагу пошуку найефективніших організаційних форм взаємодії, координування та кооперування з органами управління освітою та бібліотеками мережі. І в цьому чималу допомогу надають договори про співпрацю, які укладено з КОПОПК, Головним управлінням освіти і науки Київської міської державної адміністрації, відділом освіти Києво-Святошинського району Київської області. У 2009 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського уклала договір про співпрацю з Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти МОН України щодо спільного науково-методичного супроводу розвитку та діяльності бібліотек навчальних закладів України.

Необхідно зазначити, що налагодження та стабілізація роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з науково-методичного забезпечення бібліотек освітянської галузі України протягом десятиріччя відбувалися завдяки злагодженій роботі колективу науковців відділу наукового і прикладного бібліотекознавства на чолі з І. І. Хемчян. Проте науково виважена, обґрунтована і цілеспрямована робота відділу відбувалась усі ці 10 років завдяки постійній увазі куратора відділу – директора бібліотеки П. І. Рогової (к. і. н., с. н. с., засл. працівник культури України).

Надалі колектив відділу спрямований на вирішення таких завдань:

- поліпшення координації та кооперації ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з бібліотеками мережі щодо науково-інформаційного забезпечення вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики;
- трансформацію бібліотек освітянської галузі у сучасні науково-інформаційні центри;
- розширення співпраці з вітчизняними та зарубіжними бібліотеками й іншими установами і закладами;
- розробка концепції науково-методичного забезпечення мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, стратегії інноваційного розвитку освітянських бібліотек, цільових програм та проектів підтримки їх діяльності тощо;
- створення на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського центру з підвищення кваліфікації працівників мережі освітянських бібліотек.

Вищезазначене сприятиме оптимізації діяльності освітянських бібліотек, які сьогодні виконують важливі соціальні та комунікативні функції і є одним із базових елементів освітньої та інформаційної інфраструктури нашої держави.

Література

1. Анутовання як процес аналітико-синтетичної переробки інформації : метод. посіб. / [авт.-уклад. В. І. Лутовинова]. – Х., 2003. – 44 с.
2. Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства : наук.-допом. бібліогр. покажч. для б-к загальноосвіт., проф.-техн. навч. закл., вищ. навч. закл. I–IV р. а. Вип. 2 / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Рубан А. І., Кучеря Т. Е. ; наук. ред. Лобановська І. Г. ; наук. консультант Рогова П. І.]. – К., 2009. – 63 с. – (Сер. «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек» ; вип. 5) (Шкільна бібліотека плюс ; № 17/18 (147/148), вересень).
3. Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства : бібліогр. покажч. для б-к загальноосвіт., проф.-техн. навч. закл., вищ. навч. закл. I–II р. а. / АПН України, ДНПБ України, Укр. бібл. асоц. Секція освіт. б-к ; упоряд. А. І. Рубан ; наук. консультанти: П. І. Рогова, К. Т. Селіверстова ; ред. Є. К. Бабич ; відп. за вип. І. І. Хемчян. – К., 2003. – 87 с. – (На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек ; вип. 1).
4. Ванеев, А. Н. Методическое обеспечение библиотечной деятельности / А. Н. Ванеев ; С.-Петербург. гос. ун-т культуры и искусств. – М. : Профиздат, 2001. – 140 с. – (Современная библиотека ; вып. 10).
5. Виноградова, О. Б. Визначення стану та тенденцій розвитку науково-методичної діяльності публічних бібліотек України / О. Б. Виноградова // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 1. – С. 18–20.
6. Зведений план науково-інформаційної й видавничої діяльності освітянських бібліотек України та основних заходів бібліотек, спрямованих на підвищення професійної майстерності бібліотечних працівників освітянської галузі України у 2009 році / [уклад.: І. І. Хемчян, О. С. Сорока ; наук. ред. П. І. Рогова] ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : [б. в.], 2009. – 96 с.
7. Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; редкол.: П. І. Рогова (голова), К.

Т. Селіверстова (заст. голови), Ю. І. Артемов [та ін.]. – К. : Вирій, 2006. – 402, [1] с.

8. Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України : проект, 2005 р. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; кер. робоч. групи з доопрац. Концепції О. Сухомлинська // Освіта України. – 2005. – 24 черв. (№ 47/48). – С. 8.

9. Кулаковська, Т. Науково-методична діяльність НБУВ та її вплив на становлення мережі бібліотек науково-дослідних установ НАН України у 20–30-х роках ХХ ст. / Т. Кулаковська // Бібл. вісн. – 2004. – № 3. – С. 2–11.

10. Лутовинова В. І. Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації : практич. посіб. / В. І. Лутовинова; наук. ред. Г. М. Швецова-Водка ; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Четверта хвиля, 2007. – 72 с. – (Сер. «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек»).

11. Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Вип. 1 : Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. А. Дубровіна, В. В. Дерлеменко, Т. І. Ківшар (голова) та ін.]. – К. : Четверта хвиля, 2008. – 402 с. – Бібліогр. у кінці ст. – 10-річчю з дня заснування ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського присвячується.

12. Організаційно-управлінські документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України (2000–2005 рр.) / уклад.: І. І. Хемчян, В. П. Здановська ; наук. ред.: П. І. Рогова, Т. Ф. Букшина ; літ. ред. О. З. Клименко ; рецензент Л. В. Савенкова. – К. : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2006. – 252 с.

13. Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу / АПН України, ДНПБ України, Укр. бібл. асоц. ; авт.-упоряд.: П. І. Рогова, І. І. Хемчян, Р. П. Гаврилюк та ін. // Шкіл. світ. – 2002. – № 42/43. – С. 1–62; № 46/47. – С. 1–61 ; 2003. – № 13. – С. 1–23.

14. Планування та звітність бібліотеки Інституту післядипломної педагогічної освіти : метод. рек. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України ; уклад. В. П. Здановська ; наук. ред. П. І. Рогова. – К., 2004. – 75 с.

15. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України : затв. спіл. наказом МОН України та АПН України від 30.05.2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 21. – С. 27–32.

16. Положення про організацію науково-методичного забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського : затв. Радою при директорі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського від 26.12.2006 р. Протокол № 12 [Електронний ресурс] // Науково-методична діяльність : заг. док. / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.library.eduua.net/datas/upload/files/polgeniya_ob_doc.doc. – Назва з екрана.

17. Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» : Закон України від 16 берез. 2000 р. № 1561-III // Голос України. – 2000. – 5 трав. – С. 8–9 ; Бібл. планета. – 2000. – № 2. – Термінова вкладка. – С. I–VIII.

18. Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовт. 1999 р. № 2018 // Законодавство – бібліотекам України : довідк. вид. / Нац. парлам. б-ка

України ; уклад.: Т. Слєпцова, Н. Грищенко, Г. Саприкін. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 162.

19. *Рогова, П. І.* Мережа освітянських бібліотек: шляхи розвитку та модернізації / П. І. Рогова // Освіта України. – 2003. – 19 груд. (№ 95). – С. 10.

20. *Рогова, П. І.* Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX ст. – 20 ті рр. XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / П. І. Рогова ; НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – 265 с.

21. *Рогова, П. І.* Науково-дослідна та науково-методична діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. Сухомлинського в контексті модернізації освіти в Україні / П. І. Рогова // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 11. – С. 23–29.

22. *Свобода, А.* Методична діяльність як типологічна функція національної бібліотеки : (перспективи її розв. в НБУВ) / А. Свобода // Шкіл. б-ка. – 2002. – № 7. – С. 18–22.

23. *Смаглова, Н.* Науково-методична діяльність бібліотек як фактор розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів України / Н. Смаглова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / редкол.: О. С. Онищенко [та ін.]. – К., 2001. – Вип. 7. – С. 160–166. – Бібліогр.: 11 назв.

24. Традиційні каталоги наукових бібліотек освітянської галузі: організація, ведення й редагування : метод. рек. / авт-уклад.: І. Г. Лобановська, Р. П. Гаврилюк, О. Г. Помчалова, Л. Г. Дубова, Н. С. Іванова, І. А. Гузняєва, С. Г. Коваленко ; за ред. І. Г. Лобановської ; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2006. – 166 с.

25. *Тюліна, Н. І.* Национальная библиотека : опыт типологического анализа / Н. И. Тюлина. – М., 1988. – 184 с.

26. Укладання друкованих каталогів книг громадянського друку (XVIII – початок XX ст.) із фондів бібліотек України : метод. посіб. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, М-во культури і туризму України, НПБ України ; [авт.-уклад. Р. С. Жданова ; наук. ред. П. І. Рогова]. – К., 2005. – 124 с.

27. Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів : наук.-метод. рек. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. А. І. Рубан ; наук. консультант Я. О. Чепуренко ; наук. ред.: П. І. Рогова, В. І. Лутовинова ; рецензент Є. А. Медведєва ; літ. ред. Л. І. Стельмах ; відп. за вип. І. І. Хемчян // Шкіл. б-ка плюс. – 2006. – Черв. (№ 11/12). – 63 с.

28. *Хемчян, І. І.* Модернізація навчально-тематичних планів підвищення кваліфікації бібліотекарів загальноосвітніх навчальних закладів України – нагальна потреба сьогодення / І. І. Хемчян // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 6. – С. 25–28. – Бібліогр.: 35 назв.

29. *Чачко, А. С.* Методическая деятельность и специальность «организатор-методист» / А. С. Чачко // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1985. – № 1. – С. 14–21. – Библиогр.: 21 назв.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ КНИЖКИ У ВИХОВАННІ ДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснено аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського з питань використання книги у виховному процесі школи, розкрито погляди педагога на місце книги у вихованні особистості. Відзначено, що в педагогіці В. Сухомлинського проблема використання книжки в навчально-виховному процесі школи посідає одне з головних місць.

***Ключові слова:** духовність, педагогічна спадщина В. Сухомлинського, читання, молодші школярі, виховання, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.*

Перед сучасним суспільством постають нові завдання, які не можуть бути вирішені в рамках традиційних методів і вимагають формування нового стилю мислення, нового світогляду. Орієнтація на гуманність, духовність у вихованні особистості – провідна тенденція сучасної освіти та науково-педагогічної свідомості. В основі будь-якої освіти провідне місце належить книзі, як основному джерелу знань, найбільш довершеній формі передачі інформації і носію духовної культури народу.

У сучасній національній школі спостерігається спад начитаності учнів, відсутність єдиних вимог у роботі з книгою, слабка популяризація та контроль за читанням. Тому проблема роботи з книгою не застаріла, а є першочерговою у педагогічній науці. Учені підкреслюють велике й неперехідне значення книги в сучасних умовах, коли юне покоління потребує все вищого рівня освіченості та загальної культури [2, с. 2–4]. Сьогодні шкільній навчально-виховній системі вкрай необхідно віднайти компромісне розв'язання проблеми змагальності книжки за інтерес читачів.

Важливою передумовою успішної розробки сучасних освітніх парадигм є наступність, поєднання кращих традицій минулого і досягнень сучасного. Аналіз історико-педагогічної літератури засвідчив, що до проблем книжки як засобу морально-етичного, естетичного виховання особистості була привернута увага багатьох відомих педагогів, письменників, громадських діячів. Прогресивні погляди щодо застосування книжки у вихованні підростаючого покоління відображені у працях Х. Алчевської, Б. Грінченка, Д. Ельконіна, Я. Коменського, О. Мазуркевича, А. Макаренка, І. Огієнка, С. Русової, Г. Сковороди, К. Ушинського, Л. Толстого, І. Франка, Т. Шевченка та інших. Особливий внесок у вирішення цієї проблеми зробив видатний український педагог В. Сухомлинський, який багато зробив для того, щоб книжка постійно використовувалась у виховному процесі школи для різнобічного розвитку особистості, для збагачення її духовного

життя. Досить слушно є багатоплановість питань про роль книжки у вихованні підростаючого покоління, яка проступає із великого доробку педагогічних міркувань В. Сухомлинського: книжка в духовному житті дитини, правильний вибір книжки, книжка та самовиховання, книжка і життєвий ідеал тощо.

Саме з цих позицій варто знову повернутися до спадщини видатного педагога. Науковий аналіз педагогічного досвіду В. Сухомлинського у цьому напрямі дає змогу повніше і глибше оцінити його теоретичне і практичне значення, визначити нові шляхи реалізації у навчально-виховному процесі школи XXI століття.

Мета статті – висвітлити основні теоретичні положення про книжку як засіб виховання у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Школа може бути життєдайним джерелом для дитини лише за умови наявності в ній чотирьох культур: культу Вітчизни, культу людини, культу книги і культу рідного слова, – вважав В. Сухомлинський [8, с. 204]. Його слова в сучасних умовах особливо актуальні для всебічного розвитку дитини.

Для сучасної теорії виховання принципове значення має саме розуміння В. Сухомлинським процесу читання, його ролі в становленні особистості. «Читання – сама суть духовного життя, процес і засіб невтомного і постійного розумового, морального, емоційного, естетичного розвитку», – писав педагог [9, с. 1].

Першим захопленням дитини, вважав педагог, повинно бути захоплення книжкою. Він писав: «Я прагнув, щоб кожному підліткові зустрілась книжка, яка б стала для нього одкровенням, щоб він завжди шукав книжку, в якій криється розгадка таємниць, що хвилюють його. Книжка в житті підлітка – ціла сфера виховання, на жаль, ще дуже мало досліджена» [4, с. 320]. Саме тому В. Сухомлинський розглядав книжку як засіб введення дитини в систему людських знань, вироблених у процесі історії, формування уявлень про головні етапи життя людства, як засіб розумового розвитку, джерело морального, естетичного, трудового виховання.

Пріоритетними напрямками змісту виховного процесу педагогічної системи В. Сухомлинського, в яких книжка була одним із основних засобів виховання, є: моральне, патріотичне, розумове, естетичне, трудове виховання.

Особливе місце в педагогічній системі В. Сухомлинського посідає *моральне виховання*. У книзі «Як виховати справжню людину» (1975) педагог зосередив погляди на змісті, шляхах та методиці реалізації в Павиській школі процесу морального виховання. У цьому контексті В. Сухомлинський послідовно розвивав і відстоював погляди на книжку як джерело морального виховання. Якщо «в молодій людині, – стверджував педагог, – вихована пристрасть до читання, вона у вільний час не нудьгуватиме від безділля і не шукатиме дешевих розваг і задоволень. Не хтось повинен задовольняти духовні потреби людини, а вона сама повинна бути творцем свого духовного життя» [5, с. 253–254]. Тоді «в години хорошої, так потрібної для юного серця самотності відбувається тонка внутрішня робота – самоствердження

людини... Моральна краса, яка щодалі глибше полонить душу... стає для неї тими святими, непорушними принципами, якими вона дорожить як своєю власною честю, як часткою свого ества» [5, с. 253–254]. У зв'язку з цим педагог розглядав і зміст читання школярів, і спрямованість його керівництвом. У визначенні критеріїв відбору творів для кожної вікової групи вирішальною для В. Сухомлинського була установка на моральний розвиток особистості, заснований на обов'язковому систематичному читанні високохудожніх творів класичної вітчизняної і зарубіжної літератури, які глибоко розкривали духовний світ особистості.

Читаючи книжку, дитина вчиться оцінювати життєві явища, об'єкти живої природи і на цій основі сприймає і оцінює красу навколишнього світу, красу людських почуттів, осмислює дійсність із погляду загальнолюдських цінностей. Крім означеного вище, важливою складовою виховання В. Сухомлинського було *патріотичне виховання*, що відіграло значну роль у системі виховних впливів на школярів. За В. Сухомлинським, патріотизм – це «діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів, як єдність думки і діла, дуже складно пов'язана з освіченістю, емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею» [7, с. 131]. Щоб досягти такої мети у патріотичному вихованні необхідно постійно виховувати почуття любові до Батьківщини, формувати відповідальність за її долю.

У вихованні громадянина педагог вбачав гармонію розуму, думки, ідей, почуттів, духовності. Всебічно розглядав В. Сухомлинський роль книжки у формуванні в дитини уявлень про Батьківщину, у вихованні у неї патріотичних почуттів і переконань. Важливим виховним завданням він вважав те, щоб розум і душа кожного вихованця прагнули до слова, рядка, книжки про Батьківщину, щоб у кожної дитини була своя історична бібліотека.

Низку праць («Павльська середня школа» (1969), «Розмова з молодим директором» (1973), «Серце віддаю дітям» (1968) та ін.) учений присвятив аналізу ролі книжки в оволодінні знаннями. Розумовий розвиток охоплює здобуття знань і формування світогляду, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, вироблення культури інтелектуальної праці, виховання потреби в розумовому збагаченні, у використанні знань. Аналізуючи значення книжки в *розумовому вихованні* молодших школярів, В. Сухомлинський акцентував увагу на таких питаннях: навчання читанню, розвиток навичок усвідомленого, виразного читання, формування усталеного інтересу до читання, стимулювання самостійного читання. Кожне з цих питань конкретизується залежно від проблем педагогічного керівництва читанням на певному етапі вікового розвитку дитини.

Педагог постійно підкреслював: від того, яке місце посідає книжка в духовному світі особистості, залежить її інтерес і прагнення до знань. У зв'язку з особливостями сучасного інформатизованого суспільства сьогодні потрібно формувати у дітей інтерес до читання, прагнення і навички самостійно поповнювати свої знання. В. Сухомлинський підкреслював, що інтелектуальний розвиток людини дедалі більше визначається не кількістю знань, які

вона зберігає у своїй пам'яті, а тим, «як вона вміє орієнтуватися в безмежному морі знань, користуватися сховищами знань – книжками» [6, с. 248].

Для успішної реалізації завдань освіти велике значення мають розроблені педагогом дві програми розумового розвитку. Перша – це знання, які учень здобуває на уроці; друга – так звані необов'язкові знання, якими учень оволодіває додатково, у процесі самостійного позакласного читання. Другу програму В. Сухомлинський називав «інтелектуальним фоном навчання». Чим більше дитина читає в силу свого інтересу, тим легше вона оволодіває основами наук, тим успішніше для неї навчання. Причини перевантаження школярів педагог вбачав, насамперед, у тому, що вони мало читають поза програмою, не для обов'язкового запам'ятовування – художню, науково-пізнавальну літературу. На думку В. Сухомлинського, дуже важливою є інтелектуальна радість, яку може дати учневі читання. Особливо, наголошував педагог, «якщо є інтерес до читання того, що необов'язкове для вивчення, то учень з інтересом читає й підручник. Читаючи, він відволікається від процесу читання і живе думками про те, що читає» [6, с. 243].

Читання має стати для людини «джерелом багатого інтелектуального життя». Щоб це відбулося, дитині необхідно дати якомога раніше міцні практичні вміння. Уже в початковій школі дитина має навчитися читати, писати, думати, спостерігати, формулювати і висловлювати думку. У зв'язку з цим В. Сухомлинський запобігав перевантаженням учнів навчальними завданнями за допомогою читання; інтелектуальна робота учня, на його думку, має бути спланована так, що дитина більшість свого часу витратила на читання того, що просто цікаве і необов'язкове для заучування. Так розширювався, на думку педагога, «фон інтелектуального життя», на якому проходить навчання. Без виконання цього завдання навіть дуже незначний, скромний обсяг знань стає для учнів непосильним. Тож для того, щоб цей фон розширювався, необхідно кожному учневі читати журнали, науково-популярну літературу: «чим більше він оволодіває основами наук, тим менше часу йде в нього на підготовку домашніх завдань» [6, с. 243]. Читаючи, учень не ставить перед собою мету запам'ятати, він намагається якнайглибше зрозуміти. І чим глибше він розуміє, тим краще запам'ятовує матеріал.

Наука розвивається настільки швидко, що навіть часті зміни навчальних планів, програм та підручників не забезпечать учням знань, належних вимогам часу. І тут, на думку В. Сухомлинського, все залежить від того, наскільки зможе вчитель пробудити в учнів інтерес до читання, до самостійного пошуку інформації. За цих умов бажано, щоб учні не лише поглиблювали знання з уже вивчених розділів, але й читали додаткову літературу з незнайомих їм тем, навіть якщо вона містить незрозумілу інформацію. Чим більше в учнів запитань, тим вищим буде інтерес до знань на уроці, у процесі вивчення нового матеріалу.

Трудове виховання є важливим аспектом всебічного розвитку особистості у педагогіці В. Сухомлинського. Під трудовим вихованням педагог розумів не тільки виховання звички до фізичної праці, а насамперед, ставлення до

праці як до важливого елемента духовного життя людини. Метою трудового виховання, на думку В. Сухомлинського, має бути утвердження у дитини ставлення до праці не лише як життєвої необхідності, але і як сфери духовного життя, коли у праці виховується почуття гідності за створене. Питання про роль книжки і читання у підготовці школярів до трудової діяльності в спадщині педагога має низку аспектів: висвітлення багатого досвіду роботи з художніми творами трудової тематики; пропагування творів письменників, в яких головний герой – праця (А. Мусатова, П. Павленко, І. Лікстанов, Н. Дубова). Особливу увагу педагог приділяв книжці, читанню в морально-психологічній підготовці школярів до праці. «Від того, яке місце серед інших книг займають книги про працю, за якими творами вихованці пізнають духовний світ трудівників, значною мірою залежить формування їхніх поглядів на працю і життєві ідеали», – стверджував педагог [3, с. 63].

У Павлівській школі колективні читання і обговорення кращих книжок, присвячених праці, читацькі конференції, диспути органічно поєднувалися з організацією зустрічей із героями праці-односельчанами. Г. Веденська зазначає, що трудове виховання засобами літератури вбачалось В. Сухомлинським не тільки як усвідомлення теми праці в творах, навіть не як естетична проблема, в якій виявляється творча своєрідність письменника, але, головним чином, як орієнтація учня на трудову діяльність [1]. Розкривши це питання в монографії «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (1976), В. Сухомлинський аналізував роль книжки, читання, знань, особливо гуманітарних, в етично-психологічній підготовці школярів до праці.

Виховання духовної, психологічної готовності до праці вчений розглядав передусім як виховання особистості. В. Сухомлинський так визначав зміст, мету дитячого читання: «Потяг до праці орача і сіяча, тваринника і тракториста, муляра і слюсаря, пекаря і кухаря залежить від того, як, з якою метою майбутній трудівник читав книжку в роки дитинства, отрочества і юності, який смисл він убачав у вивченні поезії та інших культурних цінностей людства» [7, с. 79]. Цей підхід до проблем трудового виховання надзвичайно актуальний для виховної роботи сучасної школи.

Важливою складовою цілісного виховного процесу в педагогіці В. Сухомлинського виступає *естетичне виховання*. Найважливіше завдання естетичного виховання, на думку педагога, полягає в тому, щоб «навчити дитину бачити в красі навколишнього світу, в красі людських стосунків духовне благородство, доброту, сердечність і на цій основі утверджувати прекрасне в самій собі» [7, с. 177].

У спадщині В. Сухомлинського книжці належить провідне місце в естетичному вихованні дитини. Педагог розкрив її невичерпні можливості у естетичному вихованні, зокрема, він стверджував, що у силу своєї органічної природи література володіє універсальними можливостями розвивати емоційно-естетичну сферу особистості: «Могутня виховна сила художнього твору – в художньому сплаві естетичних, етичних, політичних ідей» [4, с. 413]. Зі сприймання і пізнання краси починається виховання естетич-

ної культури, виховання почуттів. Захищаючи книжку, багатство духовного життя, В. Сухомлинський одночасно був і проти поверхневого, одностороннього підходу до естетичного виховання книжкою як пасивного задоволення естетичних потреб читача, слухача. Ефективність процесу естетичного виховання педагог ставив у пряму залежність від того, наскільки глибоко розкрита керівником читання природа прекрасного, наскільки активно бере участь думка юних читачів в естетичному освоєнні світу. Естетичне сприйняття художнього твору В. Сухомлинський пов'язував насамперед з творчим характером читання. «Естетичне сприймання творів літератури, музики, живопису теж вимагає активної внутрішньої діяльності – оцінки, глибокого переживання тих якостей, якими наділений предмет сприймання сам по собі» [7, с. 181].

Відчути красу художнього слова, щоб вона схвилювала дитину, щоб її схвилював і опис природи, і зображення духовного світу героїв – в цьому бачив учений критерій естетичного сприйняття. Діяльний, творчий характер читання, за В. Сухомлинським, припускає включення сфери особистого естетичного досвіду в процес естетичного сприйняття твору, активізує асоціативні зв'язки, будить емоційну пам'ять, фантазію. Достовірно художнє сприйняття утверджує естетичні та одночасно етичні критерії, спонукає до вищого ступеня естетичної діяльності – творчості, створення прекрасного: «Переживання насолоди від прекрасного – перша запорука індивідуальної творчості у сфері мистецтва» [7, с. 181].

Зокрема, В. Сухомлинський був переконаний: «усе прекрасне, що існує в навколишньому світі, створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити її», тому учні у школі педагога читали і перечитували по три-чотири рази високохудожні твори. Великого значення педагог надавав читанню художніх творів, в яких оспівується краса природи. Для читання цих творів вибиралась обстановка, яка нагадувала описані художником картини природи. Педагог стверджував, що «слово допомагає глибше відчути найтонші відтінки краси природи, а краса природи ніби закріплює в свідомості дітей... емоційне забарвлення слова, доносить до свідомості й серця його музику, аромат» [6, с. 373].

Отже, проаналізувавши педагогічну спадщину В. Сухомлинського у контексті досліджуваної проблеми, варто наголосити, що виховання книжкою в практичній роботі педагога та всього педагогічного колективу Павлиської середньої школи було цілеспрямованим педагогічним процесом. Учений-педагог вважав, що книжка має стати для дитини не тільки джерелом знань, але й має прищеплювати їй моральні, естетичні почуття, здатність до співчуття, доброти, людяність. Саме тому В. Сухомлинський розкрив невичерпні можливості дитячого читання у цілісному процесі формування особистості, дав чимало цінних рекомендацій стосовно застосування різноманітних засобів впливу книжки на виховання школярів, їхню поведінку і вчинки. Він запевняв: «Щоб підготувати людину духовно до самостійного життя, треба ввести її в світ книжки» [8, с. 200].

Література

1. *Веденская, Г. А.* Проблемы преподавания литературы в школе в наследии В. А. Сухомлинского : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Методика преподавания литературы» / Г. А. Веденская. – Л., 1980. – 17 с.
2. *Кремень, В.* Українська освіта ХХІ ст.: завдання і проблеми / В. Кремень // Дивослово. – 2004. – № 2. – С. 2–4.
3. *Сухомлинский, В. А.* Воспитание коммунистического отношения к труду : опыт воспитательной работы сельской школы / В. А. Сухомлинский. – М., 1959. – 439 с.
4. *Сухомлинський, В. О.* Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 3. – С. 279–582.
5. *Сухомлинський, В. О.* Народний учитель / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 5. – С. 239–255.
6. *Сухомлинський, В. О.* Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 4. – С. 7–390.
7. *Сухомлинський, В. О.* Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 1. – С. 55–202.
8. *Сухомлинський, В. О.* Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 3. – С. 9–278.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, (ЦДАВО України). – Ф. 5097. – Оп. 1. – Спр. 928. – 6 арк.

РОЗДІЛ II

**ІНФОРМАЦІЙНІ
РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК:
ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ**

ДРУКОВАНІ ТА ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ: СТУПІНЬ ПРИХИЛЬНОСТІ КОРИСТУВАЧІВ

У статті розглянуто основні фактори, що впливають на вибір користувачем друкованої чи електронної форми (версії) інформаційного ресурсу. Вказано на різні ракурси вивчення цієї проблеми бібліотечними установами та іншими суб'єктами інформаційного ринку.

***Ключові слова:** друковані ресурси, електронні ресурси, бібліотечно-інформаційний фонд, інформаційні потреби користувачів, оцінка інформаційного ресурсу.*

Проблема прихильності користувачів до тієї чи іншої форми інформаційного ресурсу є актуальною для багатьох суб'єктів інформаційного ринку. Її вивчають:

- видавництва для формування свого репертуару та визначення накладу;
- книготорговельні організації для планування замовлення і пошуку постачальників;
- редакції періодичних видань для визначення накладу друкованих видань та структури і наповнення електронних версій;
- бібліотеки для комплектування фондів, визначення переліку власних інформаційних продуктів та задоволення запитів користувачів;
- виробники і постачальники інформаційно-аналітичної продукції для визначення номенклатури, накладу продукції, прогнозування витрат на її створення;
- інші зацікавлені суб'єкти.

Відповідно, різняться ракурси вивчення цієї проблеми, оскільки більшість суб'єктів інформаційного ринку розглядають її саме з маркетингових позицій, адже будь-який інформаційний ресурс оцінюється ними як товар. Що стосується бібліотек, то вони своєю місією мають, насамперед, збереження і розвиток культури читання як духовного та освітнього потенціалу суспільства. Бібліотечні установи покликані задовольняти не лише освітньо-інформаційні, а й рекреаційні потреби своїх користувачів, тому в оцінці інформаційних ресурсів вони враховують не стільки ринкові механізми, як індивідуальний підхід до бібліотечно-інформаційного обслуговування.

З огляду на актуальність вказаної проблеми для бібліотечно-інформаційних установ, враховуючи значний вплив вибору користувача на процес формування і розкриття бібліотечних фондів, колекцій і ресурсів, а також якісне бібліотечне і бібліографічно-інформаційне обслуговування, вважаємо за необхідне узагальнити теоретичні і практичні напрацювання з цієї те-

ми та окремо акцентувати увагу на використанні різних видів ресурсів у науково-освітньому середовищі.

Розглянемо фактори, що впливають на вибір користувачем друкованої чи електронної форми (версії) інформаційного ресурсу.

Вік користувача. Молодь читає більше, ніж люди похилого віку. Додатковим стимулом у цьому є вимоги навчальної програми. Молодь краще адаптована до використання можливостей інформаційного суспільства, а з віком психологічних і фізичних обмежень стає більше.

Готовність до використання ресурсу. Якщо йдеться про електронні ресурси, то велике значення має рівень інформаційної та комп'ютерної письменності користувача, його досвід і знання методики пошуку інформації, наявність мовних (адже близько 80 % мережевої інформації є англійською), психологічних бар'єрів, а також індивідуальні фізичні можливості та особливості користувача.

Доступність ресурсу. Вибір може бути обмежений формою ресурсу, адже не всі з них існують паралельно у друкованій та електронній формі. Суттєве значення має ціна ресурсу, бо на практиці в більшості випадків перевага надається безкоштовному ресурсу, навіть якщо його якість буде низькою. І взагалі, у пострадянському просторі користувачі не звикли платити за інформацію – вони більш охоче витрачають наявні кошти на розваги. Доступність ресурсу також визначається зручністю часу та місця його використання.

Зростання виробництва і продажу E-рідерів. За даними аналітиків компанії Forrester, в 2009 р. обсяг продажів пристроїв для читання збільшився у 3 рази, а продажі контенту – на 176% [1]. Прогнози фахівців Prime View International вказують, що світовий ринок в 2010 р. становитиме 10 млн таких пристроїв. Зростання популярності E-рідерів також зумовлене тим, що вони відповідають новій концепції «мобільного читання», яка активно підтримується молоддю. У багатьох країнах світу, наприклад, в США, Південній Кореї, E-рідери активно впроваджуються в загальноосвітніх школах у якості так званого електронного підручника. В Україні в Міністерстві освіти і науки у лютому 2010 р. також пройшла презентація електронного підручника від компанії Pocketbook та видавництва «Освіта» і наразі триває підготовка до його експериментальної апробації у школах [2].

Якість контенту. Вона визначається особливостями стилю подання матеріалу у ресурсі, достовірністю та оригінальністю інформації, тому особливого значення для користувача набуває особа автора та політика редакції. На жаль, останнім часом посилюється тенденція дублювання інформації. Спочатку це було помітніше в електронних ресурсах, далі знайшло свої прояви у друкованих. Також маємо багато прикладів, коли інформація з Інтернету без будь-яких посилань з'являється у друкованих ресурсах – так зване «піратство навпаки».

Структура та оформлення ресурсу. Освічений та вимогливий користувач завжди надасть перевагу друкованому виданню з хорошим науково-довідковим апаратом, аніж погано структурованому електронному тексту.

Мета використання ресурсу. Характер інформації та функціонально-цільове призначення ресурсу помітно впливає на його форму. Так, художня література найменше зазнає цифровізації. Електронні видання в цьому типологічному сегменті представлені, зазвичай, аудіокнигами.

Особливості роботи з ресурсом. Навіть якщо користувач більшість інформації отримує в електронній формі, для ретельного аналізу, осмислення та узагальнення інформації він, найчастіше, її роздруковує. Таким чином, неможливо точно визначити – до якої форми ресурсу він має більшу прихильність. Якщо ж розглядати ресурс як джерело оперативної інформації, то, справді, перевагу мають електронні ресурси. Однак не можна постійно «споживати» інформацію, бо людина не може постійно їсти.

Читати чи дивитися? Це питання є надзвичайно актуальним для кожного з нас як користувача інформації, адже візуальні образи сприймаються краще, ніж текст.

За статистикою, на перегляд телепрограм ми витрачаємо, в середньому, 3 години на день. Читанню в найбільш активних з цього питання країн присвячується від 7 до 11 годин на тиждень. За даними компанії NOP World 2005 р., до таких країн належать Угорщина, Франція, Швеція, Росія, Чехія, Єгипет, Філіппіни, Китай, Таїланд, Індія (з 10 до 1 місця). Читання для задоволення займає всього 11 хв. на тиждень. Кількість активних читачів, які прочитують більше 25 книг на рік, постійно зменшується. Натомість зростає кількість пасивних, які прочитують лише 1–9 книг на рік.

Проблему прихильності користувачів до електронних ресурсів вивчали в Національній бібліотеці Білорусі і отримали такі результати:

- електронні ресурси задовольняють лише 1/3 від загальної кількості інформаційних запитів користувачів;
- 80 % користувачів задоволені кількістю і тематикою представлених у бібліотеці електронних БД;
- запитуваними є лише третина наявних електронних БД;
- 56 % звернень до електронних ресурсів ініційовані бібліотекарями-консультантами. У багатьох випадках потрібне навчання користувачів основам пошуку і навігації в БД;
- користувачі віком від 45 років частіше працюють із друкowanними ресурсами;
- користувачі віком 25–45 років після отримання консультації активно використовують електронні БД;
- користувачі віком 16–25 років активно використовують мережу Інтернет для пошуку готових робіт (рефератів, курсових і дипломних тощо). Якщо 100 % релевантного документа не знайшли – використовують як БД, так і друкowanні ресурси;
- книги переважно використовують у традиційній друкowanній формі;
- журнали, газети, дисертації, автореферати дисертацій переважно використовують в електронній формі;

- значним попитом користується послуга експорту фрагментів документів на різні види носіїв;
- найбільше запитів на електронні ресурси, на розширення переліку повнотекстових документів та електронних сервісів надходить від віддалених користувачів [3].

Якщо розглядати прихильність користувачів до тих чи інших видів інформаційних ресурсів у контексті освіти, то варто підкреслити, що освітня діяльність у сучасних умовах потребує не доступу до окремих ресурсів, а комплексного інформаційного сервісу. Тому бібліотека навчального закладу має розвивати свою діяльність від збирання ресурсів – через управління ресурсами – до управління знаннями.

Ми підтримуємо думку, що подальше співіснування та взаємодія друкованих й електронних джерел інформації буде відбуватися відповідно до законів діалектики, як завжди в розвитку людства взаємодіяли традиційні та інноваційні форми, засоби, підходи тощо. На нашу думку, перевагу будуть мати документи і ресурси, оснащені досконалішою інформаційно-пошуковою системою, незалежно від їх форми (друкованої чи електронної). У роботі з ресурсами не варто недооцінювати можливості бібліографії (вебліографії). Слід створювати не сигнальну, а, принаймні, анотовану бібліографічну інформацію, дайджести і реферати ресурсів.

Необхідно позиціонувати можливості працівників бібліотек як професійних інформаційних аналітиків та експертів. Бібліотеки мають шукати можливості розширення доступу до ресурсів на основі кооперації, обміну, створення єдиного середовища, не в теорії, а на практиці розвивати принцип читачецентризму. Формування ресурсної бази інформаційного обслуговування має ґрунтуватися на постійному моніторингу інформаційних потреб користувачів та запитуваності тих чи інших видів і форм ресурсів.

Література

1. *Epps, S. R. The Battle for the eBook Consumer / S. R. Epps // Forrester Research [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : http://www.forrester.com/rb/Research/battle_for_ebook_consumer/q/id/53823/t/2. – Загол. з екрана.*
2. В Міносвіти України офіційно презентовано електронний підручник для школи // Офіційний веб-сайт Державного спеціалізованого видавництва «Освіта» [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://osvita-publish.com.ua/news/7.html>. – Загол. з екрана.
3. *Василенок, И. И. Особенности восприятия пользователями электронных ресурсов / И. И. Василенок // 12 Междунар. конф. и Выставка «LIBCOM-2008» : труды конф. – М., 2008.*

*Л. М. Бондар,
н. с. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
Н. С. Плужнікова,
зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ В ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлено основні аспекти формування інформаційного ресурсу неперіодичних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, проаналізовано результати моніторингу джерел комплектування книгозбірні у 2005–2009 рр.

Ключові слова: комплектування бібліотек, інформаційний ресурс, джерела комплектування, обов'язковий примірник, дари, книгообмін, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Одним із найважливіших чинників, які впливають на формування інформаційного суспільства, є стан інформаційних ресурсів. Термін «інформаційні ресурси» почав широко використовуватись з кінця 70-х років ХХ століття. У Законі України «Про Національну програму інформатизації» інформаційний ресурс визначено як «сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)» [1, с. 4]. Бібліотечна енциклопедія трактує поняття «інформаційні ресурси (ІР)» як сукупність даних, які отримані та накопичені в процесі розвитку науки і практичної діяльності людини для багатоцільового використання в суспільному виробництві та управлінні, зафіксовані на будь-якому носії інформації [5, с. 427–428]. Деякі вчені ототожнюють поняття «інформаційні ресурси» та «документні ресурси». Зокрема, Ю. М. Столяров вважає правильним вживання терміна «документні ресурси», які визначаються як інформаційні за суттю і документні за фізичним втіленням [15, с. 18]. Нами використовується поняття «інформаційні ресурси».

Розробка теоретичних, науково-методичних, організаційних і технологічних засад формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки та освіти на базі ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського відповідно до змінюваних інформаційних потреб суспільства є головною метою НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), яка здійснювалася впродовж 2006–2010 рр. Згідно з поставленою метою роботу було організовано за такими напрямками НДР:

- розробка теоретичних та методологічних засад формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки та освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- вивчення інформаційних потреб суспільства в інформаційному ресурсі з психолого-педагогічних питань;
- розробка моделі всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- визначення учасників координації щодо забезпечення повноти комплектування документного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек освітянської галузі;
- визначення напрямів і методів формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- розкриття змісту всеукраїнського інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі;
- надання доступу до всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу.

У межах наукового дослідження фахівці відділу наукового комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вивчили наукові праці, що розкривають теоретичні, методичні та організаційні засади формування інформаційних ресурсів; визначали напрями і методи формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі; сформували коло учасників координації щодо забезпечення повноти комплектування документного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек галузі. Аналізуючи джерельну базу (праці таких учених, як Н. М. Кушнарєнко [7], П. І. Рогова [9], М. С. Слободяник [10], А. А. Соляник [11; 12; 13], Ю. М. Столяров [14; 15], О. В. Воскобойнікова-Гузєва [6], Я. О. Чепурєнко [16; 17] та інші), фахівці дійшли висновку, що в них розглядаються загальні теоретичні та практичні питання щодо комплектування бібліотек у контексті розвитку глобальних інформаційних процесів, методології корпоративного документообігу, пошуку нових джерел комплектування. З питань формування саме психолого-педагогічного ресурсу дослідження не проводились. Тому вивчення наукових праць відчизняних авторів, помножений на власний практичний досвід, дав підстави для розробки ефективних методичних та організаційних засад найповнішого формування інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – наймолодша бібліотека серед вітчизняних державних бібліотек, якій у 2009 р. виповнилося 10 років від дня заснування. Науково-дослідна робота – один з основних напрямів діяльності книгозбірні. Набутий з моменту заснування статус наукової установи зобов'язує бібліотеку до реалізації наукових проєктів з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та інформатизації [9].

Для визначення напрямів і методів формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі у відділі

наукового комплектування фондів щорічно проводиться моніторинг шляхів комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського неперіодичними виданнями, а саме: обов'язковим примірником документів психолого-педагогічного напрямку, виданнями інститутів НАПН України, з книготорговельної мережі, дарів та видань, отриманих завдяки книгообміну.

Здійснений аналіз джерел надходження продемонстрував, що на сьогоднішнім виданням документів психолого-педагогічного напрямку займається в Україні 2450 видавництв та видавничих організацій. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» [4] до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського обов'язковий примірник надсилають 1067 установ, що становить 44 % від усіх суб'єктів видавничої діяльності (це на 546 суб'єктів більше, ніж у 2006 р. – на початку проведення НДР). З них: видавництв – 678; ВНЗ I-IV р. а. – 190; ІППО – 18; установ НАПН України – 19; інших установ та організацій – 162.

У ході дослідження також було виявлено, що комплектування фондів бібліотеки обов'язковим примірником психолого-педагогічного напрямку за період 2006–2010 рр. становить, в середньому, 48 % від загального надходження неперіодичних видань. Для порівняння зазначимо, що у 2006 р. ця цифра становила 40 % від загального надходження неперіодичних видань. Отже, позитивна тенденція є, хоча і незначна. Необхідно зазначити, що держава якнайбільше має бути зацікавлена у збереженні свого національного надбання, тому потрібно застосовувати штрафні санкції до тих установ, які ухиляються від виконання законів [8], натомість надавати видавничі пільги тим організаціям, які дотримуються «букви» закону, та організовувати моніторинг виходу друком обов'язкових примірників документів.

Збільшення кількості респондентів, що надсилають свою друковану продукцію до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, стало можливим завдяки налагодженню зв'язків між відділом наукового комплектування фонду бібліотеки та книговидавничими організаціями України шляхом листування, телефонних переговорів і особистих зустрічей під час різних книжкових форумів.

Фахівці відділу не тільки ведуть ретельну роботу щодо виконання видавництвами Закону України «Про обов'язковий примірник документів» [2], а й шукають альтернативних шляхів для забезпечення максимального поповнення фонду книгозбірні. Вони відвідують презентації, книжкові виставки, зустрічі, на яких інформують учасників заходів про діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського як національного книгозбирання з питань педагогіки та психології.

Вагомою складовою у формуванні інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є надходження від інститутів НАПН України. Повнота комплектування виданнями цих установ, за результатами моніторингу 2005–2009 рр., в середньому становить 63 % від запланованих Ака-

демією видань (2005 р. – 66 %, 2006 р. – 57 %, 2007 р. – 65 %; 2008 р. – 63 %; 2009 р. – 66 %). Працівники відділу відвідують інститути НАПН України, проводять практичну і роз'яснювальну роботу з кожним науковцем, готують листи, звернення до президента НАПН України з проханням взяти під свій контроль виконання постанови Президії АПН України від 21 травня 2002 р. протокол № 1–7/5–81, де в пункті 2.2 зазначено зобов'язати всіх директорів структурних підрозділів АПН України надавати ДНПБ України ім. Сухомлинського в кінці кожного календарного року примірник звіту про науково-організаційну діяльність та примірники надрукованих праць цих підрозділів» та виконувати постанову Президії АПН України від 14 листопада 2006 р. [3] про отримання ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського від інститутів НАПН України обов'язкового примірника документів. Директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогова, згідно з постановою, раз на рік доповідає на Президії НАПН про результати проведеного моніторингу повноти комплектування фондів виданнями інститутів НАПН України.

Необхідно зазначити, що система заходів, проведених бібліотекою щодо збільшення надходження обсягів наукових видань НАПН України, дала свої позитивні результати у 2005, 2007 та 2009 рр., хоча у 2006 і 2008 рр. простежується спад обсягів надходжень.

Здійснений аналіз дав підстави стверджувати, що наукові співробітники інститутів і наукових установ НАПН України виконують вищезгадані постанови Президії частково у зв'язку з тим, що друк документів здійснюється за рахунок коштів автора. Як наслідок, весь наклад друкованої продукції повністю забирається з друкарень науковцями і жоден примірник не надсилається до бібліотеки. Це негативно впливає на повноту комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського науковими виданнями НАПН України. Тому гостро постає проблема державного фінансування як книговидавничої справи, так і доукомплектування бібліотек.

Значним джерелом поповнення фондів головної книгозбірні освітянської галузі є дари установ, видавництв, асоціацій, благодійних фондів та окремих осіб. Упродовж п'яти років до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як дар надійшло 5593 примірники документів (2005 р. – 1069 прим.; 2006 р. – 1674; 2007 р. – 1336; 2008 р. – 862; 2009 р. – 652), що становить 20 % від загального надходження неперіодичних видань.

Ще одним джерелом формування галузевого інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є обмінно-резервні фонди бібліотек. На взаємовигідних умовах ведеться книгообмін документами між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та національними, державними, центральними бібліотеками, зокрема Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Національною парламентською бібліотекою України, Національною науковою медичною бібліотекою України, Державною науково-технічною бібліотекою України, Публічною бібліотекою імені Лесі Українки (м. Київ), а також з Державною науково-педагогічною бібліо-

текою ім. К. Д. Ушинського (Росія). Упродовж 2005–2009 рр. завдяки книгообміну до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надійшло 1607 примірників документів (2005 р. – 357 прим.; 2006 р. – 459; 2007 р. – 188; 2008 р. – 359; 2009 р. – 244), що становить 6 % від загального надходження документів до бібліотеки. Значну увагу приділяє ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського налагодженню міжнародного книгообміну з педагогічними бібліотеками колишнього Радянського Союзу, але його розвитку заважає нестабільність фінансування на придбання літератури для обміну, а головне, її відправки за кордон. Не сприяють розвитку книгообміну і непорозуміння з Київською регіональною митницею через відсутність нового чинного законодавства.

Останніми роками держава приділяє значну увагу встановленню та поглибленню культурних зв'язків з українцями, що проживають за її межами, а також популяризації здобутків української культури у світі. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підтримує зв'язки з українською діаспорою США, Канади, Австрії. До обмінно-резервного фонду надходить література від Української вільної академії наук у США (1061 примірник видань, серед яких твори В. Винниченка, С. Петлюри, Д. Гуменної та ін.); літературно-мистецького клубу імені Василя Симоненка у Мельбурні (альманах «Новий обрій», ч. 12), Яра Славутича, Богдана Мельника (Канада), О. Тарнавської (Австралія). Це важливі видання, але для створення повноцінного галузевого ресурсу необхідні надходження із зарубіжних освітніх установ видань психолого-педагогічної тематики. Напрямок міжнародного книгообміну необхідно розвивати як шляхом законодавчо закріпленого фінансування, так і шляхом особистої участі науковців НАПН України, фахівців зарубіжних педагогічних наукових закладів, оскільки забезпечення повноти інформаційного ресурсу – це робота не тільки бібліотекарів, а й користувачів.

Через незабезпечення державного фінансування практично відсутнє одне із вагомих джерел комплектування фонду – закупівля з книготорговельної мережі. Саме це джерело забезпечує фонд бібліотеки документами, виданими в країнах близького та далекого зарубіжжя. Директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогова щорічно виділяє зі спецрахунку бібліотеки кошти на придбання документів психологічної та педагогічної тематики, завдяки чому впродовж п'яти років у книготорговельних організаціях було придбано 611 примірників документів (2005 р. – 72 прим.; 2006 р. – 12; 2007 р. – 73; 2008 р. – 308; 2009 р. – 146), зокрема підручники та монографії з Росії. Але цих коштів вкрай недостатньо для придбання необхідної кількості видань, щоб повноцінно задовольнити інформаційні потреби користувачів книгозбірні.

Загальна картина моніторингу обліку документів (без періодичних видань) за джерелами надходжень до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж п'ятирічної діяльності в контексті НДР продемонстрована на діаграмі (рис. 1).

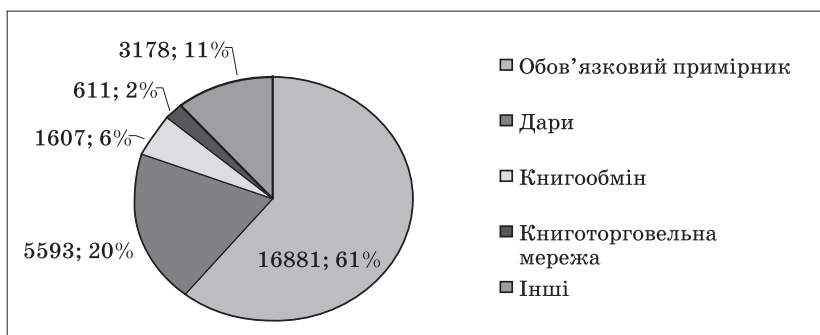

Рис. 1. Розподіл надходжень документів до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за джерелами комплектування

Для створення повноцінного всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та для усунення проблем у його формуванні необхідно:

1) неухильний контроль держави щодо виконання видавництвами та видавничими організаціями постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» [4];

2) відповідальна участь усіх науковців НАПН України у формуванні галузевого інформаційного ресурсу;

3) систематичне та повноцінне цільове державне фінансування передплати періодичних видань та закупівлі документів із книготорговельної мережі, регламентоване окремими статтями державного та місцевих бюджетів;

4) організація всеукраїнського та міжнародного книгообміну з провідними бібліотеками держави і світу шляхом відповідного державного фінансування;

5) створення всеукраїнської системи оповіщення про підготовку та вихід друком галузевих видань.

Література

1. Про Національну програму інформатизації : Закон України : за станом на 10 лип. 2002 р. – К. : Парламент. вид-во, 2002. – 19 с.

2. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. // Уряд. кур'єр. – 13 трав. – С. 1–3.

3. Про організаційну і науково-методичну роботу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : постанова Президії Академії педагогічних наук України від 14 листоп. 2006 р., протокол № 1–7/12–318. – К., 2006. – 1 с.

4. Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів : постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2002 р. № 608 // Бібл. планета. – 2002. – № 3. – С. 2–4.

5. *Воройский, Ф. С.* Информационные ресурсы / Ф. С. Воройский // Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка. – М., 2007. – С. 427–428.
6. *Воскобойнікова-Гузєва, О.* Інформаційний моніторинг документного потоку як складова бібліотечно-інформаційного сервісу / Олена Воскобойнікова-Гузєва // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 113–120.
7. *Кушнарєнко, Н. М.* Розвиток ідей координації комплектування бібліотечних фондів у вітчизняному бібліотекознавстві / Н. М. Кушнарєнко // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1979. – Вип. 19. – С. 81–88.
8. *Михайловська, Т.* Обов'язкові примірники неперіодичних видань України 2006 року: стан та проблеми / Тамара Михайловська, Олена Щєглова // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 7. – С. 10–11.
9. *Рогова, П. І.* Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-і роки XX ст.) : [монографія] / П. І. Рогова ; [наук. ред. О. С. Онищенко ; рец. : О. В. Сухомлинська, Л. А. Дубровіна] ; АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 271 с.
10. *Слободяник, М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. – К. : Ред. журн. «Бібліотечний вісник», 1995. – 268 с.
11. *Соляник, А. А.* Документні потоки та масиви : навч. посіб. / А. А. Соляник ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2000. – 112 с.
12. *Соляник, А. А.* Система документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку : монографія / А. А. Соляник. – Х. : ХДАК, 2005. – 230 с.
13. *Соляник, А. А.* Система документопостачання фондів бібліотек України: теоретико-методологічний аспект : дис. ... д-ра пед. наук : 07.00.08 / Соляник Алла Анатоліївна ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2005. – 436 с.
14. *Столяров, Ю. Н.* Библиотечный фонд : учеб. для библ. фак. ин-тов культуры, ун-тов и пед. вузов / Ю. Н. Столяров. – М. : Кн. палата, 1991. – 271 с.
15. *Столяров, Ю. Н.* Документный ресурс : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Ю. Н. Столяров. – М. : Либерия, 2001. – 152 с.
16. *Чепуренко, Я. О.* Державне забезпечення комплектування бібліотечних фондів як фактор формування інформаційних ресурсів / Я. О. Чепуренко // Науково-технічні бібліотеки в єдиному інформаційному просторі України / ДНТБ України. – К., 2000. – С. 67–69.
17. *Чепуренко, Я. О.* Система обов'язкового примірника документів в Україні: новий етап розвитку / Я. О. Чепуренко // Бібл. вісн. – 1999. – № 4. – С. 9–12.

*Н. С. Плужнікова,
зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Л. Л. Шапошник,
н. с. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

**КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ВИДАННЯМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано повноту формування інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського виданнями інститутів та установ НАПН України.

***Ключові слова:** комплектування бібліотек, інформаційний ресурс, джерела комплектування, обов'язковий примірник, наукові установи НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.*

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю створення повноцінного інформаційного галузевого ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, визначення кількісного та якісного складу надходжень до бібліотеки документів, виданих Національною академією педагогічних наук України.

Мета статті – дослідження повноти комплектування фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського науковими виданнями НАПН України як одного з основних джерел комплектування фонду.

Такі вчені, як Н. М. Кушнарєнко [10], М. С. Слободяник [12], А. А. Соляник [13], Ю. М. Столяров [14], О. В. Воскобойнікова-Гузєва [3], Я. О. Чепуренко [15] та інші розглядали загальнотеоретичні, методичні та організаційні питання формування фонду бібліотек, пошуку нових джерел комплектування у контексті розвитку глобальних інформаційних процесів. Беручи за основу зазначені дослідження, науковці відділу наукового комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вивчали питання формування психолого-педагогічного ресурсу, комплексного окремого дослідження з якого не проводилось.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, яка знаходиться у структурі НАПН України, є важливою складовою інформаційного простору нашої держави [11]. Як національне галузеве книгосховище, обсяг якого на 01.01.2011 р. становитиме близько 600 тис. прим. документів, бібліотека надає доступ до своїх фондів як через традиційні, так й інноваційні технології для найбільш повного забезпечення інформаційних потреб науковців НАПН України та освітян нашої держави.

Упродовж 2006–2010 рр. для визначення напрямів і методів формування галузевого інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у відділі наукового комплектування фондів щорічно проводиться моніторинг джерел та повноти комплектування фонду бібліотеки на їх відповідність тематико-типологічному плану комплектування. Досліджувалася повнота комплектування документів відповідно до джерел надходження, а саме: обов'язковим примірником документів психолого-педагогічного напрямку [1], виданнями наукових установ НАПН України [4–9], із книготорговельної мережі, за рахунок дарів та книгообміну.

Вагомою складовою у формуванні інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є надходження від наукових установ НАПН України. Упродовж звітнього періоду фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського тісно співпрацювали з усіма науковими установами НАПН України, видавнича діяльність яких здійснювалася переважно на засадах особистих контактів із різними видавничими організаціями. Саме тому багато наукових матеріалів друкувалися малими накладками за рахунок коштів авторів і не завжди потрапляли до бібліотеки.

Таблиця 1

Надходження наукових видань до фонду ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського у 2005–2009 рр.

Назва відділення (керівник відділення)	Видано НАПН (прим.)	Надійшло до ДНПБ України ім. В. О. Сухом- линського (прим.)	% надход- ження	Надійшло до фонду у 2005 р. (прим.)	Надійшло до фонду у 2009 р. (прим.)
1. Відділення загальної педагогіки та філософії освіти (О. В. Сухомлинська)	650	376	58	46	136
2. Відділення загальної середньої освіти (О. І. Ляшенко)	569	304	53	54	66
3. Відділення психології, вікової фізіології та дефектології (С. Д. Максименко)	819	469	57	96	74
4. Відділення вищої освіти (М. Б. Євтух)	761	278	36	53	75
5. Відділення професійної освіти і освіти дорослих (Н. Г. Ничкало)	573	253	44	38	73
Всього	3372	1680	50	287	424
Автореферати дисертацій	1008	869	86	175	178
Дисертації	1008	869	86	175	178
ВСЬОГО	5388	3418	63	637	780

У 2005–2009 рр. від відділень НАПН України до фондів бібліотеки надійшло 63 % документів (табл. 1). Водночас необхідно зазначити, що порівня-

но з 2005 р. кількісні показники надходжень документів зросли на 22 %. Отже, зусилля фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, їхня системна робота дали позитивний результат.

Найбільше фонди ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2005–2009 рр. (табл. 2) поповнилися словниками, збірниками наукових праць, дисертаціями та авторефератами дисертацій. Фахівці відділу наукового комплектування фондів упродовж п'ятиріччя активно працювали з колективами інститутів та установ НАПН України з питань максимально повного надходження до фонду бібліотеки виданих ними монографій, підручників, посібників, словників тощо. Ця робота дала, хоч і невеликий, але досить позитивний результат, оскільки відсоток надходжень документів зріс за всіма видами видань.

Таблиця 2

Надходження наукових видань за видами до ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського у 2005–2009 рр.

Тип видання	Видано НАПН (прим.)	Надійшло до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлин- ського (прим.)	% надход- ження	Надійшло до фонду у 2005 р. (прим.)	Надійшло до фонду у 2009 р. (прим.)
Монографії	347	143	41	15	46
Підручники, навчальні посібники	1139	535	47	86	141
Методичні посібники і рекомендації	937	379	40	73	92
Словники, довідники	113	75	66	8	35
Навчальні програми, концепції	472	232	50	49	48
Збірники наукових праць, матеріали конференцій	364	316	86	57	61
Всього	3372	1680	50	287	424
Автореферати дисертацій	1008	869	86	175	178
Дисертації	1008	869	86	175	178
ВСЬОГО	5388	3418	63	637	780

Надходження документів до Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського від кожного відділення НАПН України (за результатами аналізу звітів відділень НАПН України):

• Відділення загальної педагогіки та філософії освіти впродовж 2005–2009 рр. опублікувало 560 праць, до фонду бібліотеки надійшло всього 330 документів (табл. 3). Наукова та науково-організаційна діяльність відділення у звітний період здійснювалася згідно з тематичними планами науково-дослідної роботи дійсних членів й членів-кореспондентів НАПН України, Інституту проблем виховання (13 лабораторій), Інституту педагогіки (4 лабораторії), науково-методичного центру «Українська етнопедогогіка і народознавство», Педагогічного музею України, Державної науково-

педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства (спільно з Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини), Науково-дослідного центру проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи (спільно з Луганським національним педагогічним університетом ім. Тараса Шевченка).

Таблиця 3

Відділення загальної педагогіки та філософії освіти

Тип видання	Видано (прим.)	Надійшло до ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського (прим.)	% надходження
Монографії	46	26	57
Підручники, навчальні посібники	175	78	50
Методичні посібники, рекомендації	214	126	59
Словники, довідники, бібліографічні покажчики	42	37	88
Навчальні програми, концепції	73	44	60
Збірники наукових праць матеріали конференцій	28	19	68
ВСЬОГО	560	330	59

• Відділення загальної середньої освіти впродовж 2005–2009 рр. опублікувало 471 працю, до фонду бібліотеки надійшло 250 документів (табл. 4). Основний зміст діяльності відділення у звітному періоді становила науково-дослідна та науково-організаційна робота, яка здійснювалась відповідно до тематичних планів роботи дійсних членів і членів-кореспондентів НАПН України, Інституту педагогіки, Інституту інформаційних технологій і засобів навчання, Інституту обдарованої дитини, Кримського науково-методичного центру управління освітою, Південного наукового центру Національної академії педагогічних наук України. Крім того, 29 наукових досліджень здійснювали члени Академії, що входять до складу відділення.

Таблиця 4

Відділення загальної середньої освіти

Тип видання	Видано (прим.)	Надійшло до ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського (прим.)	% надходження
Монографії	23	13	57
Підручники, навчальні посібники	278	151	54
Методичні посібники, рекомендації	108	43	40
Словники, довідники, бібліографічні покажчики	39	30	77
Навчальні програми, концепції	6	1	17
Збірники наукових праць матеріали конференцій	17	12	71
ВСЬОГО	471	250	53

• Відділення психології, вікової фізіології та дефектології упродовж 2005–2009 рр. опублікувало 650 праць, до фонду бібліотеки надійшло 373 документи (табл. 5). У звітний період відділення здійснювало наукову та

організаційну діяльність відповідно до тематичних планів науково-дослідної роботи 29 дійсних членів та членів-кореспондентів НАПН України, Інституту психології ім. Г. С. Костюка, Інституту соціальної та політичної психології, Інституту спеціальної педагогіки, Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи та сектора психологічних досліджень Південного наукового центру.

Таблиця 5

Відділення психології, вікової фізіології та дефектології

Тип видання	Видано (прим.)	Надійшло до ДНІП України ім. В. О. Сухомлинського (прим.)	% надходження
Монографії	77	43	56
Підручники, навчальні посібники	150	75	50
Методичні посібники, рекомендації	144	57	40
Словники, довідники, бібліографічні покажчики	12	9	75
Навчальні програми, концепції	144	126	88
Збірники наукових праць матеріали конференцій	123	63	52
ВСЬОГО	650	373	58

• **Відділення вищої освіти** впродовж 2005–2009 рр. опублікувало 629 праць, до фонду бібліотеки надійшло 225 документів (табл. 6). У звітний період діяльність відділення здійснювалась відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи дійсних членів і членів-кореспондентів НАПН України, тематичних планів науково-дослідної роботи Інституту вищої освіти, Університету менеджменту освіти, а також згідно з планом роботи НАПН України.

Таблиця 6

Відділення вищої освіти

Тип видання	Видано (прим.)	Надійшло до ДНІП України ім. В. О. Сухомлинського (прим.)	% надходження
Монографії	105	27	26
Підручники, навчальні посібники	233	97	42
Методичні посібники, рекомендації	146	37	25
Словники, довідники, бібліографічні покажчики	27	13	48
Навчальні програми, концепції	19	13	68
Збірники наукових праць матеріали конференцій	99	38	38
ВСЬОГО	629	225	36

• **Відділення професійної освіти і освіти дорослих** упродовж 2005–2009 рр. опублікувало 473 праці, до фонду бібліотеки надійшло 215 доку-

ментів (табл. 7). Наукова діяльність відділення у звітному періоді визначалася тематичними планами науково-дослідної роботи дійсних членів і членів-кореспондентів НАПН України, Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих, Інституту професійно-технічної освіти, Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти, Донецького інституту післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників.

Таблиця 7

Відділення професійної освіти і освіти дорослих

Тип видання	Видано (<i>прим.</i>)	Надійшло до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (<i>прим.</i>)	% надходження
Монографії	41	19	46
Підручники, навчальні посібники	124	48	39
Методичні посібники, рекомендації	161	43	27
Словники, довідники, бібліографічні покажчики	10	7	70
Навчальні програми, концепції	108	89	83
Збірники наукових праць матеріали конференцій	29	9	31
ВСЬОГО	473	215	46

Проведені дослідження дають змогу констатувати, що загальна тенденція надходження документів до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського від відділень НАПН України така: практично кожне відділення не передає й половини видань, хоча відзначається невеликий приріст надходжень документів. Відсоткове співвідношення надходжень документів практично залишається сталим, але кількісні показники збільшилися в декілька разів, що свідчить про визнання бібліотеки науковцями НАПН України. Динаміку надходження наукових видань науковців НАПН України до фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж 2005–2009 рр. відображає табл. 8 та діаграма.

Таблиця 8

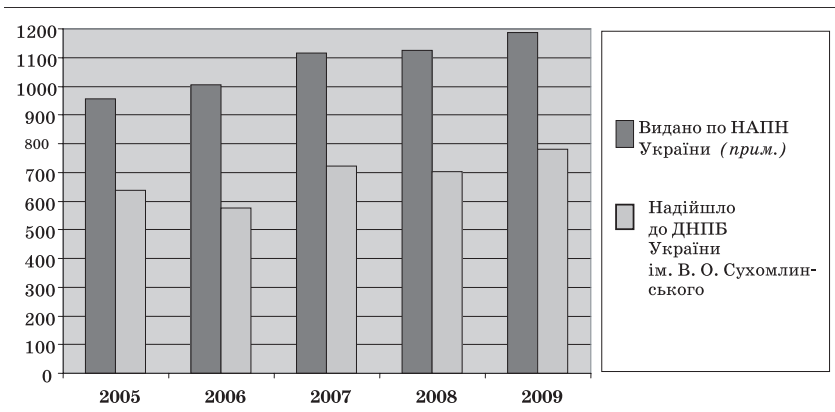
Надходження видань НАПН України до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2005–2009 рр.

Роки	Видано НАПН України (<i>прим.</i>)	Надійшло до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (<i>прим.</i>)	% надходження
2005	957	637	66,0
2006	1005	574	57,0
2007	1116	723	65,0
2008	1124	704	63,0
2009	1186	780	66,0
Всього	5388	3418	63,0

З огляду на діаграму – наявні спади надходжень, що припали на складний економічний стан держави, коли науковці змушені були видавати свій науковий доробок за власні кошти. Цілком зрозуміле їхнє небажання роз-

лучатися зі своїми виданнями. Водночас із діаграми простежується зростання кількісних показників, оскільки користувачі почали розуміти важливість наявності їхніх робіт у фондах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і роль бібліотеки у пропаганді діяльності інститутів НАПН України як через традиційний, так і електронний каталоги, через оприлюднення списків нових надходжень документів у ЗМІ, у Президії НАПН України, на сторінках періодичних видань. Упевнено можна стверджувати, що на сьогодні бібліотека стала більш знаною в Україні, визнаним лідером мережі освітянських книгозбірень.

Діаграма

Упродовж 2005–2009 рр. науковці відділу наукового комплектування фондів ретельно аналізували отримання видань від установ НАПН України. Активна робота з колективами інститутів, написання листів директорам наукових установ Академії, проведення Тижнів інформації (стаціонарних та виїзних) дали свій позитивний результат – збільшилися обсяги надходжень видань до фонду.

Моніторинг показав, що повнота комплектування виданнями установ НАПН України, за результатами аналізу надходжень упродовж 2005–2009 рр., в середньому становить 63 % від запланованих Академією видань (2005 р. – 66 %, 2006 р. – 57 %, 2007 р. – 65 %, 2008 р. – 63 %; 2009 р. – 66 %). На основі зібраних даних було підготовлено листа на ім'я президента НАПН України В. Г. Кременя з проханням взяти під свій контроль виконання постанови Президії АПН України від 21 травня 2002 р. протокол № 1–7/5–81 та постанови Президії АПН України від 14 листопада 2006 р., щодо надання ДНПБ України ім. Сухомлинського в кінці кожного календарного року примірника звіту про науково-організаційну діяльність структурних підрозділів НАПН України та примірників їх друкованих праць. Директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогова, згідно з

постановою, раз на рік має доповідати на Президії НАПН про результати проведеного моніторингу повноти комплектування фондів виданнями інститутів НАПН України.

Проведений аналіз надходження наукових видань від НАПН України свідчить, що загальна кількість наукових праць за 2005–2009 рр. становить 3418 наукових видань, до яких увійшли різні види документів, а саме: монографії, підручники і посібники, навчальні програми, концепції, методичні посібники, словники, довідники, бібліографічні покажчики, збірники наукових праць, дидактичні матеріали.

Цей перелік документів було звірено з робочою картотекою надходжень відділу. Результати дослідження було проаналізовано, систематизовано, занесено до відповідних таблиць та складено списки видань, які не надійшли з відділень НАПН України до фондів бібліотеки для подальшого відпрацювання доукомплектування фонду відсутніми виданнями.

Необхідно зазначити, що система заходів, проведених бібліотекою щодо збільшення обсягів надходжень наукових видань НАПН України, дала свої позитивні результати у 2005, 2007 та 2009 рр., а от у 2006 і 2008 рр. простежується спад обсягів надходжень.

Здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що наукові співробітники інститутів і наукових установ НАПН України не виконують вищезгадані постанови Президії частково у зв'язку з тим, що друк документів здійснюється за рахунок коштів автора. Як наслідок, увесь наклад друкованої продукції повністю забирається з друкарень науковцями і жоден примірник не надсилається до бібліотеки, що негативно впливає на повноту комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського науковими виданнями НАПН України. Внаслідок зазначеного вище постійно зростаючі фахові інформаційні потреби користувачів задовольняються лише частково.

Саме тому гостро постає проблема державного фінансування як книговидавничої справи, так і доукомплектування бібліотек.

Отже, враховуючи вищезазначене, для усунення проблем формування повноцінного всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу виданнями НАПН України на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського необхідно:

- 1) забезпечення контролю держави щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. за № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» [2] видавництвами та видавничими організаціями;

- 2) виконання установами НАПН України постанови Президії АПН України від 21 травня 2002 р. протокол № 1–7/5–81, де у пункті 2.2 зазначено: «зобов'язати всіх директорів структурних підрозділів АПН України надавати ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського в кінці кожного календарного року примірник звіту про науково-організаційну діяльність та примірники надрукованих праць цих підрозділів»;

3) посилити відповідальність науковців НАПН України у формуванні галузевого інформаційного ресурсу шляхом контролю за надходженнями їхніх творчих доробків до фонду бібліотеки;

4) розвивати міжнародний книгообмін як шляхом законодавчо закріпленого фінансування, так і шляхом особистої участі науковців НАПН України, членів зарубіжних педагогічних наукових закладів, оскільки забезпечення повноти інформаційного ресурсу – це робота не тільки бібліотекарів, а й користувачів;

5) забезпечити цільове фінансування комплектування і доукомплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

6) розширити співпрацю Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського з інститутами та установами Національної Академії педагогічних наук України щодо збирання і збереження наукових видань науковців з метою їх популяризації серед освітянської спільноти шляхом представлення інформації про видання в традиційному та електронному каталогах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, на книжкових виставках, у ЗМІ тощо.

Література

1. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV // Уряд. кур'єр. – 1999. – 13 трав. – С. 1–3.

2. Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів : постановва Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2002 р. № 608 // Бібл. планета. – 2002. – № 3. – С. 2–4.

3. *Воскобойнікова-Гузєва, О.* Інформаційний моніторинг документного потоку як складова бібліотечно-інформаційного сервісу / *Олена Воскобойнікова-Гузєва* // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – К., 2002. – Вип. 9. – С. 113–120.

4. Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2004 рік / АПН України. – К. : [б. в.], 2005. – 245 с.

5. Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2005 рік / АПН України. – К. : [б. в.], 2006. – 292 с.

6. Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2006 рік / АПН України. – К. : [б. в.], 2007. – 259 с.

7. Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2007 рік / АПН України. – К. : [б. в.], 2008. – 288 с.

8. Звіт про роботу Академії педагогічних наук України за 2008 рік / АПН України. – К. : [б. в.], 2009. – 329 с.

9. Звіт про роботу Національної Академії педагогічних наук України за 2009 рік / НАПН України. – К. : [б. в.], 2010. – 342 с.

10. *Кушнарєнко, Н. М.* Розвиток ідей координації комплектування бібліотечних фондів у вітчизняному бібліотекознавстві / *Н. М. Кушнарєнко* // *Бібліотекознавство і бібліографія.* – 1979. – Вип. 19. – С. 81–88.

11. *Рогова, П.* Роль ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у формуванні інформаційного простору держави / *Павла Рогова* // *Пед. газ.* – 2009. – Січ. (№ 1). – С. 6.

12. *Слободяник, М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / *М. С. Слободяник.* – К. : Ред. журн. «Бібліотечний вісник», 1995. – 268 с.

13. *Соляник, А. А.* Система документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку : монографія / А. А. Соляник. – Х. : ХДАК, 2005. – 230 с.
14. *Столяров, Ю. Н.* Документный ресурс : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Ю. Н. Столяров. – М. : Либерия, 2001. – 152 с.
15. *Чепуренко, Я. О.* Державне забезпечення комплектування бібліотечних фондів як фактор формування інформаційних ресурсів / Я. О. Чепуренко // Науково-технічні бібліотеки в єдиному інформаційному просторі України / ДНТБ України. – К., 2000. – С. 67–69.

КООПЕРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ З ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ КАТАЛОГІВ

У статті висвітлено досвід співпраці освітянських бібліотек України щодо обміну електронними записами аналітичного розпису періодичних видань.

***Ключові слова:** електронний каталог, обмін записами, мережа освітянських бібліотек, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.*

У сучасному світі інновації стали обов'язковою умовою розвитку суспільного життя. Бібліотеки, які є невід'ємною складовою динаміки економіки, науки і освіти, нині перетворюються з книгосховищ на сучасні інформаційні центри. У роботі сучасної бібліотеки інновації пов'язані передусім з впровадженням сучасних комп'ютерних та телекомунікаційних технологій. Один зі шляхів – корпоративна (часто використовується також термін – «кооперативна») діяльність бібліотек. Бібліотечною корпорацією (кооперацією) зазвичай називають об'єднання декількох бібліотек для реалізації спільних цілей і завдань, у першу чергу пов'язаних зі створенням і комплексним використанням інформаційних ресурсів. Функціонування бібліотек у рамках корпорацій передбачає наявність тісних професійних зв'язків між учасниками, обов'язкове виконання єдиних правил та норм, узгоджені рішення та дії, направлених на кінцевий результат.

Накопичений досвід щодо створення, розвитку корпоративних проектів і практики побудови взаємодії бібліотек на сучасному етапі найповніше представлений у працях таких зарубіжних і вітчизняних бібліотекознавців, як Я. Л. Шрайберг [14; 15], Ф. С. Воройський [3; 4], Н. В. Соколова [12; 13], О. В. Ліндеман [7; 8], І. О. Давидова [5], Т. Павленко [9], Т. Ярошенко [16] та інші, у щорічних матеріалах і доповідях Міжнародних конференцій «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва», «Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти та бізнесу» [1; 2]. Відомі численні приклади корпоративних об'єднань бібліотек у багатьох країнах світу, найзначніші з них – корпорації OCLC/PICA (Online Computer Library Center/Project for Integrated Catalog Automation) та RLIN (Research Libraries Information Network). Основними завданнями цих об'єднань є: створення систем корпоративної каталогізації, підтримка та надання доступу різним категоріям користувачів до зведених електронних каталогів. У 2001 р. з ініціативи бібліотек Саратова, Челябінського та Удмуртського державного і Самарського авіаційно-космічного університетів стартував проект «Міжрегіональний аналітичний розпис статей» (МАРС), мета якого – скорочення витрат на

формування бази даних аналітичних бібліографічних записів на статті з періодичних видань. На сьогодні проект об'єднує 187 бібліотек різних систем і відомств і вийшов за межі Росії: до нього приєдналися бібліотеки з України, Білорусі, Казахстану.

Асоціація регіональних бібліотечних консорціумів (АРБІКОН) (Росія) була створена у 2002 р. для координації діяльності бібліотек із підвищення якості сервісів за рахунок модернізації управління бібліотечними ресурсами при об'єднанні в бібліотечні консорціуми. З метою спільного мережевого створення й використання інформаційних ресурсів бібліотеками, скорочення трудовитрат, підвищення якості каталогізації бібліотека Академії управління при президентові Республіки Білорусь в 2005 р. стала ініціатором створення LibKARD – республіканського бібліотечного консорціуму з аналітичного розпису документів.

В Україні впровадженням корпоративних проектів займаються національні та державні бібліотеки, зокрема Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України. Цікавим є досвід бібліотеки Харківського національного університету внутрішніх справ, Центрального українського кооперативного каталогу (ЦУКК), що реалізується з ініціативи Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка та Асоціації сучасних інформаційних бібліотечних технологій (АСІБТ), Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки, корпорацій медичних бібліотек, Корпоративної мережі бібліотек м. Маріуполя тощо.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського – головна бібліотека мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України – одним із пріоритетних своїх завдань вважає формування повноцінного всеукраїнського галузевого ресурсу як сегменту інформаційного простору держави на базі бібліотеки у традиційній та електронній формі [10]. З метою системного інформаційного забезпечення розвитку освіти і науки колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2009 р. розпочато обмін електронними записами (ЕЗ) аналітичного розпису періодичних видань з освітянськими бібліотеками України.

Основні цілі обміну:

- спільне створення бібліографічних описів документів та поповнення бази даних (БД) «Періодика» електронного каталогу (ЕК) у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек;
- сприяння якісному інформаційному забезпеченню користувачів бібліотек;
- модернізація управління бібліотечними ресурсами при опрацюванні документів;
- оперативне використання інформаційних ресурсів віддалених бібліотек через Інтернет.

Діяльність даного проекту базуватиметься на визнаних в усьому світі кооперативних принципах:

1. *Добровільне і відкрите членство.* Кооперативи є добровільними організаціями, відкритими для всіх, хто може користуватись їх послугами та готовий взяти на себе відповідальність, пов'язану з членством.

2. *Демократичний членський контроль.* Кооперативи є демократичними організаціями, які контролюються своїми членами. Члени беруть участь у розробці стратегії кооперативу та прийнятті рішень.

3. *Автономія і незалежність.* Кооперативи є автономними організаціями самопомогі, що контролюються своїми членами.

4. *Освіта, підвищення кваліфікації, інформація.* Кооперативи дбають про освіту та підвищення кваліфікації своїх членів, аби кожен із них міг робити ефективний внесок у розвиток свого кооперативу.

Перед початком роботи були розроблені етапи створення проекту: підготовчий, основний, заключний. На першому етапі визначилися учасники обміну, уточнювався список журналів для аналітичного опису та список обов'язкових для заповнення полів. Першими учасниками обміну стали бібліотеки-користувачі програмного продукту «ІРБІС». На 1.10.2010 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського налагодила співпрацю з Миколаївською науково-педагогічною бібліотекою, вишівськими бібліотеками (наукова бібліотека Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка, Кримського гуманітарного університету (м. Ялта), Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (м. Херсон)) та іншими книгозбірнями. Після проведення тестового обміну опису журналів був складений перелік обов'язкових для заповнення полів: назва статті, автор, відомості про джерело, в якому опублікована стаття, предметна рубрика, ключові слова, персоналія та анотація, якщо назва статті не розкриває її змісту. На першому етапі виникли проблеми, які необхідно було вирішувати. Якість записів, що створюють учасники проекту, різна. Усі бібліографічні записи, надіслані бібліотеками, у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського переглядаються і у разі необхідності редагуються. З метою досягнення необхідного рівня ведеться листування з бібліографами бібліотек-партнерів. За рік роботи можна підвести перші підсумки. З травня 2009 р. по жовтень 2010 р. ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського поповнився на 2641 запис, з них за вісім місяців 2009 р. – 680 записів, за дев'ять місяців 2010 р. – 1961 запис. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надіслала бібліотекам-учасникам обміну 5317 записів, з них за вісім місяців 2009 р. – 2428, за дев'ять місяців 2010 р. – 2889. Спільними зусиллями учасників обміну розписується 54 назви журналів України та Росії з питань педагогіки і психології, зокрема: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – 24, Миколаївською науково-педагогічною бібліотекою – 8, науковою бібліотекою Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова – 4, бібліотекою Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського – 2,

бібліотекою Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка – 10, бібліотекою Кримського гуманітарного університету (м. Ялта) – 5, бібліотекою Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (м. Херсон) – 1.

Перший етап співпраці показав, що в рамках проекту мають постійно діяти такі органи:

- координаційна рада (здійснює координацію робіт усередині проекту й поза ним);
- програмно-технічна рада (консультує учасників про роботу із програмним забезпеченням);
- методична рада (працює над єдиною методикою створення аналітичного бібліографічного опису документа, консультує учасників проекту стосовно правил заповнення полів бази даних);
- рада з підвищення кваліфікації (консультує бібліотек-учасниць щодо підготовки бібліографічних записів);
- служба електронної доставки документів.

Другий етап проекту розпочався з підготовки фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського нормативно-методичних документів, які отримає кожна бібліотека-учасниця:

- договір, який регламентує спільну діяльність та обов'язки учасників;
- список журналів із зазначенням бібліотек, відповідальних за аналітичний розпис;
- інструкція щодо заповнення полів, в якій наведені детальний опис заповнення кожного поля, приклади заповнення для різних випадків,
- список предметних рубрик, який необхідний для уніфікації занесення інформації в пошукові поля;
- методичні рекомендації із заповнення поля «Ключові слова»;
- методика анотування;
- технологія прийому-передачі даних.

Створенню нормативно-методичних документів у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського приділяється особлива увага, оскільки записи, отримані від бібліотек-учасниць, повинні бути однакової повноти та якості. Розроблені інструкції та рекомендації стануть обов'язковими до виконання всіма учасниками проекту.

Слід зауважити, що досвід спільної роботи освітянських бібліотек наочно доводить перспективність кооперативного підходу, що забезпечує:

- вільний та широкий доступ всіх категорій користувачів до бібліотечно-інформаційних ресурсів;
- скорочення економічних і фізичних витрат учасників кооперативних робіт на створення й підтримку ЕЖ завдяки одноразовому уведенню бібліографічного запису та його багаторазовому використанню всіма учасниками й користувачами;
- підвищення кваліфікації персоналу;
- обмін досвідом між учасниками проекту;

- підвищення ефективності й оперативності обслуговування;
- підвищення рейтингу бібліотек.

Координація та кооперація зусиль необхідні для задоволення інформаційних потреб сучасного користувача, забезпечення оперативного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів, зокрема ЕК. Саме тому співпраця та взаємодія бібліотек є надзвичайно перспективними.

Література

1. Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества [Электронный ресурс] : материалы Междунар. конф. – Электрон. дан. – М., 1999–2003. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/index21.html>. – Загл. с экрана.

2. Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса [Электронный ресурс] : материалы Междунар. конф. – Электрон. дан. – М., 2004–2008. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/index21.html>. – Загл. с экрана.

3. *Воройский, Ф. С.* Корпоративные автоматизированные библиотечно-информационные системы: состояние, принципы построения и перспективы развития : аналит. обзор / Ф. С. Воройский, Я. Л. Шрайберг. – М. : [б. и.], 2003. – 129 с.

4. *Воройский, Ф. С.* Региональные корпоративные библиотечные системы России: опыт последних трех лет глазами участников движения [Электронный ресурс] / Воройский Ф. С., Шрайберг Я. Л. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.nbu.gov.ua/articles/crimea/2002/sec1114/Doc2.HTML>. – Загл. с экрана.

5. *Давидова, І. О.* Корпоративні бібліотечні об'єднання як результат формування спільної комунікаційної стратегії / І. О. Давидова // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / М-во культури і туризму України, Харк. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології. – Х., 2009. – Вип. 25. – С. 68–75. – Бібліогр.: 5 назв.

6. *Замуруев, Э. Н.* Корпоративные библиотечные сети вузов и информационно-образовательные порталы / Э. Н. Замуруев // 10-я международная конференция «Крым-2003». – М. : ГПНТБ России, 2003. – Т. 3. – С. 981–985.

7. *Линдеман, Е. В.* Организационные и технологические основы создания корпоративных информационных ресурсов библиотечных консорциумов [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.25.05 «Информ. системы и процессы, прав. аспекты информатики» / Елена Владимировна Линдеман. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/222627.html>. – Загл. с экрана.

8. *Линдеман, Е. В.* Особенности организации и технологии создания информационных ресурсов в развивающейся корпорации на современном этапе: опыт Корпоративной сети московских библиотек / Е. В. Линдеман // Науч. и техн. б. ки. – 2004. – № 3. – С. 55–59.

9. *Павленко, Т.* Модель корпоративного проекта по формированию сводного электронного каталога: из опыта медицинских библиотек Украины / Татьяна Павленко // Бібл. форум України. – 2010. – № 1. – С. 21–26. – Бібліогр.: 16 назв.

10. *Рогова, П. І.* Інформаційний простір України: роль освітянських бібліотек у його формуванні / Павла Іванівна Рогова, Наталія Володимирівна Вараксіна // Інформаційні технології і засоби навчання [Електронний ресурс] : електрон. наук. фахове вид. / НАПН України, Ін-т інформац. технологій і засобів навчання, Ун-т менеджменту освіти. – Електрон. дані. – Режим доступу:

<http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em7/content/08rpifii.htm>. – Назва з екрана.

11. *Саломатова, О. И.* Влияние корпоративных проектов на инновационную деятельность библиографов / О. И. Саломатова // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 12. – С. 47–54. – Библиогр.: 5 назв.

12. *Соколова, Н. В.* Библиотечные консорциумы: куда ведут технологии... [Электронный ресурс] / Н. В. Соколова – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2003/trud/tom2/222/Doc7.HTML>. – Загл. с экрана.

13. *Соколова, Н. В.* Библиотечный консорциум Санкт-Петербурга RUSLANet – новый этап развития [Электронный ресурс] / Н. В. Соколова – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2001/tom/sec11/Doc2.HTML>. – Загл. с экрана.

14. *Шрайберг, Я. Л.* Сравнительный анализ деятельности и перспектив развития отечественных и зарубежных библиотечных консорциумов. Часть 1 / Я. Л. Шрайберг, Е. В. Линдеман // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 7. – С. 5–15. – Библиогр.: 8 назв.

15. *Шрайберг, Я. Л.* Сравнительный анализ деятельности и перспектив развития отечественных и зарубежных библиотечных консорциумов. Часть 2 / Я. Л. Шрайберг, Е. В. Линдеман // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 8. – С. 5–17. – Библиогр.: 10 назв.

16. *Ярошенко, Т.* Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку / Тетяна Ярошенко // Бібл. форум України. – 2006. – № 4. – С. 7–11.

*А. А. Жесткова,
зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
В. В. Бондаренко,
м. н. с. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ФОНДУ ДОКУМЕНТІВ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ В ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто процес формування повноцінного інформаційного ресурсу іноземними мовами з питань психології та педагогіки в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Проаналізовано роботу відділу наукового формування фонду документів іноземними мовами з подальшими перспективами функціонування спеціалізованої читальної зали. Особлива увага приділена пошукам нових шляхів формування фонду.

Ключові слова: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, інформаційні ресурси, документи іноземними мовами, бібліотечний фонд, читальна зала, міжнародне співробітництво.

Інтеграція України у світовий економічний простір і культурне середовище зумовлюють необхідність ретельного, систематичного та об'єктивного вивчення міжнародного досвіду розвитку освіти і науки, запровадження кращих наукових і, зокрема, педагогічних надбань людства в практику вітчизняної освіти та науки.

Інтенсивний розвиток інформатизації суспільства визначив пріоритети в діяльності бібліотек стосовно напрямів організації, технології формування та використання їхніх інформаційних ресурсів [6]. Перед науковими бібліотеками стоїть важливе завдання – створити умови, що дадуть змогу користувачам самостійно орієнтуватися в масиві інформації, нарощувати власний інтелектуальний потенціал в умовах інформаційного суспільства, збагачувати свою інформаційну культуру [1].

Одним із ефективних способів вивчення та впровадження у практику інноваційного зарубіжного досвіду є активне формування документного фонду зарубіжними виданнями з вищезазначених питань [3; 4; 5]. З огляду на це, для повноцінного науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі держави ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського формує національний галузевий інформаційний ресурс документів із питань педагогічної науки і практики, психології, суміжних галузей знань не лише українською, а й іноземними мовами.

Мета статті – на основі аналізу діяльності визначити стан та перспективи розвитку відділу наукового формування фонду документів іноземними

мовами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для забезпечення сучасних інформаційних потреб користувачів.

Основним завданням підрозділу є формування галузевого інформаційного ресурсу документів іноземними мовами з питань педагогіки та психології на всіх видах носіїв інформації та забезпечення доступу до нього. Доцільність функціонування відділу підтверджується й тим, що реформаційні й модернізаційні процеси в освіті сучасної України потребують ґрунтовного вивчення світового досвіду проведення освітніх реформ.

Робота відділу проводиться у контексті НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Виконання НДР передбачає вирішення науковцями відділу таких завдань: проведення анкетування для подальшого аналізу інформаційних потреб користувачів; дослідження стану та складу фонду документів іноземними мовами у повному обсязі; комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського галузевою літературою іноземними мовами, виданою як в Україні, так і за кордоном; виявлення і налагодження зв'язків з міжнародними організаціями та фондами, іншими книгозбірнями, які потенційно можуть надавати бібліотеці документи іноземними мовами; розроблення форм і методів удосконалення формування фонду документів іноземними мовами; надання доступу до всеукраїнського інформаційного ресурсу іноземними мовами в електронній і традиційній формі. Вирішення поставлених завдань дасть змогу створити повноцінний інформаційний галузевий ресурс іноземними мовами на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що задовольнить постійно змінювані інформаційні потреби користувачів.

Діяльність наукової бібліотеки спрямована на надання читачеві доступу до найважливіших світових наукових розробок, що широко відображаються в іноземних публікаціях [2]. Тому відсоток зарубіжної літератури у фондах наукових книгозбірень повинен бути досить високим. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського він становить 6 % від загального обсягу. Бібліотека володіє унікальним спеціалізованим фондом іноземної літератури широкого гуманітарного профілю, який налічує близько 34 тис. документів, включаючи неперіодичні та періодичні видання, більш ніж 30 мовами світу, але, на жаль, через недостатню площу до послуг користувачів надається не вся література, а лише 5376 прим. документів. 33 436 документів до цього часу з об'єктивних причин складовані, серед них – 15 000 іноземних журналів, які потребують додаткової площі для розстановки (300 кв. м з урахуванням подальшого збільшення обсягу фонду). Питання щодо виділення бібліотеці додаткової площі для розміщення складованих документів розглядається керівництвом НАПН України.

У книжковому фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського широко представлені іноземні видання з літературознавства і мовознавства, з мето-

дики викладання іноземних мов, мистецтвознавства, країнознавства. Фонд систематично поповнюється науковою літературою, навчальними та довідковими виданнями для середніх і вищих навчальних закладів. Літературу, видану за кордоном, доповнюють вітчизняні видання іноземними мовами, присвячені інноваціям у галузі науки та освіти. На сьогодні гостро постає проблема оновлення бібліотечного фонду саме зарубіжними виданнями, які б відповідали сучасним запитам користувачів, зокрема науковців та освітян-практиків. Адже необхідною складовою наукових досліджень, підвищення їх ефективності є оперативне та повноцінне забезпечення фонду сучасною зарубіжною науковою інформацією. Через обмеженість фінансування фонди бібліотек поповнюються іноземною літературою переважно за рахунок дарів від міжнародних організацій, установ, добродійних фондів та приватних осіб [4].

Значну увагу у формуванні інформаційного ресурсу ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського іноземними мовами приділяють не тільки фахівці бібліотеки, а й члени Президії НАПН України, зокрема, президент НАПН України В. Г. Кремень, академіки О. В. Сухомлинська, Н. Г. Нічкало, О. Я. Савченко, С. О. Сисоєва та інші, завдяки яким фонд поповнився документами англійською та польською мовами. За сприяння відділу міжнародних зв'язків НАПН України в особі П. П. Доценко до відділу надійшли документи іноземною мовою від Академії педагогічних наук Польської Народної Республіки, від Французького культурного центру, Австрійського посольства в Україні. Завдяки налагодженню зв'язків та співпраці з Британською Радою в Україні, Центром інформаційних ресурсів Посольства США в Україні, Корпусом Миру США, Представництвом ООН в Україні, українсько-американським благодійним фондом «Сейбр-Світло», німецьким культурним центром Гете-інституту, Товариством Я. Корчака до фонду надійшла наукова література з питань педагогіки та психології, сучасна навчальна література, методичні матеріали, довідкові видання, художні твори світової літератури мовою оригіналу та видання з країнознавства США, Великобританії, Китаю, Польщі та інших країн світу англійською, німецькою та польською мовами (табл. 1).

Таблиця 1

Документи іноземними мовами, які надійшли у 2006–2009 рр.

Мова документа	Рік			
	2006	2007	2008	2009
Англійська	181 (23 %)	109 (20 %)	111 (43 %)	251 (59 %)
Німецька	18 (2 %)	6 (1 %)	38 (15 %)	14 (3 %)
Французька	556 (70 %)	38 (7 %)	40 (15 %)	4 (1 %)
Польська	54 (7 %)	469 (88 %)	32 (12 %)	17 (4 %)
Інші мови	48 (6 %)	22 (4 %)	39 (15 %)	42 (10 %)

У межах НДР науковцями відділу був проведений моніторинг джерел комплектування фонду документів іноземними мовами за 2006–2009 рр.

Аналіз результатів моніторингу засвідчив, що поповнення фонду іноземною фаховою літературою у 2006–2009 рр. здійснювалося завдяки:

- надходженню обов'язкового примірника;
- співпраці бібліотеки з міжнародними інституціями і фондами;
- дарам від президента та академіків Національної академії педагогічних наук України;
- дарам від читачів.

За означений період до фонду надійшло 2017 документів, з них 1573 – це дари від міжнародних інституцій і фондів (78 %). За змістом фонд поповнився документами з питань психології та педагогіки (93 %), мовознавства (32 %), літературознавства (17 %), творами художньої літератури (38 %) та ін.

Систематичне дослідження джерел комплектування фонду документів іноземними мовами відіграє вагомий роль при визначенні подальших шляхів і методів формування повноцінного всеукраїнського інформаційного ресурсу іноземними мовами з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

У процесі формування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського особлива увага приділяється оптимізації змістовного наповнення фонду шляхом постійного вивчення його складу та попиту на літературу з метою виявлення активного ядра. За мовною ознакою користувачі віддають перевагу літературі поширеними іноземними мовами, передусім – англійською, німецькою та французькою. У складі книжкового фонду найчисленніші видання представлені саме цими мовами. Однак великий відсоток становлять також книги польською, болгарською, словацькою, угорською, румунською, кримськотатарською, японською, китайською та іншими мовами.

Для ефективного та повноцінного забезпечення інформаційних потреб користувачів у бібліотеці працює спеціалізована читальна зала документів іноземними мовами. Основою організації послуг у залі є уважне та відповідальне ставлення до запитів кожного користувача. У читальній залі широко представлена наукова література (збірники наукових праць, монографії, матеріали конференцій), колекції зарубіжних енциклопедичних видань, таких як *Britannica*, *Americana*, *Encyclopedia of Ukraine*, *the World Book Encyclopedia* та ін., дитячі енциклопедії для середнього шкільного віку (*The New Book of Popular Science*, *Eyewitness Books*, *Childcraft*, *Young Scientist*, *Animal World*), лінгвістичні словники (*Collins*, *Longman*, *Oxford*, *Merriam-Webster*, *Le Maxidico*), словники з різних галузей знань (педагогіки, психології, соціології, біології, географії, економіки, правознавства та ін.), підручники та навчальні посібники для різних рівнів і форм навчання з англійської, німецької та французької мов, ілюстрована художня література для дошкільників та молодших школярів, навчальні посібники для самостійного читання, які містять адаптовані художні твори із вправами та завданнями для розвитку мовлення. Кожен посібник має додаток у вигляді CD-диска. Крім того, користувачі читальної зали можуть ознайомитися з повним комплектом видань (250 томів) «Бібліотеки тисячоліття», який наша уста-

нова однією з перших отримала за проектом Британської Ради в Україні «Бібліотека тисячоліття: задовольнити будь-якого читача». Представлені видання античної (давньогрецької, грецької та римської), а також англійської, американської, німецької, австрійської, датської, чеської, аргентинської, латиноамериканської, італійської, японської, китайської та слов'янської літератури. Книги з «Бібліотеки тисячоліття» різноманітні за тематикою. Крім художніх творів до колекції увійшли філософські, релігійні, політичні, економічні, історичні та мистецькі твори, зокрема, такі пам'ятки світової культури, як «Індуїстські манускрипти», «Коран», «Старий Заповіт», «Новий Заповіт», «Арабські ночі», «Молитовник», «Мабіногіон». Запропонований спектр подає користувачеві літературну панораму тисячоліття. Ці видання користуються надзвичайною популярністю серед науковців, викладачів та вчителів англійської мови, студентів вищих навчальних закладів, бібліотечних працівників.

Як показали результати опитування, одним з основних джерел інформації для користувачів бібліотеки, насамперед науковців установ НАПН України, професорсько-викладацького складу, аспірантів, є наукові журнали зарубіжних видавництв, що висвітлюють найновіші досягнення в галузі науки і освіти різних країн світу. На 1.01.2010 р. бібліотека передплатує п'ять журналів іноземними мовами, зокрема: *British Journal of Educational Technology* («Освітні технології», Велика Британія), *Studies in Educational Evaluation* («Дослідження з оцінювання в освіті», Нідерланди), *Gender and Education* («Гендер та освіта», Велика Британія), *Childhood Education* («Освіта в дитинстві», США), *Zeitschrift für Pädagogik* («Педагогічний журнал», Німеччина). На сторінках цих видань публікуються статті науковців, викладачів вищих навчальних закладів, працівників закладів освіти Сполучених Штатів Америки, Канади, Великої Британії, Австралії, Сінгапуру, Китаю, Греції, Туреччини.

Для розкриття змісту фонду документів іноземними мовами та його популяризування працівники відділу систематично проводять книжкові виставки на допомогу науковій роботі, навчальному процесу, професійній самоосвіті тощо. Аналіз використання виставок користувачами бібліотеки дає можливість краще вивчати інформаційні потреби науковців та освітян. Найбільш запитуваними виявились дві постійно діючі тематичні виставки: «**Концепції розвитку професійної освіти в Польщі**» та «**Сучасні тенденції розвитку освіти в країнах Європи**».

Для популяризування діяльності читальної зали на веб-порталі бібліотеки подано інформацію про її ресурс із фотознімками та стислим описом, представлено бібліографічні списки нових надходжень до читальної зали, віртуальні виставки. Інформація про усі нові надходження, якими поповнюється фонд, постійно оновлюється і друкується у бюлетені «Нові надходження до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», який подається до Президії та установ НАПН України в традиційній й електронній формах. Для зручності користування в читальній залі організовано вільний доступ

до літератури, що дає можливість самостійного і швидкого відбору книг за тематикою.

Послугами читальної зали документів іноземними мовами ДНІПБ України ім. В. О. Сухомлинського користуються читачі всіх категорій та професійних груп. Основну частину (понад 70 %) становлять науковці, зокрема професорсько-викладацький склад, студенти вищих педагогічних навчальних закладів (15 %). Не можна не відзначити підвищений інтерес до іноземних педагогічних публікацій фахівців із науковим ступенем та аспірантів.

Для поліпшення доступу до інформаційних ресурсів іноземними мовами фахівці відділу приділяють особливу увагу введенню бібліографічних записів до електронного каталогу. Усього в ЕК створено близько 3000 бібліографічних записів документів іноземними мовами. У 2009 р. було розпочато роботу з ретрокаталогізації документів, під час якої насамперед опрацьовується література з найбільш актуальних розділів: «Освіта» «Психологія», «Англійська мова», «Німецька мова», «Французька мова», «Французька література». У подальшому планується опрацювання документів іншої тематики.

Окреслені вище напрями діяльності відділу наукового формування фонду документів іноземними мовами з науково-інформаційного забезпечення фахових потреб освітян знайшли позитивний відгук серед науковців НАПН, викладачів вищих навчальних закладів із різних куточків України, вчителів, студентів-іноземців, про що свідчить щорічне зростання кількості користувачів читальної зали, постійне поповнення фонду за рахунок дарів від читачів, теплі слова подяки в книзі відгуків.

Перспективними напрямами роботи відділу є:

- продовження наукових досліджень із метою наукового обґрунтування нових шляхів формування фонду;
- постійний аналіз складу та використання фонду з метою вивчення його відповідності інформаційними потребам користувачів;
- виявлення прогалин доукомплектування, а також перерозподілу дублетних, непрофільних і маловживаних документів;
- диференційований підхід до відбору видань з урахуванням їх наукової та інформаційної цінності;
- продовження співпраці із зарубіжними культурними інформаційними центрами та фондами з метою поповнення та оновлення складу фонду;
- налагодження зв'язків із Державною науковою педагогічною бібліотекою Російської Федерації імені К. Д. Ушинського та Науково-педагогічною бібліотекою Республіки Білорусь, іншими бібліотеками зарубіжних країн з метою вивчення досвіду діяльності цих бібліотек та книгообміну;
- використання досвіду провідних бібліотек України та Європи щодо створення англomовного відповідника веб-порталу;
- передплата іноземних періодичних видань із проблем психології та освіти у більшому обсязі;

• подальше створення ЕК для забезпечення багатоаспектного оперативного пошуку інформації про наявність документів іноземними мовами у БД «Книга» та «Періодика».

Література

1. Григоренко, Т. В. Наукова бібліотека Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: стратегія розвитку / Т. В. Григоренко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1 : Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України. – С. 336–342. – Бібліогр.: с. 342.

2. Дубровіна, Л. А. Бібліотечна справа в Україні / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, НБУВ, Ін-т рукопису. – К. : [б. в.], 2009. – 530 с.

3. Красій, Р. Іноземні наукові журнали у формуванні фондів академічних бібліотек / Раїса Красій // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, НБУВ, Асоц. б-к України. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 33–37.

4. Литвиненко, Л. Благодійна акція фонду «Сейбр-Світло» / Л. Литвиненко // Бібл. планета. – 2005. – № 3. – С. 38.

5. Лопата, О. Сучасні інформаційні потреби користувача наукової бібліотеки в іноземних періодичних виданнях / Олена Лопата // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. док. і матеріалів. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 13–31. – Бібліогр.: с. 31.

6. Рогова, П. І. Шляхи становлення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як всеукраїнського науково-інформаційного центру освітянської галузі України / П. І. Рогова // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / [редкол.: П. І. Рогова, К. Т. Селіверстова, Ю. І. Артемов та ін.] ; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2006. – С. 8–21. – Бібліогр.: с. 21.

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ БІБЛІОТЕК ВНЗ

**(за результатами аналізу діяльності бібліотек ВНЗ III–IV р. а.
педагогічного та інженерно-педагогічного профілю
у 2007–2009 рр.)**

У статті висвітлено основні стратегічні засади управління інформаційними ресурсами бібліотеки вищого навчального закладу як одного з аспектів забезпечення якості вищої освіти у контексті аналітичного огляду діяльності бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю України у 2007–2009 рр.

Ключові слова: інформаційні ресурси, бібліотека ВНЗ, координація, фонд.

Суспільне визнання і авторитет бібліотеки визначаються багатством та якістю бібліотечних ресурсів, ступенем задоволення інформаційних потреб користувачів. Нова соціально-економічна ситуація, що склалася в Україні з переходом до ринкових відносин, та інтенсивний розвиток інформатизації суспільства, модернізація освіти визначають інноваційні пріоритети в діяльності бібліотек щодо напрямів організації і технології формування та використання їхніх інформаційних ресурсів.

Бібліотека вищої школи розглядається як соціальна інституція, відмінною особливістю якої є взаємозв'язок із системою вищої освіти, а основними типологічними ознаками – безпосередня включеність у структуру і систему комунікацій вищого навчального закладу та проблемна орієнтація ресурсів на задоволення інформаційних потреб професорсько-викладацького складу і студентів. Вищезазначена бібліотека дбає про забезпечення потреб своїх користувачів відповідно до задекларованих принципів Болонського процесу, стає інформаційною основою науково-освітнього процесу, тією творчою лабораторією, від ресурсів та послуг якої багато в чому залежить якість і зміст навчання та наукових досліджень. На думку Н. І. Апшай, «зміна парадигми освіти, активний процес її інформатизації є ключовими чинниками трансформації вишівської бібліотеки. Вона покликана усунути невідповідність між новими вимогами суспільства до вищої освіти і рівнем її документно-інформаційного забезпечення» [2].

Сутнісні зміни, що відбуваються в системі вищої освіти, зумовлюють стратегічне бачення діяльності вишівської бібліотеки. Аналіз її сучасного стану і перспективних тенденцій розвитку здійснено в дослідженнях Н. Багрової, Т. Єрьоменко, І. Осипової, Н. Пасмор, М. Слободяника та інших. Вивчення останніх публікацій дає змогу констатувати, що на тлі помітної

активізації фахових дискусій з окреслених проблем у вітчизняному бібліотекознавстві недостатньо представлені праці узагальнюючого характеру, що висвітлюють теоретико-практичний аспект управління ресурсами бібліотек вищої школи як в історичному, так і в сучасному аспектах. Зазначена проблема представлена в контексті задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотек ВНЗ у дисертаційному дослідженні Н. І. Апшай [2]; розробку сучасних підходів до відбору документів до фонду вишівської бібліотеки знаходимо у публікаціях Л. П. Семененко [23]; Т. В. Тітової [26]; на особливу роль електронних ресурсів бібліотеки вищого навчального закладу у формуванні інформаційно-інтелектуальних активів науки вказують О. Баркова [3], Л. Кислюк [9], Г. В. Шемаєва [28] та інші. У Росії проблему формування інформаційних ресурсів бібліотек вищої школи досліджують Є. А. Лівадінова [14], Г. Ю. Кудряшова [11; 12], Д. В. Тихонов [27], Я. Л. Шрайберг [29]. Водночас проблемі формування фондів бібліотек ВНЗ в умовах недостатнього фінансування, відсутності централізованого документопостачання тощо присвячена значна кількість публікацій бібліотечарів-практиків [10; 16; 17; 23; 26].

Отже, хоча окремі аспекти функціонування та розвитку бібліотек вищих навчальних закладів й привертають увагу бібліотекознавців, але цілісне дослідження проблеми управління інформаційними ресурсами в умовах реформування та інформатизації освіти натепер відсутнє.

Актуальним у цьому сенсі є дослідження ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського тенденцій розвитку мережі освітянських бібліотек – НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського (2006–2010)» (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Серед завдань наукового проекту – отримання цілісного уявлення про стан фондів бібліотек освітянської мережі МОН України та НАПН України, створення моделі всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу та єдиного галузевого інформаційного ресурсу, визначення перспектив їх розвитку.

Метою пропонованої статті є визначення стратегій управління інформаційними ресурсами бібліотеки вищого навчального закладу як одного із аспектів забезпечення якості вищої освіти в контексті аналітичного огляду діяльності бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю у 2007–2009 рр.

Як зазначалося вище, для бібліотеки вищої школи найважливішим стратегічним ресурсом є її документні фонди, а управління фондами є центральним для бібліотечних процесів. Трансформація, що відбулася в теорії і практиці роботи з фондами, привела до термінологічних новацій. Так, терміносполучення «розвиток фондів» у професійній літературі замінюється терміном «управління фондами».

Теоретичні засади трансформації змісту поняття «управління фондами (інформаційними ресурсами)» знаходимо у публікаціях Н. В. Стрішенець

[25], Н. П. Васильченко [4], Т. І. Вилегжаніної [5]. Управління фондами (або документними ресурсами) – це широкоаспектна довготривала діяльність, що передбачає розв’язання великого кола проблем і складається з трьох комплексних процесів: управління формуванням фонду, управління збереженням фонду, управління використанням бібліотечного фонду [5]. Формування фонду бібліотеки – одна з основних фондознавчих проблем, що вимагають нового наукового осмислення та аналізу. Необхідно по-новому підійти до вирішення традиційних проблем у сфері управління формуванням і використанням бібліотечних фондів, знайти нестандартні і ефективніші методи їх комплектування. Сучасна бібліотека вищого навчального закладу живе в багатовимірному інформаційно-правовому просторі, який можна уявити як складну ієрархічну систему, що складається з декількох рівнів: документів міжнародного рівня (документи ООН, ЮНЕСКО, ІФЛА, міжнародні угоди і стандарти); українського законодавства; галузевих державних законів («Про освіту», «Про вищу освіту», «Про бібліотеки і бібліотечну справу» тощо), нормативних документів, підготовлених державними органами управління щодо діяльності бібліотек навчальних закладів; територіальних нормативних та методичних документів; документів, розроблених в освітній установі і затверджених її керівником.

В Україні не існує модельного стандарту бібліотеки вишу, але сьогодні вона позиціонується як інтегрований інтелектуальний простір, наповнений різноманітними інформаційними ресурсами та засобами інформаційної взаємодії. Однак донині немає єдиної думки про сутність формування цих ресурсів, не визначені його особливості у вишівських бібліотеках.

Питання про види комплектування, об’єднання їх в єдину систему має велике теоретичне значення, сприяє упорядкуванню знань і уявлень про комплектування бібліотечних фондів загалом, дає змогу методологічно правильно підійти до практичної роботи щодо управління фондами бібліотеки. У цьому сенсі книгозбірні вищої школи відчують сьогодні гостру потребу в нормативно-правовому та інструктивно-методичному забезпеченні їх діяльності, особливо тих організаційно-технологічних процесів, що належать до управління ресурсами. До прикладу, у Росії наказом профільного міністерства затверджено «Примірне положення про формування фондів бібліотеки вищого навчального закладу» [18], яким визначено орієнтовну структуру і склад фонду бібліотеки ВНЗ, загальні принципи і нормативи комплектування. Про нагальну необхідність такого нормативного документа свідчить факт розробки й активного обговорення на регіональному рівні проекту «Положення про формування фондів бібліотек ВНЗ» представниками вишівських бібліотек Львівського зонального методичного об’єднання; розробка бібліотекою Української ПА сертифікату документально-інформаційного забезпечення навчально-педагогічного процесу, орієнтованого, насамперед, на підвищення якості формування документно-ресурсної бази бібліотеки [16].

Сьогодні відбувається як структурна, так і змістовна модифікація бібліотечних фондів. Тому формування бібліотечного фонду, його збереження і

використання є одними з найважливіших напрямів у роботі книгозбірень вищої школи. Враховуючи зростання ролі і значення освітянських бібліотек, зокрема бібліотек вищих навчальних закладів III–IV р. а., як важливої складової в реалізації програми рівного доступу до якісної освіти та підготовки фахівців, Колегія Міністерства освіти і науки України у листопаді 2007 р. ухвалила рішення щодо активізації формування інформаційних ресурсів у книгозбірнях ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю й створення корпоративного каталогу бібліотек освітянської мережі на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Це рішення враховано також у плані спільної діяльності МОН України і НАПН України на 2007–2010 рр. [22].

Бібліотеки вищих навчальних закладів педагогічного та інженерно-педагогічного профілю належать до наукових спеціальних бібліотек освітньої галузі і є складовою мережі бібліотек МОН України та НАПН України на чолі з головним науково-методичним та координаційним центром – Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського. У 2008 р. мережа бібліотек ВНЗ III–IV р.а. становила 29 бібліотек, серед яких: 23 бібліотеки педагогічних, гуманітарно-педагогічних, гуманітарних ВНЗ III–IV р. а. та 6 бібліотек університетів класичного типу.

Упродовж останнього десятиріччя в розвитку вищої педагогічної освіти спостерігається тенденція перетворення педагогічних інститутів на педагогічні університети, трансформація педагогічних університетів у багатопрофільні університети класичного типу, серед структурних підрозділів яких – педагогічні та гуманітарні інститути, факультети, ВНЗ I–II р. а. – училища та коледжі. Упродовж 2009 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського були здійснені заходи, спрямовані на розширення мережі бібліотек вищої школи педагогічного профілю.

Одним із головних напрямів діяльності бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю є формування галузевого документно-інформаційного ресурсу, оскільки саме документні ресурси є основою інформаційного забезпечення навчальної та наукової діяльності всіх підрозділів ВНЗ та інформаційно-аналітичного забезпечення керівництва.

Основними характеристиками фонду бібліотеки є його обсяг, інформативність відповідно до запитів користувачів і постійне оновлення. Він за своїм складом повинен забезпечувати виконання інформаційної, культурної й освітньої функцій книгозбірни.

Як зазначено в «Положенні про бібліотеку вищого закладу освіти», бібліотека ВНЗ «формує бібліотечні фонди згідно з навчальними планами, програмами та тематикою наукових досліджень вищого навчального закладу шляхом придбання наукової, навчальної, довідкової, художньої літератури, періодичних, аудіо-, відео- видань, CD-, DVD- дисків та електронних баз даних, вироблених як в Україні, так і за кордоном» [21]. Відповідно до «Положення про мережу освітянських бібліотек МОН України та АПН України» «наукові бібліотеки вищих навчальних закладів (ВНЗ) III–IV р. а.

педагогічного та інженерно-педагогічного профілю забезпечують інформацією навчально-виховний процес та науково-дослідну роботу професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів і студентів даного ВНЗ. Фонди цих книгозбірень є багатогалузевими, основну частину їх становлять: документи педагогіко-психологічного спрямування та із суміжних галузей знань (історико-правового, народознавчого та ін.), дисертації, захищені у цьому навчальному закладі, автореферати дисертацій, навчальна література та наукові видання, книги з методики викладання навчальних предметів у навчальних закладах, вітчизняні та іноземні фахові періодичні видання тощо» [20]. Необхідно відзначити, що комплектування вишівських бібліотек має деякі тільки їм властиві особливості, що передбачають формування фонду документів у двох напрямках: змістовому та кількісному. Що стосується змістового аспекту формування фонду, то найважливішим принципом є його профілювання, тобто відповідність профілям підготовки фахівців, навчальним планам і програмам. Кількісний аспект залежить від контингенту студентів і визначається ліцензійними нормативами забезпечення їх науковою та навчально-методичною літературою.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та «Ліцензійних умов надання освітніх послуг у сфері вищої освіти» (наказ МОН України від 19.01.04 р.) ставиться завдання про впорядкування роботи щодо забезпечення навчального процесу навчально-методичною літературою з метою підвищення якості освіти. Одним із критеріїв для отримання ВНЗ ліцензії та акредитації є відповідність фонду бібліотеки завданням вишу, причому насамперед навчальним. У зв'язку з цим моделювання і формування науково-освітніх ресурсів та інформаційне забезпечення навчального процесу є одними з найактуальніших завдань вищого навчального закладу та його бібліотеки.

Варто зазначити, що у кожному ВНЗ освітній процес має свої особливості, які визначаються специфікою напрямів науково-методичної роботи, кваліфікацією викладацького складу, наявністю наукових шкіл, зв'язками з підприємствами та науково-освітніми установами, організацією і забезпеченням самостійної роботи студентів тощо.

Аналіз матеріалів, надісланих бібліотеками вищезазначених ВНЗ до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема щодо формування та збереження документів, дає підстави зробити висновок, що хоча фонди даних книгозбірень мають універсальний характер, але перевага у їх формуванні надається документам із педагогіки і психології та з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, що комплектуються з традиційних джерел. Основним джерелом книгопостачання бібліотек ВНЗ III-IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю є видавничі організації різних форм власності, які діють на ринку навчальної книги України для вищої школи: «Академія», «Академвидав», «Вища школа», «Либідь», «Знання», «Кондор», «Центр навчальної літератури», «Наукова думка», «Освіта», «Педагогічна преса», «Вікар», вишівські видавництва, зок-

рема Видавничій дім «Києво-Могилянська академія», «МАУП», «Видавництво Європейського університету», «Політехніка», «Україна», «КНЕУ», «Львівська політехніка», «Університетська книга» та ін. [6].

Вивчення стану документно-інформаційних ресурсів бібліотек ВНЗ педагогічного та інженерно-педагогічного профілю свідчить, що проведена ними робота з формування фонду позитивно вплинула на динаміку їхнього росту упродовж дослідженого періоду. У 2007 р. він становив 13 377 149 прим., а на 1.01.2010 р. – 21 750 177 прим. (у т. ч. 6 125 890 прим. – фонди бібліотек, обсяги яких у 2010 р. враховано вперше). Найбільші фонди сьогодні мають бібліотеки: *Чернівецького НУ ім. Ю. Федьковича – 2 632 772 томи, Національного ПУ ім. М. П. Драгоманова – 1 235 737 томів, Ніжинського ДУ ім. М. В. Гоголя – 1 024 689 томів, Сумського ДПУ ім. А. С. Макаренка – 975 651 том, Кам'янець-Подільського ДУ ім. І. Огієнка – 940 319 томів, Української інженерно-педагогічної академії – 899 609 томів.* Одним із найважливіших стратегічних завдань на сучасному етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог. Суттєвий вплив на якість освіти має науково-методичне забезпечення сучасного освітнього процесу, що здебільшого визначається *рівнем забезпечення підручниками та навчально-методичними посібниками. Обсяг навчальних документів у фондах бібліотек ВНЗ у середньому становить 41 %.*

Один із найсуттєвіших недоліків забезпечення навчального процесу у вищій школі – це відсутність єдиної програми, в якій би була викладена стратегія забезпечення вищих навчальних закладів навчальною літературою, виходячи з потреб у ній, а не з наявних бюджетних можливостей МОН України. Значну роботу в цьому напрямі проводять безпосередньо у навчальних закладах. Практично в усіх ВНЗ є видавничі центри, що забезпечують першочергові потреби студентів та викладачів у навчальній літературі. Саме завдяки ініціативі керівників навчальних закладів, активній праці науково-педагогічних колективів і підтримується сьогодні задовільний рівень методичного забезпечення навчального процесу. Нормативними документами з ліцензування й акредитації ВНЗ визначено нормативи співвідношення наукової та навчальної літератури (фонд навчальної літератури повинен становити 60 % від загального обсягу). До показників діяльності бібліотеки, які враховуються при проведенні акредитації, поряд з іншими відносяться і такі: загальний фонд бібліотеки (всього томів), частка навчальної літератури українською мовою; середня кількість томів навчальної літератури, яка припадає на одного студента денної форми навчання; середня кількість томів наукової літератури, яка припадає на одного науково-педагогічного працівника. *За даними Міністерства освіти і науки України, в середньому забезпеченість студентів навчальними книгами становить 73 %: соціально-гуманітарний напрям – 92 %; економічний напрям – 89 %; природничо-математичний напрям – 68 %; інженерно-технічний напрям – 62 %.*

У 2009 р. Міністерством освіти і науки України розроблено галузеву програму «Підручник вищої школи», яка розрахована на 2010–2012 рр. та містить понад 500 назв навчально-методичної літератури. Програмою передбачається створення системи моніторингу потреб у підручниках і посібниках, видання нового покоління україномовних підручників із метою повного забезпечення ними вищих навчальних закладів до 2010 р. Однак, як зазначалося на робочій нараді МОН України із питань видання навчально-методичної літератури для ВНЗ 3 червня 2010 р., ця програма не функціональна і потребує принципового перегляду. За два останні роки через брак коштів за рахунок державного бюджету не було видано жодної назви навчальної літератури. Учасники зазначеної наради висловили думку про необхідність розробки *каталогу необхідної і обов'язкової літератури для вищої школи та план її першочергового видання*, створення творчих колективів для підготовки підручників загального користування і повного забезпечення вищих навчальних закладів підручниками відповідно до профілю підготовки фахівців.

Протягом останніх років в умовах динамічного розвитку університетів та інших ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, відкриття нових факультетів, ліцензування нових спеціальностей, що веде до включення до навчальних планів нових навчальних дисциплін, на тлі нестійкого бюджетного фінансування бібліотеки приділяють особливу увагу науково обґрунтованому комплектуванню своїх книжкових фондів та поповненню їх сучасною літературою. Адже надзвичайно важливою умовою розвитку інформаційних ресурсів є щорічне *поповнення бібліотечних фондів*.

Пріоритет надається документам із питань розвитку вітчизняної та світової педагогічної науки, менеджменту і маркетингу в освіті, нових педагогічних технологій та інноваційних підходів до професійної підготовки педагогічних кадрів, матеріалам про педагогів-новаторів, документам із питань бібліотекознавства та бібліографознавства. Бібліотеки ВНЗ забезпечують навчальний та науковий процес джерелами оперативної інформації – періодичними та продовжуваними виданнями, особливо з педагогіко-психологічних питань. Однак в умовах обмеженого фінансування, постійного здрожчання газет та журналів книгозбірням ВНЗ не завжди вдається розширювати свій репертуар.

Картотеки книгозабезпеченості є основним довідковим апаратом для чіткої організації забезпечення користувачів бібліотеки навчальною літературою, інструментом обробки значних інформаційних масивів. Актуальність моніторингу книгозабезпеченості постійно зростає через необхідність якісного управління формуванням і використанням навчальних фондів вишівської бібліотеки. Саме картотека книгозабезпеченості сприяє ефективному комплектуванню, використанню видань, допомагає визначити пріоритети в комплектуванні фонду, раціонально використати кошти, впливає на процес університетського книговидання, допомагає оперативно обслуговувати студентів, готувати комплекти навчальної літератури тощо.

Практика свідчить, що ефективне управління інформаційними ресурсами у бібліотеках вищої школи можливе лише за умови тісної співпраці з професорсько-викладацьким складом, особливо стосовно поточного комплектування. Формування списків основної та додаткової літератури з навчальних дисциплін, моніторинг забезпечення нею студентів, визначення потреб у доукомплектуванні – ось неповний перелік завдань, в яких перетинаються інтереси працівників бібліотеки і викладачів.

Аналіз щорічних надходжень нових документів до фондів бібліотек свідчить про тенденцію зростання цих показників. Так, протягом 2009 р. до бібліотек ВНЗ надійшло **399 898** прим., тоді як у 2008 р. – **270 020** прим. Показник книгозабезпеченості зріс до **63,6 %** (**61,2 %** у 2007 р.) через зменшення кількості користувачів. Понад **46 %** нових надходжень становлять навчальні видання.

Динаміка надходжень до фондів різних бібліотек має нерівномірний характер, причиною чого є нестабільність фінансування. Державні зобов'язання МОН України щодо забезпечення бібліотек ВНЗ підручниками виконуються на **25–30 %**. Невирішеною залишається питання обов'язкового примірника видань, оскільки серед його отримувачів в Україні немає жодної університетської бібліотеки.

Особливо гостро стоїть проблема поповнення фонду науковими виданнями. Надходження їх незначні, не рахуючи наукових журналів, водночас ставиться завдання збільшення фондів наукової літератури, включаючи цифрові повнотекстові колекції. Доступ до таких ресурсів у вишівських бібліотеках в даний час обмежений або відсутній взагалі. Бібліотеки педагогічних ВНЗ використовують переважно проекти: «Джерело» – український реферативний журнал; «Ліга: Закон» – повнотекстова законодавча база; російські політематичні БД «ІНІСН», реферативні та повнотекстові БД «ВНІТІ» [16].

Відмінною рисою комплектування бібліотек ВНЗ упродовж останніх років є розширення всіх можливих та вибір найбільш ефективних джерел поповнення бібліотечних фондів, традиційними серед них залишаються бюджетні та позабюджетні кошти навчальних закладів (понад **25 %** надходжень), надходження навчальної та навчально-методичної літератури від МОН України та видавничих структур вишів (**25,3 %**); активно використовуються крім традиційних джерел (книжкові магазини) й альтернативні, а саме налагодження безпосередніх зв'язків із видавництвами та книготорговельними організаціями, книгообмін з іншими бібліотеками та установами, дарування користувачів, приватних фірм, спонсорів, благодійників (**16,8 %**). Показник надходжень до бібліотек ВНЗ літератури від обмінно-резервних фондів на умовах документообміну (**0,98 %**) свідчить про те, що це джерело поповнення фондів використовується ще не повною мірою. Активно використовують книгообмін для поповнення своїх фондів *НБ Волинського НУ ім. Лесі Українки – 887 прим., НБ Кам'янець-Подільського НУ імені І. Огієнка – 600 прим., бібліотека Української інженерно-педагогічної*

академії – 469 прим., НБ Чернігівського НПУ ім. Т. Шевченка – 345 прим., НБ Національного ПУ ім. М. П. Драгоманова – 332 прим.

Відносно високий відсоток (понад 8 %) надходжень видань, прийнятих від читачів на заміну загублених, свідчить про недостатній рівень відповідності користувачів бібліотек за збереження бібліотечних фондів.

Проаналізувати розподіл нових надходжень за галузями знань не виявляється можливим, оскільки не всі бібліотеки здійснюють розподіл фонду за галузевою структурою. Понад 70 % літератури, що надійшла до бібліотечних фондів, – видано державною мовою, 15,2 % – російською, 3,62 % – іншими мовами. Незважаючи на труднощі з комплектуванням, за 2009 р. фонди університетських бібліотек порівняно з 2008 р. зросли на 2 207 138 прим. документів. Кількість документів на електронних носіях за 2009 р. збільшилась майже на 55 % і становить понад 18 тис. одиниць.

Нові надходження у 2009 р. – лише 1,8 % від сукупного обсягу фонду. Тобто, процес оновлення бібліотечних фондів бібліотек ВНЗ відбувається повільно, внаслідок чого постійно зростаючі фахові інформаційні потреби користувачів задовольняються лише частково.

Сьогодні тенденції розвитку бібліотечно-інформаційних технологій та й діяльності бібліотеки в цілому вже неможливо уявити без електронних інформаційних ресурсів, що спонукає до формування електронних бібліотек (ЕБ). Створення ЕБ безпосередньо пов'язано з формуванням політематичних та багатовидових електронних інформаційних ресурсів, ефективність чого залежить від упровадження новітніх інформаційних технологій у процесі створення електронних документів та формування пошукових інформаційних масивів із вторинною інформацією про першоджерела та метайнформацією [3].

Формування ЕБ книгозбірень вищої школи здійснюється шляхом *переведення в електронний формат* інформаційних джерел, уже наявних на різних носіях, насамперед, паперових; застосування та багатоаспектного використання *інформації, яка відразу виробляється в електронній формі*: різноманітні електронні документи, записи інформаційних баз даних тощо. Одним із напрямів формування інформаційно-ресурсних складових електронних бібліотек є *використання інтернет-ресурсів*.

Запровадження нових технологій сприяє трансформації внутрішньої бібліотечної технології, форм і методів обслуговування користувачів. Якість інформаційно-бібліографічного обслуговування багато в чому залежить від наповнення електронних каталогів (ЕК). Загальний обсяг ЕК бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю за 2009 р. зріс майже на 1 млн і на 01.01.2010 р. становить понад 3 млн записів. ЕК ведуть 90 % книгозбірень.

Довідково-бібліографічний фонд в його звичайному вигляді доповнюється і замінюється е-джерелами, які створюють основу для виконання різноманітних запитів користувачів. Дуже широко використовуються в університетських бібліотеках такі види електронних джерел, як бази даних (БД).

Обсяг власних БД на початок 2010 р. у бібліотеках ВНЗ освітянської мережі становить **3 млн 260 тис.** записів. Внутрішні БД формуються для забезпечення в найближчому електронному доступі оперативної інформації, потрібної як студентам (навчально-методичні матеріали, спеціальна і загальна література, довідники), так і викладачам (автореферати дисертацій, періодика). Частина БД відбиває суто бібліотечні сервіси (каталоги, покажчики, нові надходження, художня література), інші є загальноінформаційними (праці викладачів і студентів, наукові видання і конференції ВНЗ).

Сьогодні все більше бібліотек активно долучається до створення електронної бібліотеки (Бердянського ДПУ, Вінницького ДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Національного ПУ ім. М. П. Драгоманова, Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Г. Сковороди, Київського ПУ ім. Бориса Грінченка, Мелітопольського ДПУ ім. Б. Хмельницького, Хмельницького НУ, Тернопільського НПУ ім. В. Гнатюка, Української інженерно-педагогічної академії, Чернігівського ДПУ ім. Т. Шевченка, Прикарпатського НУ імені В. Стефаника та ін.). Важливим є професійно грамотне та повноцінне представлення електронних продуктів та послуг бібліотек ВНЗ у мережі Інтернет. Бібліотечні веб-сайти відіграють особливу роль в довідково-бібліографічному обслуговуванні користувачів.

Формування ЕК окремих бібліотек, забезпечення оперативного доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів як власного виробництва, так і придбаних вимагає координації зусиль для найбільшої ефективності процесу. У цьому зв'язку питання співпраці та координації зусиль бібліотек для реалізації корпоративних проектів набуває особливого значення.

Сьогодні актуальною є проблема організації тісної інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотек щодо формування і зберігання як друкованих, так і електронних науково-навчальних ресурсів; формування комплексу предметно-орієнтованих БД з реферативною, фактографічною та оглядово-аналітичною інформацією; створення комунікаційних навігаторів у вигляді каталогів, путівників, порталів тощо [28].

Інноваційним напрямом роботи бібліотек ВНЗ упродовж 2009–2010 рр. була їх участь у науковому проекті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України» (наук. керівник – О. М. Яценко, к. і. н.), у межах якого бібліотеки ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю почали створення сегменту з психолого-педагогічних питань загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова», надаючи реферативну інформацію про публікації з періодичних та продовжуваних видань, підготовлені у ВНЗ. Однак зазначені книгозбірні ще дуже повільно долучаються до створення вищезазначеного. На кінець 2010 р. лише п'ять наукових бібліотек взяли участь у цьому архіважливому проекті. Але за цим майбутнє.

Актуальним завданням бібліотек ВНЗ для успішного задоволення інформаційних потреб користувачів є інтеграція інформаційних ресурсів із

психолого-педагогічних питань і координація їх діяльності на рівні регіону та держави. Початком цього став обмін бібліографічними записами аналітичного розпису періодичних видань для поповнення електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та ЕК бібліотек-учасниць. Проте сьогодні серед учасників даного проекту поки що лише декілька бібліотек ВНЗ III-IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, зокрема: *Вінницького ДПУ ім. М. Коцюбинського, Кіровоградського ДПУ ім. В. Винниченка, Маріупольського ДГУ, Миколаївського ДУ ім. В. О. Сухомлинського, Чернівецького НУ ім. Ю. Федьковича*. Також у проєкті беруть участь *Миколаївська науково-педагогічна бібліотека, бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Кримського гуманітарного університету, Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів*.

Система управління інформаційними ресурсами спрямована на підвищення ефективності їх використання. Саме від стану і розвитку інформаційно-бібліографічного обслуговування залежить ефективне використання інформаційного ресурсу, доступ до знань, найбільш повноцінне задоволення інформаційних запитів користувачів. Збільшення ролі електронних документів не змінює кардинально головної функції бібліотеки як гаранта загальнодоступної інформації, але друковані видання вже не є найзатребуванішими джерелами інформації для сучасного користувача, про що свідчать статистичні показники роботи бібліотек у 2009 р. За результатами діяльності бібліотек ВНЗ педагогічного та інженерно-педагогічного профілю у 2009 р.: обслуговано **333 624** користувачі за єдиною реєстрацією; налічено **9 млн 432 тис.** відвідувань; документовидача становила майже 22 млн прим.

Порівняльний аналіз показників відвідувань і книговидачі за 2008 і 2009 рр. засвідчує помітне зниження цих показників майже в усіх бібліотек, що зумовлено низкою об'єктивних чинників, а саме: тенденцією зменшенням контингенту студентів як заочної, так і денної форм навчання; у зв'язку з недофінансуванням бібліотеки не мають змоги забезпечувати літературою нові спеціальності (не вистачає сучасних українських підручників та української наукової літератури); можливістю одержання без значних зусиль необхідної інформації через Інтернет; роботою бібліотеки в закритому режимі у зв'язку з епідеміологічною ситуацією в Україні (листопад 2009 р.), карантинні заходи збіглися з періодом активного відвідування студентами бібліотеки; активним використанням ресурсів Інтернет поза мережами книгозбірень, збільшення кількості повнотекстових підручників з основних дисциплін в електронному варіанті на сайтах бібліотек, до яких є доступ з локальної мережі навчального закладу. На тлі помітного зниження кількості читачів і відвідувань значно збільшилась кількість віртуальних відвідувань: з **77 873** у 2007 р. до **739 732** у 2009 р.

Нині у бібліотеках ВНЗ III-V р. а. активно впроваджуються та популяризуються бібліотечно-інформаційні ресурси, створюються нові масиви власних електронних продуктів, використовується широкий спектр лінгвістич-

них технологій інформаційного пошуку та надається широкий доступ до інформації. Діяльність бібліотек традиційно спрямовується на створення бібліографічної продукції, яка в науковій діяльності та навчальному процесі забезпечує оперативне інформування щодо нових надходжень, бібліографування творчого доробку фахівців ВНЗ, інформаційне забезпечення навчальних дисциплін та тем наукових досліджень.

Через брак засобів комунікацій, коштів та кадрів бібліотеки ВНЗ не завжди мають можливість використовувати у своїй роботі і таку форму обслуговування користувачів, як міжбібліотечний абонемент (МБА). Аналіз матеріалів цих бібліотек показав, що лише 50 % бібліотек – користувалися можливостями МБА для обслуговування своїх читачів і у 2009 р. ними було отримано 2 251 документ, передано іншим бібліотекам 683 документи.

З метою підтримки наукової цінності фонду передбачається систематичне проведення аналізу його використання, виявлення і вилучення його пасивної частини. В університетських бібліотеках списання відбувається рідше, ніж, скажімо, у публічних, лише тоді, коли справді відчувається брак місця або коли суттєво змінюються навчальні плани і припиняється викладання якогось предмета. Відбір видань для списання є нелегкою, неоднозначною, але важливою функцією управління фондом.

Норматив вилучення невикористовуваних видань – 7–8 % від загального фонду. Протягом 2009 р. з фондів бібліотек було вилучено 273 228 прим. морально застарілих, непридатних для використання та втрачених користувачами документів, що становить 1,3 % від загального обсягу документно-інформаційних ресурсів.

Великого значення у загальнодержавному масштабі надається *збереженню бібліотечних фондів*. Значна увага приділяється *запобіганню читацької заборгованості*. У роботі використовуються традиційні форми та методи: проведення бесід про правила користування бібліотекою та відповідальність за збереження літератури; опрацювання наказів про переміщення контингенту студентів; надсилання листів-нагадувань боржникам; надсилання списків боржників студентів денної форми навчання у відповідні деканати тощо. Ефективним способом ліквідації читацької заборгованості є штрафні санкції за затримку літератури понад визначений термін, які застосовують деякі бібліотеки: *Української інженерно-педагогічної академії, Маріупольського, Горлівського ДПП іноземних мов та ін.*

Комісії зі збереження фонду бібліотек вирішують питання захисту бібліотечного фонду в усіх технологічних процесах його формування.

Рідкісні та цінні документи у фондах бібліотек ВНЗ педагогічного та інженерно-педагогічного профілю становлять близько 1 %. Значні колекції рідкісних і цінних видань мають: *НБ Чернівецького НУ ім. Ю. Федьковича – 71 428 од. зб., НБ Кам'янець-Подільського НУ ім. І. Огієнка – 24 415 од. зб., НБ Тернопільського НПУ ім. В. Гнатюка – 21 575 од. зб., бібліотека Південно-українського НПУ ім. К. Д. Ушинського – 10 000 од. зб., бібліотека Полтавського ДПУ ім. В. Г. Короленка – 9 839 од. зб.* Значення рідкісних і

цінних видань як важливого наукового джерела, що дає сучасникам цінні відомості з питань педагогіки, психології, літератури, мови, етнографії, історії, важко переоцінити.

Особливої уваги потребують питання захисту рідкісних і цінних видань, створення страхових копій, внесення даних про ці видання до Державного реєстру, що входить до програми «Пам'ять світу», створення банку рукописних книг і стародруків.

Надійному зберіганню фондів значно мірою сприяє створення оптимального режиму безпеки, розширення площ сховищ відповідно до встановлених нормативів, удосконалення матеріально-технічної бази бібліотек.

Слід зазначити, що протягом останніх років відбулися зміни, пов'язані з покращанням стану матеріально-технічної бази бібліотек педагогічних вишів, а саме було проведено ремонти окремих бібліотек, закуплені бібліотечні меблі та обладнання.

Низка бібліотек повідомили про часткове покращання стану матеріально-технічної бази, про комплекс робіт, спрямованих на забезпечення нормативного, санітарно-гігієнічного та протипожежного режиму зберігання документно-інформаційних ресурсів. Однак стан приміщень багатьох книгозбірень не відповідає вимогам чинних інструкцій та правил.

Значна кількість бібліотек потребують розширення площ для збереження фондів. **12,6 %** бібліотечних приміщень потребують ремонту, в аварійному стані знаходиться **2,5 %** площ.

У багатьох ВНЗ через перевантаженість книгосховищ, обмеженість площ абонементів та з метою наближення інформації до користувача оформлені відповідним чином і функціонують бібліотечні пункти на університетських кафедрах та методичних кабінетах.

В умовах формування інформаційного науково-освітнього простору в контексті Болонської конвенції виокремлюються такі стратегії управління інформаційними ресурсами бібліотек:

- визначення підходів, інструментів, методів формування ресурсної бази інформаційного забезпечення науково-освітнього процесу ВНЗ на різних рівнях: національному, регіональному, інституційному.
- формування документно-ресурсної бази бібліотеки первинними і вторинними документами відповідно до поточних і перспективних інформаційних потреб користувачів;
 - вивчення структури інформаційних ресурсів бібліотеки щодо її відповідності потребам навчального і наукового процесів вишу;
 - визначення місця повнотекстових, бібліографічних і реферативних баз даних у структурі інформаційних ресурсів бібліотеки;
 - формування комплексу власних електронних наукових ресурсів у вигляді енциклопедії науково-освітніх сайтів, електронних бібліотек, репозитаріїв, розподілених банків знань та баз даних (бібліографічних, аналітичних, фактографічних), електронних журналів та електронних копій друкованих наукових видань тощо;

- створення комфортного інформаційно-освітнього середовища для користувачів на основі розширення доступу до інформації; підвищення ефективності використання ресурсів бібліотеки; надання доступу до світових науково-освітніх електронних ресурсів;
- здійснення моніторингу відповідності інформаційних потреб користувачів ресурсам бібліотеки; проведення наукового багатоаспектного аналізу складу інформаційних ресурсів, їх використання;
- створити умови для трансформації бібліотек зі сховища книг та власника фондів у сервісні організації, які задовольняють інформаційні потреби користувачів із залученням різноманітних ресурсів.

Література

1. Аналіз інформаційного фонду бібліотеки вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / В. О. Бабенко, Т. В. Бабіна, В. М. Волинець та ін. ; НТУУ «Київський політехнічний інститут». – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/itvo/2009_4/articles/54-61.pdf. – Назва з екрана.
2. *Апшай, Н. І.* Стратегічні орієнтири розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах реформування освіти в Україні [Електронний ресурс] : дис... канд. пед. наук : 07.00.08 / Н. І. Апшай ; Харк. держ. акад. культури. – Електрон. дані. – Х., 2005. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/23758.html>. – Назва з екрана.
3. *Баркова, О. В.* Напрями розвитку технологій формування інформаційних ресурсів електронних бібліотек в Україні / О. В. Баркова // Міжнар. конф. «Електронні зображення та візуальні мистецтва» : зб. пр. першої укр. конф. Сер. ЕВА, 22–24 трав. 2002 р., Київ. – К., 2002. – С. 115–124.
4. *Васильченко, Н. П.* Управление библиотечными фондами: вопросы терминологии / Н. П. Васильченко // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1987. – № 5. – С. 11.
5. *Вилегжаніна, Т. І.* Поточне комплектування – один із аспектів управління формуванням бібліотечного фонду / Т. І. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2007. – № 4. – С. 4–8.
6. *Волкова, Н. І.* Динаміка і тенденції випуску навчальної та наукової літератури для вищої школи в умовах сформованої ринкової економіки України / Н. Волкова, Н. Халікян // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 12. – С. 16–19.
7. *Гоменюк, Г.* Комплектування книжкового фонду – одна з основних ланок створення інформаційно-бібліографічної системи [Електронний ресурс] / Г. Гоменюк ; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://www.udru.org.ua/files/biblioteka/Gomen.pdf>. – Назва з екрана.
8. Інформаційні ресурси бібліотек вищих навчальних закладів – важлива складова якісної підготовки фахівців : рішення колегії М-ва освіти і науки України від 22 листоп. 2007 р. № 14/1–19 // Шкіл. б-ка плюс. – 2008. – Квіт. (№ 7). – С. 12–13.
9. *Кириленко, А. Г.* Формирование библиотечных ресурсов в аспекте создания единого информационного пространства университета [Электронный ресурс] / А. Г. Кириленко, Н. А. Верецагина ; Науч. б-ка им. М. Максимовича Киев. нац. ун-та им. Т. Шевченко. – Электрон. дан. – Режим доступа : <http://www.nbu.gov.ua/articles/crimea/2007/117.pdf>. – Загл. с экрана.

10. Кислюк, Л. Аналіз структури та ступеня впровадження електронних ресурсів і баз даних бібліотек вищих навчальних закладів України / Л. Кислюк // Бібл. вісн. – 2009. – № 1. – С. 32–35.

11. Кудряшова, Г. Ю. Эволюция миссии вузовских библиотек [Электронный ресурс]: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 «Библиотековедение, библиографоведение и книговедение» / Галина Юрьевна Кудряшова. – Электрон. дан. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/57345.html#introduction>. – Загл. с экрана.

12. Кудряшова, Г. Ю. Цели Болонского процесса и перспективы вузовских библиотек / Г. Ю. Кудряшова // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 6. – С. 65–79.

13. Лемківський, К. Бібліотека вищого навчального закладу – ключова ланка інформаційного забезпечення навчального процесу на сучасному етапі / К. Лемківський // Вища шк. – 2008. – № 5. – С. 33–41.

14. Ливадонова, Е. А. Особенности начального комплектования фонда вузовской библиотеки [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : 05.25.03 «Библиотековедение, библиографоведение и книговедение» / Ливадонова Евгения Алексеевна. – Электрон. дан. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/57713.html>. – Загл. с экрана.

15. Мар'їна, О. Розвиток корпоративних бібліотечних проєктів в Україні / О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 1. – С. 22–25.

16. Николаенко, Н. Н. Вузовские библиотеки в условиях реформирования высшего образования / Н. Николаенко, В. Сосипатрова // Бібл. форум України. – 2008. – № 3. – С. 28–32.

17. Панарина, О. Электронная база «Книгообеспеченность» как составная часть информационной системы вуза / О. Панарина // Бібл. форум України. – 2008. – № 4. – С. 12–15.

18. Примерное положение о формировании библиотечных фондов библиотеки высшего учебного заведения [Электронный ресурс]: приказ М-ва образования Российской Федерации от 27 апр. 2000 г. № 1246. – Электрон. дан. – Режим доступа : http://www.edu.ru/db/mo/Data/d_00/1246.html. – Загл. с экрана.

19. Про забезпечення вищих навчальних закладів навчально-методичною літературою: лист М-ва освіти і науки України від 26 берез. 2007 р. № 1/9–177 // Освіта України. – 2007. – 3 квіт. (№ 25). – С. 4.

20. Про затвердження Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України: наказ М-ва освіти і науки України від 30 трав. 2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 21. – С. 27–32.

21. Про затвердження Примірного положення про бібліотеку вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації: наказ М-ва освіти і науки України від 6 серп. 2004 р. № 641 // Інформація для бібліотек вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації [Електронний ресурс] / Наук. б-ка ім. М. Максимовича Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://lib-gw.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/nakazmou.html. – Назва з екрана.

22. Рогова, П. І. Освітянські бібліотеки України та їхня роль у формуванні інформаційного простору держави [Електронний ресурс] / П. І. Рогова. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://www.library.edu.ua.net/datas/upload/files/cherkasy08.pdf>. – Назва з екрана.

23. Семененко, Л. П. Отбор знаний в процессе комплектования библиотеки высшего учебного заведения [Электронный ресурс] / Л. П. Семененко. – Электрон. дан. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/48_2/pdf/145-155.pdf. – Загл. с экрана.

24. Соляник, А. А. Система документопостачання фондів бібліотек України: теоретико-методологічний аспект [Електронний ресурс]: автореф. дис. ... д-ра

пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство. Бібліотекознавство. Бібліографознавство» / Алла Анатоліївна Соляник ; Харк. держ. акад. культури. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/238757.html>. – Назва з екрана.

25. *Стрішенець, Н. В.* Від управління фондом до управління знаннями / Н. В. Стрішенець // Бібл. вісн. – 2009. – № 2. – С. 19–25.

26. *Тітова, Т. В.* Зміна технологічного середовища відділу комплектування літератури в умовах комп'ютеризації бібліотечних процесів [Електронний ресурс] / Т. В. Тітова – Електрон. дані. – Режим доступу : http://library.tup.km.ua/about_library/naukova_robota/konfer/titova.htm. – Назва з екрана.

27. *Тихонов, Д. В.* Управление информационными ресурсами учебного заведения / Д. В. Тихонов // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества. – М. : ГПНТБ Россия, 2003. – Т. 3. – С. 916–917.

28. *Шемаєва, Г. В.* Формування науково-освітнього інформаційного ресурсу в контексті Болонського процесу / Г. В. Шемаєва // Інформаційно-культурологічна та мистецька освіта (консенсус, партнерство, стандарти) в контексті Болонського процесу : матеріали наук.-практ. конф., 13–14 груд. 2005 р. / Харк. держ. акад. культури. – Х. : [б. в.], 2005. – С. 10–11.

29. *Шрайберг, Я. Л.* Роль бібліотек у забезпеченні доступу до інформації та знань в інформаційному віці / Я. Л. Шрайберг // Вища шк. – 2007. – № 3. – С. 65–79 ; № 4. – С. 60–74.

30. *Юхименко, Ю.* Формування електронної документно-інформаційної бази вищого навчального закладу освіти – важливий чинник його розвитку / Ю. Юхименко // Бібл. вісн. – 2009. – № 6. – С.43–47.

*Т. И. Роскина,
директор научно-педагогической библиотеки г. Николаева
К. Н. Картузов,
заместитель директора научно-педагогической библиотеки
г. Николаева*

ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ШКОЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК ЧЕРЕЗ СОЗДАНИЕ КОРПОРАТИВНЫХ РЕСУРСОВ

У статті розглянуті проблеми реформування шкільних бібліотек. Проаналізовано питання створення електронних каталогів шкільної бібліотеки для підвищення якості бібліотечного обслуговування.

Ключові слова: шкільна бібліотека, інформатизація, електронний каталог, проектна діяльність, науково-педагогічна бібліотека м. Миколаєва.

Реформирование среднего образования, внедрение новых образовательных технологий значительно усиливают роль школьной библиотеки в информационном обеспечении учебно-воспитательного процесса. В результате школьные библиотеки превращаются из пассивных хранилищ знаний в активных распространителей информации.

Главная задача школьной библиотеки – создание условий для доступа к необходимой информации. Достижение поставленной цели зависит, прежде всего, от организации комплектования фондов библиотеки, ее материально-технического обеспечения, так как качественный и количественный состав фонда школьной библиотеки непосредственно влияет на реализацию задач школы – обучение и воспитание учащихся, предоставление им оптимальных возможностей для получения всестороннего образования и высокой культуры [1].

Книжные фонды в библиотеках устарели и не соответствуют содержанию современных школьных программ. Недостаточно нововведенных в школьную программу произведений по литературе и истории, современных энциклопедий и справочников, методической литературы. Книги, которые издаются за счет государственных средств, к сожалению, не удовлетворяют спроса читателей. Художественную литературу и периодические издания для учащихся младшего школьного возраста библиотеки вообще не получают. Незначительно улучшает ситуацию пополнение фондов за счет спонсорской помощи и привлечения учащихся к акции «Подари библиотеке книгу» [2].

Следует отметить, что организация учебно-воспитательного процесса в учебных заведениях г. Николаева осуществляется на достаточно высоком

уровне, но мы хорошо понимаем, что для реализации обозначенных вопросов необходимо достойное финансирование. Несмотря на то, что бюджет на образование из года в год увеличивается, удельный вес его остается недостаточным.

А что касается школьных библиотек, то со стороны государства поддержка практически отсутствует, так как нет государственной программы пополнения фондов школьной библиотеки. Разработанное Государственной научно-педагогической библиотекой «Положение о библиотечно-информационном центре» не нашло финансовой поддержки государства.

Несмотря на то, что финансирование школьных библиотек с целью реорганизации их в современные библиотечно-информационные центры – вопрос государственного уровня, мы осуществляем соответствующие действия на местном уровне, координируя усилия органов самоуправления, депутатов всех уровней, руководителей школ, педагогов, библиотечной общественности. Этим перемен хотят директора школ, сами работники школьных библиотек – сама жизнь требует этого [2].

Сегодня существует ряд проблем, которые носят не частный, а общегосударственный характер. Это и специальная подготовка школьных библиотекарей (библиотекарь-педагог), которые обязаны иметь психолого-педагогическую подготовку с соответствующим статусом, комплектование фондов, должное материально-техническое оснащение. И у нас есть основания верить в то, что эти сложные и серьезные проблемы будут решены, так как с 1996 г. Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского, став Всеукраинским научно-методическим центром для сети библиотек общеобразовательных учреждений Украины, разработала целый ряд проектов, концепций, регламентирующих документов, инструкций, касающихся развития школьных библиотек.

На региональном уровне принимаются соответствующие программы, создаются профессиональные объединения, существует система научно-методического руководства школьными библиотеками, которых сегодня насчитывается в Украине около 23 тысяч. И это – наличие компетентных, деятельных школьных библиотекарей, которые не желают себя считать «вспомогательным составом» в современной школе.

В Николаеве сложилась идеальная ситуация для организации действенной научно-методической помощи школьным библиотекам: Научно-педагогическая библиотека г. Николаева, на которую «Положением о сети библиотек системы образования», разработанным Государственной научно-педагогической библиотекой имени В. А. Сухомлинского, возложена функция методического центра в оказании помощи школьным библиотекам; работает Научно-методический центр городского управления образования, в котором два специалиста занимаются вопросами школьных библиотек.

Общему уровню методической деятельности способствует то, что сегодня у библиотек появились широкие возможности для творчества, они

стремятся иметь свой индивидуальный облик и работать с учётом перспектив [3].

В практике работы методической службы научно-педагогической библиотеки г. Николаева планирование работы со школьными библиотеками давно приобрело характер стратегического, долговременного, в основу планов закладывались не столько традиционные направления работы, сколько определённые идеи, приоритеты. В начале третьего тысячелетия наша идея заключалась в следующем – «Школьная библиотека – современный информационный центр». Продвижению идеи способствовали разработка и внедрение целевой комплексной программы «Научно-педагогическая библиотека в системе образовательно-информационного пространства города» на 2000–2005 гг., в которой предусматривалось усовершенствование технической базы нашей и школьных библиотек.

На практике мы пришли к выводу о целесообразности целевого комплексного планирования.

Аналитические материалы, экспертно-диагностическая и консультативная деятельность методической службы нашей библиотеки и НМЦ направлены на выявление возможностей библиотек и препятствий в достижении поставленных целей, позволяют определить общие тенденции развития и управлять изменениями. Появление в методической деятельности инноваций во многом зависит от профессионализма кадров.

Ведущее место в современной ситуации отводится непрерывному образованию библиотекарей. Поэтому повышение квалификации остаётся, как и ранее, неотъемлемой частью методической деятельности. В современных условиях мы стали придерживаться программно-целевого подхода: учёба ведётся по долговременным программам, ориентированным на совершенствование определённых направлений библиотечной деятельности.

Современное общество справедливо называют информационным. Количество источников, из которых можно почерпнуть информацию, значительно увеличилось, поэтому проблема формирования информационной культуры как никогда остро встаёт перед библиотекарями.

Для того чтобы сделать этот процесс интересным и эффективным, необходимо использовать инновационные технологии и методы.

Так, один из последних проектов «Научно-педагогическая – школьным» ставил перед собой определённые задачи.

- Адаптация школьных библиотекарей к новым условиям работы в современном обществе.
- Обеспечение научно-методической поддержки по внедрению информационных технологий в работу школьных библиотек.
- Улучшение материально-технической базы.
- Создание на базе школьных библиотек современных библиотечно-информационных центров.
- Создание совместных корпоративных ресурсов.

В рамках реализации проекта:

- 13 школьных библиотек отремонтировано и оборудовано современной мебелью;
- компьютеризировано 25 школьных библиотек с подключением к Интернету;
- выделены деньги на комплектование;
- дополнительное материальное стимулирование школьных библиотекарей из средств городского бюджета [4].

На заседании правления Николаевской областной ассоциации школьных библиотек, посвященного подведению итогов данного проекта, было принято решение о создании корпоративного ресурса – сводного электронного каталога школьных библиотек г. Николаева и научно-педагогической библиотеки г. Николаева.

Создание данного ресурса позволит более эффективно использовать технические возможности, кадровый потенциал школьных библиотек для повышения уровня информирования педагогов и учащихся о собственных ресурсах.

Перед научно-педагогической библиотекой г. Николаева были поставлены конкретные задачи.

1. Проанализировать состояние технической базы школьных библиотек.
2. Выяснить уровень готовности школьных библиотекарей к созданию электронных ресурсов.
3. Минимизировать финансовые расходы школы на приобретение программного обеспечения.
4. Мотивировать директоров школ активно участвовать в данном проекте.

Для реализации поставленных задач была сформирована рабочая группа из ведущих специалистов научно-педагогической библиотеки, научно-методического центра управления образования, школьных библиотекарей, имеющих опыт в создании собственных ресурсов.

С целью анализа технической готовности школьной библиотеки к участию в проекте была разработана анкета, в которой предлагались следующие вопросы:

1. Наличие компьютеров, их технические характеристики.
2. Подключение к сети Интернет.
3. Навыки работы на ПК, необходимость прохождения дополнительного обучения для работы с АБИС «ИРБИС».

Проведен семинар школьных библиотекарей «Внедрение новых информационных технологий в деятельность школьной библиотеки», на котором освещались вопросы создания корпоративного ресурса и были розданы анкеты.

Анализ анкет показал, что 60% школьных библиотекарей не обеспечены компьютерами, 35% нуждаются в обучении работе с ПК, а 45 % изъявили желание пройти дополнительное обучение для работы с АБИС «ИРБИС».

Согласно приказу управления образования, директорам школ предписывалось обеспечить явку школьных библиотекарей на курсы, организован-

ные в методический день школьных библиотекарей, а также рассмотреть возможность подключения школьной библиотеки к сети Интернет. Кстати, уже через несколько дней после получения приказа, некоторые директора подключили школьные библиотеки к Сети. В г. Николаеве во всех школах Интернет есть, но о том, что нужно подключить к Сети школьную библиотеку, многие не задумывались.

На коллегии управления образования была подчеркнута необходимость создания данного ресурса.

К сожалению, даже самые финансово обеспеченные школы не могут себе позволить приобрести полную версию АБИС «ИРБИС». Мы пошли по пути, подсказанному на крымской конференции дистрибьютором системы Л. З. Рудзским. На сервере НПБ была установлена полная версия системы с веб-модулем, а в школьных библиотеках – демоверсии. Школьные библиотеки создают собственные базы до 300 записей в демоверсии и отправляют по электронной почте системному администратору НПБ для последующей систематизации и размещения в сети Интернет на страницах сайтов <http://e-catalog.mk.ua> – «Сводный электронный каталог библиотек города Николаева», <http://naslib.org> – «Сводный электронный каталог школьных библиотек города Николаева» (функционирует под эгидой Николаевской областной библиотечной ассоциации).

В рамках реализации проекта 14 школьных библиотек разместили свои базы данных в сети Интернет, 20 библиотек заимствуют записи с этого ресурса для создания собственных электронных каталогов.

Директора школ, ознакомившись с таким опытом работы в вопросе создания собственных электронных ресурсов, начали развивать свои школьные библиотеки. Они поддержали обращение председателя Николаевской ассоциации школьных библиотекарей к депутатам городского совета о внесении изменений и дополнений к городской комплексной программе «Образование на 2007–2011 годы» касательно выделения дополнительных средств из местного бюджета.

В результате в конце 2009 г. было выделено 20 компьютеров и 100 тыс. грн (\$ 13 000) на комплектование литературой школьных библиотек. Это дало новый толчок в реализации нашего проекта, в школах появилась новая техника, подключение к сети Интернет и желание школьных библиотекарей обучаться новому делу. Предпосылки для создания подобных ресурсов были и ранее, но технические возможности и отсутствие должной мотивации директоров и специалистов школьных библиотек не позволяли нам активно действовать. Уверены, что реализация данного проекта и в дальнейшем будет способствовать повышению уровня информационного обеспечения.

Література

1. *Калініна, Л. М.* Використання педагогічними кадрами можливостей Інтернет у процесі професійної діяльності / Л. М. Калініна, К. М. Каргузов // Стра-

тегії управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки АПН України ; за ред.: Р. П. Вдовиченко, Л. М. Калініної. – К. ; Миколаїв : Іліон, 2008. – Вип. 1. – С. 221–253.

2. *Вдовиченко, Р. П.* Школьная библиотека – важное составляющее звено эффективного учебно-воспитательного процесса / Р. П. Вдовиченко // Тенденции развития школьных библиотек в информационном обществе : материалы междунар. науч.-практ. конф., 30 сент.-2 окт. 2008 г. – Николаев : Илион, 2009. – С. 10–14.

3. *Роскина, Т. И.* Организационно-методическое обеспечение школьных библиотек г. Николаева – залог повышения эффективности формирования информационной культуры школьников в условиях информационного общества / Т. И. Роскина // Тенденции развития школьных библиотек в информационном пространстве : материалы междунар. науч.-практ. конф., 30 сент. – 2 окт. 2008 г. – Николаев : Илион, 2009. – С. 45.

4. *Роскина, Т. И.* Сводный каталог – результат корпоративной деятельности библиотек города Николаева : доклад на конф. «Крым – 2009» / Т. И. Роскина, К. Н. Картузов // Б-ка в shk. – 2010. – № 3. – С. 10–12.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЖУРНАЛУ

У статті проаналізовано дослідження, об'єктом яких є періодика, зокрема педагогічні журнали України, висвітлено теоретико-методологічну основу вивчення педагогічного журналу.

Ключові слова: історіографія, журнал, педагогічні журнали України, фахова журнальна періодика України.

Розвиток сучасної світової науки у своєму невинному поступі опирається на інформацію. Наукова інформація, як і будь-яка інша, може існувати як в ідеальних площинах, так і матеріальних, тобто бути чітко зафіксованою на різноманітних матеріальних носіях у вигляді широкого спектра документів. Документ, як суспільне явище, знаходиться в постійній трансформації, набуваючи нових видів, кожен з яких має віднайти свою нішу в інформаційному просторі, із власними встановленими завданнями та чітко окресленими функціями. Журнал, вперше з'явившись на теренах Європи у XVI ст., і донині займає провідні позиції у світовій комунікаційній системі. Особливу роль цей вид документа відіграє у сфері інформаційного забезпечення наукових досліджень. Журнал має низку ознак, що дозволяють йому бути «не лише важливим джерелом у системі наукової комунікації, у розповсюдженні наукової інформації, а й найуспішнішим засобом наукової комунікації в історії науки» [51, с. 29].

Не стоїть осторонь цього процесу і педагогічна наука, активно використовуючи можливості журналу, який став звичним засобом поширення галузевої інформації. Історія його розвитку в Україні сягає середини XIX ст., і протягом досить тривалого часу свого існування він зазнавав трансформацій: суспільні та фахові потреби спонукали до типологічного розгалуження, а досягнення науково-технічного прогресу дали змогу освоїти нові матеріальні носії інформації. Та, незважаючи на досить важливе місце у науковій комунікації, вітчизняний педагогічний журнал поки що не став об'єктом ґрунтовного наукового вивчення, що і становить актуальність нашого дослідження.

Метою даної статті є огляд наукового доробку з проблеми становлення та розвитку педагогічної періодики в Україні.

Періодичні видання були об'єктом досліджень багатьох наук, які крізь призму розвитку та функціонування різних сфер українського суспільства досліджували журнальну періодику. Серед них виділяються бібліографознавство, документознавство, журналістика, пресознавство, історія, педагогіка тощо.

Значна група досліджень сформувалася в межах журналістики. Це праці таких дослідників, як О. М. Березовський [2], К. М. Боголюбов [3], О. В. Богуславський [4], М. Васильчук [6], В. Габор [7], А. Животко [14; 15], В. Ігнатієнко [18], С. Наріжний [25], Г. Рудий [41]. Однак, підготовлені в різні історичні періоди, ці дослідження різняться між собою як за своїми об'єктами, методами їх вивчення, так і за авторськими інтерпретаціями. Ці відмінності легко простежити на прикладі праць радянських дослідників та вчених-пресознавців із числа української діаспори. В їхніх роботах простежується певний суб'єктивізм та обмеження об'єкта дослідження за рахунок ігнорування ідеологічно чужих, з погляду авторів, періодичних видань. Така ситуація вкрай негативно позначилася на повноті досліджень, їх об'єктивності та вичерпності. Однак варто зазначити, що сучасні вчені роблять спроби неупередженого аналізу суспільних явищ, задля досягнення об'єктивності та всебічності досліджень.

На сучасному етапі у науковому просторі України активно розвивається документознавство. Спеціалісти в цій сфері розглядають основні проблеми журнальної періодики у документознавчих дослідженнях. У працях Н. М. Кушнарєнко [22], Г. М. Швецової-Водки [49] розглянуто журнал як вид документа, теоретичні підходи до його вивчення, зокрема, класифікацію журналів, їхні відмінності, характерні риси, інформаційний потенціал для розвитку сучасної науки. Однак ці роботи мають узагальнений характер, оскільки об'єкт їхнього дослідження – вивчення теоретичних та прикладних аспектів функціонування та розвитку окремих документів, в тому числі й періодичних видань. Тож такого роду праці можуть слугувати за теоретичний базис та методологічну основу для дослідження як певного виду документа, так і комплексу документів, об'єднаних єдиним суспільним призначенням.

Наступну групу становлять дослідження галузевої періодики, що дають змогу, шляхом порівняння, віднайти оптимальні методи дослідження та класифікації споріднених видів документів. З цього погляду певний інтерес становить дослідження І. Матяш [23], в якому авторка розробила понятійний апарат, окреслила підходи до вивчення періодизації галузевих періодичних видань та представила опрацьовану нею періодизацію архівної періодики.

Значну групу матеріалів, що містять відомості про педагогічні журнали, складають історико-бібліографічні видання [8; 18; 20; 26; 30; 39; 40; 43–46]. З-поміж інших вони є хронологічно першими документами, що доносять до нас відомості про об'єкт дослідження.

Важливу роль у дослідженні проблем педагогічного журналу відіграють статистично-бібліографічні матеріали [35; 36], котрі важливі для вивчення розвитку галузевих документних потоків, відстеження їхнього наповнення та потужності. Загалом, у цих виданнях представлено досягнення в галузі вітчизняного друку. Окремими розділами ввійшов до видань і періодичний друк. Проте педагогічні журнали представлені в них тільки починаючи з 1950 р., хоча історія окремих назв була, на той час, вже достатньо відомою.

Така ситуація переважно спричиняє прогалини у дослідження історичних вітчизняних педагогічних журналів.

Досить вагомим напрацюванням у вивченні журнальної періодики містить і педагогічна наука. Ціла низка досліджень висвітлює місце та роль об'єкта дослідження в розвитку педагогічної галузі України. Однак ці праці мають певну специфіку. Педагогічна наука не стояла осторонь розробки дефініції педагогічного журналу. Так, чимало довідкових видань подають свої визначення об'єкта дослідження [9; 21; 27; 28; 39; 50].

Наявні змістові дослідження вітчизняного фахового журналу. Н. М. Гордій [10] вивчала питання розумового розвитку дітей на сторінках педагогічної преси II половини XIX – початку XX ст., також дослідниця проаналізувала потенціал журналістики в інформаційному забезпеченні педагогічної науки України зазначеного періоду. У роботі вивчено проблеми становлення вітчизняної фахової періодики, перешкоди на шляху її розвитку та спроби української громадськості започаткувати фахові видання. Незважаючи на те, що праця деякою мірою допомагає сформувати уявлення про функціонування педагогічного журналу, все ж її стрижнем є педагогічна проблематика, а журнал в ній розглянуто лише як засіб поширення галузевої інформації, без виокремлення його із загалу періодичних документів та без включення його специфічних особливостей до об'єкта дослідження.

Деякі відомості про журнал знаходимо у працях І. В. Зайченка [17]. Його наукові пошуки висвітлюють становлення національної школи в кінці XIX – на початку XX ст. Історичне дослідження здійснене на матеріалах української громадсько-політичної, культурологічної, просвітянської, молодіжної, дитячої періодики вказаного періоду. Особливий інтерес для автора становлять педагогічні видання. Проведений науковцем аналіз документів дає змогу проаналізувати роль фахових видань у передумовах розвитку педагогічної науки. У контексті авторського аналізу видань простежується історія становлення фахової педагогічної періодики, зокрема й журналів, а в межах теми дослідження висвітлено їхнє змістове наповнення. Проте тематичний аналіз займає в праці провідне місце, і лише частково висвітлено суспільні впливи на формування та розвиток педагогічних журналів. А стосовно розгляду журналу як виду документа – ця проблематика до об'єкта дослідження І. В. Зайченка не входила.

У статтях М. М. Грищенка [11] та О. Г. Дзевєріна [12], у контексті дослідження історії становлення та розвитку вітчизняної педагогіки у 1917–1957 рр., шляхом контент-аналізу автори частково висвітлили змістове наповнення журналів. Історія ж розвитку конкретних журналів, формування галузевого журнального потоку у дослідженнях відсутні.

Відомості щодо наповнення педагогічних журналів кінця XIX – початку XX ст. подано і у колективному дослідженні «Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні: (X – поч. XX ст.)» [38]. У двох розділах видання представлено еволюцію української педагогічної журналістики кінця XIX ст. і констатовано факт повноцінного існування педагогічної преси на

початку ХХ ст. Але великий пласт фахової періодики залишився поза увагою авторів, що спонукає до глибшого наукового дослідження.

Об'єктивніші відомості про педагогічну журналістику містяться у «Нарисах історії українського шкільництва (1905–1933)» [24]. Це дослідження, проведене вже в незалежній Україні, виконано переважно на газетних матеріалах і лише частково розкриває історичний потенціал педагогічного журналу. Останній представлено змістовим аналізом видань «Світло» та «Вільна українська школа», лише побіжно згадано про регіональні галузеві журнали.

Поряд із дослідженнями традиційної журнальної періодики знаходимо досить вагомі дослідження й інших форм представлення об'єкта дослідження – рукописний педагогічний журнал. Цю тематику в своїх роботах вивчав львівський вчений Л. Пірожок [34, с. 88].

Надзвичайно важливе значення для розуміння тенденцій розвитку педагогічної науки має академічне дослідження луганського вченого О. Адаменка «Українська педагогічна наука в другій половині ХХ ст.». У монографії продемонстрована еволюція української педагогічної школи, разом з якою трансформувалися й наукові погляди, і наукові періодичні видання. У роботі визначено сучасні тенденції педагогічної періодики, особливе місце відведено електронним ресурсам педагогічної комунікації, як джерелам оперативного обміну інформацією [1].

Педагогічний журнал ставав об'єктом дослідження О. Ф. Коновець [19], але основну увагу у роботі було зосереджено «на тематиці освітнянської педагогічної преси, визначенні її комунікативних домінант і дискурсів» [19, с. 1].

До проблеми вивчення педагогічної періодики зверталися і науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. У роботах Т. А. Діденко [42], В. А. Зотової [37], П. А. Рогової [37], Т. М. Сахарової [42] розкрито низку тем, одна з яких – журнальні колекції у складі фонду бібліотеки. Статті Л. В. Домбровської [13], О. А. Печенезької [31–33] присвячені контент-аналізу певних назв педагогічних журналів у різний хронологічний період.

У 2009 р. фахівцями бібліотеки було підготовлено ґрунтовну бібліографічну працю «Журнали психолого-педагогічної тематики ХІХ – початку ХХ ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» [16]. Вона містить історико-бібліографічні відомості про українські та російські журнали з питань педагогіки і психології 1832–1917 рр. Ці видання є науковим об'єктом «Документів психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку ХІХ – початку ХХ ст.» і залучені до національного надбання України.

Проте вищезазначені дослідження ніяк не торкалися проблем послідовного розвитку фахової журнальної періодики в соціально-комунікаційному просторі України.

Поряд із дослідженням традиційних електронні педагогічні журнали вивчали Л. Босіна [5], Н. Хміль [47; 48]. Фахівці простежили організацію фахових електронних журналів, умови доступу до викладеної інформації,

тематичне наповнення документів, а також виокремили функції та типологічні особливості галузевої періодики. Зважаючи на важливість цих досліджень, варто відзначити їх дещо констатуючий характер та контекстне тяжіння до педагогічної науки. Практично не розглянуто взаємовплив різних форм педагогічних журналів та відображення цього процесу на закономірності розвитку об'єкта нашого дослідження.

Отже, проаналізувавши історіографію вивчення педагогічного журналу, слід констатувати значну увагу науковців до розробки проблеми становлення та розвитку журнальної періодики. Проте ці дослідження мають розрізнений характер, не містять цілісного комплексного аналізу формування та розвитку потоку вітчизняних педагогічних журналів і закономірностей його функціонування.

У наукових працях відображено здебільшого тенденції розвитку української педагогічної періодики в середині XIX – початку XX ст. Значну кількість наукових робіт присвячено висвітленню особливостей становлення та розвитку різних проблем освітньої галузі.

Незважаючи на те, що тема педагогічної журнальної періодики знаходила відображення в дослідженнях різних наук, у вітчизняному документознавстві дослідження педагогічного журналу відсутні. Така ситуація є вкрай незадовільною, адже в останні десятиріччя педагогічний журнал набув значного розвитку, сформувавши потужний видовий потік. Його вивчення є актуальною проблемою, з огляду на важливість для сучасної науки та комунікаційних процесів в Україні.

Література

1. *Адаменко, О. В.* Українська педагогічна наука в другій половині XX століття : монографія / О. В. Адаменко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 704 с.
2. *Березовський, О. М.* Українська преса Наддніпрянщини: пропаганда та відстоювання національних домагань українства (1905–1907 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. М. Березовський. – К., 2004. – 220 с.
3. *Боголюбов, К. М.* Журнали в СССР : лекція прочит. в Высш. парт. шк. при ЦК КПСС / К. М. Боголюбов ; Высш. парт. шк. при ЦК КПСС. – М. : Изд-во ВППШ ; АОН при ЦК КПСС, 1960. – 72 с.
4. *Богуславський, О. В.* Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917–1920 рр. : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / О. В. Богуславський. – Львів, 2001. – 209 с.
5. *Босина, Л. В.* Інтернет – источник комплектования библиотек СО РАН иностранными научными журналами / Л. В. Босина, Т. А. Миськова // Материалы VI научной сессии ГПНТБ СО РАН, (Новосибирск, 9–10 нояб. 2000 г.). – Новосибирск, 2001. – С. 24–32.
6. *Васильчук, М. М.* Українські видання в Коломиї (друга половина XIX–XX ст.): історико-функціональний і тематичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / М. М. Васильчук. – Л., 2002. – 248 с.
7. *Габор, В. В.* Закарпатська преса 20–30-х років XX століття у контексті національного відродження краю : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / В. В. Габор. – К., 1997. – 156 с.

8. *Галушко, М.* Українські часописи Станіслава : (1879–1944 рр.) : історико-бібліогр. дослідж. / М. Галушко ; НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики. – Л., 2001. – 238 с.

9. *Гончаренко, С.* Український педагогічний словник / С. Гончаренко ; Між-нар. фонд «Відродження». – К. : Либідь, 1997. – 374 с.

10. *Гордій, Н. М.* Проблема підготовки батьків до розумового виховання дітей у вітчизняній педагогічній журналістиці другої половини XIX – початку XX ст. : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. М. Гордій. – Х., 2000. – 170 с.

11. *Грищенко, М. М.* Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР / М. М. Грищенко // Розвиток народної освіти і педагогічної науки : 1917–1957 : наук. зап. Серія педагогічна. – К., 1957. – Т. 6. – С. 5–134.

12. *Дзевєрін, О. Г.* Розвиток історико-педагогічної науки в УРСР / О. Г. Дзевєрін // Розвиток народної освіти і педагогічної науки : 1917–1957 : наук. зап. Серія педагогічна. – К., 1957. – Т. 6. – С. 135–189.

13. *Домбровська, Л.* Науково-інформаційний потенціал українських журналів педагогічної тематики другої половини XIX–XX століття: з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Л. Домбровська // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 2. – С. 37–41. – Бібліогр.: 16 назв.

14. *Животко, А.* Історія української преси : навч. посіб. для студ. ф-тів журналістики вищ. навч. закл. / А. Животко. – К. : «Наша культура і наука», 1999. – 360 с.

15. *Животко, А.* Нарис історії української преси : курс лекцій / А. Животко ; Укр. Технічно-Госп. Ін-т позаоч. навчання в Подєбрадах (Чехія). – Подєбради, 1937. – 108, [IV] с.

16. Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : історико-бібліогр. дослідж. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Мацібора Н. Г., Іващенко В. М., Бондарчук О. Б. та ін.; наук. ред. Рогова П. І. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 125 с. – (До 10-річчя ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

17. *Зайченко, І. В.* Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – XX ст.) : навч. посіб. / І. В. Зайченко ; за ред. М. Д. Ярмаченка ; НАН України, М-во освіти і науки України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Наук. дослід. центр періодики. – Л., 2002. – 342 с.

18. *Ігнатієнко, В.* Українська преса (1816–1923) : (історико-бібліогр. етюд) / В. Ігнатієнко ; Укр. наук. ін-т книгозн. – [Б. м. в.] : Держ. вид-во України, 1926. – 76 с.

19. *Коновець, О. Ф.* Актуальні питання масово-інформаційної підтримки української освіти [Електронний ресурс] / О. Ф. Коновець. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1505>. – Назва з екрана.

20. *Кривецький, І.* Часописи Галицького Поділля : історично-бібліогр. матеріали з рр. 1882–1927 : відбитки із зб. «Часописи Поділля» / І. Кривецький ; Вінниц. філія Всенар. Б-ки України при Укр. Акад. Наук, Каб. вивчення Поділля. – Вінниця, 1928. – 21 с.

21. Культура, наука, искусство СССР : слов.-справ. – М. : Политиздат, 1965. – 319 с.

22. *Кушнарєнко, Н. Н.* Журнал / Н. Н. Кушнарєнко // Кушнарєнко Н. Н. Документоведение : учебник / Н. Н. Кушнарєнко. – 7-е изд., стереотип. – К. : Знання, 2006. – С. 269–272.

23. *Матяш, І.* Українська архівна періодика 1920–1930 рр. : історія, бібліографія, бібліометрія / І. Матяш ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І.

Вернадського, Укр. держ. наук.-дослід. ін-т архівної справи та документознавства. – К., 1999. – 477 с.

24. Нариси з історії українського шкільництва : (1905–1933) : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 302 с.

25. *Наріжний, С.* Українська преса : відбиток з курсу «Українська культура» Укр. Госп. акад. в ЧСР / С. Наріжний. – Подєбриди, 1934. – 108 с.

26. *Павлюк, І.* Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. / І. Павлюк ; НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики. – Л. : Каменярь, 2001. – 286 с. – (Серія «Періодичні видання регіонів України»).

27. Педагогика : большая современная энцикл. / [авт.-сост. Рапацевич Е. С.]. – Минск : Современное слово, 2005. – 719 с.

28. Педагогическая энциклопедия : [в 4-х т.] / под ред. И. А. Каирова (глав. ред.). – М. : Сов. энцикл. – 1965. – Т. 2. – 912 стб.

29. Педагогический энциклопедический словарь. – М. : Большая Рос. энцикл., 2003. – 528 с. – («Золотой фонд». Энциклопедический словарь).

30. Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838–1917) : список / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, Наук. дослід. центр періодики, Дослід. центр історії укр. преси ; уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, О. Д. Школьна. – Л. ; К., 1995. – 153 с.

31. *Печенезька, О.* Освітнянські бібліотеки на шпальтах часопису «Для народного учителя» (1907–1917) – органу прогресивної педагогічної думки / О. Печенезька // Рідна шк. – 2003. – № 12. – С. 74–76. – Бібліогр.: 19 назв.

32. *Печенезька, О.* Педагогічні журнали Росії XIX – початку XX століття – важливе джерело педагогічних знань / О. Печенезька // Бібл. планета. – 2003. – № 3. – С. 24–26. – Бібліогр.: 7 назв.

33. *Печенезька, О.* Шкільна бібліотека на сторінках часопису «Радянська школа» (1951–1971 рр.) / О. Печенезька // Рідна шк. – 2005. – № 1. – С. 60–64. – Бібліогр.: 21 назв.

34. *Пірожок, Л.* Рукописні журнали – важливе знаряддя підвищення творчої ініціативи вчителів / Л. Пірожок // Рад. шк. – 1963. – № 3. – С. 86–88.

35. Преса України : 1917–1966 : стат. довід. / Рада Міністрів УРСР, Комітет по пресі, Кн. палата ; уклад.: М. А. Низовий, М. І. Брезгунова, Ю. В. Медведь ; відповід. ред. В. М. Скачков. – Х., 1967. – 146 с.

36. Преса України : 1918–1980 : стат. довід. / Держ. комітет УРСР у справах вид-ва, поліграфії і книжк. торгівлі, Кн. палата УРСР ім. І. Федорова ; уклад.: Н. В. Погонєць, Г. І. Данилевська. – Х. : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР ім. І. Федорова, 1981. – 218 с.

37. *Рогова, П. І.* Рідкісні та цінні видання з педагогіко-психологічних питань у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського / П. І. Рогова, В. А. Зотова // Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 20–22 листоп. 2006 р. – Х., 2007. – С. 56–67. – Бібліогр.: 13 назв.

38. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні : (X–XX ст.) : нариси / [редкол.: М. Д. Ярмаченко, Н. П. Калениченко, С. У. Гончаренко та ін.]. – К. : Рад. шк., 1991. – 381 с.

39. *Романюк, М. М.* Українські часописи Львова : 1848–1939. Т. 1 : 1848–1900 / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Л. : Світ, 2001. – 742 с.

40. *Романюк, М. М.* Українські часописи Північної Буковини : (1870–1940 рр.) : історико-бібліогр. дослідж. / М. М. Романюк, М. В. Галушко ; НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики. – Л., 1999. – (Періодичні видання регіонів України).

41. Рудий, Г. Преса України 1917–1920 рр. як об’єкт дослідження української культури: джерелознавчий і методологічний аспект : [монографія] / Г. Рудий ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2005. – 550 с.

42. Сахарова, Т. І. Журнальний фонд ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського як джерело науково-практичних досліджень із психолого-педагогічних питань (1830–1910 рр.) / Т. Сахарова, Т. Діденко // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2006. – С. 45–53. – Бібліогр: 18 назв.

43. Українські часописи Львова : 1848–1939. Т. 2 : 1901–1911 / [уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко]. – Л. : Світ, 2002. – 690 с.

44. Українські часописи Львова : 1848–1939. Т. 3 : 1920–1939, кн. 1 : 1920–1928 / [уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко]. – Л. : Світ, 2003. – 909 с.

45. Українські часописи Львова : 1848–1939. Т. 3 : 1920–1939, кн. 2 : 1929–1939 / [уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко]. – Л. : Світ, 2003. – 929 с.

46. Учительські рукописні журнали : цінна ініціатива учителів Шполянського р-ну // Рад. шк. – 1953. – № 5. – С. 47–52.

47. Хміль, Н. Аналітичний огляд сучасної української електронної науково-педагогічної періодики [Електронний ресурс] / Н. Хміль. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em6/content/08knapor.htm>. – Назва з екрана.

48. Хміль, Н. А. Розвиток засобів наукової комунікації як складової педагогічної науки в Україні (середина ХХ століття – початок ХХІ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Н. А. Хміль. – Луганськ, 2009. – 22 с.

49. Швецова-Водка, Г. М. Види періодичних і продовжуваних видань / Г. М. Швецова-Водка // Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2007. – С. 360–365.

50. Ярмаченко, М. Журнал педагогічний // Педагогічний словник / АПН України, Ін-т педагогіки ; за ред. Ярмаченка М. Д. – К. : Пед. думка, 2001. – С. 187–188.

51. Ярошенко, Т. Електронний журнал у дзеркалі публікацій у професійній пресі / Т. Ярошенко // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 5. – С. 29–32.

РЕГИОНАЛЬНАЯ РАСПРЕДЕЛЕННАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ

У статті наведено основні принципи побудови інформаційних систем, визначено особливості побудови розподілених систем управління інформаційними ресурсами, виконаних у формі електронних бібліотек, перелічено їхні функції, обґрунтовано вибір системи метаданих для інформаційно-освітнього середовища.

Ключові слова: електронна бібліотека, інформаційний ресурс, науково-освітній процес, система управління інформаційними ресурсами, інформаційна система, метадані.

Современные информационные технологии, позволяющие создавать, хранить, перерабатывать и обеспечивать эффективные способы представления информационных ресурсов потребителю, стали важным фактором жизни общества и средством повышения эффективности управления всеми сферами общественной деятельности [1; 2].

Цель статьи – создание условий для развития образования и науки в регионе, повышения эффективности предоставления образовательных услуг и государственного управления путем внедрения ИКТ, формирование информационно-технологической инфраструктуры региональной системы образования, внедрение веб-систем научно-методического обеспечения учебного процесса общеобразовательных учебных заведений и реализация прав на свободный поиск, получение, передачу, производство и распространение информации.

Использование Интернет/Инtranet технологии [3] при построении распределенных информационных систем как общего назначения, так и специализированных в ближайшее время станет доминирующим в мировом информационном пространстве по указанным ниже причинам.

- Организованная с достаточной простотой для пользователя система поиска нужной информации.
- Минимальные технические требования к рабочему месту клиента (клиент работает со стандартным программным обеспечением и единственным требованием является поддержка работы стандартного www-браузера).
- Поддержка распределенной системы хранения информации и множества методов ее хранения.
- Работа с практически неограниченным объемом разноплановых данных (текст, графика, изображение, звук, видео и др.).

- Технологически простой способ администрирования распределенных информационных систем с одного рабочего места.
- Поддержка удаленных методов редактирования и пополнения информации.

Основной принцип построения информационных систем, с использованием интранет-идеологии [3], заключается в организации системы доступа к информации через www-сервис Интернет (рис. 1).

Основной принцип, заложенный в Интранет-технологии построения распределенных информационных систем, заключается в разделении вычислительных ресурсов как между серверами, так и между серверами и клиентами. Реализация этого принципа основывается на использовании HTTP-SQL интерфейса для формирования запросов пользователя на получение информации.

Рассматриваемая технология позволяет удачно сочетать возможности гипертекстового оформления информации и использование современных СУБД. Причем со стороны клиента имеется возможность полностью унифицировать запросы как на поиск и представление информации, так и на получение аналитических справок и данных из информационных систем.

С другой стороны, данная технология позволяет использовать в сетевом режиме уже имеющиеся базы данных, не затрачивая средств на их унификацию и приведение к единому стандарту. Основные затраты здесь направлены только на соответствующие описания баз данных и запросов для HTTP-SQL сервера. Используемые базы данных могут находиться на различных машинах, расположенных на произвольном расстоянии друг от друга.

Использование данной технологии позволяет решать весь спектр задач, присущий распределенной информационной системе, включая удаленный ввод и редактирование данных.

Математическое обеспечение для организации HTTP-SQL сервера является свободно распространяемым как для MS Windows 7, так и для некоммерческих UNIX платформ.

СУБД можно использовать либо те, которые есть в наличии, либо приобретать сетевые (Informix, Oracle, MS SQL). Для несетевых СУБД HTTP-SQL или TS (сервер транзакций) должны работать на одной машине, на которой работает используемая вами СУБД (рис. 2).

Рис. 1. Организация системы доступа к информации через www-сервис Интернет

Доступ к информационным ресурсам. Интеграция распределенных информационных ресурсов в единую информационную среду и организация доступа к вычислительным ресурсам является одним из важнейших направлений развития информационных технологий.

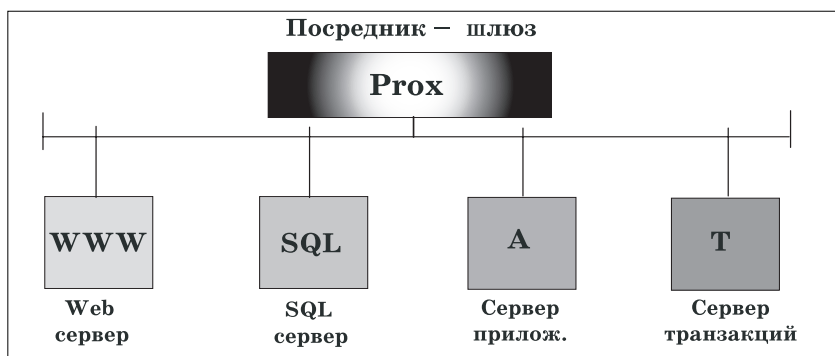

Рис. 2. Схема подключения сетевых и несетевых СУБД при организации HTTP-SQL сервера

Создание и организация доступа к информационным ресурсам является одной из важнейших задач информационно-вычислительной поддержки. На сегодняшний день наиболее эффективным способом решения таких проблем является организация информации в информационные системы, электронные публикации и коллекции, обличенные в форму электронных библиотек.

Электронные библиотеки – это распределённые каталогизированные информационные системы, позволяющие хранить, обрабатывать, распространять, анализировать, а также организовывать поиск в разнообразных коллекциях электронных документов через глобальные сети передачи данных.

Электронные публикации научных, образовательных коллекций представляют собой новую форму хранения и обмена информацией. Для нее характерны, прежде всего, динамичность (возможность обновления) и глобальный доступ (через компьютерные сети).

Другими словами, понятие электронной библиотеки заключается в том, что любой ресурс должен быть стандартным образом каталогизирован – снабжен метаданными и уникальным идентификатором.

Электронные библиотеки (ЭБ) можно рассматривать как новый этап развития традиционных библиотек (ТБ). Следует отличать традиционные библиотеки, использующие современные средства информационных технологий, от собственно электронных библиотек. Можно выделить несколько ключевых различий:

- *характер решаемых задач* – ЭБ ориентированы на анализ, поиск данных, а также на структуризацию, классификацию и систематизацию информации, ТБ – на систематизацию по неким устоявшимся правилам;

- *организационная структура* – ТБ представляет собой некоторую автономную организацию, а ЭБ является прежде всего электронным ресурсом, который может включать в себя ресурсы различных организаций или даже частных лиц;

- *технологические принципы* формирования ресурсов фонда библиотеки и обслуживания клиентов.

Отличительной чертой электронной библиотеки является возможность параллельного использования различных поисковых механизмов и средств доступа к электронным данным.

Так, в качестве ответа на запрос к электронной библиотеке пользователю может быть представлен не единственный электронный документ (или его фрагмент) и совсем не обязательно в текстовой форме. Для ЭБ необходимы такие информационные системы [4], которые бы обеспечивали эффективный комплексный поиск и анализ информации в коллекциях разнородных объектов.

При создании ЭБ, безусловно, следует учитывать опыт, накопленный в традиционной библиотечной, информационной деятельности, включая требования отечественных и международных стандартов и рекомендаций.

При создании ЭБ необходимо решить следующие задачи:

- организация разнородной информации в удобном для конечного пользователя виде, что требует новых исследований и разработок интерфейсов для корректного отражения предметной области;

- стандартизация данных, разработка технологических решений и юридических аспектов использования информации, включая вопросы интеллектуальной собственности.

Основным объектом (ресурсом) хранения данных в ЭБ является документ, снабженный метаданными. Под понятием документ понимаем следующее. В информационном пространстве все информационные ресурсы: события, факты и любые другие сущности реального или виртуального мира существуют только в форме некоторых информационных объектов. В этом смысле *информационный ресурс, снабженный метаописанием*, превращается в документ [5], который является основным «объектом», с которым оперирует любая информационная система.

Таким образом, документ – это структурированное описание реальной сущности (объекта, факта или понятия, включая алгоритмы и программы, которые составляют информационное наполнение системы).

Ключевые признаки электронных библиотек:

- ЭБ является компьютерной *системой* и все управление ресурсами производится при помощи приложений, работающих на компьютере;

- *система* находится во всемирном информационном пространстве – взаимодействие с системой возможно через сеть на любом уровне (пользовательском, служебном, административном);

- *система* хранит не только данные (т. е. документы), но и метаданные, т. е. данные о данных (о содержимом документов и об их структуре);

- *система* хранит данные различного рода, например, текст, изображения, видео и др., и может представлять данные в различных форматах, например HTML, PDF и т. п;
- данные хранятся в структурированном и как можно более систематизированном виде;
- *система* каталогизирует всю хранимую в ней информацию по единому унифицированному формату;
- существуют различные способы доступа к данным – просмотр, поиск, импорт, экспорт.

Основные задачи электронных библиотек:

- интеграция информационных ресурсов;
- эффективная навигация информационных ресурсов.

Под интеграцией информационных ресурсов понимается [6] их объединение с целью использования (с помощью удобных и унифицированных пользовательских интерфейсов) разнородной информации с сохранением ее свойств, особенностей представления и пользовательских возможностей манипулирования с ней. При этом объединение ресурсов не обязательно должно осуществляться физически, оно может быть виртуальным, главное – оно должно обеспечивать пользователю восприятие доступной информации как единого информационного пространства. В частности, предполагается, что ЭБ должны обеспечивать работу с гетерогенными наборами и базами данных или системами баз данных, обеспечивая пользователю эффективность информационных поисков, независимо от особенностей конкретных информационных систем, к которым осуществляется доступ.

Под эффективной навигацией в ЭБ понимается возможность для пользователя находить интересующую его информацию с наибольшей полнотой и достоверностью при наименьших затратах усилий во всем доступном информационном пространстве. При таком подходе хорошо известные информационно-поисковые системы, используемые в информационных системах и базах данных, являются частными случаями навигационных средств.

Проблемы, возникающие в ходе создания электронных библиотек:

технические:

- разработка технологии функционирования системы;
- создание эффективной системы описаний информационных объектов;

экономические:

- стоимость создания качественной ЭБ очень высока;
- высокая стоимость обслуживания;

юридические:

- юридический статус ЭБ до сих пор четко не определен;
- проблемы защиты авторских прав;
- проблемы достоверности информации.

Решение этих проблем возможно только в рамках сотрудничества специалистов и организаций самого разного профиля. Большая часть работ по развитию ЭБ ведется в учебных и научных центрах – вузах, научно-исследова-

тельских институтах, научных центрах крупных корпораций. Сейчас теория построения ЭБ развивается как у нас в стране, так и за рубежом. К сожалению, в Украине отсутствуют целевые государственные программы по этому направлению. В России приняты и реализуются несколько государственных программ, за рубежом организована федерация электронных библиотек – Digital Library Federation (DLF).

Функции электронных библиотек реализуются с помощью информационных систем, которые поддерживают электронные представления информационных ресурсов.

К информационным ресурсам ЭБ относятся:

- каталоги и метакаталоги;
- библиографические описания и тематические подборки;
- полнотекстовые документы (книги, периодические издания и отдельные статьи из них, диссертации, рефераты, депонированные отчеты и рукописи, географические карты, патенты и стандарты, ноты, музыкальные записи и т. д.);
- свободно распространяемое программное обеспечение.

В число объектов стандартизации при проектировании ЭБ входят:

- форматы представления электронных каталогов;
- услуги поиска в онлайн-овых публичных каталогах и библиографических базах данных;
- услуги межбиблиотечного обмена полными текстами документов;
- форматы представления и хранения экземпляров электронных коллекций.

В Европе принята система метаданных информационно-образовательной среды LOM (стандарт IEEE 1484.12.1–2002). Рассматривая данный стандарт, необходимо принять решение о том, полностью ли удовлетворяет данная система метаданных потребности системы образования Украины, либо необходимо уточнять и расширять ее для отражения украинской специфики.

При расширении и уточнении LOM необходимо обеспечить совместимость с LOM, поддерживая весь набор ее элементов. При этом поддержка полного набора элементов не означает, что необходимо все их использовать (т. е. представлять их значения в каждом экземпляре метаданных).

Для системы образования Украины наиболее близким аналогом может выступить схема метаданных RUS_LOM, разработанная Государственным научно-исследовательским институтом информационных технологий и телекоммуникаций «Информика» (Россия).

Государственный научно-исследовательский институт информационных технологий и телекоммуникаций «Информика» разработал [7; 8] в качестве стандартов организации серию нормативно-технических документов, определяющих формирование унифицированных технологических решений, основывающихся на принципах открытых систем и предназначенных для использования в профессиональной среде разработчиков, исследователей и пользователей ИТ в образовании:

- Ст ИИТТ1.1 2008. «Профиль стандартов и спецификаций информационно-образовательных сред. Общая структура и принципы построения»;
- Ст ИИТТ 2.1 2008. «Метаданные для информационных ресурсов сферы образования. Спецификация информационной модели»;
- Ст ИИТТ 2.2 2008. «Метаданные для информационных ресурсов сферы образования. XML привязка информационной модели»;
- РД ИИТТ 2.3 2008. «Метаданные для информационных ресурсов сферы образования. Руководство по применению информационной модели RUS_LOM и её XML привязки».

В стандарте Ст ИИТТ 1.1 2008. «Профиль стандартов и спецификаций информационно-образовательных сред. Общая структура и принципы построения» приведены:

- ссылочная модель совместно используемых объектов контента (SCORM);
- абстрактная модель для систем электронного обучения (IAF);
- архитектура образовательных технологических систем (LTSA).

В стандарте Ст ИИТТ 2.1 2008. «Метаданные для информационных ресурсов сферы образования. Спецификация информационной модели» определяется информационная модель RUS_LOM: структура описания экземпляра метаданных, иерархия образующих его элементов, их семантика, типы данных, пространства значений, атрибуты повторяемости, упорядоченности значений, предельной повторяемости и предельного объема. Синтаксис представления метаданных – язык XML.

Стандарт Ст ИИТТ 2.2 2008. «Метаданные для информационных ресурсов сферы образования. XML привязка информационной модели» базируется на международном стандарте IEEE 1484.12.3–2005. В XML-экземпляре метаданных представления даны в примерах.

РД ИИТТ 2.3 2008. «Метаданные для информационных ресурсов сферы образования. Руководство по применению информационной модели RUS_LOM и её XML привязки».

Метаданные RUS_LOM предназначены для описания информационных ресурсов сферы образования России. Информационная модель RUS_LOM определена в стандарте Ст ИИТТ 2.1 2008, а её XML привязка – в стандарте СтИИТТ 2.2 2008.

В руководстве дана характеристика наиболее важных классификаций ИР сферы образования, приведено справочное описание информационной модели vCard, используемой для представления сведений о физических и юридических лицах, рассмотрены вопросы построения профилей метаданных, формирования глобальных уникальных идентификаторов ИР, выражения сведений о естественных языках, связанных с ИР, представления типов данных, входящих в ИР, и экземпляр метаданных, с помощью типов контента MIME, а также другие вопросы, касающиеся поддержки модели и формата RUS_LOM в информационно-образовательных средах.

Совместимость метаданных и прикладных профилей.

В профилях описываются наборы обязательных элементов для вариантов применения и разных типов ИР. Выделены четыре профиля:

- системы регистрации ИР (*например, ОСГУРМ – отраслевая система государственного учета, регистрации и мониторинга ИР сферы образования*);
- образовательного портала;
- электронной библиотеки;
- Интернет-хранилища метаданных.

Требования по совместимости отражают характеристики экземпляра метаданных, необходимые и достаточные для квалификации его как соответствующего принятому расширению LOM.

Апробация предлагаемых решений по реализации региональной распределенной информационной системы управления образовательными ресурсами нами было выполнена при реализации «Регионального образовательного портала» Черкасской области, наполнение и поддержку которого осуществляет Черкасский областной институт последипломного образования педагогических работников.

Региональный образовательный портал охватывает четыре проекта:

- региональная электронная библиотека общеобразовательных школ, которая представлена в виде «Региональной системы информационного и научно-методического обеспечения учебного процесса общеобразовательных школ»;
- цифровая коллекция образовательных ресурсов;
- региональная система информационной поддержки школьных библиотек;
- инструментальные средства взаимодействия с пользователями (конференция, форумы, блоги и т. д.).

В заключение укажем перспективные задачи в рассматриваемой сфере деятельности:

1) внедрение современной телекоммуникационной инфраструктуры, анализ и систематизация образовательных интернет-ресурсов, создание эффективных средств навигации и поиска ресурсов, разработка новых электронных образовательных ресурсов;

2) обеспечение единообразного доступа к учебным и учебно-методическим ресурсам, размещённым как на национальных образовательных порталах, так и на других порталах и сайтах, включая региональные образовательные порталы, сайты вузов и их структурных подразделений, электронные библиотеки и коллекции, сайты научно-образовательных проектов и др.;

3) разработка рекомендаций к единой спецификации метаданных (описания) цифровых образовательных ресурсов для общего образования Украины;

4) создание на базе ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинського и региональных образовательных порталов областных институтов последипломного образования педагогических работников интегральных Каталогов

образовательных интернет-ресурсов, электронных библиотек учебных и учебно-методических материалов;

5) разработка серии информационно-методических изданий, задача которых – сделать использование Интернета в учебном процессе более эффективным.

Література

1. Шокин, Ю. И. Развитие распределенных информационно-вычислительных ресурсов в СО РАН / Ю. И. Шокин, А. М. Федотов // Вычислительные технологии. – 2004. – Т. 9, спец. вып. : Труды Совещания российско-казахстанской рабочей группы по вычислительным и информационным технологиям. – С. 10–23.

2. Электронные библиотеки – путь интеграции информационных ресурсов Сибирского отделения РАН / Ю. И. Шокин, А. М. Федотов, А. Е. Гуськов и др. // Вестн. КазНУ / Казах. нац. ун-т им. аль-Фараби. – Алматы. – 2005. – № 2, спец. вып. – С. 115–127.

3. Федотов, А. М. Введение в разработку технологии создания электронных библиотек / А. М. Федотов, С. В. Столяров // Биоразнообразии и динамика экосистем: информационные технологии и моделирование / отв. ред. В. К. Шумный, Ю. И. Шокин. – Новосибирск : Изд-во СО РАН. – 2006. – С. 119–124.

4. Технология создания распределённых информационно-вычислительных ресурсов СО РАН / О. Л. Жижимов, А. М. Федотов, Л. Б. Чубаров и др. // Системный анализ и информационные технологии : тр. Первой междунар. конф. САИТ-2005, 12–16 сент. 2005 г., Переславль-Залесский. – М., 2005. – Т. 2. – С. 161–165.

5. Гуськов, А. Е. О требованиях и специфике создания интернет-систем для работы с библиографическими данными / А. Е. Гуськов, Ю. В. Леонова // Вычислительные и информационные технологии в науке, технике и образовании : тр. междунар. конф. – Павлодар. – 2006. – Т. I. – С. 381–394.

6. Голицкий, А. В. Интегрированная система удаленного доступа к библиографическим базам данных научной тематики / А. В. Голицкий // Тезисы докладов VII Всероссийской конференции молодых ученых по математическому моделированию и информационным технологиям. – Красноярск. – 2006. – С. 81–82.

7. Ст ИИТТ 2.1 2008. Метаданные для информационных ресурсов сферы образования. Спецификация информационной модели RUS_LOM : стандарт гос. науч.-исслед. ин-та информ. технологий и телекоммуникаций // Принципы построения и описания профилей стандартов и спецификаций информационно-образовательных сред. Метаданные для информационных ресурсов сферы образования. – М. : Европ. центр по качеству, 2009. – Вып. 1, ч. 2. – С. 81–137. – Библиогр.: 23 назв.

8. Ст ИИТТ 2.2 2008. Метаданные для информационных ресурсов сферы образования. XML – привязка информационной модели RUS_LOM : стандарт гос. науч.-исслед. ин-та информ. технологий и телекоммуникаций // Принципы построения и описания профилей стандартов и спецификаций информационно-образовательных сред. Метаданные для информационных ресурсов сферы образования. – М. : Европ. центр по качеству, 2009. – Вып. 1, ч. 3. – С. 139–205. – Библиогр.: 25 назв.

**ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ
ЯК СКЛАДОВА ДОКУМЕНТНОГО РЕСУРСУ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті проаналізовано кількість та зміст видань української діаспори, які надходили до фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 1993 р. (з часу існування Центральної освітянської бібліотеки) по 2010 р. Дослідження здійснено з метою систематизації інформації про книжкові зібрання, надані українською діаспорою, та популяризації цих видань, що вміщують публікації про українських письменників, педагогів і громадських діячів, чий імена повернулися на Батьківщину. Визначено основні напрями роботи з фондом літератури діаспори у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

***Ключові слова:** діаспора, видання української діаспори, бібліотечний фонд, Центральна освітянська бібліотека, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського.*

Роки, що минули з часу проголошення незалежності України, позначені відродженням української культури, переосмисленням та об'єктивним висвітленням історичних подій, які відбувалися у нашій державі, усвідомленням сутності внеску в її розвиток незаслужено забутих діячів науки, освіти та літератури минулого. Велику роль у поверненні в Україну літературної та наукової спадщини цих особистостей відіграли бібліотеки, які впродовж років незалежності активно налагоджували співпрацю з українською діаспорою. У рамках науково-дослідної роботи на тему «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. кер. – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) фахівцями даної бібліотеки було досліджено кількість та зміст документів, подарованих їй українською діаспорою. Актуальність представленого дослідження полягає в необхідності систематизації інформації про літературу української діаспори, що зберігається в різних бібліотеках та архівах України, як шляхом створення традиційних бібліографічних покажчиків, так і шляхом створення зведеного електронного каталогу. Це значно полегшить пошук інформації про письменників, науковців та громадсько-культурних діячів української діаспори реальним та віртуальним читачам, які досліджують цю тему.

Мета дослідження – аналіз кількості та змісту документів, подарованих українською діаспорою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також визначення основних напрямів роботи з цими документами.

Необхідно зазначити, що українська діаспора – це збірне визначення української національної спільноти поза межами українських земель (української національної території), яка почуває духовний зв'язок з Україною. Назву «діаспора» (грец. походження – розпорошення, розсіяння) запозичено з єврейської, так здавна називали всіх євреїв поза Палестиною [2].

Питання щодо книжкових колекцій, подарованих українською діаспорою, досить актуальне у сучасній Україні і є об'єктом наукових досліджень багатьох наукових бібліотек та архівів. Зокрема, у 2004 р. у рамках Днів науки у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА) відбулася конференція «Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України», організована Науковою бібліотекою НаУКМА та НПБ України [6]. До участі в конференції долучилися представники багатьох бібліотек. У своїй доповіді директор Наукової бібліотеки НаУКМА Т. Ярошенко зробила короткий огляд найцікавіших із 30 колекцій, подарованих українською діаспорою бібліотечі, та підкреслила унікальність інформації, яку містять ці зібрання [13]. Завідувач відділу зарубіжної україніки Л. Дегтяренко Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського висвітлила діяльність щодо збереження та опрацювання колекцій, наданих представниками української діаспори [1]. На сучасному етапі фахівці відділу зарубіжної україніки працюють над створенням зведеного електронного каталогу «Зарубіжна україніка». У Національній парламентській бібліотечі у науково-бібліографічному відділі було створено покажчик змісту комплекту журналу «Визвольний шлях» 1948–1998 рр., який видавався українською діаспорою у Лондоні. Створення цього покажчика значно полегшило читачам пошук раніше невідомих праць українських політиків, істориків, економістів, літературознавців, письменників, майстрів мистецтва, які містяться в часописах «Визвольний шлях» [3]. Особливо це актуально для бібліотек, які мають цей журнал у своїх фондах, зокрема, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського має цей комплект видання 1954–2002 рр. У 2008 р. у Національному університеті «Острозька академія», при якому діє Інститут досліджень української діаспори, відбулась III Міжнародна наукова конференція «Проблеми дослідження української діаспори», у роботі якої взяли участь науковці з України, США, Канади, Білорусі, Польщі, Словаччини. У роботі однієї із секцій конференції, яка була присвячена архівам та бібліотекам української діаспори у різних країнах світу, підкреслювалася важливість опрацювання колекцій, подарованих представниками української діаспори бібліотекам України [5]. У 2009 р. завідувач відділу Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького Л. І. Саєнко захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за темою «Видавнича діяльність української діаспори в Австралії (1948–2008 рр.)», у якій в одній з перших в

Україні досліджено питання надходження до бібліотек України діаспорської літератури, зокрема, з Австралії [12].

Головним завданням ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, яка була заснована у 1999 р. згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.1999 р. за № 2018, є формування повноцінного інформаційного галузевого ресурсу для забезпечення фахових потреб освітян держави. З цією метою колективом бібліотеки постійно триває налагодження ділових і творчих контактів з фондами, видавництвами, освітянськими закладами, а також із громадянами, не байдужими до бібліотечної справи як в Україні, так і в різних куточках світу – усі вони своїми подарунками сприяють поповненню бібліотечного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Співпраця з українською діаспорою була започаткована ще у 1993 р. П. І. Роговою, директором Центральної освітянської бібліотеки Інституту змісту і методів навчання Міністерства освіти України (ЦОБ ІЗМН) – фонд цієї книгозбірні з кінця 1999 р. став однією зі складових інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. ЦОБ була однією з перших бібліотек в Україні, що розпочала співпрацю з представниками української діаспори, які після проголошення незалежності України у 1991 р. почали приїздити до нашої держави, брати участь у громадських заходах, конференціях, конгресах. Співпраці з діаспорою сприяло не тільки розташування ЦОБ у Київському будинку вчителя, а й розуміння директором важливості і вагомості таких зв'язків. Необхідно зазначити, що інтерес до діаспорських видань був викликаний не тільки фінансовими проблемами щодо комплектування фонду, а й унікальністю інформації, яку вони містили, а саме: відсутні в українському літературному і науковому обігу праці та біографії видатних українських письменників, педагогів, науковців, державних і громадських діячів, чий імена були незаслужено викреслені за часів радянської влади. З об'єктивних причин вони були вимушені змінити українське громадянство, але і за межами України намагались зберегти українську мову, культуру й традиції. Центральній освітянській бібліотеці було подаровано багато книг представниками української діаспори з Канади, США, Великобританії, Німеччини, Австралії. У 1995 р. за успіхи, досягнуті у розбудові ЦОБ, директор бібліотеки П. І. Рогова була нагороджена поїздкою до США, під час якої вона ознайомила з роботою бібліотек цієї держави та взяла участь у XIV міжнародній конференції в Іллінойському університеті. За час візиту П. І. Рогова відвідала Бібліотеку Конгресу США, бібліотеку Іллінойського університету, Нью-йоркську публічну бібліотеку, а також редакцію славнозвісної газети «Свобода», налагодила зв'язки з українською діаспорою, українськими видавництвами в США, започаткувала міжнародні зв'язки між ЦОБ і бібліотеками світу.

Всього у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського нині зберігається понад 8000 документів, подарованих представниками української діаспори, що становить 2 % від загального фонду. Слід зазначити, що понад 7000 документів надійшло упродовж 1993–1999 рр. (період діяльності ЦОБ).

Майже всі діаспорські видання зберігаються у приміщенні філії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, яка знаходиться у Київському міському будинку учителя. За видами усі документи української діаспори поділяються на книги (70 %) та журнали (30 %). Найбільше документів одержано з Канади – 45 %, з США – 25 %, з Австралії – 20 %, з інших країн – 10 %. За змістом ці документи поділяються на суспільно-політичної тематики (45 %), педагогічної (15 %), з питань мовознавства та літературознавства (10 %), художню літературу (30 %). Усі подаровані документи опрацьовані: здійснено облік, створено бібліографічний опис із подальшим внесенням карток до алфавітного та систематичного каталогів, а також до окремої картотеки подарованих видань української діаспори. У 2000 р. ведення окремої картотеки було припинено у зв'язку зі зменшенням кількості надходжень зазначених видань до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Сьогодні ведення такої картотеки необхідно відновити, а також вказувати в електронному каталозі, ким була подарована книга. Систематизація здійснювалася згідно з ББК із зазначенням країни, в якій документ було видано. Кожне видання, яке надійшло до фонду з 1993 по 1999 рр., має ярлик, з якого можна дізнатись, чий це подарунок. Деякі документи мають дарчі написи. Збереження цих видань вимагає чіткого дотримання температурного режиму та відповідної вологості повітря. Особливо це стосується книг першої половини ХХ ст., які були надіслані бібліотеці в незадовільному стані, тому що раніше перебували в умовах, непридатних для довготривалого зберігання. Кількість таких документів – близько 40 %.

Матеріали зазначених книжкових зібрань широко використовуються як читачами, так і співробітниками бібліотеки під час підготовки науково-бібліографічних покажчиків, наукових статей, створення тематичних та персональних виставок, присвячених таким особистостям, як М. Грушевський, Я. Славутич, С. Сірополько, І. Огієнко, О. Олесь, С. Русова, Х. Алчевська, М. Зеров, Л. Биковський. Упродовж восьми років директор Центральної освітнянської бібліотеки П. І. Рогова спільно з доктором філологічних наук, професором, лауреатом Національної премії імені Т. Шевченка Ф. П. Погребенником була організатором і ведучою циклу вечорів «Визначні жінки України» у Київському будинку учителя. До їх проведення залучалися науковці як з України, так і з-за кордону, відомі педагоги, діячі культури і мистецтва, актори, художні колективи. Ф. П. Погребенник творчо, вдумливо, прискіпливо і талановито готував сценарії й доповіді про невідомих або маловідомих визначних жінок України. Використовуючи літературу, подаровану українською діаспорою, співробітники ЦОБ готували книжкові виставки до цих вечорів, присвячених життю та діяльності Н. Кобринської, У. Кравченко, Г. Барвінок, О. Пчілки, Г. Журби, О. Басараб та інших.

Нині особливо часто діаспорськими виданнями цікавляться студенти, аспіранти та науковці, чії дослідження стосуються літератури, історії та освіти. Адже подаровані зібрання містять інформацію про особистості, чії

імена після довгого забуття з'являються у програмах середніх загальноосвітніх та вищих навчальних закладів України, а інформацію про них та їхні праці знайти дуже складно, бо за часів радянської влади ці праці майже не видавались або ж були знищені. Тому особливо цінними є зібрання документів, подаровані доктором політології, полковником армії США у відставці, відомим українським громадським діячем Степаном Дмитровичем Олійником. Ці зібрання містять твори І. Багряного, В. Барки, М. Брайчевського, Л. Винара, Р. Рахманного, У. Самчука, Є. Сверстюка, О. Солженіцина, книги з літературознавства, присвячені творчості І. Франка, І. Дзюби, І. Світличного, В. Стуса, – всього 120 прим., які були видані в Торонто, Монреалі, Нью-Йорку, Мюнхені, Вінніпезі, Парижі, а також журнали «Український вісник», Альманахи Українського Народного Союзу (близько 200 книг). У 1993–1999 рр. колектив Центральної освітянської бібліотеки, насамперед її директор П. І. Рогова, були одними з перших популяризаторів творчості Романа Рахманного (літературний псевдонім видатного публіциста Романа Олійника) в Україні. Проведення, за участі С. Олійника (брата Романа Рахманного), літературних вечорів, презентацій книжок Романа Рахманного, розповсюдження їх у бібліотеках держави – усі ці заходи відкрили Україні ім'я видатного публіциста, поглибили знання освітян, бібліотекарів, широкої громадськості нашої країни про життя і діяльність письменника-патріота. Нині цю місію продовжує ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, фонд якої у 2000 р. поповнився ще одним дарунком Степана Дмитровича – п'ятитомною англомовною «Енциклопедією українознавства», сучасним доповненим виданням десяти томної «Енциклопедії українознавства», виданої в Сарселі (Франція) в 1955–1989 рр. Степан Олійник подарував бібліотеці й 20-томне видання англомовної енциклопедії «Британіка», комп'ютерну техніку, а також фортепіано, яке зараз знаходиться у приміщенні філії бібліотеки [7]. Багато допоміг Степан Дмитрович школі та громаді села Піддністрияни (Львівщина), де народився він та два його брати, які теж зробили вагомий внесок у розвиток незалежної України [9]. У нашій країні Степан Олійник відомий також як професіонал військової справи. У 2003 р. він був нагороджений Президентом України орденом «За заслуги» III ст. У 2006 р. міністр оборони України нагородив полковника у відставці армії США Степана Олійника орденом «Знак пошани». Цю високу нагороду від імені глави українського оборонного відомства у приміщенні Посольства України в Сполучених Штатах Америки доктору політології Степану Олійнику вручив Надзвичайний і Повноважний Посол України в США. Дякуючи за нагороду, Степан Олійник у листі до міністра оборони України написав: «Я почувся щасливим через те, що Бог дозволив мені дожити до того віку, коли я бачу Україну вільною та самостійною державою зі своїми власними Збройними Силами. Я дякую Йому за те, що маю можливість зробити скромний внесок у розбудову цих Збройних Сил» [4].

Численним за кількістю й цікавим за змістом є зібрання документів, подароване професором Ратгерського університету США, істориком, членом

Американської асоціації сприяння розвитку науки, *Української академії мистецтв і наук* Тарасом Григоровичем Гунчаком, який народився у 1932 р. у с. Старе Місто Тернопільської області. Усього зібрання містить 1875 книг з всесвітньої історії, політології, історії України, історії православної української церкви, етнографії, літературознавства, художньої літератури та праці самого Тараса Гунчака. Більшість із цих книг було видано за кордоном, частина – англійською мовою. Наприклад, книга Т. Гунчака «The Ukraine, 1917–1921: A Study in Revolution», в якій відображено революційні події в Україні, була видана Гарвардським університетом (США) англійською мовою у 1977 р. Серед книг із літературознавства привертає увагу «Історія української літератури» В. Радзикевича, яка була видана українською мовою у 1955 р. видавництвом «Батьківщина» у Детройті (США). Серед письменників, чия творчість проаналізована у цьому виданні, – Б. Антоненко-Давидович, Є. Маланюк, У. Самчук, Н. Кобринська, О. Олесь та багато інших. Книжкову колекцію, подаровану Т. Гунчаком, розміщено в читальній залі, а інші – у книгосховищі філії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відповідно до розділів ББК.

Із часу проголошення незалежності України у 1991 р. Т. Гунчак неодноразово відвідував батьківщину, читав лекції у вищих навчальних закладах, брав участь у різних громадсько-політичних заходах, присвячених питанням історії України та сучасним проблемам українського суспільства. У 2006 р. ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського та Київським будинком вчителя була проведена презентація книг Т. Г. Гунчака «Україна ХХ століття», «Мої спогади – стежки життя» (Київ, 2005 р.). Презентацію провели директор ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського П. І. Рогова та директор Інституту українознавства МОН України П. Кононенко [7]. У рамках цього заходу діяла книжкова виставка праць Т. Гунчака та документів, подарованих Тарасом Григоровичем ЦОБ та ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Український патріот Дмитро Гулей з Канади подарував нашій бібліотеці 132 книги, серед яких – художні твори, історично-мемуарний збірник «Броди і Брідщина» (Торонто, 1988 р.), праці з літературознавства, «Антологія української поезії» В. Державіна (Лондон, 1957 р.), переклад українською мовою повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» (Канада, 1964 р.), праці І. Огієнка, С. Русової. Особливу увагу привертає книга «Українські приказки, прислів'я і таке інше», впорядкована Матвієм Номисом, що була доповнена і перевидана Дмитром Гулеєм.

Невеликою, але змістовною є колекція, подарована вдовою Івана Боднарчука – педагога, письменника й громадського діяча з Канади. У цій колекції з 17 примірників представлено читанки для початкової школи, підготовлені І. Боднарчуком, його художні твори. У 2000 р. з ініціативи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відбувся урочистий вечір, присвячений 90-річчю з дня народження Івана Боднарчука [10], до якого було підготовлено книжкову виставку його праць з фонду бібліотеки. На цьому заході бу-

ли присутні українські вчені, літературознавці, письменники, бібліотекарі, які досліджували життя і творчість І. Боднарчука, та інші.

Упродовж 1993–1996 рр. відома українська письменниця Докія Гуменна (1904–1996), яка проживала в США, одна з перших почала дарувати книги до бібліотечного фонду ЦОБ (усього 87 примірників своїх творів). У той період із Докією Гуменною особисто листувалася директор ЦОБ П. І. Рогова. Письменниця надіслала свої книги не тільки для Центральної освітнянської бібліотеки, а й для розповсюдження їх серед інших бібліотек України, що і здійснив колектив.

Сім'я відомого мовознавця Святослава Караванського передала до фонду нашої установи 178 книг з історії та літературознавства, серед яких – праця Миколи Зерова «Лекції з історії української літератури (1798–1870)» (Жа-нада, 1977 р.), наукові праці з мовознавства самого С. Караванського.

Також у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є книжкові зіб-рання, які подарували бібліотеці визначні представники української діас-пори: відомий громадський діяч, педагог і бібліотекознавець, провідний спеціаліст відділу україніки Бібліотеки Конгресу США Богдан Ясінський (780 примірників), професор літературознавства, поет Яр Славутич з Кана-ди (264 примірники), письменник із США Юрій Тарнавський (94 примірни-ки). Крім того, до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надій-шли книжкові зібрання від громадських організацій та видавництва україн-ської діаспори різних країн світу: від Конгресу Українських націоналіс-тів (75 примірників), Британської Ради в Україні (360 примірників), Укра-їнської громади м. Сіетла (510 примірників), видавництва «Смолоскип» ім. В. Симоненка з Канади (408 примірників), Української діаспори Кана-ди (67 примірників), Української діаспори Німеччини (10 примірників), Злученого українсько-американського допомогового комітету (80 примір-ників), Української центральної шкільної ради Австралії (407 примірників), Української шкільної Ради Америки (1745 примірників) [11].

Особливо цікаву інформацію містять книжкові зібрання, подаровані шкільними радами, що діяли в США та Австралії. Організуючи україн-ські школи за кордоном, у тому числі суботні й недільні, вихідці з України створювали українські підручники, програми та методичні рекомендації щодо викладання предметів українською мовою. В Австралії була створена Українська центральна шкільна рада Австралії, а в США – Українська шкільна рада Америки. Головним завданням цих організацій є зв'язок з ук-раїнськими школами та координація їхньої діяльності в межах країни. Від Української центральної шкільної ради Австралії ЦОБ, а надалі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, одержала в подарунок посібники з ук-раїнської мови та літератури, з історії України. Українська шкільна рада Америки подарувала бібліотеці праці талановитого українського педа-гога Г. Ващенко, видані у Мюнхені та Лондоні, працю Г. Васковича «Шкільництво в Україні (1905–1920)» (Мюнхен, 1969 р.), видання з літера-турознавства, історії України, методики викладання української мови та

літератури, підручники та хрестоматії для початкової школи, художні твори. Звичайно, орфографія та лексика навчальних посібників, наданих шкільними радами, дещо відрізняються від зразків сучасної української мови, що зумовлено впливом діалектів різних місцевостей України та різним часом виїзду з України їх авторів. Але зміст цієї навчально-методичної літератури цікавий сучасним українським викладачам та студентам передусім з погляду історії розвитку української освіти за рубежем та різноманітністю методик, які використовуються для навчання української мови в умовах іноземного середовища. Завдяки листуванню директора П. І. Рогової з членами Української шкільної ради Австралії міцніли стосунки ЦОБ і українського шкільництва за кордоном.

Крім книг, до фонду ЦОБ, а нині ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, надходять періодичні видання української діаспори. З 1993 р. і до сьогодні від видавництва Шкільної ради Америки надходить часопис «Рідна школа», на сторінках якого друкуються статті, присвячені діяльності українських шкіл діаспори, творчості відомих українських письменників, педагогів, діячів мистецтва. Директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогова неодноразово надсилала листи голові Шкільної ради в США Євгену Федоренку, в яких дякувала за надіслані бібліотеці книги та журнали, а також висловлювала пропозицію щодо розміщення на сторінках часопису «Рідна школа» інформаційних матеріалів із актуальних питань розвитку освіти в Україні, підготовлених науковцями нашої бібліотеки [11].

Серед періодичних видань діаспори особливо цікаву інформацію містять журнали «Визвольний шлях» 1954–2002 рр., надіслані Українською видавничою спілкою з Лондона. «Визвольний шлях» – це суспільно-політичний і науково-літературний місячник, в якому публікуються праці відомих українських письменників, науковців, висвітлюються визначні події з громадсько-культурного життя української діаспори. У часописах «Визвольний шлях» наявна цінна інформація про діячів, які багато зробили задля збереження та розвитку української мови, науки і культури в умовах зарубіжжя. Наприклад, готуючи інформаційно-бібліографічний ресурс із циклу «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці та книгознавці України та світу», що розміщений на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (зокрема, матеріали, присвячені життю та діяльності Л. Ю. Биковського, якому у 2010 р. виповнилося 115 років), науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського знайшли в журналі «Визвольний шлях» праці цього талановитого бібліотекознавця та інформацію про його життя і діяльність.

Також увагу привертають календарі-альманахи українського тижневика «Новий шлях» 50–90-х років ХХ ст. (Торонто, Канада). На початку кожного календаря-альманаху вміщено Церковний календар та Український історичний календар, в якому відображено основні річні історичних подій та ювілейні дати відомих особистостей України, подано статті, присвячені найвизначнішим датам. Наприклад, у виданні за 1997 р. вміщено статті про письменників І. Франка та Ю. Клена, політичного та громадського діяча

С. Петлюру, за 1999 р. – про композитора В. Барвінського, музеєзнавця та етнографа В. Кобринського, про події під Крутами, які довго замовчувались радянською владою, тощо. На жаль, поки що ці альманахи ще не мають бібліографічного розпису змісту, але у планах бібліотеки – подальше аналітичне опрацювання зазначених вище видань і введення інформації в обіг.

Необхідно зазначити, що ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського продовжує співпрацю зі Шкільними радами США та Австралії, іншими громадськими організаціями, видавництвами та окремими представниками української діаспори і до цього часу.

Так, упродовж 2000–2010 рр. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського отримала близько 1000 примірників діаспорської літератури. Це були роки становлення бібліотеки, і тому з об'єктивних і суб'єктивних причин не продовжувалось ведення окремої картотеки видань, подарованих українською діаспорою, припинилось наклеювання на документи ярликів із зазначенням особи або організації, якими їх було подаровано, що значно ускладнювало пошук цих документів у процесі аналізу діаспорської літератури в традиційному довідково-пошуковому апараті (ДПА). І тільки з 2005 р. (з часу формування у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського баз даних електронного каталогу) у загальному електронному каталозі здійснюються електронні бібліографічні записи документів, подарованих українською діаспорою, але без зазначення імені дарувальника.

Отже, здійснений аналіз книжкових колекцій, подарованих ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (у 1993–1999 рр. – ЦОБ) українською діаспорою, дав підстави до висновку, що література діаспори – це невід'ємна складова багатогранної культури України, а її надходження до фондів бібліотек сприяє поверненню на Україну творчої спадщини її талановитих синів та дочок – письменників, педагогів, політиків, науковців та діячів мистецтва. З метою оприлюднення цих дарів і надання користувачам доступу до них необхідна подальша робота з виданнями української діаспори, яка полягає у:

1) продовженні ведення окремої картотеки видань, подарованих українською діаспорою, у головному приміщенні та філії ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського;

2) наклеюванні на подаровані видання ярлика із зазначенням автора подарунку;

3) аналітико-синтетичному розписі діаспорських журналів, часописів, збірників праць для подальшого створення бібліографічних покажчиків, зокрема, у співпраці з іншими бібліотеками, у фондах яких наявна аналогічна література;

4) ширшій популяризації документів шляхом організації тематичних та персональних книжкових виставок, зустрічей, які мають привернути увагу читачів до здобутків української діаспори;

5) дотриманні відповідного фізико-хімічного, біологічного та санітарно-гігієнічного режиму зберігання документів;

6) за можливості – виділенні окремих приміщень, стелажів для розміщення таких колекцій з метою зручності користування документами та забезпечення їх задовільного фізичного стану;

7) здійсненні ретрокаталогізації цих видань шляхом введення їх до електронного каталогу із зазначенням особи або організації, яка зробила подарунок, з метою участі у створенні зведеного електронного каталогу «Зарубіжна україніка».

Література

1. *Дегтяренко, Л.* Огляд джерельної бази видань діячів української діаспори з фонду відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / Л. Дегтяренко, О. Супронюк // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф. / уклад.: Н. В. Казакова, О. О. Мастіпан. – К., 2004. – С. 30–36.

2. Енциклопедія українознавства / гол. ред. В. Кубійович. – Л. : Наук. т-во ім. Шевченка у Львові, 2000. – Т. 9. – С. 3354.

3. *Кононенко, В.* Бібліографічне опрацювання змісту журналу «Визвольний шлях» / В. Кононенко // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф. / уклад.: Н. В. Казакова, О. О. Мастіпан. – К., 2004. – С. 26–29.

4. Міністр оборони України нагородив полковника у відставці армії США Степана Олійника відзнакою «Знак пошани» [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – [К.], 2006. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=28393878. – Назва з екрана.

5. *Мушинка, М.* III Міжнародна наукова конференція «Проблеми дослідження української діаспори» / М. Мушинка // Укр. іст. журн. – 2008. – № 6. – С. 225–227.

6. Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф. / уклад.: Н. В. Казакова, О. О. Мастіпан. – К., 2004. – 110 с.

7. *Рогова, П. І.* Державна науково-педагогічна бібліотека – науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек МОН і АПН : концептуальні засади діяльності : [про презентацію книг Тараса Гунчака] / П. І. Рогова // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2006. – № 5. – С. 50–59 : фотогр.

8. *Рогова, П.* Життя, сповнене праці і роздумів : [про д-ра політол., полковника армії США С. Олійника] / П. Рогова, Л. Ніколюк // Освіта України. – 2005. – 19 лип. (№ 53/54). – С. 9.

9. *Рогова, П. І.* Нова школа у Піддністрияхах / П. І. Рогова // Освіта України. – 14 трав. (№ 37). – С. 11.

10. *Рогова, П. І.* Повертаємо забуті імена : [про уроч. вечір, присвяч. 90-річчю від дня народж. Івана Боднарчука (1900–1990) – педагога, письмен., громад. діяча з Канади] / П. Рогова, М. Талалаєвська // Пед. газ. – 2001. – Січ. (№ 1). – С. 8.

11. *Рогова, П. І.* [Подяка за подарований ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського часопис «Рідна школа» : лист Павли Рогової Євгену Федоренку, голові Шкл. Ради в США] / П. І. Рогова // Рід. шк. (США). – 2002. – Листоп. (№ 133). – С. 32.

12. *Саєнко, Л. І.* Видавнича діяльність української діаспори в Австралії (1948–2008 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец.

27.00.03 «Книгознав., бібліотекознав., бібліографознав.» / Л. І. Саєнко ; НАН України, НБУВ. – К., 2009. – 18 с.

13. *Ярошенко, Т.* Колекції діячів української діаспори у фондах наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» / Т. Ярошенко // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф. / уклад.: Н. В. Казакова, О. О. Масгіпан. – К., 2004. – С. 14–25.

Т. В. Лога,
зав. сектору філії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
Н. М. Сізінцева,
зав. сектору філії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

**КОЛЕКЦІЯ ТВОРІВ ЯНУША КОРЧАКА
ТА ЛІТЕРАТУРИ ПРО НЬОГО У ФОНДІ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті висвітлено історію формування у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського колекції С. В. Петровської, присвяченої польському педагогу Янушу Корчаку; проаналізовано кількість та зміст видань колекції; розкрито основні етапи роботи з ними.

Ключові слова: книжкова колекція, Українське товариство Януша Корчака, С. В. Петровська, Центральна освітянська бібліотека, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Сучасна світова й вітчизняна педагогічна думка концентрується навколо проблеми гуманізації процесу всебічного розвитку особистості. Зважаючи на це, зростає необхідність здійснення наукових досліджень національно-культурних традицій з урахуванням прогресивних досягнень педагогіки. У пошуках шляхів вирішення проблем гуманізації виховання педагогічна наука звертається до різних джерел, зокрема до досвіду прогресивних педагогів минулого. Серед кращих надбань світової педагогічної практики особливу увагу освітян України привертає гуманістичний потенціал педагогічної концепції польського подвижника Януша Корчака (1878–1942) (справжнє ім'я Генрік Гольдшміт). Гуманістично спрямована педагогічна концепція видатного педагога охоплює ґрунтовні проблеми педагогіки, висвітлює широке значення опіки над дитиною, організацію її життя таким чином, щоб кожна деталь сприяла задоволенню найважливіших фізичних і психічних дитячих потреб, зміцненню здоров'я та доброго самопочуття, забезпеченню можливості її самореалізації та самовдосконалення [4, с. 1]. Януш Корчак створював умови для повного та гармонійного розвитку особистості нового типу. Людину майбутнього польський педагог бачив гуманною, толерантною, індивідуальною, характерними рисами якої були б самовладання, витривалість та працьовитість, повага до себе та інших, відповідальність за свої вчинки, щирість, відвага у боротьбі зі злом. Він мріяв виховати «добру людину», яка б згодом могла влаштувати світ так, щоб усі завжди добре ставились одне до одного. Починаючи з 1896 р., Я. Корчак опублікував понад 20 книг та близько 1 000 статей у понад 100 польських та закордонних журналах. Сучасники по праву вважають Я. Корчака засновником оригінальної моделі популярної дидактично-виховної літератури у Польщі.

Особливо вражає жертовний подвиг цього вихователя, який пішов на жахливу смерть заради дітей і разом з дітьми. Цей вчинок польського педагога – найвищий прояв любові до дітей, підтримки в найважчі хвилини життя. Цьому передувала щоденна багаторічна праця в дитячих таборах, «Будинку сиріт», інтернаті «Наш будинок», створених ним у Варшаві, де знайшли притулок діти вулиці. З лікаря-педіатра Я. Корчак виростає в талановитого педагога, чуйного вихователя і старшого товариша дітей. Головна педагогічна ідея Я. Корчака – це дитина як повноцінна людина і особистість, а тому завдання виховання він вбачав у вільному і гармонійному розвитку її здібностей, формуванні в душі ідеалів добра, свободи та краси шляхом пробудження бажання до самопізнання, самооцінки та самовдосконалення. Про це ми дізнаємось з художньо-публіцистичних, педагогічних книг (а їх налічується більше 20, серед них найвідоміша «Як любити дітей»), численних статей у різних періодичних виданнях. І перед нами постають думки, пошуки, переконання великого педагога-гуманіста, який стверджував, що «Дитина – перш за все людина, яку уважний педагог повинен вивчати й ставитися до неї з повагою і довірою» [4]. Думки, висловлені польським педагогом, мали великий вплив на розвиток ідей про виховання в усьому світі. Міжнародний Корчаківський рух розпочався вже досить давно і сьогодні охоплює всі континенти світу. Майже в кожній країні успішно діють товариства послідовників польського гуманіста. Ідеї Я. Корчака мали значний вплив і на вітчизняних педагогів. На них звертала увагу Н. К. Круцька, яка радила педагогам уважно вивчати книги Я. Корчака; А. С. Макаренко також був знайомий з його доробком. Особливо вплинула і сама постать польського педагога, і його творчість на В. О. Сухомлинського, який вважав його «національним героєм польського народу», «людиною надзвичайної моральної краси», а його творчість власним «заповітом на все життя».

У 2010 р. науковцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського проаналізовано колекцію книг, подаровану заслуженим вчителем України, головою Українського товариства Януша Корчака Світланною Василівною Петровською. Дослідження здійснювалось у рамках наукової теми «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. кер. – Рогова П. І., к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Зважаючи на особливу актуальність ідей Я. Корчака у сучасній педагогічній практиці та беручи до уваги унікальність складу колекції С. В. Петровської, фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вирішили здійснити ретрокаталогізацію цієї книжкової колекції шляхом введення їх до електронного каталогу. Це надало можливість віддаленому читачеві ознайомитись зі складом колекції.

Метою даного дослідження є популяризація педагогічних поглядів визначного польського педагога Януша Корчака шляхом розкриття змісту

колекції його творів та книг про нього, яка була подарована ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського С. В. Петровською.

Крім цієї колекції, у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігаються колекції, які були передані родиною В. О. Сухомлинського, першим президентом НАПН України, академіком НАПН України М. Д. Ярмаченком і представниками української діаспори, іншими відомими педагогами та громадськими діячами.

У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського робота з фондами колекцій здійснюється згідно із Законами України «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про інформацію» та ін.

Необхідно зазначити, що термін «колекція» – один з найдавніших у культурному вжитку і пов'язаний зі збирацькою діяльністю культурно-просвітницьких установ та окремих осіб. Це поняття пов'язане з рідкісними та унікальними предметами, що є об'єктом збирацької діяльності, а також з подвійною унікальністю самої колекції як наукового та культурного явища. Український радянський енциклопедичний словник подає таке визначення терміна «колекція» (лат. *collectio* – збірка): збірка будь-яких однорідних предметів, що мають науковий, художній, історичний інтерес [12, с. 148].

Починаючи опрацювання книжкових колекцій, фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського звернулись до досліджень науковців у цій галузі. Г. І. Ковальчук висловлює таку думку: колекція – зібрання якихось предметів або творів мистецтва (у тому числі книг, рукописів, гравюр, листівок), однорідних або об'єднаних загальною темою [2, с. 588]. Колекціонування передбачає збирання, вивчення та систематизацію матеріалу, завдяки чому принципово відрізняється від простого збирання. Також Г. І. Ковальчук наводить такі терміни: бібліотечна колекція та колекція-книжкова пам'ятка. «Бібліотечна колекція-штучно організований за певними принципами або ознакою фонд: за видами документів, способом відтворення, предметно-тематичними, хронологічними, видовими ознаками, культурологічною цінністю» [2, с. 555]. «Колекція – книжкова пам'ятка – організоване збирання одиничних книжкових пам'яток або книжок, які окремо можуть і не становити цінності, але в сукупності мають властивості історико-культурного об'єкта» [2, с. 588].

Спроби виокремити поняття «колекція» з поширенням його змісту для фондів, що формувались у XVIII ст., здійснила Є. Колесник [3, с. 11]. Розглядаючи склад бібліотечного зібрання Київського університету Св. Володимира, вона виділяє за структурою ієрархії в цьому складі окремі «бібліотеки» – ліквідованих Волинського ліцею та Віленської медико-хірургічної академії, приватні бібліотеки М. Костомарова, М. Бунге, О. Лазаревського, сім'ї Хрептовичів тощо. Бібліотечні зібрання універсального змісту та складу, сформовані до XIX ст. (у XV–XVIII ст.) і ті, що потрапили до складу книгозбірні Волинського ліцею, авторка називає «колекціями»

[3, с. 11–12], тобто, за принципом хронологічної віддаленості та подвійної ієрархії цих книжкових збірок (колекції Мікошевських, Яблоновського, Кременецького єзуїтського колегіуму, Почаївська колекція, «Регія» та ін.). Масиви, котрі бібліотека університету комплектувала самостійно (з 1895 р.) за принципом систематизації за розділами наук (так звані «Відділи») та в хронологічному порядку за роками придбання до 1895 р. (так звані «Роки»), Є. Колесник називає «фондом» [3, с. 67–72].

У процесі оцінки та класифікації ретроспективних історико-культурних бібліотечних фондів з'явилася потреба усталення цих термінів, адже необхідно було класифікувати об'єкти опису, реєструвати та створювати відповідний науковий опис для паспортизації цих фондів та їх частин. Виникла потреба розробки загальнодержавних критеріїв. Багатозначність термінів «колекція» та «зібрання» намагались усунути І. Шовкопляс, П. Сотниченко та М. Воробей, вивчаючи книжкові фонди ЦНБ ім. В. І. Вернадського (1989 р.), де поняття «книжкове зібрання» та «бібліотека» вживалися для великих бібліотек різних інституцій – навчальних закладів, монастирів, державних та приватних просвітницьких установ, а поняття «колекція» – винятково для приватних бібліотек [1, с. 10, 22, 52]. Питанням дослідження та опису різних книжкових колекцій приділяли увагу у багатьох бібліотеках України, наприклад, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, науковій бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Т. Ярошенко та Т. Патрушева), Львівській національній бібліотеці імені В. Стефаника та інших.

У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського робота з колекцією С. В. Петровської полягала у: створенні паспорту колекції, аналітико-синтетичній обробці документів, створенні анотацій українською мовою на документи, що були видані польською та англійською мовами, та введенні бібліографічних описів до традиційного й електронного каталогів, популяризації доробку польського педагога через вторинну продукцію і веб-портал бібліотеки. Колекція містить маловідомі праці Я. Корчака та повне зібрання його творів польською мовою. Вона була зібрана українським педагогом із династії педагогів, які мали польське коріння. Прапрадід С. В. Петровської організував у польському місті Ліманов одну з перших у Східній Європі школу для глухонімих. Його послідовником став дідусь С. В. Петровської, який відкрив школу для глухонімих у Варшаві. Пізніше родина переїхала до Києва. Вчительську династію продовжила і мати Світлани Василівни, яка була вчителем і директором школи. У 1966 р. вже працюючи вчителем історії, Світлана Василівна вперше познайомилася з працями польського лікаря і педагога Януша Корчака, педагогічні погляди якого допомагали їй зрозуміти дитячу душу, зробити спілкування з дітьми цікавим і плідним. З часу першого знайомства з працями Я. Корчака вивчення його педагогічної спадщини стало невід'ємною частиною життя Світлани Василівни Петровської та її чоловіка, Мирона Семеновича Петровського, відомого критика та літературознавця. У 1990 р. у Москві вперше була опублікована стаття

М. С. Петровського, присвячена Я. Корчаку, що стало поштовхом до створення Українського товариства Януша Корчака. У 1993 р. до Києва з Москви приїхала голова Російського товариства Януша Корчака О. Медведєва, котру зацікавила діяльність подружжя Петровських щодо вивчення спадщини Я. Корчака, і вона запропонувала створити Українське товариство Януша Корчака, головою якого стала Світлана Василівна Петровська. Починаючи з 1994 р., С. Петровська неодноразово відвідувала міжнародні конференції, присвячені Янушу Корчаку, організовувала поїздки дітей до літнього табору у Польщі, в якому виховання здійснювалося за ідеями Я. Корчака, підтримувала зв'язки з іншими товариствами, які існують у 50 країнах світу. Міжнародне товариство Януша Корчака діє у Варшаві. Українське товариство Януша Корчака реалізує програму психологічної, соціальної й педагогічної допомоги хворим дітям та дітям-інвалідам [5, с. 3; 7, с. 7] здійснює популяризацію праць Я. Корчака в Україні [6]. У Кловському ліцеї № 77, де працює С. В. Петровська, постійно діє експозиція, присвячена Я. Корчаку, яку підготувала Світлана Василівна разом з учнями ліцею, видається шкільна газета на прикладі «Малого пшегльонда» Януша Корчака [8, с. 2].

З поїздок за кордон С. Петровська завжди привозила нові видання праць Януша Корчака, які в Радянському Союзі майже не публікувались, та книги, присвячені творчості цього талановитого педагога. Світлана Василівна вирішила подарувати ці видання Центральній освітянській бібліотеці Міністерства освіти і науки України, яка знаходилась у Київському міському будинку вчителя, де вона часто читала лекції про Я. Корчака. У 1997 р. бібліотека отримала перші 19 книг, надалі були подаровані ще 16 книг, які склали колекцію, яка нині налічує 61 видання. Побажанням С. В. Петровської було, щоб ця колекція знаходилась у бібліотеці в центрі м. Києва, у Будинку вчителя, щоб був зручним доступ до видань педагогам, науковцям та всім бажаним читачам. До того ж Я. Корчак деякий час працював у Києві саме по вул. Володимирській, 47, де знаходилась приватна польська гімназія для дівчат. М. Петровський у своїй статті «Януш Корчак в Києве» відзначав, що «...здесь, в Києве, Я. Корчак задумал и начал писать свой первый теоретический трактат, свое самое знаменитое педагогическое сочинение ... – книгу «Как любить детей» [9, с. 48]. Це були 1914–1918 рр. – часи Першої світової війни. Завзятий антимилітарист і палкий польський патріот Я. Корчак бере участь у двох війнах Російської імперії як військовий лікар та працює в сиротинцях для українських дітей під Києвом. У 1990 р. М. Петровський у своїй книзі про Київ «Городу и миру» присвятив окремий розділ діяльності Януша Корчака у Києві [10, с. 185–209].

На даний час колекція С. В. Петровської знаходиться у фонді філії ДНІПБ України ім. В. О. Сухомлинського, складовою якого є фонд Центральної освітянської бібліотеки, за адресою вул. Володимирська, 57. Кожен примірник з колекції має друковану позначку «Подарунок Голови Українського товариства Януша Корчака, заслуженого вчителя України С. Петровської».

Оснoву подарoваної колекції становлять твори Я. Корчака, видані у Польщі польською мовою – мовою оригіналу (22 примірники). Є також 15 примірників українською мовою та три примірники англійською мовою, решта книг – видані у Росії російською мовою (21 примірник). Увійшли до колекції й публікації про видатного діяча. За змістом – це психолого-педагогічна, літературно-публіцистична, художня, біографічна та бібліографічна література. Хронологічно це друки здебільшого ХХ ст. Колекція поповнюється новими дарами, що вийшли друком вже у ХХІ ст. Найціннішою складовою колекції є повне зібрання творів Я. Корчака, видане у Варшаві польською мовою. Це видання здійснювалось івритом, польською та німецькою мовами за фінансової підтримки Швейцарського товариства Януша Корчака. Перший том даного видання вийшов друком у 1992 р., у 2008 р. – чотирнадцятий том, який містить листи Я. Корчака. У колекції С. В. Петровської, що у фонді ДНПБ ім. Сухомлинського, є томи з першого по чотирнадцятий, крім одинадцятого та тринадцятого. У колекції також є видання «Избранное», надруковане російською мовою в Ізраїлі у 1990 р., та окремі праці педагога, такі як «Король Матиуш на необитаемом острове», видана російською мовою у Варшаві у 1987 р., «Наедине с Господом Богом», видана у Москві у 1994 р., та інші. Серед книг, присвячених життю та творчості Я. Корчака привертає увагу праця Марека Яворського «Януш Корчак», видана у Варшаві у 1978 р, в якій вміщено багато фотографій Януша Корчака та його вихованців. Переклад із польської російською мовою зробила Міра Белевіч. У цьому виданні автор розповів про життя видатного педагога, його бачення системи виховання дітей. Я. Корчак стверджував, що дитина має право на повагу, бути самим собою, на помилку, на сьогоднішній день, на незнання, на сльози, на власність і навіть... на смерть. Він створив дуже цікаву систему самоуправління у своїх дитячих будинках (раду самоврядування, товариський суд, дитячий парламент), яка захоплювала дітей справжньою діяльністю і була для них надійним захистом.

Колекція С. В. Петровської також містить працю Аліції Шльонзакової «Януш Корчак», яка була видана у 1978 р. у Варшаві російською мовою. У цьому виданні вміщено фото з Корчаківського архіву, а окремим розділом виділено «Принципи і методи роботи в корчаківських будинках сиріт». Особливим інтересом серед читачів користується видання польською мовою «Воспоминания о Януше Корчаке», яке вийшло друком у 1989 р. у Варшаві.

Колекція С. В. Петровської відразу привернула увагу численних читачів, науковців, які цікавляться педагогічними поглядами Януша Корчака, а особливо тих, хто володіє польською мовою та бажає прочитати праці педагога в оригіналі. Враховуючи великий інтерес освітян до постаті Я. Корчака та з нагоди ювілею видатного педагога науковці ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського створили у 2003 р. біобібліографічний покажчик «Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878–1942) : До 125-річчя з дня народження», який став першим у серії «Видатні педагоги світу» [11]. У цьому виданні подано бібліографію творів Я. Корчака, літератури про

його життя і діяльність, матеріали про увічнення його пам'яті. Окремим розділом у покажчику подано цитати з педагогічних творів Я. Корчака та висловлювання відомих педагогів про нього. Також у цьому посібнику вміщено додатки з переліком літературних творів педагога, виданих у Польщі за його життя, та переліком електронних адрес з інформацією про Я. Корчака в мережі Інтернет. Покажчик було видано за сприяння Посольства Польщі в Україні. З метою популяризації педагогічної спадщини Януша Корчака фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було створено сторінку «Януш Корчак» в інформаційно-бібліографічному ресурсі «Видатні педагоги України та світу», з якою можна ознайомитись на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (www.library.edu-ua.net).

Аналіз змісту колекції С. В. Петровської та підвищений інтерес до неї читачів дає підстави для висновку, що формування цієї колекції у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стало одним із шляхів популяризації творчості Я. Корчака. Цьому сприяла активна діяльність фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що полягала у створенні паспорту колекції, ретрокаталогізації колекції шляхом введення її складових до електронного каталогу, а також організації книжкових виставок та масових заходів, присвячених творчості Я. Корчака.

Література

1. Книжкові фонди Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського Академії наук УРСР : корот. огляд / підгот.: І. Г. Шовкопляс, П. А. Сотниченко, М. А. Воробей. – К., 1989. – 84 с.
2. Ковальчук, Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук ; НАН України, НБУВ, Ін-т укр. книги. – К., 2004. – 644 с.
3. Колесник, Е. А. Книжные коллекции Центральной библиотеки Академии наук СССР / Е. А. Колесник. – К., 1988. – 113 с.
4. Кушнір, В. М. Провідні гуманістичні ідеї творчої спадщини Януша Корчака у контексті розвитку вітчизняної педагогічної думки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / В. М. Кушнір. – К., 2004. – 20 с.
5. Петровская, С. В. [О проведении Украинским Обществом Януша Корчака годового праздника для тяжелобольных детей и их мам, 30 декабря 1995 г.] / С. В. Петровская // Кловские новости. – 1996. – 6 февр. (№ 10). – С. 3.
6. Петровська, С. В. «Діалоги з Корчаком» : курс лекцій / С. В. Петровська ; Клов. Ліцей інозем. мов № 77, Укр. Т-во Януша Корчака. – К., 1997. – [2 с.]. – Прогр. курсу лекцій.
7. Петровська, С. В. Українські корчаківці : [про педагогіку Я. Корчака та діяльн. Укр. Т-ва Януша Корчака (м. Київ)] / С. В. Петровська // Зарубіж. л-ра. – 1998. – Верес. (№ 36). – С. 7.
8. Петровська, С. В. Шкільна газета – пульс школи : [про вид. шкільн. газ. на прикладі «Малого пшелльонда» Я. Корчака] / С. В. Петровська // Завуч. – 1999. – Трав. (№ 15). – С. 2.
9. Петровский, М. С. Януш Корчак в Киеве / М. С. Петровский // Семья и шк. – 1990. – № 7. – С. 47–51.

10. *Петровский, М. С.* Городу и миру : киевские очерки / М. С. Петровский. – К. : Рад. письменник, 1990. – 335 с.

11. Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878–1942) : до 125-річчя з дня народж. : біобібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: В. В. Вербова, Н. А. Горбенко, С. В. Іщук, С. В. Петровська ; наук. ред.: П. І. Рогова, Т. Ф. Букшина ; наук. консультант О. В. Сухомлинська ; відп. за вип. Н. А. Палащина ; ред.: Р. С. Жданова, Н. Г. Богун ; рецензент М. Б. Євтух. – К., 2003. – 132 с. – (Сер. «Видатні педагоги світу» ; вип. 2).

12. Український радянський енциклопедичний словник : в 3 т. – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. – Т. 2. – 854 с.

В. С. Білоус,
директор бібліотеки
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

**ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ
ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ
У БІБЛІОТЕЦІ ВІННИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

У статті висвітлено діяльність бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського з формування та використання електронних ресурсів у навчально-науковій діяльності, створення електронної бібліотеки як середовища швидкого доступу до інформації, трансформацію бібліотеки у науково-інформаційний центр університету.

Ключові слова: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, електронні ресурси, бібліографічно-інформаційна діяльність, електронна бібліотека.

Глобалізація та інформатизація суспільства, реформування освіти вимагають від освітянської бібліотеки як важливого інструменту навчальної, наукової та пізнавальної активності реорганізації діяльності шляхом нарощування інформаційного потенціалу, інтеграції бібліотечних ресурсів, забезпечення навчально-виховного та наукового процесів повною, оперативною та якісною інформацією, формування інформаційного поля та швидкого доступу до інформації для користувачів освітянської галузі.

Саме бібліотеки відіграють провідну роль у формуванні електронних масивів наукових знань та організації доступу до них. Векторами розвитку процесів автоматизації в бібліотеці є формування інформаційного поля, швидкого доступу до інформації, забезпечення якісного та оперативного бібліографічно-інформаційного обслуговування. Статус бібліотеки визначається не лише кількістю фонду друкованих видань, обсягом передплати, а й тим, яким електронним ресурсом вона володіє, якою мірою готова надати доступ до світових інформаційних ресурсів.

Вагомою складовою документно-інформаційного ресурсу сучасної бібліотеки є електронні ресурси, що створюються, керуються та використовуються за допомогою комп'ютера і містять дані та програми, зафіксовані в електронній (цифровій) формі на певних носіях.

Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського є інформаційною основою навчально-педагогічного та наукового процесів, творчою лабораторією, від ресурсів та послуг якої за-

лежить рівень навчання та наукових досліджень. Бібліотека поєднує традиційні та електронні інформаційні ресурси, індивідуальні і корпоративні методи роботи, вирішує проблеми культурно-просвітницької діяльності, упроваджує інноваційні бібліотечні технології.

Для задоволення потреб сучасного користувача, забезпечення оперативного доступу до всіх бібліотечно-інформаційних ресурсів як власного виробництва, так і придбаних, бібліотека освоює і активно впроваджує сучасні досягнення в галузі інформаційних, комунікаційних і мультимедійних технологій у бібліотечні процеси. Інноваційний клімат є умовою розвитку бібліотеки.

Бібліотечний працівник – це посередник між користувачем й інформацією, а бібліотека – комунікаційний канал, який забезпечує рух документної інформації у часі і просторі. Упроваджуючи сучасні інформаційні технології книгозбірня, як важливий підрозділ університету, стає освітньо-інформаційним та комунікативним центром, здатним накопичувати і зберігати у фондах документи для подальшого їх використання за допомогою специфічних бібліотекознавчих методів.

Успішність функціонування бібліотеки як центру інформації зобов'язує бібліотечних фахівців швидко та адекватно реагувати на зміни в інформаційних потребах користувачів, удосконалювати форми обслуговування, надавати якісне інформаційне консультування, розширювати спектр бібліотечно-інформаційних послуг, систематично вивчати нові технології.

Іntenсивність упровадження інновацій у педуніверситеті підтверджує поповнення та оновлення парку ПК та пакетів програм інформаційних технологій, створення бібліотечної мережі, мережі університетського електронного спілкування з виходом в Інтернет, що дає змогу ефективно використовувати інформаційні технології в передачі та засвоєнні навчального матеріалу, надавати широкий доступ студентам до електронної навчально-методичної інформації, електронних навчальних посібників.

Бібліотека має великий досвід у галузі традиційного формування та пошуку документів й набуває досвіду одержання необхідної інформації із зовнішніх джерел, забезпечення кумуляції та збереження електронних ресурсів (текстові документи, мультимедійні матеріали, комп'ютерні програми) та їх використання [5, с. 19].

Персонал книгозбірні розширює методи та урізноманітнює засоби роботи з інформаційними потоками, засвоює технологію архівування джерел електронної інформації та їх аналітико-синтетичного опрацювання, а також створення та використання нових інформаційних продуктів. Для підтримки збереження даних у бібліотеці ведеться їх локальне резервування.

Документи зберігаються на файловому сервері бібліотеки з дотриманням усіх правил і норм зберігання та резервного копіювання даних. Бібліографічна обробка електронних документів здійснюється з використанням АБІС «ІРБІС», яка функціонує у книгозбірні.

Бібліотека освоює інтегрований технологічний цикл, що охоплює послідовність наукомістких процесів комп'ютерного опрацювання документних масивів: бібліографування, реферування, підготовка аналітичних матеріалів, проведення статистичних досліджень. До послуг користувачів багатofункціональний ресурс, що є духовною скарбницею та інформаційною основою наукового та освітнього процесів університету.

З метою оптимізації інформаційного забезпечення різних категорій користувачів бібліотека взяла курс на використання ресурсів глобальних мереж та створення власних інформаційних продуктів. Поряд із традиційними ресурсами на паперових носіях нарощують потужності електронні інформаційні ресурси власної генерації.

Об'єктами для створення колекції електронних документів у вигляді файлів із текстовою, графічною або мультимедійною інформацією є:

- електронні копії оцифрованих документних колекцій (частин фонду активного попиту, краєзнавчого фонду, фонду рідкісних та цінних видань та ін.);
- вибірково-електронні копії статей, які формуються на основі послуг сканування;
- електронні версії літературних та публіцистичних видань вітчизняних і, зокрема, місцевих авторів.

Активно впроваджуються та популяризуються бібліотечно-інформаційні ресурси, створюються нові масиви власних електронних продуктів, використовуються широкі спектри лінгвістичних технологій інформаційного пошуку та забезпечується оперативний доступ до інформації.

Бібліотека проводить каталогізацію електронної продукції, здійснює пошук, відбір, обробку та первинний аналіз дедалі зростаючих масивів інформації.

Для оптимального використання накопичених у ній багатств книгозбірня забезпечує їх упорядкування, структурування і продуктивну організацію функціонування в інформаційних системах.

Важливою складовою бібліотечної роботи є бібліографічно-інформаційна діяльність, спрямована на збір, упорядкування, аналітико-синтетичну переробку, збереження, пошук та поширення інформації як на традиційних, так і електронних носіях.

Наразі створено електронну бібліотеку – сукупність електронних ресурсів і супутніх технічних можливостей для створення, пошуку і використання інформації [2, с. 100–107], яка налічує понад 300 мультимедійних видань, близько 2 тис. повнотекстових видань, електронний каталог.

Електронна бібліотека зберігає, виводить дані в машинозчитуваній формі на комп'ютер користувача, надає швидкий доступ до інформації.

Електронна бібліотека докорінно змінила принцип інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки: звертаючись до системи, користувач отримує не тільки посилання (бібліографію та реферат джерела), а й сам документ (повну копію).

Основні завдання електронної бібліотеки – інтеграція інформаційних ресурсів і ефективна навігація в них.

ЕБ надає ресурси для добору, структурування, інтелектуального доступу, тлумачення, збереження цілісності та забезпечення тривалого функціонування цифрових видань, доступних для використання.

Для вищого навчального закладу необхідність створення електронної бібліотеки зумовлена потребою вирішення проблеми інформаційної недостатності та збереження традиційних фондів на паперових носіях.

Поряд із традиційними каталогами й картотеками активно функціонує електронний каталог. Формування ЕК бібліотеки значно пришвидшилося у 2009 р., чому сприяло розширення парку ПК. Так, у 2008 р. налічувалося 7 комп'ютерів, а в 2009 р. – 53, з них 15 – для персоналу бібліотеки.

ЕК наразі становить 18 баз даних (понад 150 тис. записів), у т. ч. 10 – доступних користувачу (більше 120 тис. записів). БД «Книга» – понад 14 тис. записів, «Аналітичні описи» – понад 80 тис. записів, «Наукові праці викладачів» – понад 14 тис. записів). З метою відображення всіх документів в ЕК, поповнення бази даних «Книга» триває робота з ретровведення (ретроконверсії) активної частини фонду.

БД «Повнотекстові видання» формується як на основі загальнодоступних документів мережі Інтернет, так і шляхом сканування та розробки власних повнотекстових документів, з урахуванням вимог користувачів, інформаційно-пошукових систем та державних бібліотечних стандартів.

Кардинальні зміни в бібліотеці відбулися у 2009 р. – була створена зала електронної інформації (ЗЕІ) на 40 АРМ із підключенням до локальної бібліотечної мережі, університетської та мережі Інтернет.

Безпосередньо перед уведенням зали в експлуатацію вивчався вітчизняний та зарубіжний досвід бібліотек, питання обліку електронних ресурсів у сфері бібліотечної статистичної інформації.

Розроблені відповідні регламентуючі документи та облікові форми:

- Правила користування залом електронної інформації;
- Електронна таблиця обліку користувачів та послуг;
- Форми обліку відвідувачів та послуг;
- Контрольний талон № 1 робочого місця;
- сформовано власну базу даних обліку користувачів на основі традиційної реєстраційної картотеки.

Ефективне функціонування зали електронної інформації дає змогу вирішити такі основні бібліотечні проблеми:

- недостатня кількість примірників видань, брак площ для зберігання фонду, використання машинозчитуваних копій оригінальних документів, збереження книжкового фонду;
- оптимальніше задоволення інформаційних запитів користувачів, надання швидкого доступу до інформації;
- підвищення рівня інформаційної культури і комп'ютерної грамотності як читачів, так і співробітників бібліотеки;

- використання мультимедійних документів;
- створення комфортних умов для користувачів;
- підвищення значення бібліотечної роботи, формування іміджу книгозбірні, що відповідає вимогам бібліотеки сучасного ВНЗ, позитивного статусу університету.

З відкриттям зали електронної інформації зростає можливість використовувати Інтернет і повнотекстові бази, а також електронні документи з фонду бібліотеки. Значно зріс попит на електронні ресурси, посилюється інтерес до повнотекстових документів, поданих в електронній формі. Створена бібліотечна та університетська мережа дала змогу ефективно використовувати інформаційні технології для передачі та засвоєння навчального матеріалу, надати ширший доступ студентам до електронної навчально-методичної інформації.

Вихід в Інтернет дав змогу бібліотеці не тільки одержати доступ до всесвітніх сховищ інформації, а й самій влитися у світовий інформаційний простір, створити свою веб-сторінку, розмістити інформацію про власні ресурси. Використання інтернет-технологій відкрило нові можливості у віртуальному обміні документами.

Працівники книгозбірні проводять пошук релевантної інформації в ЕК та базах даних бібліотек не лише України. Структуруючи інтернет-ресурси, бібліотекарі виступають провайдерами якісної інформації, навчають ефективно шукати інформацію в Інтернеті та користуватися сучасними інформаційними технологіями.

Електронні ресурси формуються такими засобами:

- мануальними (набір текстової інформації, створення цифрових рисунків тощо);
- автоматизованими (методи сканування тексту, рисунків, поповнення електронної бібліотеки готовими електронними документами);
- автоматичними (використання та накопичення інформації, система імпорту електронних документів тощо).

Сучасний розвиток бібліотечно-інформаційних технологій пов'язаний із корпоративним співтовариством, запровадженням технологій корпоративної каталогізації, методик запозичення бібліографічних записів із зовнішніх баз даних. Бібліотека педуніверситету – член Асоціації бібліотек Вінниччини, методичного об'єднання бібліотек ВНЗ м. Вінниці.

Книгозбірня продовжує роботу зі створення аналітичної бази даних на корпоративних засадах, член корпоративної каталогізації – Центрального українського та Регіонального корпоративного каталогів. З 2009 р. бібліотека залучена до проекту зі створення загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова», на корпоративних засадах співпраці бібліотек ВНЗ та ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського здійснює формування інформаційного ресурсу психолого-педагогічної тематики.

У рамках науково-дослідницької діяльності бібліотека проводить активну видавничу діяльність. Бібліотекою підготовлено в електронній формі та

видано біобібліографічний покажчик науковців університету, педагогів («Тарасенко Г. С.»), бібліографічний покажчик («Наукові праці Буяльського Б. А.»), черговий випуск бібліографічного покажчика («Наукові праці викладачів...»), бібліографічні покажчики кращої тематики.

Перспективи свого розвитку бібліотека пов'язує з упровадженням нових інформаційних технологій, орієнтованих на формування якісного електронного продукту, удосконалення репертуару електронних інформаційних ресурсів, надання швидкого доступу до інформації, подальше підвищення комфортності обслуговування для користувачів.

Література

1. *Иванов, В. К.* Электронная библиотека как индикатор статуса университета / В. К. Иванов // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 8. – С. 22–31.
2. *Майстрович, Т. В.* Электронный документ в библиотеке : науч.-метод. пособие / Т. В. Майстрович. – М. : Либерия-Бибиформ, 2007. – 144 с.
3. Новітні інформаційні технології в університетській бібліотеці / Л. Габова, С. Гришко, Л. Дмитренко та ін. // Бібл. форум України. – 2008. – № 4. – С. 17–18.
4. *Стахевич, А.* Нужна ли библиотека современному вузу? / А. Стахевич // Высш. образование в России. – 2008. – № 7. – С. 50–53.
5. *Туровська, Л.* Сучасний бібліотекар у системі інформаційних комунікацій наукової бібліотеки / Л. Туровська // Бібл. форум України. – 2006. – № 3. – С. 17–19.

РОЗДІЛ III

**РОЗКРИТТЯ ЗМІСТУ
І НАДАННЯ ДОСТУПУ
ДО ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕК**

**ТРАДИЦІЙНІ ТА ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ
РОЗКРИТТЯ ЗМІСТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті висвітлено досвід створення довідково-пошукового апарату в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського, етапи упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процеси каталогізації, зокрема створення електронного каталогу.

Ключові слова: довідково-пошуковий апарат, ДПА, система каталогів і картотек, каталогізація, наукове опрацювання документів, інформаційно-комунікаційні технології, ІКТ, електронний каталог, ЕК, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Бібліотеки сьогодні володіють фондами, обсяги яких набагато перевищують можливість людини до сприйняття інформації, тому необхідною умовою їх ефективного функціонування є структурування й забезпечення прозорості. При цьому бібліотечні фонди мають бути опрацьовані таким чином, щоб вимоги користувачів щодо отримання в найкоротші терміни вичерпної інформації про документи збігалися з можливостями бібліотеки надавати таку інформацію. Здійснити це можливо лише за умови наявності та ефективного використання довідково-пошукового апарату (ДПА) [14].

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – спеціалізована книгозбірня, що має унікальні зібрання документів з педагогіки та психології.

Такий фонд робить бібліотеку невід’ємною складовою всеукраїнського інформаційного галузевого ресурсу.

Це, у свою чергу, вимагає створення ДПА згідно зі складом і структурою фондів бібліотеки як галузевого науково-інформаційного центру, національного книгосховища і депозитарію документів педагогічної та психологічної тематики.

Одним із провідних структурних підрозділів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який забезпечує інформаційно-бібліографічну діяльність бібліотеки, є відділ наукового опрацювання й каталогізації документів.

Основні напрями діяльності відділу:

- аналітико-синтетичне опрацювання документів (АСОД), які надходять до фонду бібліотеки;
- систематизація за Універсальною десятиковою класифікацією (УДК) та Бібліотечно-бібліографічною класифікацією (ББК);

- організація, ведення та редагування каталогів і картотек, закріплених за відділом;
- розкриття змісту документів через аналітичне опрацювання й відображення в систематичній картотеці статей із наукових збірників (СКСЗ) та в електронному каталозі (ЕК);
- інформування й популяризування ДПА бібліотеки; виховання інформаційної культури користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; науково-дослідна й науково-методична робота [7].

Питання каталогізації – одне з найскладніших і найважливіших у бібліотечній науці та практиці, оскільки ні обмін інформацією між бібліотеками, ні пошук у власних базах даних, ні якісне та ефективне функціонування бібліотеки в цілому неможливі без якісно організованого ДПА як у традиційній (картковій), так і в електронній формі [14]. Цим зумовлена актуальність досліджень із питань каталогізації, здійснюваних у відділі наукового опрацювання й каталогізації документів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в ході НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Мета статті – висвітлення результатів наукового дослідження як з організації, ведення й редагування традиційного ДПА, так і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у діяльність відділу для створення електронного каталогу (ЕК).

Завданням статті є висвітлення підходів у поєднанні традиційної та електронної каталогізації документів для розкриття змісту інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського через надання інформації як про всю сукупність документів, які складають фонд бібліотеки, так і про наявні одиничні носії інформації та/або їхні частини для задоволення інформаційних потреб усіх категорій користувачів.

Система каталогів і картотек (СКК) ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського становить сукупність планомірно організованих, взаємопов'язаних бібліотечних каталогів, бібліографічних картотек і баз даних, які доповнюють одне одного, розкривають склад і зміст фонду бібліотеки в різних аспектах. СКК є єдиною цілісною організацією, що забезпечує виконання всіх функцій бібліотеки: комплектування, збереження й ефективного використання фонду, бібліотечно-бібліографічну та інформаційну діяльність, науково-дослідну і методичну роботу тощо [14].

Довідково-пошуковий апарат ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було створено на базі двох бібліотек – Наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України та Центральної освітянської бібліотеки Міністерства освіти України. Успадкування тенденцій розвитку та напрямів діяльності цих бібліотек стало основою формування структури і складу фондів, організації та ведення ДПА, визначення напрямів обслуговування користувачів тощо [8].

До послуг користувачів представлені численні абеткові та систематичні карткові каталоги і картотеки, що відображають увесь фонд бібліотеки, забезпечують пошук інформації з усіх галузей знань із використанням різних алгоритмів пошуку [4]. Загальний обсяг традиційного ДПА бібліотеки на початок 2010 р. – понад півтора мільйона карток.

Науковцями відділу була підготовлена пам'ятка для користувачів «Каталоги й картотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: Пам'ятка користувача», в якій представлено алгоритми пошуку інформації за абетковим і систематичним каталогами [4]. Крім того, було розроблено низку інструктивно-нормативних і методичних матеріалів із питань організації, ведення й редагування традиційних карткових каталогів і картотек ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, які стали корисними в діяльності мережі бібліотек освітянської галузі МОН України та НАПН України [14].

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та зміни в інформаційних потребах суспільства зумовили докорінне оновлення характеру і форм бібліотечних послуг.

Обслуговування зосереджується на виявленні та максимально повному задоволенні інформаційних потреб користувачів, що спонукає до наполегливого пошуку й упровадження нових форм бібліотечно-інформаційної діяльності [1; 2; 3;10; 12].

Ретельне дотримання вимог автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (АБІС) щодо основних принципів роботи ЕК, у т. ч. максимальна повнота розкриття документного джерела, забезпечить високий рівень обслуговування користувачів і надасть бібліотекам змогу в умовах сучасного ринку інформаційних послуг презентувати себе як «бібліотеки нового покоління» [10].

Визначальним в автоматизації бібліотечних процесів є створення електронного каталогу, завдяки якому значно поліпшується якість і швидкість пошуку, ефективність роботи бібліотекарів з опрацювання документів. ЕК – це основа електронної бібліотеки, що містить записи всіх видів документів. Завдяки створенню баз даних ЕК, дотриманню всіх класичних підходів до каталогізації документів користувачам надається можливість здійснити пошук за усіма типами запитів, поєднуючи пошукові можливості абеткового, систематичного, предметного, а у разі необхідності й інших спеціальних каталогів [1].

Робота з ЕК враховує досвід ведення традиційних карткових каталогів і складається з таких етапів: введення нових бібліографічних записів (БЗ) із використанням авторитетних файлів та електронних словників; поточне редагування записів; планове редагування електронних словників, авторитетних файлів і БЗ.

Необхідною умовою ефективного використання ресурсів наукової бібліотеки є оптимізація автоматизованої технології лінгвістичного забезпечення (систематизація, предметизація, координатне індексування, створення ав-

торитетних файлів тощо), інтелектуалізація процесів каталогізації. Основним моментом у веденні ЕК є постійне редагування його пошукового апарату, що становить собою систему електронних словників, створюваних різними способами під час введення інформації [11].

Протягом останніх років упровадження інформаційно-комунікаційних технологій стало провідним напрямом діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. ЕК бібліотеки створювався таким чином, щоб увібрати в себе всю параметральність відображення та пошуку документно-інформаційних ресурсів.

На сьогодні актуальним є створення АБІС, яка б забезпечила інтеграцію інформаційно-бібліотечних ресурсів усієї країни для задоволення інформаційних потреб установ і окремих громадян, а також органічне входження у світові інформаційно-бібліотечні мережі.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочала впровадження інформаційних технологій пізніше, ніж інші книгозбірні загальнодержавного значення через об'єктивні та суб'єктивні причини. Бібліотека у цьому напрямі зорієнтована на модель динамічної організації, готової до структурних і технологічних змін, відкритої до співпраці, обміну ресурсами, роботи у мережах. Упровадження ІКТ у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського почалося з відділу наукового опрацювання й каталогізації документів. Із використанням демонстраційної версії АІБС «МАРК-SQL» за відсутності повноцінного програмного забезпечення у 2003 р. був започаткований ЕК бібліотеки.

Під час роботи фахівці відділу ознайомилися з основами автоматизації, особливостями програмного продукту, визначали першочергові завдання для наукових досліджень у цьому напрямі. Чи не найскладнішим в автоматизації бібліотечних процесів стало подолання працівниками психологічних бар'єрів, розуміння того, що електронний каталог у бібліотеці – це завдання не майбутнього, а сьогоднішнього [7].

Упровадження ІКТ проходило в кілька етапів:

1 етап – вивчення стану та шляхів упровадження ІКТ у діяльність вітчизняних і зарубіжних бібліотек за допомогою документальних джерел, а також вивчення досвіду безпосередньо в бібліотеках, що використовують ІКТ;

2 етап – оснащення шести АРМ «Каталогізатор»;

3 етап – навчання співробітників відділу роботи з бібліотечними програмами;

4 етап – каталогізація нових надходжень до бібліотеки і створення власних баз даних ЕК;

5 етап – надання доступу до ЕК користувачам ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського в локальній мережі, а згодом – через веб-портал.

Сьогодні у відділі функціонує шість комп'ютерів і чотири лазерні принтери, завдяки яким створюються бібліографічні записи, друкуються книжкові формуляри та каталожні картки на опрацьовані документи, що значно поліпшує опрацювання документів.

Важливим і відповідальним моментом для початку процесу впровадження АБІС був вибір програмного продукту. На різноманітних конференціях, семінарах, нарадах та інших заходах, присвячених професійним комунікаціям, презентувалася велика кількість бібліотечних програмних продуктів переважно закордонних розробників. З наявних програм автоматизації бібліотечних процесів нами було обрано інтегровану бібліотечно-інформаційну систему «ІРБІС», яка підтримує всі міжнародні формати обміну бібліографічних записів: спочатку «ІРБІС32», далі «ІРБІС64». Співробітники відділу швидко опанували програму, але зіткнулися з великою кількістю проблем, які потрібно було вирішити за короткий час. Так, у процесі каталогізації довелося розробляти лінгвістичне забезпечення, визначити поля заповнення необхідної для користувача інформації про документ, створювати пошукові елементи у вигляді предметних рубрик, підрубрик і ключових слів тощо [7]. З того часу пошукові можливості ЕК відчутно зросли завдяки збільшенню точок доступу до електронних записів; став можливим складний, багатоаспектний інформаційний пошук.

Спільно з іншими відділами започатковано загальнодоступні БД «Книги» і БД «Періодика», в яких відбивається весь інформаційний ресурс бібліотеки. Обсяг ЕК становить більше 85 000 БЗ. У бібліотеці активно впроваджується та адаптується остання версія АБІС «ІРБІС64». Також здійснюється конвертування всіх записів з АІБС «MARK-SQL» до АБІС «ІРБІС».

У зв'язку з упровадженням у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського АБІС «ІРБІС» виникла потреба укладання низки інструктивно-нормативних і методичних документів. Науковці відділу розробили інструкції та положення, які регламентують організацію ЕК; зокрема «Про електронний каталог ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», «Формальні підзаголовки для електронного каталогу», «Формування БД авторитетного файлу «Колективний автор електронного каталогу», «Правила заповнення полів у базі даних «Книги» електронного каталогу (модуль «Каталогізатор» АБІС «ІРБІС»), «Паспорт-характеристика електронного каталогу» та ін. Значна увага і надалі приділятиметься науково-методичній роботі з упровадження АБІС в освітянських бібліотеках України.

З метою популяризації фонду бібліотеки відділом щомісячно складається бюлетень нових надходжень до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який поширюється серед наукових установ Національної академії педагогічних наук України. Започатковано оперативний доступ до інформації про нові надходження до бібліотеки на власному веб-порталі, готуються тематичні бібліографічні огляди нової літератури. Ознайомлення з актуальними документами здійснюється через фахові видання «Педагогічна газета», «Освіта України» та ін.

Після впровадження в роботу відділу ІКТ і започаткування електронного каталогу паралельно триває ведення карткових каталогів у попередньому обсязі. Як показали результати моніторингу, це досить логічне і раціональне рішення, оскільки початковий етап будь-якого процесу, за низки об'єк-

тивних та суб'єктивних чинників, є дещо експериментальним і, як правило, не дає бажаного результату. Насамперед слід зазначити, що ці процеси безповоротні й потребують зваженого рішення. Найкращі традиції карткових каталогів, які формувались і удосконалювались упродовж багатьох десятиліть, повинні бути повною мірою застосовані в електронному середовищі, що має свої специфічні особливості та можливості для подальшого розвитку і вдосконалення [10; 11].

Практика засвідчила, що об'єднання зусиль бібліотек дає змогу значно скоротити витрати на традиційні бібліотечні процеси, а також сформувати новий тип міжбібліотечних відносин. Нині подальший розвиток книгозбірень, які пов'язані між собою партнерськими стосунками, уможливило створення єдиного інформаційного простору. Головним орієнтиром для ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стало бажання розвивати та створювати умови якісного і швидкого доступу до сучасної інформації та знань.

Кінцевою метою впровадження ІКТ у роботу відділу є суттєве підвищення повноти і оперативності задоволення інформаційних потреб користувачів, розширення їхнього кола та представлення ресурсів бібліотеки в зовнішньому інформаційному середовищі.

Надалі основна увага в роботі відділу спрямовуватиметься на продовження досліджень з упровадження ІКТ у процеси каталогізації, удосконалення традиційного ДПА, а також розроблення необхідної інструктивно-нормативної та методичної документації з питань АСОД.

Література

1. Бруй, О. Каталогізація електронних ресурсів : досвід Наук. б-ки Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія» / Оксана Бруй // Бібл. форум України. – 2005. – № 3. – С. 24–28.
2. Васильєв, О. Системи пошуку наукової інформації / О. Васильєв, В. Чьочь // Бібл. планета. – 2009. – № 2. – С. 11–16.
3. Головацька, І. Підвищення якості інформаційного сервісу бібліотеки вищої школи (на прикладі Наукової бібліотеки Прикарпатського університету імені В. Стефаника) / Ірина Головацька // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 8. – С. 31–32.
4. Каталоги й картотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського : пам'ятка користувача / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: Р. П. Гаврилук, Ю. Ю. Мішина]. – К., 2004. – 32 с.
5. Корнілова, Є. Корпоративні технології у наукових бібліотеках / Євгенія Корнілова // Бібл. вісн. – 2007. – № 4. – С. 7–12.
6. Костылева, Я. А. Система автоматизации библиотек ИРБИС – опыт корпоративной работы библиотек Мариуполя / Я. А. Костылева // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 11. – С. 72–75.
7. Лобановська, І. Г. Науково-методичне забезпечення процесів каталогізації в бібліотеках освітньої галузі України / І. Г. Лобановська // Історія освітніх бібліотек України : наук. зб. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2006. – С. 114–124.

8. *Лобановська, І.* Удосконалення традиційних карткових систематичних каталогів / Інна Лобановська, Наталія Грудініна // Бібл. вісн. – 2009. – № 4. – С. 16–20.

9. *Москаленко, О.* Розвиток нових технологій у Державній науково-технічній бібліотеці України / О. Москаленко // Бібл. планета. – 2009. – № 2. – С. 16–18.

10. *Мошкова, Т. В.* Электронный каталог в библиотеке нового поколения: основные технологические приемы построения и работы в условиях замкнутого автоматизированного цикла / Т. В. Мошкова // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 11. – С. 78–79.

11. *Поліщук, О.* Редагування електронних каталогів – новий напрямок підвищення якості інформаційного обслуговування користувачів бібліотек / Оксана Поліщук // Бібл. форум України. – 2006. – № 4. – С. 27–30.

12. *Рогова, П. І.* Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору держави / П. І. Рогова // Пед. вісн. – Черкаси, 2009. – № 1. – С. 13–16.

13. *Рубан, А. І.* Формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань галузевого бібліотекознавства / А. І. Рубан // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 11. – С. 10–15.

14. Традиційні каталоги наукових бібліотек освітянської галузі: організація, ведення й редагування : метод. рек. / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: І. Г. Лобановська, Р. П. Гаврилюк, О. Г. Помчолова та ін. ; за заг. ред. І. Г. Лобановської ; наук. ред.: П. І. Рогова, Т. Ф. Букшина, В. А. Зотова]. – К., 2006. – 168 с. – Бібліогр.: с. 162–166.

**ВІДОБРАЖЕННЯ СТАНУ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЧЕРЕЗ ПАСПОРТИЗАЦІЮ
ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ**

У статті висвітлено технологію створення паспорта електронного каталогу в цілому та баз даних, з яких він складається, для відображення стану інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: електронний каталог, бази даних, паспортизація, паспорт каталогу, інформаційний ресурс, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, інформаційно-пошукова мова, ІПМ.

Важливим напрямом діяльності бібліотек є надання інформації як про сукупність документів у фонді, так і про наявні одиничні носії інформації. При цьому бібліотечні фонди мають бути опрацьовані таким чином, щоб вимоги користувачів щодо оперативного отримання вичерпної інформації про документи збігалися з можливостями бібліотеки надавати цю інформацію. Здійснити це можливо лише за умови ефективного використання системи бібліотечних каталогів. Питання каталогізації – одне з найважливіших у бібліотечній практиці, оскільки ні обмін інформацією між бібліотеками, ні пошук у власних базах даних, ні якісне та ефективне функціонування бібліотеки в цілому неможливі без добре організованих каталогів як у традиційній, так і в електронній формі [7; 11].

У 2006–2010 рр. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського здійснювала науково-дослідну роботу «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). У контексті зазначеної НДР проводилася також робота з паспортизації електронного каталогу (ЕК) бібліотеки та окремих баз даних (БД), які входять до його складу. Мета цієї статті – показати, як через паспортизацію ЕК можна висвітлити стан інформаційного ресурсу бібліотеки. **Завдання** статті полягає в тому, щоб довести необхідність створення паспорта електронного каталогу та баз даних. Це практично перша публікація з досліджуваного питання, оскільки паспортизація ЕК майже не відображалася в галузевих виданнях, за винятком окремих коротких повідомлень.

Паспортизація каталогів – це необхідний захід, який здійснюється для аналізу стану каталогів бібліотеки, визначення ступеня їхньої відповідності вимогам сучасності, а також визначення статистичних та інших показників каталогів. Одна з основних функцій каталогу – інформаційно-по-

шукова – виявляється в тому, що під час пошуку в масиві бібліографічних записів (БЗ) користувачі одержують достовірну інформацію про наявність у бібліотеці конкретних документів, можуть вести пошук відповідно до своїх інформаційних потреб (ПІ) за різними ознаками: авторською, галузевою, тематичною, хронологічною, мовною тощо. Паспорт каталогу сприяє виконанню його функцій [2].

Паспорт – це документ, який має давати вичерпну характеристику каталогу; це має бути **паспорт-характеристика**. Паспорт-характеристика (далі – Паспорт) є єдиною статистичною обліковою формою та невід’ємною складовою комплексу документації на каталог. У Паспорті послідовно висвітлюються всі основні ознаки каталогу: відображення фондів бібліотеки залежно від місця їх зберігання (фонд філії, підсобні фонди, спеціалізовані фонди тощо), спосіб групування бібліографічних записів, галузева спрямованість фонду, хронологічні показники тощо.

Питання паспортизації карткових каталогів було актуальним майже тридцять років тому, коли бібліотеки приводили Систему каталогів і карток у відповідність до нормативних документів. Методичними центрами в різний час розроблялися різні форми паспортів: на папері та у картковому вигляді. Бібліотеки на основі типових моделей самостійно склали форму паспорта і заповнювали його на кожен каталог і картотеку [11, с. 124]. На той час книгозбірні, що здійснили паспортизацію каталогів, одразу відчули позитивні результати своєї роботи. Багатьма з них за результатами паспортизації було видано довідники, путівники, пам’ятки, що полегшили роботу користувачів – фахівців бібліотек і читачів [3]. І хоча робота з каталогами і, відповідно, з їхніми паспортами – це доволі трудомісткий і тривалий процес, але результат повністю виправдовує трудовитрати і час. У ході паспортизації створюється документальна база, за допомогою якої можна робити необхідні планові розрахунки, вести облік і контроль фонду, здійснювати інші роботи. Паспортизація дисциплінує каталожне господарство бібліотеки. Але головна її перевага в тому, що користувачі отримують додаткову інформацію як про каталоги, так і про фонди бібліотеки. Результати паспортизації дають змогу реорганізувати всю систему інформування про каталоги. Також у разі необхідності можливо підготувати посібники, що дають змогу зв’язати каталоги декількох бібліотек в єдину систему, тобто прискорити корпоратизацію [9; 10].

Новим елементом бібліотечної системи стали електронні каталоги і бази даних, які також повинні мати паспорти для обліку електронних ресурсів бібліотек. Можливі два способи представлення ЕК і БД: у вигляді анкети на паперовому носії та у вигляді машиночитного запису.

У зв’язку з організацією електронного каталогу в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського виникла необхідність створення паспорта, який би повною мірою його характеризував. Робота над створенням Паспорта почалася з ознайомлення з паспортами ЕК деяких бібліотек, зокрема наукової бібліотеки Воронежського державного університету Росії, Цен-

тральної бібліотеки м. Усть-Каменогорська Росії, Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» тощо. Провідні бібліотеки України, зокрема Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України обмежилися короткою інформацією про ЕК, не створюючи окремого документа – Паспорта. Інформація, що супроводжує ЕК усіх цих бібліотек, дуже стисла: рік започаткування, кількість записів, останнє оновлення, на базі якого програмного продукту створений [4; 5; 6]. Ці відомості, безперечно, є найбільш важливими для користувачів, але для повнішого розкриття інформаційного ресурсу бібліотеки їх замало. На нашу думку, користувач, ще не відкриваючи ЕК, має знати про нього якомога більше. Цим і визначається актуальність пропонованого дослідження, оскільки питання паспортизації електронних каталогів саме для розкриття стану інформаційного ресурсу бібліотек майже не розглядалось, але, як показує досвід, є дуже важливим [12].

ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це машиночитний каталог, який є складовою Системи каталогів і картотек бібліотеки, працює в режимі реального часу, поєднує в собі функції алфавітного, систематичного і предметного каталогів, розкриває склад і зміст фонду друкованих, електронних, аудіовізуальних та інших документів, забезпечує вільний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки, слугує для реалізації багатоаспектного інформаційного пошуку та надається в розпорядження користувачів [7].

ЕК ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського було започатковано у 2003 р. на базі Автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи «MARC-SQL» (АІБС «MARC-SQL»). З 2006 р. упроваджено автоматизовану бібліотечно-інформаційну систему «ІРБІС64» (АБІС «ІРБІС64»). На сьогодні здійснюється конвертування записів, створених за допомогою програмного забезпечення «MARC-SQL», в «ІРБІС64». ЕК складається з окремих баз даних, організованих за видами відображуваних документів або тематикою, які поділяються на службові (призначені для використання тільки працівниками бібліотеки) і загальнодоступні.

Основні бази даних ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це БД «Книги» і БД «Періодика», БД «Рідкісна книга». БД «Книги» вміщує бібліографічні записи (БЗ) на книги, брошури, серійні видання, дисертації, автореферати дисертацій, картографічні, нотні, аудіовізуальні матеріали, електронні ресурси, статті з наукових збірників; БД «Періодика» – БЗ статей з журналів і газет. У каталозі відображаються документи українською, російською та іноземними мовами на всіх видах носіїв інформації.

Також створено службу БД «Авторитетний файл «Колективні автори» (АФ «КА»), в якому зазначено повні перевірені назви колективів/організацій України: наукових установ, вищих навчальних закладів, закладів післядипломної педагогічної освіти, провідних бібліотек, а також назви найвідоміших колективів/організацій Росії – вищих навчальних закладів, бібліотек та ін. Було ухвалено рішення, що Паспорти слід складати і вести як

на окремі БД, так і на ЕК у цілому. Нині заповнено Паспорти на основі БД ЕК – «Книги» та «Періодика». Вони розміщені на порталі бібліотеки (http://www.library.edu-ua.net/electronic_resources/elec_res/). Складання Паспорта на БД «Рідкісна книга» заплановано на 2011 рік.

У ході підготовки Паспорта було використано міждержавний стандарт ГОСТ 7.70–96 «Описание баз данных и машиночитаемых информационных массивов. Состав и обозначение характеристик», чинний в Україні з 1.07.2000 р., а також наказ Державного комітету статистики України, Міністерства України у справах науки і технологій від 7 серпня 1998 р. № 272/219 «Про затвердження типових форм первинного обліку науково-інформаційної діяльності та Інструкції про порядок їх використання і застосування» щодо створення паспортів БД. Зазначена інструкція передбачає переважно збір статистичних показників окремих БД [8]. Стандарт призначений для описування БД та інших машиночитаних інформаційних масивів, уміщує перелік необхідних характеристик і використовується при підготовці проектної та експлуатаційної документації [1]. Опис БД містить характеристики змісту і форми представлених у ній даних, які достатні для обліку її в складі національних інформаційних ресурсів, а також для ухвалення рішення про її релевантність і доступність користувачу. Серед елементів даних виділяються підгрупи, обов'язкові при складанні опису БД.

Прикладом може слугувати Паспорт ЕК/БД, розроблений у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і розповсюджений серед освітянських бібліотек. Паспорти БД «Книги» і БД «Періодика» складено таким чином, щоб вони найповніше характеризували і надавали користувачам дані про інформаційний ресурс бібліотеки. Питання необхідності складання паспортів службових баз даних і надання відомостей про них користувачам вирішується. Відомості в Паспортах щоквартально оновлюються відповідальними особами.

Для полегшення роботи з паспортами було підготовлено Методичні рекомендації до заповнення «Паспорта-характеристики електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», які складаються із загальних рекомендацій і рекомендацій щодо заповнення окремих граф Паспорта. Відомості про ЕК/БД беруться з наявних у бібліотеці документів. У разі відсутності документації у Паспорт включаються відомості, отримані в результаті аналізу окремих баз даних і каталогу в цілому. Усі дані зазначаються на момент заповнення Паспорта, щорічно перевіряються й доповнюються.

До найсуттєвіших характеристик ЕК/БД, відображених у Паспорті, належать:

- повна назва та прийнята скорочена форма (аббревіатура) ЕК або БД;
- повна та скорочена назва АБІС, у складі якої функціонує ЕК/БД;
- повна та скорочена назва, поштова та електронна адреси, телефон/факс бібліотеки;
- прізвища, імена, по батькові адміністратора ЕК/БД та керівника організації;
- право власності ЕК/БД;

- повні та скорочені назви БД, представлених в ЕК, та їх тип.

Далі зазначається **тематика БД**, яка може бути універсальною, галузевою, багатогалузевою, тематичною, а також характеристика її спеціалізації: галузі діяльності, галузі народного господарства, наукові дисципліни. Для описування тематики документальних БД (включаючи повнотекстові) наводяться коди використовуваних класифікаційних систем з обов'язковим зазначенням їхніх назв.

У разі відсутності класифікаційної інформаційно-пошукової мови (ІПМ) допускається описувати тематику БД у вигляді вільного тексту. Наприклад, для БД «Книги» і БД «Періодика» зазначено тематику: універсальна з переважанням видань з педагогіки та психології.

Важливою характеристикою ЕК є **тип БД**. Згідно з ГОСТ 7.70–96 це можуть бути такі типи: документальна, бібліографічна, реферативна, повнотекстова, документально-фактографічна, фактографічна, об'єктографічна, база показників, лексикографічна, гіпертекстова. БД «Книги» і «Періодика» ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – бібліографічні, БД АФ «КА» – фактографічна і об'єктографічна.

У Паспорті необхідно зазначити **галузь застосування**, тобто вказати завдання, для вирішення яких рекомендується використовувати інформаційний ресурс ЕК/БД: наукові дослідження, процеси керування, обліку та каталогізування, навчання, інформаційне забезпечення.

Необхідними для користувача є дані про **тип об'єкта**, тобто конкретна інформація про документи, відображені в ЕК/БД. Це можуть бути різноманітні документи на електронних і паперових носіях; неперіодичні та продовжувані видання; видання на правах рукопису тощо.

Для підтвердження офіційності інформації, наведеної в ЕК/БД, у Паспорті слід зазначити **джерела**, які використовуються для наповнення. Це можуть бути офіційні опубліковані документи; неофіційні опубліковані документи; неопубліковані документи; Інтернет.

Важливою та корисною інформацією, що характеризує інформаційний ресурс бібліотеки та допомагає в пошуку необхідної інформації, зокрема для формулювання інформаційного запиту, є **мова каталогізування**, а також **мови, якими документи представлено у фонді бібліотеки**.

Якість задоволення інформаційних запитів, їх повнота залежить у тому числі і від кількості представлених в ЕК документів, тому Паспорт обов'язково має містити кількісні показники складу ЕК/БД, які бажано редагувати хоча б щоквартально. Обов'язково зазначаються **хронологічні показники створення ЕК/БД**. Ці показники також характеризують інформаційний ресурс бібліотеки.

Важливою є й інформація щодо **оперативності** проходження документів у бібліотеці, тобто зазначення часу з моменту виникнення інформації про об'єкти і події в реальному світі до моменту, коли дані про них стають доступними для користувачів ЕК/БД, а також період оновлення (поповнення) ЕК/БД.

Для полегшення орієнтування користувачів при пошуку документів у Паспорті наводяться відомості про лінгвістичне забезпечення ЕК – **типи і назви мовних засобів**, які використовуються в ЕК/БД для передавання основного змісту документів та інформаційних запитів:

- мова бібліографічних даних;
- класифікаційна ІПМ;
- мова предметних рубрик;
- мова ключових слів та ін.

Назви ІПМ наводяться в довільній формі, наприклад: *Комунікативний формат RUSMARC для бібліографічних даних; ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.80–2000, IDT); ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1–2003, IDT); Універсальна десяткова класифікація (УДК); предметні рубрики; ключові слова.*

Для формування пошукового образу документа (ПОД) і пошукового образу запиту (ПОЗ) у Паспорті зазначаються відомості про **граматичні засоби**, що при цьому використовуються.

Наводиться одне або кілька значень із запропонованого переліку будь-якого рівня:

- структурування ПОД;
- виділення речень;
- виділення абзаців;
- структурування лексичних одиниць;
- використання складних лексичних одиниць;
- використання словосполучень;
- покажчики ролі;
- покажчики зв'язку;
- порядковий зв'язок;
- не інтерпретований змістовий зв'язок;
- зв'язок фрагментів лексичних одиниць;
- зв'язок компонентів параметричної конструкції;
- зв'язок типу «об'єкт-характеристика»;
- парадигматичні відношення в ПОД;
- парадигматичні відношення в ПОЗ;
- пошукові оператори;
- логічні (булеві) оператори;
- морфологічні оператори;
- усікання праворуч (ліворуч);
- маскування;
- контекстні оператори;
- умовна еквівалентність;
- ієрархічні;
- асоціативні;

- переклад іншою мовою.

Також зазначається характер індексування за ступенем його автоматизації (ручне індексування; автоматизоване індексування; безсловникове індексування; індексування з використанням словників та ін.). Експертним шляхом оцінюється ступінь дрібності й точності відображення при індексуванні тематичних аспектів документів і у вільній формі викладаються висновки.

У Паспорті слід вказати **види інформаційних послуг**, які надаються на основі ЕК/БД. Це можуть бути такі послуги:

- ретроспективний пошук;
- вибіркове розповсюдження інформації (ВРІ);
- аналітичні огляди;
- копії документів;
- інформаційні масиви на машиночитних носіях;
- видання;
- зберігання користувацьких масивів (постійних запитів, програм, власних даних).

Корисною може бути представлена в Паспорті інформація про **видання**, що відповідають БД або готуються на її основі. Зокрема, у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на основі інформації, занесеної в БД «Книги», видається «Бюлетень нових надходжень», який розповсюджується серед наукових закладів Національної академії педагогічних наук України, а також створюються бібліографічні посібники (покажчики, списки).

У Паспорті необхідно вказати наявність або відсутність обмежень на **користування ЕК/БД** та умови доступу. Наприклад, у ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського до БД (крім службових) існує вільний доступ; умови доступу – 24 години на добу через веб-портал бібліотеки <http://www.library.edu-ua.net>; у приміщенні бібліотеки – за графіком її роботи.

У Паспорті бажано навести також дані про документи, що є у ЕК/БД. Тут фіксуються (із зазначенням дат затвердження) інструктивно-нормативні та методичні документи, що регламентують організацію ЕК/БД: положення, інструкції, правила, методичні рекомендації, щоденники тощо. Зазначається також повна назва структурного підрозділу та характер відповідальності за ЕК/БД і дані відповідального за заповнення Паспорта. Ця інформація може стати в пригоді для організації роботи з ЕК.

Складений таким чином Паспорт ЕК багатоаспектно характеризує інформаційний ресурс бібліотеки. Кожна окрема бібліотека залежно від її особливостей може змінювати або доповнювати положення, створюючи Паспорт свого ЕК, адже це робиться з головною метою – надати користувачеві додаткові можливості для орієнтування в інформаційному просторі, прискорити надання користувачеві необхідної інформації. Паспорт бажано розміщувати на сайті (порталі) бібліотеки, щоб користувач перед початком роботи з ЕК передбачав, яку інформацію він зможе отримати.

Література

1. ГОСТ 7.70–96. Описание баз данных и машиночитаемых информационных массивов. Состав и обозначение характеристик. – Введ. 1997–07–01. – М. : [б. и.], 1997. – 50 с.
2. *Иванова, И. В.* Паспортизация каталогов и баз данных [Электронный ресурс] / И. В. Иванова. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://www.rlst.org.by/bulletin/bulletin104_17.htm. – Загл. с экрана.
3. Каталог й картотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського : пам'ятка користувача / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: Р. П. Гаврилюк, Ю. Ю. Мішина]. – К., 2004. – 32 с.
4. Паспорт електронного каталогу Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.library.ukma.kiev.ua/F/F96P57NADRJHXS-RB4K7TUNME895EX8>. – Назва з екрана.
5. Паспорт електронного каталога [Електронний ресурс] / Воронеж. гос. архитектур.-строит. ун-т. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://catalog1.vgasu.vrn.ru/MarcWeb>. – Загл. с экрана.
6. Паспорт електронного каталога ГУ «ЦБС г. Усть-Каменогорска» [Електронний ресурс]. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.kitaphana.kz/ru/uslugi/115-irbis/1159-parport-catalog.html>. – Загл. с экрана.
7. Положення про систему каталогів і картотек Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського / [уклад. І. Г. Лобановська]. – К. : [б. в.], 2004. – 13 с.
8. Про затвердження типових форм первинного обліку науково-інформаційної діяльності та Інструкції про порядок їх використання і застосування // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи : темат. добірка у 2 ч. / Кн. палата України ; [уклад. Т. Ю. Жигун]. – 3-тє вид., допов. – К., 2007. – Ч. 1 : Правове регулювання у сфері інформації. – С. 82–86.
9. *Сукиасян, Э. Р.* Паспортизация каталогов и картотек / Э. Сукиасян // Библиотека. – 2001. – № 8. – С. 51–54.
10. *Сукиасян, Э. Р.* Каталоги получили паспорта: что дальше? / Э. Сукиасян // Библиотека. – 2003. – № 7. – С. 10–12.
11. Традиційні каталоги наукових бібліотек освітнянської галузі: організація, ведення й редагування : метод. рек. / [уклад.: І. Г. Лобановська, Р. П. Гаврилюк, О. Г. Помчалова ; за заг. ред. І. Г. Лобановської]; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : [б. в.], 2006. – 166 с.
12. Паспорт-характеристика електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського // Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітнянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2006–2010 рр.) / [уклад. І. І. Хемчян ; наук. ред. П. І. Рогова, І. Г. Лобановська ; літ. ред. І. П. Білоцерківцев]. – К., 2010. – ... с. – Рукопис.

**РОЗКРИТТЯ ЗМІСТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ЧЕРЕЗ АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ
НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ**

Статтю присвячено питанню задоволення інформаційних потреб користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського через розкриття змісту наукових збірників. Висвітлено сутність змістового опрацювання збірників і його значення для формування високоякісного інформаційного ресурсу сучасної наукової бібліотеки. Розглянуто особливості процесу аналітико-синтетичного опрацювання збірників наукових праць у процесі формування електронного каталогу на базі автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи «ІРБІС64».

Ключові слова: наукові бібліотеки, електронний каталог, ЕК, інформаційний ресурс, аналітико-синтетичне опрацювання документів, АСОД, збірники наукових праць, наукові статті, автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи, АБІС, «ІРБІС64».

Якість інформаційного забезпечення розвитку науки та освіти насамперед залежить від якості надання доступу до інформаційного ресурсу бібліотеки, що охоплює такі складові, як релевантність, багатоаспектність і швидкість пошуку, можливість отримання максимально повної інформації про наявність необхідних документів та їх зміст.

Упровадження автоматизованих інформаційно-пошукових систем (ІПС), формування електронних каталогів (ЕК), використання інтернет-технологій – усе це дає змогу організувати процес забезпечення інформаційних потреб користувачів на якісно новому рівні: суттєво розширити діапазон пошуку інформації, значно підвищити оперативність знаходження та обміну науковими даними, забезпечити віддалений доступ до інформації.

Отже, інформатизація бібліотек, зокрема наукових, дає змогу, по-перше, значно розширити аудиторію користувачів (переважно завдяки використанню інтернет-ресурсу), а по-друге, значно підвищити якість забезпечення інформаційних потреб користувачів, у тому числі віддалених, в отриманні необхідної наукової інформації [5; 7; 11; 14].

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і засобів у процеси опрацювання бібліотечних фондів, збереження інформації та надання доступу до інформаційного ресурсу є одним із головних напрямів роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Зокрема, це питання висвітлюється у статті П. І. Рогової

«Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору держави», опублікованій у фаховому періодичному виданні з педагогіки – «Педагогічний вісник» (2009, №1) [12].

Одним зі способів задоволення інформаційних потреб користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є створення бібліографічних записів статей із наукових збірників через їх аналітико-синтетичне опрацювання і відображення в електронному каталозі.

Аналітико-синтетичне опрацювання документів є важливою складовою процесу формування інформаційного ресурсу наукової бібліотеки. Аналіз публікацій показав, що цьому питанню у наукових джерелах приділено недостатньо уваги. Значно ширше висвітлено питання пошуку інформації в електронних каталогах і, відповідно, – лінгвістичного забезпечення АБІС [1; 15]. Що стосується досліджень, присвячених безпосередньо технології та особливостям процесу аналітико-синтетичного опрацювання наукових збірників [9], то ці публікації мають характер скоріше інформативний, ніж дослідницький [2; 13]. Цим і зумовлена актуальність статті, присвяченої проблемі розкриття змісту інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського через аналітико-синтетичне опрацювання наукових збірників в АБІС «ІРБІС64».

Мета статті полягає у з'ясуванні можливостей задоволення інформаційних потреб користувачів через аналітико-синтетичне опрацювання наукових збірників і відображення їхнього змісту в електронному каталозі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також у розкритті особливостей цього процесу.

Завдання статті – розкриття сутності змістового опрацювання збірників наукових праць і його значення для формування високоякісного інформаційного ресурсу сучасної наукової бібліотеки; висвітлення особливостей аналітико-синтетичного опрацювання наукових збірників у процесі формування бібліографічних записів (БЗ) електронного каталогу в АБІС «ІРБІС64».

Як зазначалося вище, збірники наукових праць і матеріалів конференцій є одним із джерел наукової інформації, це фахові видання з певної галузі знань. Згідно з ДСТУ 3017–95: «збірник наукових праць – збірник матеріалів досліджень, виконаних у наукових установах, навчальних закладах або товариствах» [3]. Як правило, збірники наукових статей видаються на базі наукових установ – галузевих науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів тощо з різною періодичністю (від одного і більше разів на рік). Статті, що входять до збірника, об'єднані загальною тематикою (наприклад, «Педагогіка», «Психологія», «Філософія» тощо). Вони можуть бути поєднані тематикою окремих випусків або розділів збірника (наприклад, збірник наукових праць «Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова» видається серіями, кожна з яких має свою тему і відповідну назву. Наприклад, серія 5: «Педагогічні науки: реалії та перспективи»; серія 12: «Психологічні науки»; серія 16: «Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики» тощо).

Інший вид наукових збірників – матеріали тимчасових наукових заходів – конференцій, семінарів, читань, круглих столів, симпозіумів тощо – укладаються за результатами їхньої роботи і містять тези доповідей, виступів, повідомлень, зроблених під час заходу, і публікуються відповідно до часу проведення заходу.

Збірники наукових праць належать до тієї категорії документів, в яких інформаційну цінність має не тільки документ у цілому (збірник), але й складові документа – окремі статті, кожна з яких є самостійним, завершеним твором, носієм певної унікальної інформації, тому розкриття змісту кожної статті є дуже важливим у процесі опрацювання наукових збірників.

Розглянемо деякі особливості наукових збірників як джерела наукової інформації.

По-перше, наукові збірники містять інформацію про останні досягнення в певній галузі знань – у вигляді наукових статей і доповідей на наукових заходах. Значна частина цих матеріалів публікується вперше, крім того, на час опублікування ніде більше не згадується, тобто в певному сенсі є унікальною.

По-друге, наукова стаття або доповідь має невеликий обсяг і, як правило, присвячена одному конкретному, достатньо вузькому питанню. Інформація про наукові дослідження і розробки в таких публікаціях подається у стислому, концентрованому вигляді. У процесі аналітико-синтетичного опрацювання це дає можливість звузити діапазон пошуку, конкретизувати його і зробити значно ефективнішим.

По-третє, значна частина наукових збірників і матеріалів конференцій випускається невеликим накладом (від 100 до 300 примірників) і розповсюджується переважно серед наукових установ і бібліотек, тому доступ до інформації, що міститься в цих збірниках, доволі обмежений. Розміщення інформації про зміст наукових збірників в електронному каталозі наукової бібліотеки дає змогу значно поліпшити можливість доступу до неї користувачів, особливо віддалених.

Отже, наукова стаття як джерело інформації, що відображає найновіші досягнення науки, є важливим елементом інформаційного ресурсу з відповідної галузі знань, а забезпечення можливості доступу до цієї інформації – актуальним питанням інформаційного обслуговування. Саме це зумовлює необхідність включення статей зі збірників наукових праць до інформаційного ресурсу бібліотеки.

Інформаційна діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського спрямована на задоволення інформаційних потреб освітян – науковців, викладачів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів, працівників освіти всіх рівнів, починаючи від фахівців з дошкільного навчання до вищої школи. Головний профіль формування інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який станом на 01.01.2011 р. налічував близько 570 000 примірників, – педагогіка і психологія, але тематика документів у фонді бібліотеки набагато ширша, не обмежується тільки про-

фільною, а й містить значну кількість документів з багатьох галузей знань. Збірники наукових праць і матеріалів наукових конференцій відповідної тематики є важливою складовою інформаційного ресурсу книгозбірні, а розкриття їхнього змісту як у традиційній, так і в електронній формі – один з пріоритетних напрямів формування інформаційного ресурсу. Опрацювання наукових збірників і відображення їх в ЕК є одним із пріоритетних напрямів і важливою складовою роботи відділу наукового опрацювання й каталогізації документів. Ця робота була започаткована у 2006 р. і здійснювалась упродовж 2006–2010 рр. у межах НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – Рогова П. І., к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

В умовах комп'ютеризації бібліотечної сфери процес інформаційного забезпечення користувачів бібліотеки потребує удосконалення і в структурі бібліотечних інформаційних ресурсів, і в системі доступу до них. Тому, відповідно до вимог часу, пріоритетним напрямом діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є також створення електронного інформаційного ресурсу, невід'ємною складовою якого є електронний каталог.

Під аналітико-синтегичним опрацюванням документів (АСОД) розуміється сукупність взаємопов'язаних, взаємозалежних процесів формування елементів бібліографічного запису в автоматизованому режимі шляхом аналізу й синтезу [4]. Термін «*аналітико-синтегичне опрацювання*» увійшов у життя бібліотек разом з автоматизацією бібліотечно-бібліографічних процесів. Він не замінив, а дещо уточнив термін «наукове опрацювання», збагативши його новими якостями і функціями. Під час аналітико-синтегичного опрацювання формується певний пошуковий образ документа (ПОД), який повинен максимально точно відображати зміст документа і всі елементи якого надалі використовуються в процесі пошуку. Ефективність пошуку здебільшого залежить від того, наскільки правильно сформовано ПОД [1; 8; 15].

У результаті АСОД об'єкт, що опрацьовується, подумки розділяється на елементи, кожен з яких досліджується окремо як частина цілого, а надалі частини поєднуються в ціле, збагачене новими знаннями. Розглядаючи аналіз і синтез як загальнонаукові методи дослідження, в АСОД їх одночасно розглядають і як прийоми, що дають змогу багатоаспектно характеризувати документи [8].

При опрацюванні наукових збірників аналізують та відбирають важливі з інформаційного погляду статті, на кожному з яких створюється аналітичний бібліографічний запис. Початок аналітичного опрацювання наукових збірників було покладено ще у 2003 р., коли у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського була організована систематична картотека статей із наукових збірників (СКСЗ), яка станом на 01.01.2011 р. налічувала понад 47 000 карток. СКСЗ постійно поповнюється – щорічно до неї вводиться 6000 бібліо-

графічних записів. Актуальність створення аналітичних записів статей зі збірників наукових праць була зумовлена, з одного боку, високим попитом користувачів на інформацію, що міститься в них, з іншого боку – розширенням і поглибленням забезпечення інформаційних потреб користувачів. СКСЗ має великий попит у користувачів бібліотеки – науковців, працівників освіти всіх рівнів, викладачів і студентів педагогічних навчальних закладів. Наприклад, за 2009 р. у бібліотеці було надано близько 12 500 тематичних бібліографічних довідок, а за 2010 р. – понад 12 300 довідок, з них приблизно дві третини – зі зверненням до СКСЗ.

Формування електронного каталогу в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського також було розпочато у 2003 р. у програмі «MARC-SQL», а з 2006 р. ЕК формується в АБІС «ІРБІС64». У середині 2008 р. було розпочато роботу з аналітико-синтетичного опрацювання статей зі збірників наукових праць і матеріалів наукових конференцій у базі даних «Книги» АБІС «ІРБІС64». Станом на 01.01.2011 р. БД «Книги» ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського налічувала понад 34 000 назв документів, з них майже 12 000 – аналітичні записи статей із наукових збірників. Щорічно до ЕК вводиться більше 5 000 аналітичних БЗ. Електронний ресурс наукових статей, як і систематична картотека, має попит у користувачів: у 2009 р. було видано близько 4 500 тематичних довідок, а за 2010 р. – більше 3 200 тематичних довідок, із них звернення до статей із наукових збірників також становить приблизно дві третини.

В АБІС «ІРБІС64» аналітико-синтетичне опрацювання наукових збірників реалізується за допомогою технології дворівневої каталогізації [9]. Перший рівень каталогізації – це наукове опрацювання власне збірника (створення бібліографічного запису, систематизація, предметизація, визначення ключових слів тощо), а також розкриття його змісту (створення переліку статей визначеної тематики); другий рівень – аналітичне опрацювання кожної статті. У результаті такого опрацювання кожна стаття набуває статусу самостійного документа в базі даних «Книги» ЕК і надалі може бути використана для пошуку як самостійна одиниця інформації і як складова збірника. При цьому автоматично встановлюється зв'язок між збірником і статтями, що дає змогу оперативно переходити рівнями «збірник – стаття», «стаття – збірник». Також це дає можливість одночасно переглянути перелік усіх статей збірника.

Активно впроваджуючи ІКТ у процес формування інформаційного ресурсу бібліотеки, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського не відмовляється і від традиційних форм роботи і пропонує своїм користувачам як карткові, так і електронні каталоги. Кожен із цих каталогів має свої переваги і недоліки. Розглянемо деякі особливості і переваги ЕК порівняно з традиційним картковим каталогом (картотекою) саме для розкриття змісту наукових збірників.

По-перше, порівняно з картковим, електронний каталог містить максимально повну інформацію про видання, що неможливо для традиційної

карткової форми. Електронний варіант каталожної картки може вмішувати набагато більше інформації про документ, ніж її паперовий варіант, оскільки практично відсутні обмеження в обсязі подання інформації. Однією з суттєвих переваг ЕК є те, що він уможлиблює розкриття змісту наукового збірника, – в АБІС «ІРБІС64» передбачено спеціальне поле ЗЗО: «Зміст», куди вводиться перелік усіх статей. Кожна позиція цього поля містить відомості про автора (авторів), назву статті, її місце в збірнику, наявність ілюстрацій, бібліографії тощо. З іншого боку, аналітичний запис кожної статті в ЕК надає повну інформацію про документ (збірник), в якому ця стаття опублікована. Отже, електронний каталог надає змогу користувачу переглядати зміст збірників повністю, щоб вибрати потрібні статті і надалі, використовуючи функцію зв'язку, знаходити їх в ЕК. Або навпаки, маючи інформацію лише про одну статтю, можна знайти в ЕК і збірник, і повну інформацію про всі інші статті з цього збірника. Натомість традиційна картотека такої можливості не надає, тому що в ній картки на статті з одного збірника розосереджено за різними розділами, а інформація про збірник у цілому подається дуже стисло.

По-друге, АБІС «ІРБІС64» пропонує користувачу можливість багатоаспектного пошуку документів із використанням різних пошукових елементів: автор, назва документа (у нашому випадку як збірника, так і статей), ключові слова, предметні рубрики, персоналії, УДК та ін., і в результаті пошуку – одночасне отримання всього переліку документів за обраним видом пошуку. Фактично, в пошуковій системі електронного каталога поєднуються можливості алфавітного, предметного та систематичного каталогів. Крім того, до переваг ЕК можна віднести високу швидкість і оперативність пошуку, можливість компактного зберігання великого обсягу інформації, широке її розповсюдження завдяки використанню інтернет-технологій. Отже, автоматизація процесу АСОД уможлиблює створення інформаційного бібліотечного ресурсу, досконалішого щодо повноти інформації, багатоаспектності й оперативності пошуку, розширення території доступу, ніж традиційний каталог або картотека.

Усе це ніяк не зменшує актуальності традиційного каталогу. Формування ЕК не означає відмову від його карткового аналога. Паралельне співіснування, формування та комплексне використання традиційних карткових та електронних бібліотечних ППС тільки оптимізує можливості пошуку інформації та обслуговування різних категорій користувачів з урахуванням їхніх умінь, навичок, уподобань, фізичних і технічних можливостей тощо. ЕК і СКЗ взаємодоповнюють, а не взаємозамінюють один одного і працюють у комплексі на загальну мету – максимально якісне забезпечення інформаційних потреб користувачів [6; 10]. Але, безперечно, інтерес до електронного каталогу збільшується, і надалі його роль і місце в інформаційному ресурсі бібліотеки зростатиме.

Формування ресурсу статей із наукових збірників у ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського триває вже декілька років, але цей напрям діяльності має великий потенціал для розвитку і певні перспективи.

По-перше, нині основна тематика наукових збірників, які підлягають опрацюванню, – педагогіка і психологія, але надалі можливе введення до електронного каталогу наукових статей не тільки освітньої, але й іншої тематики через опрацювання наукових збірників з інших галузей науки і культури, що здійснюється сьогодні обмежено (наприклад, історії, українознавства, мистецтвознавства, літературознавства, бібліотекознавства та ін.).

По-друге, необхідним є кооперування роботи з аналітичного розпису статей для формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу, а це – обмін інформацією з бібліотеками мережі та науковими установами, які випускають наукові збірники, інститутами НАПН України, вищими навчальними закладами тощо [12; 14].

По-третє, перспективним є створення об'єднаної електронної повнотекстової бази даних наукових статей, що особливо актуально для наукових збірників, які, як зазначалося вище, є носіями новітньої наукової інформації [7]. Надання доступу до такої БД можливо лише через електронні каталоги учасників спільного проекту.

Актуальними сьогодні є питання підготовки користувачів, їхньої адаптації до роботи в автоматизованій пошуковій системі, удосконалення сервісу пошуку інформації, створення комфортних умов для продуктивної роботи користувача з електронним каталогом і в приміщенні бібліотеки, і через її веб-портал. Наше завдання полягає не тільки в тому, щоб сформувати якісний інформаційний ресурс, але й забезпечити умови для його ефективного використання.

Отже, реалізація цих проектів, безперечно, має бути спрямована на максимальне врахування інтересів користувачів і оптимальне задоволення їхніх інформаційних потреб.

Література

1. Алешин, Л. И. Поиск документов: анализ и новые возможности [Электронный ресурс] / Л. И. Алешин. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://laleshin.narod.ru/pd-a-nv.htm>. – Загл. с экрана.
2. Анциперович, А. А. Особенности аналитической росписи в Научно-педагогической библиотеке [Электронный ресурс] / А. А. Анциперович. – Электрон. дан. – Режим доступа: www.bla.by. – Загл. с экрана.
3. ДСТУ 3017–95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. – Чинний від 1996–01–01. – К. : Держстандарт України, 1995. – 47 с.
4. Зупарова, Л. Б. Проблемы подготовки специалиста-универсала [Электронный ресурс] / Л. Б. Зупарова. – Электрон. дан. – Режим доступа: www.lib-conf.narod.ru. – Загл. с экрана.

5. *Карауш, А. С.* Развитие информационных технологий в библиотеках: взгляд в будущее [Электронный ресурс] / А. С. Карауш, А. С. Макарович // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса. – Электрон. дан. – М.: ГПНТБ России, 2007. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. требования: IBM PC; Windows 2000 или выше. – Загл. с этикетки диска.

6. *Скоробогатов, В. М.* Каталоги карточный и электронный: общее и особенное: диалог профессионалов / В. М. Скоробогатов, Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 12. – С. 15–24.

7. *Костенко, Л. И.* Функции и статус библиотеки информационного общества [Электронный ресурс] / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/libdoc/02ksbio.htm>. – Загл. с экрана.

8. *Кушнарченко, Н. М.* Наукова обробка документів як сукупність процесів аналізу і синтезу / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова // Кушнарченко Н. М. Наукова обробка документів: підручник / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова. – 4-е вид., перероб і допов. – К., 2006. – С. 19–25.

9. *Мешечак, Н. А.* Опыт распределенной многоуровневой каталогизации периодических изданий в системе ИРБИС [Электронный ресурс] / Мешечак Н. А., Карауш А. С. – Электрон. дан. – Режим доступа: www.opyt-medlib-libcom03. – Загл. с экрана.

10. *Онiстрат, Н.* Електронні та карткові інформаційно-пошукові системи бібліотеки: питання взаємодії / Н. Онiстрат // Бiбл. форум України. – 2007. – № 2 (16). – С. 14–16.

11. *Подковырина, Е.* Электронный каталог библиотеки как элемент качественного обеспечения информационных потребностей пользователей / Е. Подковырина // Бiбл. форум України. – 2008. – № 4 (22). – С. 9–11.

12. *Рогова, П. І.* Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору держави / П. І. Рогова // Пед. вісн. – 2009. – № 1. – С. 13–16.

13. *Семенова, О. Ф.* Опыт создания аналитического библиографического описания в ЦНСХБ [Электронный ресурс] / О. Ф. Семенова. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://libconfs.narod.ru/2001/5s/s5_p23.html. – Загл. с экрана.

14. *Шемаева, Г.* Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку / Г. Шемаева // Бiбл. планета. – 2006. – № 4 (34). – С. 21–25.

15. *Шутько, Е. В.* Аналитическая обработка текстовой информации и смысловой поиск в электронных базах данных: проблемы противоречий [Электронный ресурс] / Е. В. Шутько. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://elar.usu.ru/html/1234.56789/325/2002_16.HTML. – Загл. с экрана.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Висвітлено основні завдання та результати НДР Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського щодо розвитку інформаційно-аналітичної діяльності. Інформаційно-аналітичне забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України розглянуто як комплекс теоретичних, науково-методичних та організаційних заходів.

***Ключові слова:** Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, інформаційно-аналітична діяльність, оглядова інформація, інформаційні потреби науковців та управлінців, освітня галузь.*

Друга половина ХХ ст. є початком нової інформаційної ери у житті людства, яке називають суспільством знань або інформаційним, характерними ознаками якого є усвідомлення суспільством пріоритетності інформації перед іншими продуктами діяльності людини, високий рівень розвитку ІКТ та їх інтенсивне використання громадянами, бізнесом й органами державної влади. За визначенням науковця В. Д. Руденка, «інформаційне суспільство – комплексне поняття, що складається з множини різноманітних аспектів політичної, соціальної, економічної та гуманітарної природи, якому властива висока динаміка розвитку. Суть концепції інформаційного суспільства полягає в тому, що першорядного значення в розвитку всіх суспільних сфер набувають знання, інформація та інтелектуальний потенціал людини» [11].

Розбудова суспільства знань, в якому найважливішими пріоритетами життєдіяльності визначають науку як сферу, що продукує нові знання, і освіту, що долучає до знань суспільство загалом і кожну людину зокрема, сприяє розширенню функцій та трансформації діяльності різних соціальних інститутів, у тому числі й бібліотек як інформаційних, духовних та культурно-просвітницьких центрів держави, є найважливішим викликом для України ХХІ століття [8].

До важливих напрямів розвитку інформаційного суспільства належать: інноваційна діяльність бібліотек; нові бібліотечно-інформаційні технології та інформаційні ресурси, продукція і послуги; автоматизація різних типів бібліотек як спосіб розширення доступу користувачів до інформації (створення електронних бібліотек та їх ресурсів); розвиток і підвищення інформаційної культури користувачів різних типів бібліотек, у т. ч. викладачів і учнів навчальних закладів.

На думку російського науковця Л. Скляніної, «розширення на сучасному етапі розвитку суспільства меж інформаційної діяльності вимагає існування відповідних каналів для циркуляції та обміну накопиченими даними, що висуває необхідність розвитку певного рівня інформаційних систем (міжнародних, державних, галузевих, регіональних тощо) і створення умов для їх сумісності. Це безпосередньо стосується системи науково-педагогічної інформації. Її роль особливо підвищується в момент здійснення перетворень в галузі, коли інтенсивно активізується педагогічна наукова та навчально-виховна практична діяльність і відбувається концентрація інтелектуального потенціалу на ключових напрямках педагогічної теорії та шкільної практики» [12].

Усе це дає підстави стверджувати, що необхідною умовою успішного розвитку інформаційного суспільства є своєчасне, якісне й повноцінне науково-інформаційне забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України.

У зв'язку з вищезазначеним основним завданням є вдосконалення інформаційного забезпечення розвитку освітянської галузі України, суб'єктів педагогічної науки, освіти і практики, створення сучасної моделі системи інформаційного забезпечення освітянської галузі бібліографічними, реферативними та аналітичними документами.

Метою статті є розкриття сутності інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України, яке передбачає комплекс теоретичних, науково-методичних та організаційних заходів.

У кінці ХХ ст. при розбудові незалежної України соціокультурні зміни простежуються у всіх сферах суспільного життя, зокрема відбувається реформування і модернізація освітянської галузі.

Для розбудови і організації відповідної роботи закладів освіти усіх ланок та рівнів акредитації відповідно до міжнародних вимог, переосмислення педагогічної спадщини на нових засадах та для подальшого розвитку педагогічної науки затребуваною стала інформаційно-аналітична діяльність бібліотек освітянської галузі, яка необхідна для прийняття відповідних рішень, оцінювання.

Враховуючи економічну ситуацію, коли більшість наукових установ України не завжди отримують своєчасно і в повному обсязі різноманітні види документів, аналітична інформація може компенсувати відсутність першоджерел. Підготовлена на високому фаховому рівні аналітична інформація дає змогу вірно приймати важливі рішення у сфері управління і НДР.

Основне завдання аналітичної інформації тісно пов'язано з необхідністю отримання даних прогностичного характеру. Прогностична інформація в створюваних аналітичних документах може розглядатися в трьох аспектах:

- 1) як інформація, що характеризує напрями розвитку об'єкта відносно досягнутого рівня (*тенденції* розвитку об'єкта);
- 2) як інформація, що відображає найвірогідніший стан досліджуваного об'єкта в майбутньому (*перспективи* розвитку об'єкта – власне прогноз);

3) як інформація, яка характеризує найефективніші методи, форми та засоби, використання яких забезпечить досягнення перспективних цілей (способи досягнення бажаних станів об'єкта в майбутньому).

Зазначене дає підстави розглядати оглядово-аналітичні документи, що містять прогностичну інформацію, як інформаційне програмування удосконалення певного об'єкта суспільної діяльності, тобто управління ним.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України розпочала інформаційно-аналітичну діяльність у межах НДР «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» (2003–2007 рр.; наук. керівники – В. Лутовинова, к. і. н., Т. Добко, к. і. н.). Науковий проект передбачав удосконалення інформаційного забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі шляхом створення бібліографічних, реферативних та аналітичних документів з актуальних питань педагогіки та психології.

Перші дві складові інформаційних ресурсів отримали найбільший розвиток, який детально розкрито у наукових публікаціях П. Рогової [8–10], І. Коваленко [3–5], Л. Пономаренко [6; 7], Т. Судіної [3; 5; 13].

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як всеукраїнський науково-інформаційний центр, головною метою якого є науково-інформаційне забезпечення реформаційних та модернізаційних процесів в освітянській галузі України, наукових досліджень щодо розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики, розробила теоретико-методичні та організаційні засади системи науково-інформаційного забезпечення фахових потреб спеціалістів галузі та працівників освітянських бібліотек первинною та вторинною інформацією в традиційній та електронній формі, а саме: бібліографічною, реферативною та аналітичною.

Бібліотекою вже готується розгалужена система бібліографічних видань (науково-допоміжних, рекомендаційних, біобібліографічних), які надсилаються до державних, національних бібліотек та освітянських бібліотек МОН України та НАПН України [6].

Із 2007 р. розпочато наповнення загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» матеріалами про вітчизняні наукові публікації психолого-педагогічної тематики, що є вагомим заходом у забезпечення галузі систематизованою, доступною спеціалістам і широкому загалу науковою інформацією [4].

У сфері інформаційно-аналітичної діяльності молода бібліотека, якій 30 жовтня 2009 р. виповнилося 10 років, робить лише перші кроки. Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності нині відбувається у межах НДР «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України» (2008–2011 рр.; наук. керівник – О. М. Яценко, к. і. н.), яка тематично зв'язана з вищезгаданою науковою роботою.

У процесі виконання НДР мають бути реалізовані такі завдання:

- вивчення і узагальнення світового та вітчизняного досвіду підготовки і формування масивів інформаційно-аналітичних документів, насамперед електронних науково-інформаційних ресурсів;
- виявлення, визначення й обґрунтування сутності, принципів, структури, змісту і функцій інформаційно-аналітичного забезпечення освіти в Україні;
- розробка науково-методичних та організаційних засад системи інформаційно-аналітичного забезпечення фахових потреб освітян;
- побудова концептуальної моделі системи інформаційно-аналітичного забезпечення освіти в Україні;
- виконання джерелознавчих та методичних розробок, підготовка праць з актуальних проблем задоволення фахових інформаційних потреб управлінців і практиків освітянської сфери документографічною, фактографічною (реферативною), оглядово-аналітичною та концептографічною інформацією [14].

Під час дослідження нами було проанкетовано провідні інформаційно-аналітичні центри та служби України і встановлено:

1) інформаційно-аналітична діяльність набула поширення насамперед у сфері державного регулювання економікою, що пов'язано з переходом української економіки до ринкових відносин та необхідністю інформаційного супроводу здійснюваних економічних реформ;

2) інформаційно-аналітична діяльність поширена також у сфері державного управління, що пов'язано з прийняттям важливих політичних рішень;

3) інформаційно-аналітична діяльність у галузі освіти не набула розвитку і за сучасних умов є неефективною. Жодна з проанкетованих аналітичних структур не займається цілеспрямовано проблемами педагогічної науки і освіти.

Усе це дає підстави для активного і цілеспрямованого розвитку інформаційно-аналітичної діяльності у ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського. Першим кроком у даному напрямі стало створення відповідного структурного підрозділу з підготовки оглядово-аналітичних документів – відділу науково-аналітичної обробки і поширення інформації в сфері освіти.

Метою діяльності даного відділу є сприяння розвитку та вдосконалення фундаментальних та прикладних досліджень із педагогічної, психологічної, соціально-комунікаційної та державно-управлінських наук шляхом забезпечення аналітичною інформацією фахівців освітянської галузі України.

Основними функціями відділу є: моніторинг, збір, аналіз, вивчення стану (динаміки) та синтез інформації, пов'язаної з розвитком освітянського процесу в Україні, вивчення інформаційних потреб користувачів освітянської галузі, аналіз висвітлення ЗМІ подій у сфері педагогічної науки, освіти і практики та діяльності бібліотеки, НАПН України, МОН України тощо; організація експертизи та аналітична оцінка інформаційних матеріалів, що надходять до фондів бібліотеки; прогнозування напрямів розвитку педаго-

гічної, психологічної наук; створення в електронній та традиційній формах аналітичної продукції з актуальних питань педагогічної науки, освіти і практики тощо [2].

Діяльність зазначеного відділу спрямована на виявлення, опрацювання, збереження та поширення інформації про науково-педагогічну і освітянську діяльність, висвітлення ЗМІ проблем освіти, виявлення проблемних ситуацій і прогнозування розвитку подій на основі системного підходу.

Базою інформаційно-аналітичної діяльності у бібліотеці є:

- багатогаспектна діяльність в освітянській галузі щодо забезпечення фахових потреб науковців і практиків;
- потужний інформаційний ресурс, зокрема книжковий фонд, що налічує понад 500 тис. фахових документів, щорічна передплата понад 300 назв фахових періодичних видань, у т. ч. іноземними мовами;
- універсальність ресурсів, продуктів і послуг;
- наявність власного веб-порталу, на якому зосереджено базу створених інформаційних продуктів. На порталі представлено електронний каталог, галузеву реферативну базу даних у програмному середовищі «Green Stone», мережевий проект «Видатні педагоги України та світу», «Видатні книгознавці, бібліотекознавці, бібліографи», акумулюються бібліографічні ресурси галузі, надається віртуальна бібліографічна довідка;
- наявність висококваліфікованого персоналу, здатного продуктивно працювати з інформацією;
- відповідне програмно-технічне забезпечення, зокрема спеціальна автоматизована бібліотечно-інформаційна система «ІРБІС», що дає змогу створювати бібліографічні, фактографічні та змішані БД;
- можливість проведення соціологічних досліджень (кількість користувачів бібліотеки становить 10 тис.);
- наявність комунікаційних зв'язків з освітянськими бібліотеками мережі МОН України та НАПН України, що дає змогу поповнювати як власні інформаційні ресурси, так і книгозбірень мережі, здійснювати інформаційну діяльність на засадах координації і кооперації;
- ефективна співпраця з державними, національними, обласними бібліотеками, спеціальними науковими бібліотеками інших бібліотечних мереж, зокрема користування інформаційними ресурсами через систему міжбібліотечного абонементу.

Перспективи створення нової аналітичної продукції психолого-педагогічної тематики ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для забезпечення фахових потреб управлінців педагогічного відомства, зокрема НАПН України, охоплюють певні важливі напрями.

1. Системний моніторинг інформаційного простору, що полягає у постійному відстеженні інформаційних джерел і потоків щодо виявлення поточної релевантної інформації з питань освіти, педагогіки та психології.

2. Визначення тематичних напрямів та видів, жанрів аналітичних матеріалів, які будуть готуватися.

Реалізація цього напрямку дослідження здійснюється, насамперед, шляхом анкетування управлінців науково-педагогічної сфери, що дає можливість вивчити реальні фахові потреби даної категорії споживачів, швидко реагувати на суспільні зміни. В анкетах було запропоновано орієнтовний перелік важливих напрямів розвитку педагогічної науки та освіти, сформований шляхом опрацювання періодичних видань та найбільш актуальних і популярних запитів користувачів.

Запропонований перелік містить близько 30 питань галузі, зокрема:

- дистанційна освіта;
- розвиток пізнавальної активності особистості в процесі навчання із застосуванням акмеологічного підходу;
- соціальна робота з бездоглядними та безпритульними дітьми;
- компаративістика: сучасні проблеми та підходи до їх вирішення;
- синергетика освіти;
- ефективне управління школою в сучасних умовах;
- школа майбутнього як модель інноваційного розвитку навчального закладу;
- перспективні технології в педагогічній освіті;
- реформування системи профтехосвіти в Україні;
- Болонський процес і реформування вищої освіти в Україні тощо.

Анкетування підтвердило пильну увагу науковців та управлінців до цих проблем, тому вищезазначені питання будуть об'єктом постійного моніторингу аналітиків ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, та, відповідно, на їх основі буде створена власна база даних, розроблено аналітичні матеріали, що міститимуть систематизовану інформацію щодо стану освіти, прогноз та практичні рекомендації.

Нині вже розпочалася підготовка аналітичних матеріалів із питань розвитку освіти України на базі інформації в мережі Інтернет, електронних та друкованих ЗМІ, зокрема газет «Дзеркало тижня», «Урядовий кур'єр», «Голос України» тощо. Аналітичні матеріали у вигляді прес-оглядів оприлюднюються на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Тематика останніх інформаційних оглядів – зовнішнє незалежне оцінювання знань та вступ до ВНЗ, фінансування освіти, діяльність АПН України у ЗМІ, державна політика в галузі освіти, обговорення Білої книги національної освіти тощо.

Також є необхідність створення спеціалізованих аналітичних документів із досвіду управління освітянською галуззю, розвитку педагогічної науки за кордоном.

Перспективним у діяльності аналітичного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є підготовка аналітичних документів для науково-дослідних проєктів, здійснюваних НАПН України.

Вибір жанру аналітичного продукту в кожному конкретному випадку буде визначатися потребами та замовленнями управлінців освітянської сфери, змістовим наповненням та формами наданої інформації.

3. Необхідним є формування власного галузевого ресурсу відповідно до визначеного кола проблем, що становлять інтерес для управлінців, науковців та практиків освітянської галузі.

4. Опанування та впровадження в практику роботи сучасних технологій обробки та аналізу потоків інформації для створення оглядово-аналітичних документів.

Недосконала матеріально-технічна база та недостатнє фінансування педагогічних бібліотек не сприяє розвитку інформаційно-аналітичного напрямку. Необхідною умовою успішного функціонування аналітичної служби є її організаційно-технологічне забезпечення, яке повинно враховувати наявність сучасного комп'ютерного обладнання, мереж і засобів зв'язку, ефективного програмного забезпечення, що дає змогу накопичувати, обробляти і шукати необхідну інформацію в автоматизованому режимі. І хоча в умовах економічної кризи це досить проблематично, слід активно працювати над удосконаленням матеріально-технічного забезпечення шляхом залучення меценатських коштів, участі у національних програмах тощо.

5. Організація поширення оглядово-аналітичних документів в електронному вигляді серед замовників та користувачів поза межами ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського.

За відсутності у ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського власної поліграфічної бази електронна доставка аналітичних документів є цілком виправданим кроком. Водночас ця форма подання інформації сприяє оперативності забезпечення фахових потреб управлінців та прийняття ними відповідних рішень у сфері освіти, активізує включення аналітико-синтетичних матеріалів у документальні потоки держави та світовий інформаційний простір.

6. Вивчення, узагальнення і застосування досвіду роботи вітчизняних та зарубіжних інформаційно-аналітичних структур, зокрема у бібліотеках.

Зазначений напрям діяльності передбачає проведення активних форм обміну досвідом аналітичної діяльності, зокрема проведення конференцій, семінарів, практикумів, круглих столів тощо, на базі ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського, участь співробітників аналітичного відділу у таких заходах, які організують інші установи, відрядження до аналогічних структурних підрозділів в Україні і за кордоном.

На основі вивчення досвіду роботи аналітичних підрозділів бібліотек та інших установ здійснюється науково-методичне забезпечення аналітичної діяльності в освітянській галузі шляхом підготовки відповідних науково-методичних посібників із практичними рекомендаціями для аналітичних служб та інструкції.

7. Налагодження дієвої кооперації і координації діяльності інформаційно-аналітичних структур різних бібліотечних закладів. В умовах економічної кризи та недостатнього фінансового забезпечення питання кооперації та кооперації актуалізується, адже навіть найбільшим бібліотекам важко здійснювати доступ до всіх можливих наявних інформаційних ресурсів у

традиційній та електронній формі. Як свідчить практика, залучення всіх одночасно ресурсів і неможливо організувати технічно, і збільшує інформаційний шум, а отже зменшує релевантність і пертинентність задоволення інформаційних потреб користувачів.

8. Залучення науковців НАПН України як експертів із проблем педагогічної науки з метою створення якісних аналітичних документів. Уже сьогодні ведуться переговори з науковими інститутами НАПН України з метою залучення провідних фахівців до аналітичної діяльності.

9. Підготовка кваліфікованих фахівців-аналітиків та підвищення фахового рівня співробітників аналітичного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського й аналогічних структурних підрозділів у мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

Вимоги до спеціалістів-аналітиків інформаційної сфери мають відповідати сучасним і перспективним технологіям їхньої професійної діяльності.

Кваліфікаційні вимоги до працівника, який займається інформаційно-аналітичним забезпеченням, охоплюють, як свідчить практика, високий рівень комп'ютерної грамотності, відповідну орієнтацію в актуальних питаннях суспільного життя, вміння оперативно знайти у великих обсягах інформації потрібний матеріал і проаналізувати його, наявність здібностей до продуктивного спілкування з людьми різної політичної орієнтації, професій, поглядів та ін. [1]. Бажано також, щоб такий фахівець аналітичного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського мав педагогічну освіту, щоб вільно орієнтуватися в питаннях педагогіки.

Підготовка фахівців-аналітиків освітянської галузі має здійснюватися на державне замовлення у вищих навчальних закладах педагогічного профілю. Як показує практика, це цілком виправданий крок. Уже є певні результати щодо підготовки фахівців для освітянських бібліотек у ВНЗ III–IV р. а. педагогічного профілю, зокрема в Інституті української філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова організовано підготовку фахівців інтегрованої спеціальності «Учитель української мови і літератури – бібліотекознавець». Випускники цієї спеціальності фахово володіють питаннями як педагогіки, так і бібліотечної справи. Важливо, щоб у подальшому ці фахівці залишалися працювати в освітянських бібліотеках.

Отже, інформаційно-аналітичне забезпечення управлінських структур галузі, зокрема НАПН України, перебуває на стадії свого становлення та вимагає вдосконалення. Як напрям діяльності, інформаційно-аналітичне забезпечення педагогічної науки слід визначити одним із провідних і передбачити з урахуванням цього відповідні зміни функцій та структури ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Інформаційно-аналітичне забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України передбачає комплекс теоретичних, науково-методичних та організаційних заходів, зокрема: здійснення постійного інформаційного моніторингу з актуальних питань педагогіки і психології; вивчення інформаційних потреб управлінців та науковців осві-

тянської галузі; створення науково-обґрунтованої системи аналітичних документів різних жанрів, які готуватимуться на основі відповідних баз даних із залученням електронного каталогу і реферативної бази даних; пошук партнерів для аналітичної діяльності на кооперативних засадах; залучення експертів-науковців у сфері педагогіки; започаткування інформаційного бюлетеня в традиційній та електронній формі; науково-методичне та кадрове забезпечення процесу підготовки оглядової інформації тощо.

Література

1. *Горовий, В.* СІАЗ: нова структура бібліотеки / Валерій Горовий // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 50–52.
2. *Карпенко, О. В.* Інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку державного управління, педагогічної науки, освіти і практики в контексті європейської інтеграції України / О. Карпенко // Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : матеріали VII регіон. наук.-практ. конф., 14 трав. 2010 р., м. Дніпропетровськ / [за заг. ред. Л. Л. Прокопенка]. – Д., 2010. – С. 156–158.
3. *Коваленко, І. Й.* Перспективи розвитку галузевого реферативного ресурсу / І. Й. Коваленко, Т. О. Судіна // Сучасний стан та перспективи наукового реферування : матеріали Міжнар. семінару-практикуму, 29 трав. 2009 р., присвяч. 10-річчю вид. РЖ «Агропромисловий комплекс України» / Укр. акад. аграр. наук, Держ. наук. с.-г. б-ка УААН. – К., 2009. – С. 66–71. – Бібліогр.: 3 назв.
4. *Коваленко, І. Й.* Реферативна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в умовах модернізації освіти в Україні / Інґа Коваленко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 46–54. – Бібліогр.: 9 назв.
5. *Коваленко, І. Й.* Реферативне забезпечення педагогічної науки в Україні / І. Й. Коваленко, Т. О. Судіна // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : пробл. науки, освіти і практики : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 20–22 трав. 2008 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, М-во культури і туризму України, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. та інформ. діяльності. – К., 2008. – С. 57–59.
6. *Пономаренко, Л. О.* Науково-бібліографічна система видань з психолого-педагогічної тематики у контексті реформування освіти України / Л. О. Пономаренко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 55–62. – Бібліогр.: 13 назв.
7. *Пономаренко, Л. О.* Теоретичні та практичні засади створення системи науково-бібліографічних документів із психолого-педагогічних питань у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / Л. О. Пономаренко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1 : Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України. – С. 160–172.
8. *Рогова, П. І.* Інформаційна діяльність бібліотек України – важливий напрям у розвитку суспільства знань / П. І. Рогова // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1 : Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України. – С. 9–13.
9. *Рогова, П. І.* Науково-дослідна та науково-методична діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в кон-

тексті модернізації освіти в Україні / П. І. Рогова // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 11. – С. 23–29. – Бібліогр.: 28 назв ; № 12. – С. 32–36. – Бібліогр.: 29 назв.

10. *Рогова, П. І.* Система науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі України: стан та перспективи / П. І. Рогова // Педагогічна і психологічна науки в Україні : [зб. наук. пр.] : до 15-річчя АПН України / АПН України ; [ред. рада: В. Г. Кремень (голова) та ін.]. – К., 2007. – Т. 1 : Теорія та історія педагогіки. – С. 195–208. – Бібліогр.: 10 назв.

11. *Руденко, В. Д.* Інформаційне суспільство / В. Д. Руденко // Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. – К., 2008. – С. 363–364.

12. Складина, Л. Н. Научно-педагогическая информация в системе непрерывного образования / Л. Н. Складина // Сов. педагогика. – 1989. – № 5. – С. 20–32.

13. *Судіна, Т. О.* Досвід становлення Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як галузевого центру постачання реферативної інформації / Т. О. Судіна // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1 : Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України. – С. 137–149.

14. *Яценко, О. М.* Роль Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в інформаційно-аналітичному забезпеченні фахових потреб учених і практиків освітянської галузі держави / О. М. Яценко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1 : Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України. – С. 149–159.

**ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
ГАЛУЗЕВОЇ РЕФЕРАТИВНОЇ БАЗИ ДАНИХ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Розглянуто питання про подальші перспективи удосконалення галузевої реферативної бази даних, яка формується Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського і містить інформацію з 22 періодичних видань із питань психології, педагогіки та освіти, а також публікації науковців вищих навчальних закладів III–IV р. а. із 10 збірників наукових праць.

***Ключові слова:** Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, інформаційне забезпечення, реферативна база даних, реферативна інформація, Інститут проблем реєстрації інформації, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Український реферативний журнал «Джерело».*

Реферативна інформація є національним ресурсом, збереження, розвиток і раціональне використання якого у процесі задоволення інформаційних потреб користувачів є основним завданням інформаційних установ, до яких належать і бібліотеки. Сьогодні відбувається об'єктивний процес проникнення інформаційних технологій в усі освітні інституції.

Систему реферування нової наукової вітчизняної літератури в Україні започатковано Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у 1998 р.

Одержуючи обов'язковий примірник книжкових українських видань, НБУВ здійснює аналітико-синтетичне опрацювання більшості друкованих вітчизняних наукових видань. Однак обмеженість усіх видів ресурсів (фінансових, матеріальних, кадрових), необхідних при створенні інформаційних видань, та значне зростання потоку української наукової літератури при впровадженні інформаційно-комунікативних технологій потребує залучення до процесу реферування галузевих бібліотек, що сприятиме включенню до реферативного банку даних найважливіших регіональних наукових видань [6].

Як галузевий науково-дослідний і науково-інформаційний центр освітянських бібліотек Національної академії педагогічних наук України та Міністерства освіти і науки України, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського з 2006 р. проводить роботу з забезпечення потреб фахівців освітянської галузі реферативною інформацією про публікації з науково-методичних та науково-практичних журналів. Бібліо-

тека де-юре має статус науково-дослідної установи, поряд із НБУВ, Львівською національною науковою бібліотекою України імені В. Стефаника, Державною науковою сільськогосподарською бібліотекою Національної академії аграрних наук України та Книжковою Палатою України.

Започаткування реферативного напрямку у діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відбувалося в рамках науково-дослідної роботи «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» (2003–2007 рр.) (наукові керівники – к. і. н. В. І. Лутовина, к. і. н. Т. В. Добко). Нині відділ науково-реферативної інформації бере участь у виконанні НДР «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України» (наук. керівник – О. М. Яценко, к. і. н.), яка здійснюється впродовж 2008–2011 рр.

За результатами експериментального дослідження було узгоджено з ІПРІ, НБУВ та закріплено за ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського сегмент наукової періодики для реферативного опрацювання 22 періодичних видань із питань психології, педагогіки та освіти, які входять до переліку фахових видань Вищої атестаційної комісії України. Реферативну інформацію представлено загальноукраїнською реферативною базою «Україніка наукова» та її паперовим варіантом – Українським реферативним журналом (УРЖ) «Джерело» у чотирьох серіях. Реферативні журнали виконують низку комунікативних функцій: інформативну, пошукову, інтеграційну, довідкову, сигнальну, прогностичну і, найголовніше, пізнавальну [6]. Більшість рефератів з питань психології, педагогіки та освіти друкується у серії 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво», але не лише в ній. Аналіз показав, що на 01.01.2010 р. ця інформація розходить і по інших серіях:

- серія 1 «Природничі науки» всього вміщено – 181 реферат;
- серія 2 «Техніка. Промисловість. Сільське господарство» – 141 реферат;
- серія 4 «Медицина. Медичні науки» – 54 реферати.

І тільки в галузевій реферативній базі даних (РБД), розміщеній на вебпорталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в рубриці «Електронні ресурси», зібрано всю галузеву реферативну інформацію з питань педагогіки, психології та освіти, починаючи з 2006 р. і з поступовим розширенням кола періодичних та продовжуваних видань [4].

Як науково-методичний центр бібліотек освітянської галузі, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського виступила ініціатором створення кооперативного реферативного ресурсу психолого-педагогічної тематики спільними зусиллями освітянських бібліотек МОН України та НАПН України [5]. При цьому бібліотека виконує функції координатора розвитку і підтримки корпоративної мережі. На створення галузевої корпорації націлює також «Програма спільної діяльності МОН України та АПН України» на 2008–2010 рр.

Розробка проекту створення корпоративної мережі була розпочата наприкінці 2008 р. з метою досягнення нового рівня повноти й оперативності ін-

формування освітян про наукові напрацювання вітчизняних учених і фахівців-практиків. Насамперед було вивчено джерела, які розкривають досвід використання корпоративних технологій у формуванні реферативних ресурсів. Питання створення кооперативних реферативних баз даних розглядаються в працях О. В. Баркової [1], В. А. Вергунова [2], Н. Я. Зайченко [3], М. Б. Сороки [6] та інших.

У разі успішного виконання проекту очікується суттєве збільшення обсягу реферативної продукції. Сьогодні до реферативного опрацювання поступово долучаються бібліотеки вищих навчальних закладів III-IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілів, які з 2009 р. почали надавати реферативну інформацію про публікації з періодичних та продовжуваних видань, підготовлені ВНЗ. Це – бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди, Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, Київського національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, Київського міського педагогічного університету ім. Б. Грінченка, Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка, Рівненського державного гуманітарного університету, Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди, Харківської інженерно-педагогічної академії та Київського інституту професійної освіти і освіти дорослих НАПН України. Проте за межами реферативного ресурсу залишається велика кількість періодичних та продовжуваних видань наукових інституцій України, зокрема бібліотек мережі Міністерства освіти і науки України (передусім, 14 з 24 бібліотек ВНЗ педагогічного та інженерно-педагогічного профілів III-IV р. а., 11 класичних державних та національних університетів), чотирьох бібліотек НАПН України, бібліотек інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Виходячи з наведених вище фактів, можна констатувати, що формування і підтримка функціонування галузевої реферативної бази даних є перспективною складовою реферативної роботи як ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, так і бібліотек мережі Міністерства освіти і науки України та НАПН України. Вочевидь, не варто зупинятися в цьому аспекті реферативної діяльності на досягнутому рівні. Набутий ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського п'ятирічний досвід організації реферативного напрямку діяльності, а також вивчення досвіду реферативного напрямку діяльності інших наукових установ, як українських, так і зарубіжних, а, головне, зростаючі інформаційні потреби освітян України ставлять на порядок денний завдання активного просування вже запропонованої реферативної послуги у вигляді галузевої РБД до споживача, а також її розширення. Однак кадрові можливості ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського обмежені.

Мета статті – привернути увагу фахівців, які займаються питаннями формування галузевої реферативної бази даних, до можливих шляхів її подальшого

розширення та удосконалення з урахуванням особливостей адресної споживачької аудиторії реферативної інформації, а саме широкої освітянської громадськості України.

Перша пропозиція стосується критеріїв відбору до реферування статей з українських періодичних та продовжуваних видань психолого-педагогічної тематики без грифу ВАК. Це є доцільним, оскільки гриф ВАК України видається на п'ять років. Отже, в будь-який момент видання може бути внесеним до переліку наукових фахових видань, чого свідомо прагнуть наукові установи, а також з якихось причин бути вилученим з цього переліку. До того ж усі наукові видання навіть без грифу ВАК обов'язково містять матеріали, підготовлені науковцями та посадовцями керівної освітянської ланки, які повідомляють цінну наукову інформацію, що є необхідною для освітян, але залишається поза межами як загальнодержавної РБД «Україніка наукова», так і галузевої РБД.

Відбір статей із видань без грифу ВАК також є виправданим з позиції зацікавленості керівників ВНЗ (відповідно, забезпечиться підтримка з їхнього боку реферативного напрямку діяльності бібліотек цих вишів) щодо представлення своїх періодичних та продовжуваних видань як у галузевій РБД, так і у загальноукраїнській РБД «Україніка наукова», оскільки це підвищує рейтинг ВНЗ і оприлюднює практичні надбання вишу у централізованій реферативній базі даних регіонального рівня.

Запропонований підхід до відбору періодичних видань із питань психології, педагогіки та освіти до реферування буде сприяти, таким чином, прискоренню процесу формування галузевої кооперації з реферування. Він пов'язаний і з проведенням наукової роботи щодо вивчення спектра всіх періодичних і продовжуваних видань психолого-педагогічного спрямування, які видаються в Україні, та складання у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського їх повного списку, зокрема, з метою визначення видань найперспективніших для реферування. Таке дослідження вже здійснюється науково-реферативним відділом бібліотеки.

Друга пропозиція стосується критеріїв відбору публікацій до реферування. Відбір статей для реферування нині зорієнтований на наукову громадськість, педагогічний склад ВНЗ, фахівців вищої управлінської ланки освіти. Однак при формуванні галузевої РБД відкривається широка можливість інформування педагогічних працівників усіх рівнів освіти, зокрема вищої, середньої та початкової шкіл, дошкільця, позашкільної освіти тощо, яких приваблюють матеріали методичного характеру, досвід колег з інших регіонів України з багатьох аспектів організації навчального і виховного процесів.

Враховуючи те, що викладацький склад омолоджується, що вже багато фахівців вільно володіють комп'ютером, можна сподіватися на їхній інтерес до галузевої РБД. Як свідчить статистика, у 2008 р. до галузевої РБД в середньому за місяць звернулися 148 користувачів, у 2009 р. – 256, у 2010 р. середньомісячне звертання до РБД становить уже 310 користувачів.

Отже, коло споживачів реферативної інформації розширюється, реферативна інформація кооперативної мережі України досягає широкої освітнянської громадськості. Представлені пропозиції стосуються питання критеріїв відбору для реферування періодичних і продовжуваних видань психолого-педагогічної тематики України з метою їх розміщення в галузевій РБД та загальноукраїнській реферативній базі даних «Україніка наукова» та її пареровому варіанті – УРЖ «Джерело».

Реалізація пропозицій розрахована на перспективу, пов'язана з певними часовими, людськими та матеріальними витратами. Однак втілення їх у практику відкриває шлях до підвищення рівня якості науково-інформаційного забезпечення освітян України.

Література

1. Баркова, О. В. Технологія інтеграції і використання електронних ресурсів у рамках міжгалузевої кооперації : (досвід взаємодії Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського і Держ. наук. мед. б-ки України) / О. В. Баркова // Наковій медичній бібліотеці – пріоритети розвитку і перспективи : матеріали наук.-практ. конф., 8–9 листоп. 2005 р., м. Київ / Держ. наук. мед. б-ка. – К., 2006. – С. 31–38.
2. Вергунов, В. А. Сучасний стан та перспективи наукового реферування / В. А. Вергунов // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 2. – С. 80–83.
3. Зайченко, Н. Я. Стан та перспективи розвитку системи кооперативного реферування в Україні / Н. Я. Зайченко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2001. – Вип. 6. – С. 255–262.
4. Коваленко, І. Й. Перспективи розвитку галузевого реферативного ресурсу / І. Коваленко, Т. Судіна // Сучасний стан та перспективи наукового реферування : матеріали Міжнар. семінару-практикуму, 29 трав. 2009 р., присвяч. 10-річчю вид. РЖ «Агропромисловий комплекс України» / Укр. акад. аграр. наук, Держ. наук. с.-г. б-ка УААН. – К., 2009. – С. 66–71.
5. Коваленко, І. Й. Реферативна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в умовах модернізації освіти в Україні / І. Коваленко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 46–54.
6. Лутовинова, В. І. Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації : практич. посіб. / В. І. Лутовинова ; наук. ред. Г. М. Швецова-Водка ; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Четверта хвиля, 2007. – 72 с. – (Сер. «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітнянських бібліотек»).
7. Сорока, М. Б. Інформаційні продукти бібліотек: проблеми кооперативного формування та суспільне використання / М. Б. Сорока // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 27.
8. Судіна, Т. О. Важливий напрям забезпечення інформаційних потреб освітян / Т. О. Судіна // Пед. пошук. – 2009. – № 2. – С. 56–59.

*Л. В. Савенкова,
к. пед. н., директор наукової бібліотеки НПУ
імені М. П. Драгоманова*

АНАЛІЗ КОНТЕНТУ ВЕБ-САЙТІВ БІБЛІОТЕК ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ 2010 РОКУ

У статті розглянуто сучасний стан представлення бібліотек вищих навчальних педагогічних закладів України в Інтернеті, проаналізовано рівень організації веб-сайтів цих бібліотек, зокрема розглянуто сайти Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського та низки інших, відзначено переваги і недоліки у побудові та підтримці сайтів.

***Ключові слова:** веб-сайт навчального закладу, електронний каталог, сторінка, рубрика.*

В умовах інформатизації вищої школи та курсу на відкриту освіту для бібліотек вищих навчальних педагогічних закладів – ресурсних центрів освітньої і наукової діяльності ВНЗ – представництво у всесвітній мережі є не тільки важливим, але й принциповим. У розробку і підтримку веб-сайту вкладаються значні ресурси, тому природним є прагнення керівництва установи знати, наскільки ефективними є їхні вкладення, яким є зиск від витрат на створення і просування сайту [1].

У найзагальнішому розумінні ефективність веб-сайту тим вища, чим більша кількість користувачів відвідує сайт. Однак для точнішої оцінки необхідно проводити детальніші дослідження. У професійній вітчизняній та зарубіжній літературі з бібліотечно-інформаційного забезпечення наявна значна кількість публікацій, присвячених аналізу сайтів різних бібліотек. Такий аналіз проводиться переважно на базі електронних ресурсів, розміщених в Інтернеті.

Аналіз веб-сайтів бібліотек вищих педагогічних закладів України 2010 р., представлених в Інтернеті, був проведений на основі даних пошукових систем при безпосередньому перегляді. Загальними критеріями їх оцінювання були визначені такі: інформативне наповнення, наявність/відсутність попередньої інформації, зручність пересування по сторінках сайту, зручність пошуку за базами даних, надійність і значимість сайту як джерела інформації, стабільність інформаційних ресурсів, оперативність відновлення інформації, наявність служби зворотного зв'язку, мови представлення, додаткові можливості для користувача, наявність лічильників відвідувань [2].

Сайт бібліотеки Бердянського державного педагогічного університету (<http://www.bdpu.org/Library>) надає коротку текстову інформацію про бібліотеку та режим її роботи. У меню «Навігація» представлені розділи, які містять переважно або текстову інформацію, або бібліографічні списки літератури: «Нові надходження», «Наукові праці викладачів» (2008 р.), «Дарування» тощо. Інтерфейс небагатьох сторінок, представлених на сайті, доволі зручний, вдало підібрані шрифти і кольори. Електронний каталог не представлений, зворотного зв'язку з користувачами немає. Сайт одномовний.

Відомо, що одна справа – створити сайт і зовсім інша – підтримувати його в актуальному стані. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (http://www.vspu.edu.ua/web_bibl/index.html) постійно експериментує з побудовою власного сайту. Фахівці, які працюють над даним ресурсом, перебувають у постійному пошуку кращих можливостей представлення бібліотеки університету в мережі. Доволі детально представлено попередні відомості для читачів про бібліотеку. У розділах меню – переважно текстова інформація та бібліографічні списки літератури. Про організацію і ведення локального електронного каталогу подано детальну інформацію, однак веб-каталог не представлено. Відсутність пошуку за базами даних бібліотека намагається компенсувати бібліографічними списками: нових надходжень книг, статей із періодичних видань за розділами знань, передплачених періодичних видань тощо. Інформативним є розділ «Інтернет-посилання», в якому зібрані різноманітні посилання на електронні бібліотеки та інші повнотекстові матеріали, розміщені у мережі. У розділі «Інформаційна сторінка» читач може ознайомитися з віртуальними книжковими виставками, а також знайти іншу, цікаву для себе інформацію. Встановлено лічильник відвідувань, що дає змогу відстежувати кількість звернень. Сайт одномовний, служби зворотного зв'язку немає.

Сайт бібліотеки Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка (<http://lib.gdpu.sumu.ua/>) створено нещодавно, але він впевнено посів своє місце серед інших сайтів бібліотек педагогічних університетів. Звичайно, на сайті представлена попередня інформація. На жаль, у розділі меню «Пошук» не подається пояснення, за якими саме ресурсами здійснюються пошукові операції. У «Корисних посиланнях» відомостей дуже мало, однак зрозуміло, що бібліотека працює над даною сторінкою. Бази даних електронного каталогу не представлені. Сайт одномовний, служби зворотного зв'язку та лічильника відвідувань немає.

На сайті Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка (<http://www.drohobych.net/ddpu/biblioteka/index.shtm>) інформація про бібліотеку, як і два роки тому, представлена у вигляді короткої текстової довідки. Новими на сторінці бібліотеки є декілька гіпертекстових посилань на бібліографічні списки: «Електронні видання» (141 найменування), «Рідкісні видання» (1220 найменувань), «Періодичні видання», а також тексти «Положення про бібліотеку» та «Правила користування бібліотекою».

Аналогічно представлена інформація про бібліотеку і на сайті (<http://www.zu.edu.ua/library.html>) Житомирського педагогічного університету імені Івана Франка – лише короткою текстовою довідкою про бібліотеку.

Сайт бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (<http://www.kpnu.edu.ua/content/category/6/27/59/>) у попередній інформації представляє кожен відділ бібліотеки. Користування сторінками сайту є доволі зручним. У меню наявні розділи, які можуть бути корисними не лише для читачів бібліотеки, а й для бібліотечних фахівців (наприклад, «Обмінний фонд»). Розділ «Інформаційні ресурси» містить коротку текстову довідку, цікаві посилання на ресурси мережі, однак посилань на бібліотеки ВНЗ вкрай мало, і вони, на нашу думку, не є профільними для педагогічного університету. Сайт одномовний, зворотного зв'язку і лічильника відвідувань немає.

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка у структурі свого сайту має сторінку «Бібліотека рідкісної книги», яка є стабільною протягом двох років, однак про бібліотеку університету ніякої інформації не знайдено.

Сайт Київського університету імені Бориса Грінченка (http://www.kmpu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=category&id=394:2010-02-24-15-34-25&Itemid=1458) вміщує посилання на сторінки, які відображають інформацію про бібліотеку, її структуру, правила користування, масові заходи, віртуальну книжкову виставку, тобто виставку надходжень до фонду бібліотеки. На «Сторінці читача» подано інформацію про те, що для потреб користувачів працює спеціальний сервер, з якого можна завантажити електронні версії підручників. Позитивне враження складається від інформації та форми її подання у розділі «Акція «Подаруй бібліотеці книгу». Електронний каталог не представлений, сайт одномовний, зворотного зв'язку і лічильника відвідувань немає.

На першій сторінці сайту Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (<http://lib.mdpu.org.ua>) є посилання на бібліотеку з переліком представлених сторінок, серед яких: коротка історія бібліотеки, структура, інформаційна сторінка (витяг з правил користування бібліотекою), оголошення, бібліографічний покажчик праць викладачів, перелік електронних видань тощо. Посилання з однорівневого меню на інформацію у вигляді коротких текстів та бібліографічних списків літератури – лише у розділі, в якому представлено друковані праці викладачів, сторінка структурована і оформлена у вигляді гіпертекстових посилань. На цій же сторінці наявні два посилання на інтернет-ресурси.

Сайт Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського (<http://mdu.org.ua/cats/view/39>) містить посилання на бібліотеку. На його сторінках подається інформація про історію бібліотеки, її структуру. На сторінці «Інформаційні ресурси» можна знайти перелік традиційних каталогів та картотек бібліотеки, а також баз даних (ймовірно, локального електронного каталогу). У рубриці «На допомогу читачеві» подано зразки

бібліографічних описів (не відповідають вимогам нового стандарту), правила користування фондами бібліотеки та інструкцію для користувачів системи «УФД-Бібліотека».

На сайті бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (<http://in.ndu.edu.ua/ua/library.php>) найцікавіше представлені відомості про музеї рідкісної книги та історично цінні видання, які зберігаються у фондах бібліотеки, – це добре організована віртуальна виставка. Не менш цікавими є й інші віртуальні виставки, представлені на сайті.

Бібліотека Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (<http://library-phdpu.org.ua>) попередню інформацію про свою діяльність широко представляє фотоілюстраціями. Доволі цікавою на сайті є сторінка «Голосування» (рис. 1), запитання якої спрямовані на виявлення тих умов роботи читачів у бібліотеці, які вони вважають важливими. Актуальною формою зворотного зв'язку є форум.

Електронний каталог – АБІС «УФД-Бібліотека» за відомостями, поданими на сайті, ведеться з 2002 р. На сторінці під назвою «Інтелектуальний капітал університету» представлено прес-дайджести – кумулятивні збірники Прес-релізів – відомостей про наукові здобутки всіх кафедр університету. Вони містять бібліографічні списки наукових праць викладачів (монографій, підручників та навчальних посібників, наукових статей, розробок), що вийшли друком у поточному році і зараховані як обов'язковий академічний мінімум викладачів кафедр, а також наукові публікації співробітників відділів ВНЗ, визнані науковою частиною університету. Проаналізувавши сайт, можна говорити про значну бібліографічну, виставкову, творчу роботу бібліотеки.

Сторінки сайту бібліотеки Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (<http://library.pdpu.edu.ua>) складаються із традиційного переліку: «Історія бібліотеки», «Правила користування», «Структура» тощо. Подано інформацію про наявність у бібліотеці електронного каталогу, створюваного на основі ПЗ Unilib, положення про електронний каталог, але веб-каталог не представлено. На сторінці «Ресурси» доволі різноманітний перелік посилань на інформаційні ресурси Інтернету, серед яких є посилання на сайти бібліотек, у тому числі бібліотек вищих навчальних закладів, он-лайн бібліотеки.

На сайті Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (<http://www.pdpu.poltava.ua/ua/biblioteka.php>) посилання на бібліотеку представлено добре оформленим лінком. Мови сайту університету – українська та англійська, однак сторінка бібліотеки в англійському варіанті наповнення не має. На сторінці книгозбірні ми відразу потрапляємо на віртуальну виставку нових надходжень та посилання на електронний каталог.

Інформацій про бібліотеку Слов'янського державного педагогічного університету (http://slavdpu.dn.ua/index.php?option=com_content&task=blog-section&id=11&Itemid=33) представлена на сайті університету у вигляді

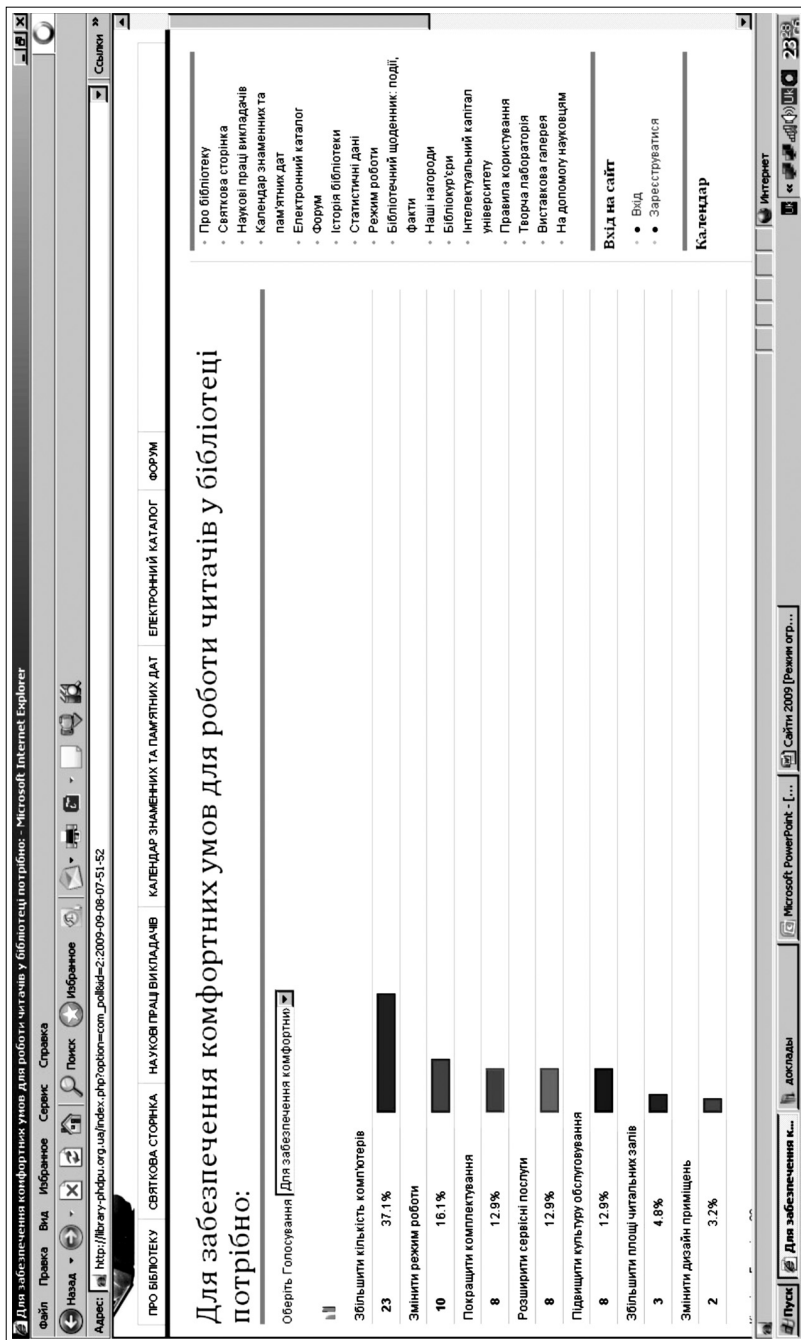

Рис. 1. Сайт бібліотеки Перяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

тексту. У додатковому меню наявні два посилання на газету «Педагог» та «Вісник університету», повні тексти яких можна завантажити.

Структура меню сайту бібліотеки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (www.ssru.sumu.ua) представляє ресурси бібліотеки доволі різнобічно. Попередня інформація як для читачів, так і для бібліотечних фахівців добре структурована. Інтерфейс електронного каталогу («УФД-Бібліотека») має версії українською, російською та англійською мовами. Повні тексти збірників наукових праць у рубриці «Електронні видання» можна завантажити. Веб-навігатор бібліотеки містить велику кількість корисних посилань на інформаційні ресурси в Інтернеті. Лічильник відвідувань та форма зворотного зв'язку на такому добре організованому сайті були б дуже доречними.

Сайт наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка (<http://www.library.tnpu.edu.ua>) побудовано доволі функціонально, меню сайту чітко структуроване. Цікава знахідка у дизайні – розділ «Випадкове фото». Це єдиний сайт серед сайтів бібліотек вищих педагогічних закладів України, на якому організована віртуальна довідка, попередня інформація про функціонування якої чітко сформульована. Наявне інтерактивне опитування «Як часто Ви відвідуєте нашу бібліотеку?» із детальним представленням результатів (рис. 2).

Для користувачів локальної мережі університету організована віртуальна бібліотека. Пошук матеріалів у ній здійснюється за електронним каталогом, для можливості перегляду документів у різних форматах пропонується

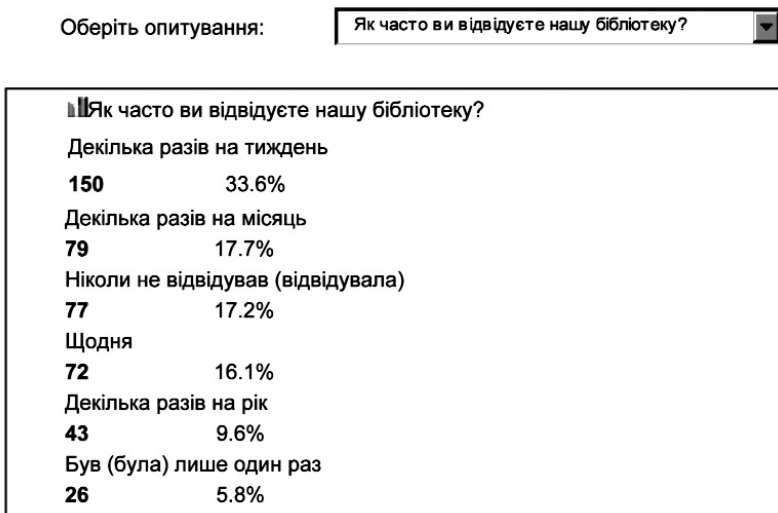

Рис. 2. Сайт наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка

встановити спеціальні програми. На сторінці «Нові надходження» списки літератури подано за розділами знань. Широко представлені посилання на електронні ресурси глобальної мережі. На час перегляду сайту на лічильнику відвідувань значилося 53 877 відвідувань. Унікальна інформація представлена про фонд рідкісної книги. Мови сайту – українська, англійська та німецька, однак сторінки книгозбірні ні в англійській, ні в німецькій версії не подаються. Лише сторінка бібліотеки «Електронний каталог» функціонує трьома мовами (українською, російською та англійською) і має досить зручний стандартний пошук.

У структурі сайту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (http://www.udpu.org.ua/viewpage.php?page_id=77) представлені сторінки, які широко розкривають інформацію про бібліотеку університету та її послуги. На час ознайомлення із сайтом електронний каталог бібліотеки не працював. Ілюстрована віртуальна виставка представлена у форматі pdf. За даними встановленого лічильника відвідувань можна дізнатися про загальну і щоденну кількість відвідувань.

Сторінка бібліотеки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (<http://hnpri.edu.ua>) містить лише оглядову інформацію. На сайті Херсонського державного університету (<http://sitebeta.ksu.ks.ua/Default.aspx?tabindex=1&tabid=2&lng=1&Inbox=398&tree=d159.d5>) з головного меню у розділі «Відділи та служби» наявне посилання на сторінку бібліотеки. Бібліотечна сторінка має власне однорівневе меню, в якому представлені підрозділи книгозбірні, новини, загальна інформація. У вигляді списків представлено бібліографічні покажчики, періодичні видання, автореферати, монографії, збірники наукових праць, методичні рекомендації та бюлетені нових надходжень. Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (<http://www.kgpa.km.ua/?q=biblio>) представляє бібліотеку на своєму сайті лише короткою довідкою.

На жаль, на бібліотечних сторінках трьох останніх університетів не реалізовані можливості, які надають сучасні інтернет-технології, відсутня будь-яка пошукова структура, власне, говорити про інформативність таких сторінок говорити не доводиться.

Сайт бібліотеки Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (<http://chgpu.cn.ua/lib/>) має такі основні компоненти: новини, електронний каталог, інтернет-ресурси, повні тексти наукового часопису університету, віртуальна книжкова виставка, книгообмін, а також фотовернісаж тощо. У розділі «Для фахівця» підібрано різноманітні матеріали стосовно методичної роботи, інформацію про конференції, статистичні показники, корисні поради у «Методичній скриньці».

Останнім часом було розширено можливості надання доступу до інформації на сайті наукової бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (<http://hklib.ppu.edu.ua>), зокрема, почав функціонувати пошук у повнотекстових базах даних («ІРБІС64»), для кожного виду пошуку у базах даних електронного каталогу розроблено

відеоприклад. З 2009 р. на сайті функціонує розділ «Питання – відповіді», як форма зворотного зв'язку з читачами бібліотеки.

На цій сторінці кожен користувач, зареєструвавшись, може звернутись із запитанням чи проханням щодо надання бібліотечних послуг. Бібліотека пропонує нову послугу з доставки електронних копій документів. Розділ «Видання бібліотеки» поповнився новими повнотекстовими бібліографічними документами, які були підготовлені книгозбірнею. У розділі «Про бібліотеку» представлено нову фотопрезентацію.

Особливої уваги заслуговує сайт Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (<http://www.library.edu-ua.net/>). Оновлений інтерфейс сайту головної освітянської книгозбірні країни справляє позитивне враження. Знайдено нові форми представлення різних компонентів меню. Інформація детально структурована. Реалізовано нові проекти, серед яких – «Галузева реферативна база», «Видатні педагоги України та світу», «Моніторинг ЗМІ з питань освіти і науки», «Результати наукової діяльності установ Національної академії педагогічних наук України», «Віртуальна бібліографічна довідка» та інші. Пошук на таких сторінках містить безліч можливостей для звичайних та досвідчених користувачів. Слід відзначити значну роботу бібліотеки з оцифрування рідкісних і цінних видань (оцифровано близько 600 видань). За інформаційним наповненням кожної сторінки бібліотечного сайту вбачається величезна робота всього колективу бібліотеки.

Проведений аналіз веб-сайтів продемонстрував, що бібліотеки вищих навчальних педагогічних закладів України намагаються йти шляхом інновацій, прагнуть заявити про себе в інтегрованому інформаційному середовищі електронних ресурсів, навчаються ефективніше використовувати та управляти інформаційними ресурсами. Бібліотечний сегмент Інтернету стає одним із найбільш інформаційно насичених у мережі. Бібліотеки активно формують змістовну основу всесвітньої глобальної мережі [3].

Література

1. Белов, А. М. Сайт библиотеки вуза: а как у них? / А. М. Белов // Б-ки учеб. заведений. – 2009. – № 31. – С. 6–12.
2. Гусев, В. С. Аналитика веб-сайтов. Использование аналитических инструментов для продвижения в Интернет / В. С. Гусев. – М. : И. Д. Вильямс, 2008. – 176 с.
3. Опарина, О. Д. Веб-сайт в библиотечной технологии / О. Д. Опарина, Е. А. Оhezина // Научн. и техн. б-ки. – 2004. – № 7. – С. 41–45.

**ЗАДОВОЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ЧЕРЕЗ ПЕРСОНАЛЬНИЙ ТА МІЖБІБЛІОТЕЧНИЙ
АБОНЕМЕНТИ**

У статті проаналізовано діяльність персонального та міжбібліотечного абонементів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж 2005–2009 рр., склад користувачів, стан забезпечення їхніх інформаційних потреб, досліджено їхні персональні та сукупні запити.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, інформаційні ресурси, інформаційне забезпечення, електронні ресурси, персональний і міжбібліотечний абонементи.

У сучасних умовах ефективність роботи наукової бібліотеки визначається повнотою та якістю інформації, доступної для різних категорій користувачів. Важливе місце в системі обслуговування користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського посідає персональний і міжбібліотечний абонементи (МБА), які є складовою відділу науково-документного забезпечення. Діяльність цих підрозділів у контексті мети і завдань установи щодо задоволення інформаційних потреб науковців НАПН України та інших категорій користувачів розвивається завдяки вивченню наукових розробок із цього питання та практичного досвіду роботи персонального і міжбібліотечного абонементів у вітчизняних наукових книгозбірнях.

Мета статті – аналіз задоволення інформаційних потреб користувачів через персональний та міжбібліотечний абонементи в контексті системи обслуговування Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського; визначення шляхів розвитку цих підрозділів з огляду на потреби сучасної освіти України.

Питання роботи персонального та МБА на сучасному етапі висвітлено в публікаціях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: Т. Букшиної [2], І. Красильникової [3], В. Немошкаленко [5], Т. Павлуши [6], В. Пашкової [7], П. Рогової [9, 10], С. Шепіної [11], С. Чачко [12], В. Чупріної [13] та інших, які зазначають, що МБА та персональний абонемент – це комплекс форм бібліотечного обслуговування віддалених колективних користувачів, що ґрунтується на взаємному використанні фондів бібліотек шляхом надання оригіналів і копій документів (або їх фрагментів) за запитом в будь-якій формі й на будь-якому носії для тимчасового користування.

Головною метою і завданням сектору персонального абонементу та МБА ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є цілеспрямоване повноцінне інформаційне забезпечення фахових потреб освітян первинними і вторинними документами як у традиційній, так і в електронній формі, надання доступу науковцям, науково-педагогічним та освітянським організаціям і установам суміжних галузей, що потребують використання педагогічної, психологічної і навчально-методичної літератури.

Для організації чіткого технологічного процесу роботи персонального і міжбібліотечного абонементу у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розроблено основні регламентуючі документи, а саме: «Положення про сектор МБА ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», «Правила користування МБА у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського для колективних абонементів Києва і Київської області», «Правила користування персональним абонементом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», «Електронна доставка документів».

Персональний і міжбібліотечний абонемент у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започатковано в 2001 р. Ця форма обслуговування набула значного розвитку та користується попитом у читачів. Упродовж 2005–2009 рр. у бібліотеці формувалася нова категорія користувачів – споживачі інтернет-ресурсів, тому виникла необхідність вивчати їхні інформаційні запити щодо забезпечення різними видами ресурсів (традиційні, електронні та інтернет-ресурси).

Формуються інформаційні потреби користувачів персонального абонементу за рахунок основних факторів.

На перше місце варто поставити потребу в інформації для участі в наукових дослідженнях, розробленні науково-дослідних тем, підготовці доповідей та повідомлень до науково-практичних конференцій; написання дисертаційної роботи.

На другому місці – потреба в інформації для викладацької діяльності. Для повнішого розкриття фонду, а також із метою максимального й оперативного задоволення інформаційних потреб користувачів персонального і міжбібліотечного абонементів у бібліотеці велика увага приділяється різним формам традиційно-бібліотечного обслуговування, серед яких: організація книжкових виставок (нових надходжень, тематичних), обслуговування в режимі ВРІ, проведення Тижнів інформації стаціонарних і виїзних, днів фахівця, проведення бібліографічних оглядів тощо.

Планово-систематична робота працівників у цих напрямках із кожним роком збільшує показники бібліотечного та інформаційного обслуговування користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та поглиблює якість їх обслуговування.

Так, якщо у 2005 р. кількість користувачів персонального абонементу становила 268 осіб, то на кінець грудня 2009 р. їх налічувалось 1453 особи (табл. 1), а на кінець 2010 р. – 1734.

Таблиця 1

Основні категорії користувачів персонального абонементу у 2005–2009 рр.

	2005		2006		2007		2008		2009	
	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%
Науковці НАПН України	149	55,6	156	54,7	166	55,3	174	58	176	58,6
Професорсько-викладацький склад ВНЗ м. Києва	20	7,4	32	11,2	38	12,6	43	14,3	40	13,3
Аспіранти	28	10,4	25	8,7	21	0,7	24	8,0	17	5,6
Представники влади	9	3,1	6	2,1	4	1,3	2	0,06	1	0,03
Бібліотечні працівники освітянських книгозбірень	40	14,9	44	15,4	49	16,3	32	10,6	47	15,6
Інші	22	8,2	22	8,2	22	8,2	25	8,3	19	6,3
Усього:	1453	268	285		300		300		300	

Зокрема, збільшилась кількість науковців НАПН України на 151 особу, серед яких професорсько-викладацький склад збільшився на 20, але при цьому зменшилась кількість аспірантів – на 11. Причиною спаду цієї категорії користувачів ми вважаємо зменшення загальної кількості аспірантів по НАПН України.

Показник щорічної видачі документів протягом 2005–2009 рр. становив 24 174 документів: із них книг видано 17480, періодичних видань 6694 примірників. Упродовж п'яти років підвищений попит серед користувачів персонального абонементу мала література з питань педагогіки – 8481 примірник; суспільно-політична – 3420; мовознавство і літературознавство – 1955; психологія – 1531; прикладні науки – 605; природознавчі – 573; мистецтво і спорт – 311; художня література – 486; дитяча література – 118 примірників. За типами було видано: наукової – 8440; навчальної – 4149; інформаційно-бібліографічної – 107; довідкової – 223; іншої – 4581.

Необхідно зазначити, що аспірантами доволі активно використовуються поточні журнальні видання, що видані за кордоном і, зокрема, у Російській Федерації. Із замовлених документів цією категорією користувачів 6 % становить російська періодика.

Значна увага працівниками сектору приділялася обслуговуванню фахівців інститутів системи НАПН України. Зокрема, у 2009 р. науковцям Інституту педагогіки НАПН України було видано через персональний абонемент 1457 прим. книг і журналів, фахівцям Інституту спеціальної педагогіки НАПН України – 1249 прим. книг і журналів, а науковці Інституту проблем виховання НАПН України отримали 954 прим. книг і журналів.

На активізацію відвідування користувачами ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вплинуло проведення нею Тижнів інформації, як стаціонар-

них, так і виїзних, зокрема, в Інституті педагогіки НАПН України та Інституті професійно-технічної освіти НАПН України.

Слід зазначити, що завдяки цим заходам у першому кварталі 2010 р. було видано через персональний абонемент 126 прим. документів.

З метою удосконалення якісного рівня обслуговування через МБА працівниками ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було вивчено і проаналізовано категорії користувачів за соціальними і професійними ознаками та визначено типо-видовий склад замовлених ними документів. За 2005–2009 рр. діяльності бібліотеки виявлено тенденцію збільшення кількості науковців, співробітників НАПН України, аспірантів та викладачів ВНЗ. Якщо у 2005 р. послугами МБА скористалися лише 17 наукових співробітників, то у 2009 р. – 70. Серед них: 15 наукових співробітників Президії НАПН України; 12 – Інституту педагогіки; 14 – Інституту педагогіки і професійної освіти; 19 – Інституту проблем виховання; 3 – Інституту засобів навчання, 7 – аспірантів. Для них у бібліотеках м. Києва було замовлено 1226 прим. книг.

З огляду на розвиток освіти в контексті Болонського процесу, характерною для ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського тенденцією є постійне зростання потреб користувачів у зарубіжній науковій інформації, присвяченій розвитку освіти у США, Англії, Швеції, Польщі. У зв'язку з цим користувачами персонального абонементу й МБА було отримано з Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 170 прим. документів з вищезгаданої теми.

До традиційних форм обслуговування через МБА додається й інноваційна – електронна доставка документів (ЕДД) – перспективний напрям діяльності для усіх бібліотек, упроваджений упродовж останніх років в НБУВ, НБ Білорусі, НПБУ [1; 7; 11]. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського проводиться підготовча робота щодо електронної доставки документів у 2011 році.

Електронна доставка документів безпосередньо пов'язана з вирішенням завдань щодо створення електронних каталогів та електронної бібліотеки як у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, так і у книгозбірнях мережі. Це дасть змогу перейти до другої моделі МБА/ЕДД, створити корпоративне електронне середовище і значно розширити сферу інформаційно-бібліотечних послуг. Отже, використання традиційних і впровадження електронних форм у роботі МБА створює умови для комфортнішого і якіснішого обслуговування користувачів. Удосконалення роботи МБА – процес безперервний і досить складний.

Саме тому сектор ставить перед собою завдання послідовно запроваджувати новітні технології з метою забезпечення швидшого доступу до інформації та пошуку її в електронних і зведених каталогах через Інтернет, сканування та електронну доставку документів користувачам ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Відносно повне задоволення запитів користувачів неможливе без використання зарубіжних інформаційних ресурсів. Тож

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського прагне до розширення співробітництва на взаємовигідній основі із зарубіжними бібліотеками і службами доставки.

Література

1. *Березкина, Н. Ю.* Проблемы информационного обеспечения науки в Республике Беларусь / Н. Ю. Березкина // Вест. Библ. Ассамблеи Евразии. – 2002. – № 2. – С. 48–50.
2. *Букшина, Т.* Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України для задоволення потреб освітян / Т. Букшина // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – Вип. 12. – С. 155–163.
3. *Красильникова, І.* Проблеми МБА при використанні комп'ютерних технологій / І. Красильникова // Бібл. вісн. – 2000. – № 5. – С. 8–11.
4. *Корюненко, М.* В гостях у майстрів бібліотечної справи. Освітня книгозбірня імені Василя Сухомлинського, яка святкує своє десятиріччя, відчиняє двері і для студента, і для знаного науковця / М. Корюненко, Д. Шулікін // Освіта України. – 2010. – 12 лют. (№ 12). – С. 4–5. – (Круглий стіл).
5. *Немошкаленко, В.* Інформаційне забезпечення української науки / В. Немошкаленко // Бібл. вісн. – 2001. – № 1. – С. 6–8.
6. *Павлуша, Т. П.* Задоволення читацьких вимог на бібліотечні видання інформаційної діяльності книгозбірні / Т. П. Павлуша // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 196–207.
7. *Пашкова, В.* Міжбібліотечний абонемент: досвід США та Канади / В. Пашкова // Бібл. планета. – 2000. – № 2. – С. 20.
8. *Полякова, И. А.* Библиотеки Украины на пути создания деловой и коммерческой информации / И. А. Полякова // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : материалы конф. / 5-я Юбилейная Международ. конф. «Крым-98». – Судак, 1998. – Т. 1. – С. 318–321.
9. *Рогова, П. І.* Інформаційні потреби в ресурсах психолого-педагогічної тематики як об'єкт наукового дослідження / П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 141–149.
10. *Рогова, П. І.* Мріємо перетворити бібліотеку на модерний всеукраїнський науково-інформаційний, освітній та культурний центр : [Бесіда з директором ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Павлою Іванівною Роговою / записала Лідія Рапіна] // Пед. газ. – 2009. – Груд. (№ 12). – С. 4.
11. *Шепина, С. А.* Внедрение новых технологий в обслуживании читателей : проблемы и преимущества / С. А. Шепина // Науч. и техн. б-ки. – 2000. – № 2. – С. 75–80.
12. *Чачко, А. С.* В інтересах користувачів ми маємо очолити пошукову роботу в Інтернеті / А. С. Чачко // Бібл. планета. – 1999. – № 3. – С. 21–23.
13. *Чупріна, В.* МБА і служба доставки документів / В. Чупріна // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 31–32.

**ВІРТУАЛЬНА БІБЛІОГРАФІЧНА ДОВІДКА –
ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ
ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті проаналізовано архів виконаних запитів «Віртуальної бібліографічної довідки» у контексті інформаційного дискурсу України, виявлено категоріальну, тематичну і топографічну диференціацію запитів, окреслено перспективи подальшої роботи.

Ключові слова: *«Віртуальна-бібліографічна довідка», інформація, інформаційне суспільство, інформатизація бібліотек, інноваційні форми роботи, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.*

Використання інтернет-технологій у діяльності бібліотеки змінило напрями її діяльності, піднесло її значення у суспільстві на якісно вищий рівень. Комп'ютеризація у всіх сферах життя диктує нові вимоги до інформаційної діяльності. Час, коли достатньо було розміщення в Інтернеті веб-сайту, що включає в себе лише текстову інформацію про бібліотеку і її ресурси, минає. У привілейованому становищі опиняються ті бібліотеки, котрі представляють у середовищі Інтернет свої інформаційні ресурси з можливістю віддаленого пошуку в них, забезпечують замовлення і інформаційну доставку документів, здійснюють віртуальне довідково-бібліографічне обслуговування тощо. Завдяки розширенню сфери застосування нових інформаційних і комунікаційних технологій перед бібліотеками відкриваються нові можливості задоволення трансформованих суспільних інформаційних потреб, а також забезпечується зростання якості обслуговування [11].

Віртуальна довідкова служба (ВДС) – складова довідково-інформаційного забезпечення користувачів, служба, що функціонує за допомогою електронних технологій, часто у реальному часі, її клієнти використовують комп'ютери й інтернет-технології для взаємодії з персоналом довідки без прямого фізичного контакту з останніми. Вона є двомовною (українсько-російською) онлайновою довідковою службою добровільного об'єднання бібліотек, яка виконує запити віддалених користувачів щодо пошуку політематичної бібліографічної інформації. Аналіз її використання свідчить про актуальність даного сервісу як важливої віхи інформаційного суспільства, а також фактору еволюційного розвитку інформатизації бібліотек.

Проблему інформаційного забезпечення віддалених користувачів розглядали у своїх працях Г. Швецова-Водка [10], І. Багрова [1], Л. Трачук [9],

Е. Разумова [5], Е. Жабко [2], Н. Солонська [7], Л. Тараненко [8], О. Колупаєва [4] та інші.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) не залишається осторонь від процесу освоєння бібліотеками інтернет-середовища. З листопада 2007 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського долучилася до корпоративного проекту «Об'єднана довідкова служба бібліотек України «Віртуальна бібліографічна довідка», що був створений у 2005 р. на базі Національної бібліотеки України для дітей. До нього входять 15 бібліотек України. У рамках проекту відвідувачам надається можливість сформулювати питання і отримати відповідь, залишаючись при цьому віддаленими користувачами.

Метою статті є виявлення категоріальної, тематичної і топографічної диференціації запитів до служби «Віртуальна бібліографічна довідка» («ВБД»), виконаних співробітниками ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності інформаційного забезпечення педагогічної науки в Україні, зокрема з використанням комп'ютерних технологій.

Об'єктом дослідження став архів виконаних запитів по «ВБД» за період з квітня 2009 по вересень 2010 р. (починаючи із систематичного ведення статистики служби). У 2009 р. було виконано 462 довідки, у 2010 (по вересень) виконано 438 довідки.

Таблиця 1

Топографічний аналіз користувачів

Автономна Республіка Крим	4
Вінницька область	7
Волинська область	–
Дніпропетровська область	45
Донецька область	–
Житомирська область	3
Закарпатська область	8
Запорізька область	14
Івано-Франківська область	–
Київ. Київська область	587
Кіровоградська область	–
Луганська область	–
Львівська область	9
Миколаївська область	17
Одеська область	6
Полтавська область	–
Рівненська область	9
Сумська область	46
Тернопільська область	–
Харківська область	99
Херсонська область	–
Хмельницька область	–
Черкаська область	11
Чернігівська область	25
Чернівецька область	10
Всього	900

Аналіз запитів, які надійшли до служби «ВБД», дав такі результати: основний контингент користувачів – кияни, їх запити становлять 65 % від усього досліджуваного масиву. На другому місці – Харківська область, звідти надійшло більше 11 % всіх запитів, на третьому місці – Сумська область – 5 % (див. табл. 1). З гендерного аспекту найбільшу активність виявили жінки (93 %). Щодо тематики запитів, 87 % із них пов'язані з гуманітарними сферами знань, тобто співвідносяться з питаннями педагогіки та психології (див. табл. 2).

Таблиця 2

Структура тематичного попиту аудиторії

Рубрики «ВБД»	Кількість запитів
Літературознавство	73
Економіка. Фінанси. Управління	104
Музика	1
Комп'ютерні технології. Інтернет	5
Історія	14
Мовознавство. Іноземні мови	57
Право	23
Техніка	23
Культура. Мистецтво	7
Філософія. Соціологія. Релігія. Етика	29
Біологія. Медицина	26
Педагогіка. Освіта	403
Географія	17
Психологія. Психіатрія	18
Політика	16
Бібліотечна справа	29
Фізика	7
Математика	3
Хімія	5
Екологія.	7
Фізкультура	1
Військова справа	–
Інші	32
Всього	900

Соціально-демографічний склад віртуальної аудиторії можна упевнено описати, виходячи зі змісту запитів: переважно це молодь, що навчається – студенти і старшокласники. Окрему групу становлять педагоги, психологи і вихователі (див. рис. 1).

Стосовно інтересів освітянської спільноти на сучасному етапі: на першому місці – загальна теоретична інформація (матеріали до наукових робіт, статей тощо), на другому – інформація емпіричного характеру (календарно-тематичне планування, конспекти уроків, сценарії, лінійки, творчі зустрічі тощо).

Результатом наукового дослідження є виокремлення певних проблем, зокрема:

- залежність служби «ВБД» від технічного забезпечення функціонування;
- відсутність нормативно-правової бази (немає домовленості з іншими учасниками проекту щодо тематичного розподілення запитів, що, у свою

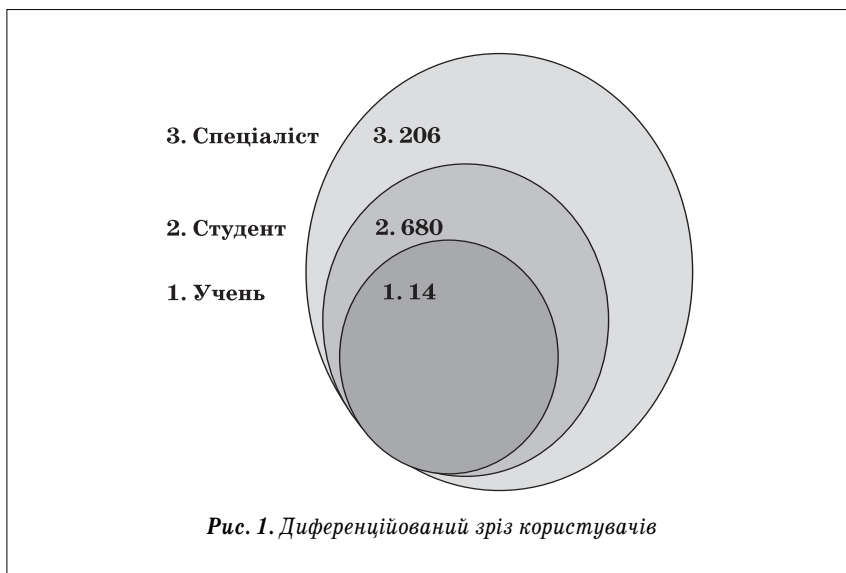
чергу, продукує неоднорідність і тематичну розмаїтість профілів виконаних запитів);

- низька загальна та інформаційна культура численних користувачів «ВБД» (не тільки школярі та студенти, часто спеціалісти погано розуміють або зовсім не розуміють, якої саме тематики і з якого предмета їхній запит, а відтак якість його виконання безпосередньо залежить від освіченості працівника служби).

Здійснений диференційований аналіз функціонування служби «ВБД» дав змогу зробити такі **висновки**:

- основною віртуальною аудиторією «ВБД» є жінки, віком від 35 до 60 років;

- топографічний аналіз віддалених користувачів засвідчив про централізацію освіти на території України: найактивнішими користувачами служби є «освітні центри» – Київ, Харків та Суми;

- серед користувачів служби «ВБД» переважає студентська молодь – 75 %, її інформаційні потреби пов’язані з виконанням навчальних завдань.

Перспективою подальшої роботи є створення автономної служби «ВБД», яка функціонуватиме на матеріально-технічній базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що дасть змогу розширити тематичні рамки виконуваних запитів, а також сприятиме скоординованій роботі всіх її підрозділів задля повнішого забезпечення інформацією суспільства. Доцільність функціонування служби «ВБД» і перспективи її подальшого розвитку як в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що є галузевим центром науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі України, так і в інших

освітнянських книгозбірнях, на нашу думку, в інтегруванні і кооперації діяльності всіх її відділів.

Література

1. *Багрова, И. Ю.* Виртуальное справочно-информационное обслуживание : (по материалам англояз. печати 2000–2004 гг.) / И. Ю. Багрова // Библиотекосведение. – 2005. – № 6. – С. 42–49.
2. *Жабко, Е. Д.* Онлайнное СБО: особенности развития / Е. Д. Жабко // Библиография. – 2005. – № 3. – С. 3–11.
3. Інформаційний простір України : слов.-довід. законодав. термінів і понять : довідк.-навч. вид. / авт.-уклад. Я. О. Чепуренко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Освіта України, 2008. – 544 с.
4. *Колупаєва, О. В.* Бібліографічне обслуговування в електронному середовищі / О. В. Колупаєва // Документознавство. Бібліотекоснавство. Інформаційна діяльність : пробл. науки, освіти, практики : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 16–18 трав. 2006 р., Київ. – К., 2006. – С. 115–116.
5. *Разумова, Э. Г.* Технологические аспекты реализации онлайнного справочно-библиографического обслуживания удаленных пользователей : (на примере Виртуал. справ. службы РНБ «Спроси библиографа») [Электронный ресурс] / Э. Г. Разумова. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.vss.nlr.ru>. – Загл. с экрана.
6. *Самохина, М. М.* Интернет и новая аудитория современной библиотеки : итоги исслед. «Виртуальная справка» / М. М. Самохина // Вестн. Библ. Ассамблеи Евразии. – 2008. – № 4. – С. 56–58.
7. *Солонська, Н.* Бібліотеки та інформаційні центри в системі наукового супроводу суспільних реформ / Н. Солонська // Бібл. вісн. – 2004. – № 6. – С. 6–7.
8. *Тараненко, Л. Г.* Эволюция методики библиографического поиска / Л. Г. Тараненко // Документознавство. Бібліотекоснавство. Інформаційна діяльність : пробл. науки, освіти, практики : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 16–18 трав. 2006 р., Київ. – К., 2006. – С. 109–111.
9. *Трачук, Л.* Виртуальне довідково-бібліографічне обслуговування в українських бібліотеках / Л. Трачук // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 8. – С. 16–18.
10. *Швецова-Водка, Г. Н.* Технология виртуального справочно-библиографического обслуживания [Электронный ресурс] / Г. Н. Швецова-Водка. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knp100/pdf/100t2/knp100t2_27-36.pdf. – Загл. с экрана.
11. *Юрик, И. В.* Развитие Интернет-сервиса в Президентской библиотеке Республики Беларусь [Электронный ресурс] / И. В. Юрик. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/crimea/2006/041.pdf>. – Загл. с экрана.

**ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИКО-БІБЛОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
КНИЖКОВИХ І ЖУРНАЛЬНИХ КОЛЕКЦІЙ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.
З ФОНДУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті розкрито галузевий ресурс ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, висвітлено методику історико-бібліографічних досліджень колекцій ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, колекції, національне надбання, педагогічна преса, часописи, підручники.

Фонд видань ХVІІІ–ХХІ ст. Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського становить близько 600 тис. одиниць зберігання. Найповніше у фонді представлено зібрання документів з історії педагогіки, дидактики, управління освітою, навчання і виховання, школознавства, підручники та посібники, програми і методики викладання шкільних предметів, спеціальної педагогіки; література з історії, філософії, психології, мистецтва, літературознавства, природничих наук тощо, а також загальні та галузеві енциклопедії, словники, довідники за вищезазначений період.

З огляду на те, що у сучасній історії педагогіки актуалізується питання повторного звернення до першоджерел педагогічної думки ХVІІІ – початку ХХ ст., які потребують нового прочитання, а почасти і нового відкриття, завдяки науковим працям, публікаціям у фахових виданнях упродовж останніх років із забуття повернуто цілу плеяду яскравих, талановитих, раніше замовчуваних вітчизняних просвітителів, педагогів, учених, письменників, культурно-освітніх діячів, серед яких: П. Куліш, М. Костомаров, М. Драгоманов, О. Кониський, О. Барвінський, Я. Чепіга (Зеленкевич), С. Русова, М. Скрипник, Б. Грінченко, В. Науменко, Г. Ващенко та багато інших.

Мета статті – висвітлити методику історико-бібліографічних досліджень колекцій ХІХ – початку ХХ ст., привернути увагу користувачів бібліотеки, дослідників до документних надбань, зібраних у головній педагогічній книгозбірні держави.

Головним завданням ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є надання доступу користувачам до виняткових документів із фахових питань, які мають велике наукове, історичне і культурне значення. У бібліотеці виявлено і сформовано ядро фонду – рідкісні і цінні видання, що становлять близько 10 відсотків від загального фонду книгозбірні, серед яких «Синопис или

краткое описание от различных летописцев о начале словянского народа» (1728) – перша друкована історія українського народу, що майже до кінця XVIII ст. була основним підручником з історії в Російській імперії; М. В. Ломоносов «Краткое руководство к наречию» (1748); прижиттєві видання творів, наукових праць видатних педагогів, психологів, письменників, істориків – М. Пирогова, К. Ушинського, І. Огієнка, С. Русової, Т. Лубенця та інших. Усвідомлюючи величезну соціально-культурну значимість і цінність зібраних видань та необхідність активізувати роботу з їх збереження і впровадження в науковий обіг, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського разом з АПН України звернулися до державних органів щодо надання цій частині фонду статусу: «науковий об'єкт, що становить національне надбання України».

Такий статус було надано згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 19.12.2001 р. № 1709. До об'єкта національного надбання ввійшли «Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку XIX – початку XX ст.», які сформовано у підфонди: «Педагогіка», «Психологія», «Шкільні підручники і посібники», «Колекція часописів XIX – початку XX ст.».

Фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це ґрунтовна база для всебічного вивчення розвитку не лише вітчизняної педагогічної науки та освіти, а й бібліотечної справи, фундамент бібліотечно-бібліографічного та інформаційно-документного забезпечення фахівців освітянської галузі України. У зв'язку з цим у межах НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (2006–2010 рр.)» (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) розпочато системне вивчення фонду, розроблено організаційно-методичні засади щодо збереження для теперішніх і майбутніх поколінь інформаційного ресурсу бібліотеки що є важливою складовою духовного та матеріального багатства, культурного і науково-інформаційного потенціалу нації.

Згідно із завданнями НДР, для популяризації фонду та інформаційного забезпечення науковців, освітян і бібліотечних працівників у їхніх дослідженнях із питань історії розвитку освіти, вітчизняного підручникотворення, бібліотечної справи колектив ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського упорядковує вторинні документи різних видів: бібліотечні покажчики, каталоги. Серед доробків бібліотеки – друкований каталог «Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського», у якому зосереджено бібліографічні відомості про 1174 видання навчальної літератури кінця XVIII – початку XX ст. – підручники, укладені вітчизняними педагогами, письменниками, які боролися за становлення і розвиток національної школи, створення підручників українською мовою.

Серед навчальних книг зазначеного періоду підручники: Л. Яценка «Граматика для українського народу» (1862 р.), Д. Мороза «Арифметика або щотниця» (1862, 1863 р.), «Русская первая языкоучебная читанка» (Львов, 1869 р.), А. Дмитриева «Практические упражнения в геометрии» (СПб., 1877 р.).

Вагоме місце займає «Граматка» П. Куліша (1857 р.) – українського письменника, літературного критика, фольклориста, етнографа, мовознавця, педагога, культурно-освітнього діяча, перекладача, видавця. Після повернення із заслання письменник заснував власну друкарню, що сприяло поширенню українських книжок у 60-ті роки XIX ст. на теренах України. У 1857 р. видруковано перше видання його «Граматки», в передмові до якої зазначено: «Скільки ні єсть у нас на Україні граматок і букварів, то всі вони не годяться нам для першої науки письменства, бо печатані не нашою мовою...», і далі: «... треба учить дітей письменства так, щоб дурно часу не гаввши, швидко зрозуміла дитина науку читання, а до сього найперва поміч – щоб граматика зложена була рідною української мовою» [2, с. 1–2]. Цій тезі, яка актуальна й донині, надавали значення вітчизняні педагоги, культурно-освітні діячі. Зокрема, відомий педагог і організатор початкової освіти С. Русова у статті «Думки М. Драгоманова про освіту» (1910 р.) виокремлює попечителя Київської шкільної округи М. Пирогова, який, за її словами, був єдиний з усіх попечителів, «що не забороняв по школах вживати народної мови, коли на Київщині почали діяти перші недільні школи» [1].

Аналіз бібліографованих підручників дає підстави зробити висновок, що якіснішим стає оформлення підручника у другій половині XIX ст. Про вагомість ілюстрованої навчальної книжки наголошував видатний російський і український педагог К. Д. Ушинський, який зробив значний внесок у теоретичну основу ілюстрування підручника.

Відповідно до рекомендацій Генеральної конференції ЮНЕСКО, в Україні розроблена і затверджена 15. 09. 1999 р. Кабінетом Міністрів України «Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки», яка визначила стратегію розв'язання проблеми збереження бібліотечних та архівних фондів України. У ній зазначено, що створення друкованих каталогів є найефективнішим способом інформування про зміст фондів бібліотек й інших установ-фондоутримувачів. Адже друкований каталог виконує кілька функцій: культурно-історичну, що сприяє вивченню процесу історичного розвитку держави; джерелознавчу – за його допомогою формуються джерелознавчі основи наукових досліджень з різних галузей знань; бібліотекознавчу – створюється основа для вивчення інформаційних ресурсів України та надання відомостей користувачам із метою активізації використання документів; бібліографічну – формується універсальна основа для розвитку різних ділянок бібліографічної діяльності і бібліотечної справи (довідково-бібліографічне обслуговування, комплектування фонду) тощо.

Робота над створенням друкованого каталогу «Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) з

фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» мала певну специфіку. Відомо, що книги дореволюційної доби за своїм оформленням суттєво відрізняються від книжкового масиву пізнішого періоду. Тогочасні друкарні, видавничі установи, товариства-видавці здійснювали поліграфічне оформлення книжки на свій розсуд, відсутність загальних правил (повністю або частково) ускладнювала бібліографічне опрацювання документів означеного періоду. У роботі над виданням науковці бібліотеки використовували методичні рекомендації «Український бібліографічний репертуар (1798–1923)» [10], автор-укладач яких – відомий український бібліограф Р. С. Жданова.

Структура друкованого каталогу «Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) з фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» складається з основної частини і низки допоміжних покажчиків. В основній частині матеріал розміщено за хронологією, а в межах одного року – за абеткою прізвищ авторів і назв підручників. Різномасштабному розкриттю змісту сприяє розгалужений науково-допоміжний апарат, який охоплює покажчики, що значно збагатили каталог та підвищило його інформативність.

Серед раритетних документів XVIII – початку XX ст. з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського унікальну колекцію становлять українські та російські часописи XIX – початку XX ст. педагогічного і психологічного спрямування, які є невід’ємною складовою національної культури, важливе документальне джерело історичної інформації. На сторінках цих видань зафіксовано не лише суспільно-політичне, економічне, культурне життя народів України, Росії, а й велика кількість публіцистичних, наукових, науково-популярних, пізнавальних, просвітницьких праць, створених фахівцями з різних галузей знань. Значна частина цих матеріалів присвячена розвитку педагогічної думки та освіти. Їх було опубліковано у понад 200 періодичних виданнях педагогічного та психологічного змісту, які видавалися не лише в підросійській Україні, а й поза її межами впродовж 1807–1917 рр. (часописи означеного періоду зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Педагогічна преса – це літопис суспільних подій, це живі люди, які висловлювали власні судження про стан і перспективи розвитку освіти, школи, виховання, у процесі яких вони брали безпосередню участь [7]. У пресодруках минулого відображена не лише історія вітчизняної освіти і педагогічної думки, а й уся та соціальна напруга, що супроводжувала процес формування національної самосвідомості народу, боротьбу за національне і соціальне визволення, за рідну школу. Історія російської та української передової педагогічної думки складалася так, що саме преса, починаючи з другої половини XIX ст., стала однією з форм існування й розвитку громадської самосвідомості, поширення передових знань, ідей. За образним висловлюванням О. І. Герцена, журналістика того часу «вбирала в себе все умственне движенье страны». Підкреслюючи особливе значення педагогічної літератури, важливою складовою якої була педагогічна

журналістика, К. Д. Ушинський називав її «сховищем», де «зібрані найбагатші результати педагогічної практики, тільки на основі яких і можливий подальший розвиток суспільного виховання» [6].

Часописи XIX – початку XX ст. виходили друком у Києві, Полтаві, Харкові, Львові, Чернівцях, Москві та інших містах як російською, так і українською мовами: «Учитель» (Львів, 1889–1914); «Наша школа» (Львів, 1909–1914, 1916–1918); «Світло» (К., 1910–1914); «Дошкольное воспитание» (К., 1911–1917); «Учительське слово» (Львів, 1912–1914, 1916); «Наука и школа» (Х., 1915–1916) тощо.

Серед дореволюційних періодичних педагогічних видань в Україні чільне місце належить педагогічному журналу «Світло» (1910–1914). За нетривалий час існування журналу вийшло 78 номерів, на сторінках яких висвітлювались питання освіти, дошкільного, шкільного та позашкільного виховання на українських етнічних землях, відстоювалися права української школи, української мови, порушувалися питання становлення і розвитку бібліотечної справи в Україні [8, с. 73]. У часописі представлено концепцію майбутньої української національної школи, зроблено спроби проаналізувати найважливіші, фундаментальні теоретико-методологічні проблеми її розбудови – такі, як визначення мети, завдань, методів, форм, структури тощо. Найвизраźніше ці проблеми аналізуються в статтях Я. Зеленкевича (Чепіги) «Проект української школи» (1913), «Народний учитель і національне питання» (1912), «Нова школа» (1914) тощо. З журналом співпрацювали такі педагоги та письменники, як Х. Алчевська, С. Єфремов, С. Черкасенко, С. Сірополко, С. Васильченко та ін. [8].

Упродовж 25 років виходив друком журнал «Киевская Старина» (К., 1882–1906), який ще й досі залишається невичерпною криницею – першою широкою українською енциклопедією, живим голосом українського патріотизму на рідній землі. Помітний внесок у справу формування теоретичних основ української національної школи зробили часописи «Учитель» (1889–1914), «Наша школа» (1909–1914, 1916–1918), «Учительське слово» (1912–1914, 1916, 1918, 1920–1939). Чільне місце на їхніх шпальтах займали науково-педагогічні статті та розвідки з історії, літератури, мови, дидактики, методики, огляди про шкільні, виховні й станово-учительські справи краю, багатьох країн і народів світу.

Колекція журналів входить до складу наукового об'єкта ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського «Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку XVIII – початку XX ст.», який є національним культурним надбанням України і вагомою джерельною базою для наукових досліджень із питань становлення й розвитку освіти.

З метою розкриття фонду періодичних видань фахівцями бібліотеки було здійснено широкомасштабну науково-дослідну та науково-пошукову роботу. У межах вищезазначеної НДР проведено історико-бібліографічне дослідження «Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Су-

хомлинського» [5]. Актуальність дослідження зумовлена тим, що періодичні видання, які є джерелом інформації і багатовекторно висвітлюють психологічну та педагогічну проблематику, до цього часу маловідомі широкій читачкій аудиторії, зокрема освітянам України.

Журнали описано мовою оригіналу, якою подано також основні елементи титульного аркуша. Бібліографічний запис складається з таких елементів: назва журналу, підзаголовки, місце видання, видавництво, роки видання, примітки. Подано відомості про назви томів, випусків, прізвища редакторів, також максимально враховано факультативні дані, що потребувало детального вивчення періодичного видання. Серед них найголовніше – розкриття змісту через наведення розділів, авторів, назв статей тощо. При описі часописів збережена тогочасна графіка написання. Усі описи виконано *de visu*. Вихідні відомості журналів подано за наявними у фонді примірниками. При упорядкуванні зазначеного покажчика використано методику опису періодичних видань, розроблену Відділенням «Науково-дослідний центр» Львівської Національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України [9].

Науковий консультант покажчика «Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач Відділення «Науково-дослідний центр» ЛННБ імені В. Стефаника НАН України Л. В. Сніцарчук.

У покажчику вперше наведено фактологічну інформацію щодо редакційних колегій, місць видань, періодичності та іншої атрибуції, необхідної для друку журналів, також виявлено історико-функціональні особливості цих часописів (визначено чіткі межі виходу друком того чи іншого видання, встановлено імена фактичних редакторів, видавців, авторів), зафіксовано їхні формальні структури, названо прізвища журналістів, письменників, представників науково-педагогічної інтелігенції, які брали участь у творенні змісту бібліографованих видань.

Зважаючи на актуальність і цінність видання «Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського», у березні 2010 р. його відзначено дипломом 3-го ступеня Національної академії педагогічних наук України.

Покажчик було надіслано до наукових установ НАПН України, провідних бібліотек, педагогічних та інженерно-педагогічних ВНЗ III–IV р. а. та інститутів післядипломної педагогічної освіти. Повний електронний текст видань розміщено на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Отже, упорядкування каталогів, укладання бібліографічних покажчиків, використання різних методик історико-бібліографічних досліджень при вивченні бібліогечних раритетних колекцій сприяють глибокому висвітленню історії і культури України. Вони не лише своєрідні бібліографічні «путівники» – це повний бібліографічний опис, доповнений ґрунтовним

аналізом змісту й встановленням важливих історико-функціональних особливостей кожного з бібліографованих видань.

Каталог «Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) з фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» та покажчик «Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» – наукові видання, результативні дослідження фонду бібліотеки, значний внесок у формування науково-інформаційного ресурсу освітянської галузі та в національну бібліографію України.

Історико-бібліографічні дослідження раритетних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – важливе бібліографічне джерело, що допоможе дослідникам у наукових пошуках щодо історичних аспектів розвитку вітчизняної освіти, науки, сприятиме кращому висвітленню розвитку педагогічної та психологічної думки в Україні.

Література

1. *Вартовий, П.* (Б. Грінченко) Яка тепер народна школа на Україні / П. Вартовий – Л., 1896. – С. 45, 58.
2. Граматка / [П. Куліш]. – СПб., 1857. – С. 1–2.
3. Джерела українознавства. Вип. 1 : Вітчизняні бібліографічні джерела / АН УРСР, ЦНБ, Археогр. коміс. та ін. ; упоряд.: Б. В. Грановський, Н. М. Погребецька [та ін.]. – К., 1990. – 240 с.
4. *Жданова, Р. С.* Друкований каталог – важливе джерело інформації про бібліотечні фонди / Р. С. Жданова // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 3. – С. 20–23.
5. Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : історико-бібліографічне дослідження / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; упоряд.: Н. Г. Мацібора, В. М. Іващенко, О. Б. Бондарчук [та ін.]; наук. ред. Рогова П. І.; наук. консультант Сніцарчук Л. В. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 128 с. – Бібліогр.: с. 9 (18 назв).
6. *Зайченко, І. В.* Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.): навч. посіб. / І. В. Зайченко; за ред. М. Д. Ярмаченка. – Л., 2002. – 342 с.
7. *Пироженко, Л.* Педагогічна преса як джерело дослідження проблем реформування змісту загальноосвітньої школи / Лідія Пироженко // Історико-педагогічний альманах. – К., 2006. – Вип. 2. – С. 16–19.
8. *Рогова, П. І.* Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті рр. XX ст.): [монографія] / П. І. Рогова; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 270 с. – Бібліогр.: с. 208–240.
9. *Романюк, М. М.* Схема повного бібліографічного опису періодичного видання / М. М. Романюк, М. В. Галушко // Зб. пр. НДЦ періодики. – Л., 1994. – Вип. 1. – С. 271–290.
10. Український бібліографічний репертуар (1798–1923): (метод. рек. на допомогу складанню) / НПБ України; авт.-складач Р. С. Жданова. – К., 1999. – С. 3–19.

**БІОБІБЛОГРАФІЧНА СЕРІЯ «АКАДЕМІКИ НАПН УКРАЇНИ»
ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ГАЛУЗЕВОГО
ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ**

Розглянуто діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з підготовки біобібліографічних покажчиків серії «Академіки НАПН України». Висвітлено науково-методичні та практичні засади підготовки цих видань, їхній зміст та структуру. Визначено місце біобібліографічних посібників у сучасних педагогічній і психологічній науках, освіті та практиці.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, біобібліографія, біобібліографічний посібник, біобібліографічна серія, методика бібліографування.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної бібліографії підготовці та випуску біобібліографічних посібників, які популяризують діяльність і досягнення вітчизняних фахівців у різних галузях, приділяється велика увага. Це цілком закономірно, адже саме такі видання – важлива складова національних наукових, освітніх та культурних надбань. Метою цих видань є інформаційне забезпечення інноваційного розвитку України, популяризація творчої спадщини видатних діячів науки і культури. Проаналізовані публікації в професійній пресі та матеріали наукових форумів дали підстави зробити висновок, що біобібліографічний напрям зараз перебуває в центрі уваги наукового співтовариства. Біобібліографічні покажчики, присвячені видатним діячам, пропагують наукові досягнення вчених, сприяють проведенню наукових та історико-наукових досліджень, формуванню наукових шкіл тощо.

Вагомий внесок у розвиток біобібліографії зробили як українські дослідники (Д. І. Багалій, І. О. Вовченко, В. С. Іконников, М. Ф. Комаров, І. І. Корнейчик, І. Ф. Павловський), так і російські вчені (Т. Ю. Лопатіна, А. В. Теплицька та інші). Вони розробили термінологію, методологію і методику бібліографування, а також заклали підґрунтя для подальшого розвитку даного напрямку. Значну роль відіграє Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, заснований в 1994 р., функціями якого є координація досліджень з біографістики в Україні.

Біобібліографія об'єднує все, що пов'язано в літературі з життям і діяльністю окремих осіб і працею цілих професійних колективів. Біобібліографічні посібники відрізняються різноманітністю форм. Найбільшу групу становлять біобібліографічні (персональні) покажчики, а також біографічні

та біобібліографічні словники. Біобібліографічний посібник визначається як бібліографічний посібник, який містить біографічні відомості про певну особу або групу осіб, а також бібліографічну інформацію про їх твори та літературу про них. Персональний бібліографічний посібник – біобібліографічний посібник, присвячений одній особі [3, с. 317].

У сучасній біобібліографії вагоме місце займають біобібліографічні посібники з актуальних питань розвитку педагогічної та психологічної науки, освіти та практики, адже освіта і наука є важливим стратегічним ресурсом розвитку цивілізації. Біобібліографічні покажчики є необхідною джерельною базою наукових досліджень із питань педагогіки та психології. Такі видання дають можливість зафіксувати пріоритети провідних українських науковців, уточнити й узагальнити їхній внесок у вітчизняну та світову педагогічну науку. Біобібліографічні покажчики є ефективним засобом інформаційного забезпечення науки, від їх максимальної повноти залежить об'єктивність наукових висновків і передбачень. В Україні біобібліографія як окремий вид бібліографії виникає у ХІХ ст., але розквіт її припадає на ХХ ст. У різні історичні періоди педагогічна складова біобібліографії або зовсім відсутня, або незначна. Аналіз біобібліографічної продукції радянського періоду свідчить, що в цей час активно створювалися окремі тематичні та галузеві біобібліографії, персональні покажчики, біобібліографічні серії, але вони лише в поодиноких випадках стосувалися психолого-педагогічної сфери [6, с. 165]. З розвитком біобібліографії паралельно розвивалась методика складання біобібліографічних покажчиків. Поступово цим починають займатись окремі установи та організації.

Для Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як головного всеукраїнського науково-інформаційного центру освітянської галузі, науково-методичного і координаційного центру мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, науково-дослідного центру з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, підготовка біобібліографії стала одним з основних напрямів дослідницької діяльності. З метою науково-інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки й освіти, втілення в практику наукових здобутків учених-педагогів України і світу, поширення передового досвіду діяльності наукових і навчальних закладів нашої держави та зарубіжжя, для підвищення професійного рівня педагогічних та науково-педагогічних кадрів щодо навчання і виховання учнівської й студентської молоді бібліотека вперше в Україні в межах науково-дослідної роботи «Створення, становлення та розвиток освітянських бібліотек України (Х–ХХ ст.)» (2001–2005) (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) започаткувала три серії біобібліографічних покажчиків: «Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України», «Ювіляри НАПН України», які розкривають життя і діяльність видатних педагогів світу, відомих учених педагогічної науки України. Цей напрям був актуалізований у наступних наукових проектах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського «На-

уково-інформаційне забезпечення освітньої галузі України» (2003–2007) (наук. керівники – В. І. Лутовинова, к. і. н., Т. В. Добко, к. і. н.) та «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (2006–2010) (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Особливістю бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є першочергова увага до розвитку біобібліографії вчених НАПН України, адже для розвитку педагогічної та психологічної науки необхідно постійне осмислення та узагальнення накопиченого досвіду.

НАПН України виконує провідну роль у забезпеченні розвитку національної системи освіти, проведенні фундаментальних і прикладних наукових досліджень із проблем освіти, педагогіки і психології, у підготовці наукових і педагогічних кадрів. Основними завданнями НАПН України на сучасному етапі є: опрацювання нової філософії освіти; обґрунтування цілей і шляхів розвитку національної системи освіти; створення теорії цілісного розвитку особистості; опрацювання методології і теорії змісту освіти та процесу навчання в різних типах навчальних закладів; розроблення державних стандартів і системи оцінювання якості освіти на різних рівнях; розроблення проблем професійної, вищої освіти та освіти дорослих та ін. Доцільно зазначити, що загальна чисельність членів НАПН України становить 137 осіб, з них 49 дійсних членів (академіків) і 88 членів-кореспондентів. Окрім того, до Академії обрано 35 іноземних членів, 8 почесних академіків [8, с. 5].

З нагоди 10-річчя НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започаткувала серію біобібліографічних посібників «Академіки НАПН України», в якій упродовж 2002–2010 рр. вийшли друком 17 видань, присвячених діяльності академіків НАПН України В. Г. Кременя, І. Д. Бега, А. М. Богущ, М. Б. Євтуха, І. А. Зязюна, В. І. Лугового, В. М. Мадзігона, С. Д. Максименка, Н. Г. Ничкало, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинської, М. Д. Ярмаченка. Ці видання об'єднані спільністю задуму, тематики, цільовим та читацьким призначенням. Серія відображає весь комплекс наукових досліджень академіків НАПН України, літературу про їхнє життя та діяльність, внесок у розвиток вітчизняної та світової науки. За цільовим і читацьким призначенням – це науково-допоміжні бібліографічні посібники, спрямовані допомогти у науково-дослідній діяльності науковцям, аспірантам, викладачам вищих навчальних закладів, студентам та фахівцям-практикам освітньої галузі.

Перший випуск покажчика (2002 р.) присвячений Миколі Дмитровичу Ярмаченку – вченому-педагогу, академіку, першому президентові АПН України. У передмові визначена мета серії – висвітлення досягнень національної педагогічної і психологічної науки, сприяння якомога повнішому їх упровадженню у педагогічну практику, в суспільне життя [9, с. 5].

Біобібліографічні покажчики серії «Академіки НАПН України» мають специфічну методику бібліографування, яка постійно удосконалюється. За-

галом робота охоплює декілька основних етапів, і традиційно основними елементами структури випусків серії є: передмова; вступна стаття про життєвий та творчий шлях ученого; основні дати життя та діяльності; література про життя та діяльність; хронологічний покажчик праць ученого; допоміжні покажчики; зміст. Структуру покажчиків розроблено з дотриманням чинних рекомендацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Библиографический указатель: рекомендации по составлению и оформлению» (1988) [1].

У вступній статті основна увага приділяється характеристиці важливих напрямів професійної, педагогічної, наукової, державної та громадської діяльності вченого та його головних праць. Доповнюють вступну статтю основні дати життя та діяльності, які визначаються шляхом вивчення опублікованих документів, особової справи, автобіографії, звітів, матеріалів відділу кадрів та групуються в хронологічному порядку. Література про життя та діяльність містить публікації про життєвий шлях, наукову, педагогічну та громадську діяльність. Зібраний матеріал розташовується за роками видання, а в межах року – за абеткою прізвищ авторів та назв робіт. Література іноземною мовою в такому ж порядку розташовується в кінці кожного року. У біобібліографічних покажчиках використовується хронологічний спосіб групування бібліографічних записів.

Праці вченого розташовуються в покажчику в хронологічному порядку – за роками видань, а в межах року – за видами документів за певною схемою: книги та брошури; статті та інші матеріали з неперіодичних, продовжуваних та періодичних видань; депоновані роботи; патентні документи; рецензії (з позначкою «Рец.»); переклади (з позначкою «Пер.»); видання, упорядником яких є вчений (з позначкою «Упоряд.»); роботи за редакцією ученого (з позначкою «Ред.»). Документи одного виду згруповано за зведеною російсько-українською абеткою, далі – іноземною мовою. Тобто, розташування матеріалу, який подано за хронологією публікацій, дає змогу простежити еволюцію основних напрямів досліджень науковця. Можливе й розташування матеріалу за тематичним принципом, яке доцільно застосовувати, коли діяльність особи дуже різнопланова та цінна для багатьох галузей.

Створення біобібліографій є копіткою працею, тому що джерельна база для вивчення життєвого і творчого шляху особи розпорошена, що пов'язано з різноманітністю її діяльності. Коло джерел бібліографічного виявлення документів при складанні покажчика праць визначається шляхом вивчення матеріалів про життя та діяльність особистості, якій присвячено посібник. Для виявлення перших публікацій особливу увагу необхідно приділити виданням, які видавались там, де жив та працював академік. Необхідно уважно переглядати літературу, яка виходила в роки ювілеїв діяча та у зв'язку з різними пам'ятними датами.

Особливо важливою складовою біобібліографічного посібника є наявність окремого розділу «Наукова школа», в якому групуються дисертації, вико-

нані під керівництвом академіків НАПН України, що дає змогу охарактеризувати роль особи у процесі підготовки науково-педагогічних кадрів, формуванні власної наукової школи. Наука не може розвиватися без наукових шкіл, хоча утворення їх є не запрограмованим, а тільки спонтанним. Наукова школа як професійна співдружність людей, що сформувалася під егідою особистості – ученого-лідера, займається активною дослідницькою роботою в новому актуальному напрямі й об'єднана ідеями, методиками, науковими традиціями, що розширюються співпрацею, пошуком нових фактів [4, с. 10, 19].

Багатоаспектному розкриттю змісту біобібліографічного посібника та пошуку документів за ознаками, не передбаченими основним групуванням, сприяє розгалужений науково-допоміжний апарат: іменний покажчик, алфавітний покажчик праць, предметний, тематичний, географічний покажчики та інші, що дає змогу зорієнтувати користувача в значному обсязі бібліографічних записів, а також всебічно розкрити діяльність особи.

Незважаючи на дотримання загальних вимог у створенні біобібліографічних покажчиків, кожен із них має свої особливості. При підготовці окремих біобібліографій необхідний індивідуальний підхід до роботи.

Широка популярність біобібліографічних видань серед користувачів сприяли створенню доповнених видань біобібліографічних покажчиків, присвячених багатьом академікам: В. Г. Кременю, А. М. Богуш, І. А. Зязюну, Н. Г. Ничкало. Наукова цінність цих видань незаперечна, вона полягає у різноманітті вміщеного й узагальненого матеріалу, у широкій та об'єктивній панорамі розвитку науки.

Друге доповнене та перероблене видання біобібліографічного покажчика «Алла Михайлівна Богуш – академік АПН України» (вип. 16, 2009 р.) претендує на найбільш повний перелік її наукових праць порівняно з попереднім [2]. До покажчика значно ширше увійшла бібліографія, яка висвітлює життя та діяльність А. М. Богуш, академіка НАПН України, доктора педагогічних наук, професора, засновника нового наукового напрямку у вітчизняній педагогіці – дошкільної лінгводидактики. У покажчику представлено літературу про академіка, науковий доробок ученого майже за 50 років наукової діяльності. Порівняно з попереднім виданням бібліографії вченого (2005 р.) новий покажчик має розширений розділ «Життєвий і творчий шлях Алли Михайлівни Богуш», який включає статтю академіка НАПН України О. Я. Савченко «Слово про ювіляра». Далі вміщено автобіографічну статтю А. М. Богуш «Мій довгий шлях у науку... Шість сходинок наукового життя». Її доповнює перелік основних дат життя й діяльності, нагород та відзнак ювілярки. До даного розділу також увійшли статті Н. В. Гавриш, Т. М. Котик, О. С. Трифонової, Н. І. Луцан та інших учнів й послідовників Алли Михайлівни – представників її наукової школи, в яких охарактеризовано внесок ученого в розвиток української дошкільної лінгводидактики. У підрозділі «Література про життєвий і творчий шлях вченого» вміщено публікації про життєвий шлях, наукові досягнення та творчі по-

шуки А. М. Богуш. Матеріал розміщено у хронологічній послідовності, а в межах року – за абеткою прізвищ та назв праць. Такий підхід дав змогу створити справжній науково-психологічний портрет ученого, який вдало поєднується з бібліографічною частиною покажчика і збільшує його біографічну цінність. Завдяки своїй повноті цей розділ може служити окремим біографічним довідником життя та діяльності А. М. Богуш. Блок унікальних фотознімків розширює біографічну частину видання та збагачує його інформативність.

У дванадцятому випуску покажчика із серії «Академіки НАПН України», який є другим та доповненим виданням, представлено науковий доробок президента НАПН України, доктора філософських наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка НАН України, іноземного члена Російської академії освіти Василя Григоровича Кременя (493 друковані праці за 1990–2007 рр.) [5]. Особливість покажчика – наявність розділу «Реформування освіти в Україні: законодавчі та нормативно-правові документи України, у підготовці яких брав участь В. Г. Кремень», до котрого увійшли Закони України, накази й рішення Міністерства освіти і науки України, яке очолював на той час В. Г. Кремень. Це дало змогу висвітлити не тільки життєвий шлях і наукові здобутки вченого, а й відобразити значний період розвитку освітянської галузі, внесок В. Г. Кременя у модернізацію науки і освіти України.

Серед біобібліографічних видань цієї серії необхідно відзначити також покажчик «Ольга Василівна Сухомлинська» (вип. 8, 2006 р.), в якому представлено науковий доробок академіка впродовж 28 років її наукової діяльності [7]. Розкриттю багатогранної діяльності О. В. Сухомлинської в покажчику сприяє розгалужений науково-допоміжний апарат, який, крім алфавітного покажчика назв праць, іменного, містить алфавітний покажчик праць про В. О. Сухомлинського, алфавітний покажчик творів В. О. Сухомлинського, опублікованих та упорядкованих О. В. Сухомлинською. Адже в творчості академіка особливе місце посідають роботи з вивчення спадщини видатного українського педагога В. О. Сухомлинського, її батька; вона веде активну роботу з поширення ідей видатного педагога в Україні та світі. Багатоаспектному розкриттю змісту праць науковця також сприяють тематичний та предметний покажчики. Академік О. В. Сухомлинська бере активну участь у наукових форумах, які відображені в алфавітному покажчику назв міжнародних і всеукраїнських конференцій, педагогічних читань, семінарів, круглих столів.

Традиційно посібники зазначеної серії створюються до ювілейних дат академіків, тому в деяких із них окремим розділом представлені ювілейні вітання від колег, друзів, аспірантів і студентів.

Серія «Академіки НАПН України» відрізняється широтою охоплення біографічного та бібліографічного матеріалу, високим науковим рівнем його викладу. Біобібліографічні покажчики укладаються у тісному контакт з самими академіками, що підвищує якість підготовки та наукову цінність

цих видань. Високого наукового рівня біобібліографічних посібників було досягнуто завдяки науковому консультуванню та редагуванню П. І. Рогової, к. і. н., директора ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Постійне удосконалення структури та змісту, вдале поєднання біографічних та біобібліографічних матеріалів, – усе це сприяло підвищенню наукового та інформаційного рівня видань серії.

Інформаційно-бібліографічні ресурси є одним з найважливіших засобів передачі і розповсюдження наукових знань, тому на нинішньому етапі розвитку ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського питання їх використання набуло особливої важливості. За документами бібліотечної статистики, зокрема за контрольними листками повернення книг було проведено аналіз використання біобібліографічних покажчиків серії «Академіки НАПН України».

Узагальнення здобутих статистичних даних дало можливість виявити певні закономірності. Зокрема, було виявлено, що найбільше видання використовуються освітянськими бібліотекарями – 60 %, значно менше науковцями НАПН України – 20 %. Також біобібліографічними покажчиками зацікавлені викладачі ВНЗ – 10 % та студенти ВНЗ – 10 %. Найчастіше запитувались видання, присвячені В. Г. Кременю, М. Б. Євтуху, І. А. Зязюну, Н. Г. Ничкало, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинській, М. Д. Ярмаченку. Отже, потреба в біобібліографічних посібниках серії «Академіки НАПН України» висока для певних категорій користувачів.

Видання кожного з випусків (наклад 200 примірників) надійшли до національних, державних та інших книгозбірень освітянської мережі, з 2007 р. вони доступні в електронному вигляді користувачам на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (<http://www.library.edu-ua.net>) у повнотекстовому варіанті (у рубриці «Науково-інформаційна діяльність»). З метою подальшого розвитку електронних ресурсів та покращення надання послуг постійно проводиться аналіз звернень користувачів до ресурсів порталу. Щодо серії «Академіки НАПН України», необхідно зазначити, що статистика її використання з кожним роком має тенденцію до зростання.

Перспективні напрями біобібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського пов'язані з упровадженням інновацій у бібліографічні процеси. Створення біобібліографічних посібників передбачає відмову від традиційної технології та перехід на комп'ютерні інформаційні технології. Здійснення бібліографічного пошуку, підготовка та видання покажчиків вимагає кооперації зусиль фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, бібліотек освітянської мережі, а також суб'єктів наукової творчості.

Отже, біобібліографічна серія «Академіки НАПН України» є важливим інформаційно-бібліографічним ресурсом з актуальних питань розвитку педагогічної науки, освіти і практики. Серія стала акумулятором знань про здобутки вчених, поєднуючи наукову та інформаційну новизну, набула широкого розповсюдження серед користувачів бібліотек освітянської мере-

жі, має власні особливості й принципи побудови. Ознайомлення із зазначеним ресурсом і його використання сприяють здійсненню наукових досліджень з педагогіки та психології, виявленню основних напрямів розвитку педагогічної та психологічної науки та освіти, формуванню наукових шкіл, уведенню в практику навчальних закладів наукових досягнень академіків тощо. Загалом, серія є помітним внеском у національну біобібліографію та займає гідне місце в сучасній педагогічній науці.

Література

1. Биобиблиграфический указатель : рекомендации по сост. и оформ. / АН УССР, Центр. науч. б ка им. В. И. Вернадского ; [сост.: Ю. В. Альберт, В. С. Кабкова]. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Наук. думка, 1988. – 60 с.
2. Алла Михайлівна Богущ – академік АПН України : біобібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Л. О. Пономаренко, Л. М. Айвазова ; наук. ред. П. І. Рогова ; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. – 2-ге вид., доповн. та переробл. – К. : [б. в.], 2009. – 116 с. – (Сер. «Академіки АПН України» ; вип. 6).
3. ГОСТ 7.0–99. Информационно-библиотечная деятельность. Библиография. Термины и определения : введ. 2000–07–01 // Библиотека и закон : юрид. журн.-справ. – М., 2001. – Вып. 10. – С. 307–329.
4. Зербіно, Д. Наукова школа: лідер і учні : (нова концепція) / Дмитро Зербіно ; НАН України. – Л. : Євросвіт, 2001. – 205, [2] с. : іл. – (Бібліотека Державного фонду фундаментальних досліджень). – Бібліогр.: с. 181–189.
5. Василь Григорович Кремень – філософ, учений, освітянин, державний діяч : біобібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Л. О. Пономаренко, Л. І. Ніколюк ; вступ. ст. Л. І. Ткаченко ; наук. ред. Рогова П. І. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. – 2-ге вид., доповн. – К. : Т-во «Знання» України, 2008. – 166, [1] с. – (Сер. «Академіки АПН України» ; вип. 12).
6. Пономаренко, Л. О. Теоретичні та практичні засади створення системи науково-бібліографічних документів із психолого-педагогічних питань у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / Л. О. Пономаренко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1 : Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України. – С. 160–172.
7. Ольга Василівна Сухомлинська : біобібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Л. М. Заліток, Г. М. Семендяєва ; вступ. ст.: О. Я. Савченко, Н. П. Дічек ; наук. ред. П. І. Рогова ; бібліогр. ред.: Л. О. Пономаренко, О. І. Гожик]. – К. : [б. в.], 2006. – 67 с. – (Сер. «Академіки АПН України» ; вип. 8).
8. Україна наукова = Science in Ukraine : довідково-іміджеве вид. Т. 2 : Національна академія педагогічних наук України / [авт.-упоряд. Болгов В. В.]. – К. : Укр. акад. геральдики, товар. знаку та логотипу, 2010. – 159 с.
9. М. Д. Ярмаченко – вчений-педагог, академік, перший президент АПН України : біобібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ; [упоряд.: В. В. Вербова, Н. А. Горбенко ; відп. за вип. Т. Ф. Букшина ; ред. Є. К. Бабич]. – К. : [б. в.], 2002. – 32 с. – (Сер. «Академіки АПН України» ; вип. 1).

ПОСІБНИКИ НАУКОВОЇ БІБЛІОГРАФІЇ ЯК СКЛАДОВА БІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано потребу у створенні покажчиків бібліографічних посібників; стисло подано огляд історії бібліографії бібліографічних видань; окреслено особливості створення Національною парламентською бібліотекою України ретроспективних покажчиків бібліографічних посібників; представлено біобібліографічну продукцію Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

***Ключові слова:** бібліографічна діяльність, бібліографічні ресурси, покажчики бібліографічних посібників, Національна парламентська бібліотека України, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського.*

Бібліографічна діяльність в Україні розвивається під впливом соціальних змін у суспільстві, кількісних і якісних перетворень у системі документальних комунікацій. Зміст і обсяги бібліографічної роботи щодо створення бібліографічних посібників формувались у різні періоди розвитку з різною динамікою і у прямій залежності від зовнішніх впливів [1]. Яскравим прикладом тиску тотальної ідеологізації є тематичний зріз покажчиків 50–80-х років ХХ ст. У 90-ті роки дається взнаки вплив обмеженого фінансування на видавничу діяльність, у т. ч. – на підготовку бібліографічної продукції.

За сучасних умов, коли інформація набуває ваги найконкурентнішого товару, важливе значення має збереження та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів. Вагомою їхньою складовою є бібліографічні ресурси – сукупність бібліографічних посібників, яка є результатом минулої праці з бібліографування, продуктом історичного часу і засобом майбутньої праці з бібліографічного обслуговування [4]. Зі збільшенням потоку бібліографічної продукції все гостріше відчувається потреба у створенні покажчиків бібліографічних посібників (ПБП).

Якщо звичайні бібліографічні покажчики образно називають «ключем до знань», які містяться в документах, то покажчики бібліографічних посібників можна назвати «ключем» до усєї бібліографічної продукції. Вони подають відомості про те, як забезпечена бібліографічною інформацією та чи інша галузь знання або категорія читачів; вони здатні виконувати моделюючу і прогнозуючу функції, виявляти прогалини у великому масиві бібліографічної продукції [12].

Сьогодні в Україні створюються переважно галузеві ПБП та зведені каталоги бібліотечних списків і покажчиків літератури, підготовлених окреми-

ми бібліотеками. У структурі ретроспективних універсальних покажчиків бібліографічних посібників, які становлять основу національного бібліографічного репертуару, на жаль, є значні інформаційні лакуни. Одним з етапів роботи щодо підготовки Українського бібліографічного репертуару (УБР) є добір матеріалів шляхом перегляду друкованих бібліографічних джерел. У зв'язку з цим облік бібліографічних посібників, без перебільшення, набуває особливого значення [8].

У створенні УБР одним із перших взяв участь український бібліограф М. І. Ясинський (1889–1967), з ім'ям якого пов'язують зародження і розвиток бібліографії в Україні [7]. У переліку покажчиків, виданих у 1926–1928 рр., М. Ясинський досить повно відобразив бібліографічну продукцію УРСР і зібрав не тільки окремі видання, але й списки, надруковані в книгах і періодиці. А до своєї статті «Головні моменти з історії української бібліографії» (1927 р.) додав орієнтовний систематичний покажчик українських бібліографічних посібників (усього 264 назви), виданих у дореволюційні та у перші радянські роки. Це, по суті, був перший в Україні ПБП, в якому представлені найважливіші універсальні, галузеві, персональні, краєзнавчі покажчики, списки, огляди літератури, незалежно від того, де і коли вони були надруковані – чи окремим виданням, чи в періодиці. Не увійшли до списку книготорговельні й книговидавничі каталоги, покажчики змісту до періодичних видань [3].

Проблемам бібліографії на різних етапах її існування приділяли значну увагу відомі українські бібліографи: І. Калинович, В. Дорошенко, М. Кордуба, Є. Ю. Пеленський, Ф. Максименко, В. Симоновський, І. Вовченко, С. Сороковська, Н. Колосова, Г. Швецова-Водка, Р. Жданова та інші.

У 1956 р. для створення повного репертуару бібліографічної продукції УРСР Книжкова палата ім. І. Федорова розпочала опрацювання бібліографічних джерел – окремо виданих і надрукованих у книгах і брошурах, починаючи з 1918 р. Внаслідок цієї копіткої роботи була створена генеральна картотека, що налічувала 30 тис. карток [5].

Книжкова палата ім. І. Федорова також ставила завданням підготовку і випуск бібліографії УРСР за 1918–1960 рр. Оскільки через значний обсяг матеріалів неможливо було здійснити задум повністю, вирішили видавати ПБП за тематичними розділами. Так, у 1965 р. вийшов покажчик «Книга про книги. 1917–1963», в якому були представлені окремо видані бібліографічні посібники з питань техніки, промисловості, транспорту і комунального господарства.

Перший універсальний ретроспективний покажчик бібліографічних посібників, виданих в Україні, «Бібліографічні посібники УРСР, 1976–1980» був підготовлений співробітниками двох кафедр бібліографознавства Харківського державного інституту культури спільно з Книжковою палатою ім. І. Федорова і вийшов друком у 1985 р. У покажчику обліковані окремі неперіодичні видання БП, періодичні бібліографічні видання, внутрішньо-журнальні бібліографічні покажчики, списки, огляди. Укладачі намагали-

ся внести до покажчика прикнижкові, пристатейні та внутрішньожурнальні списки, але попередній підрахунок показав, що за п'ятиріччя опубліковано 28 тис. прикнижкових та пристатейних списків, тому до видання увійшли тільки внутрішньожурнальні покажчики, списки, огляди, зареєстровані в «Літописі журнальних статей».

Необлікованими залишилися: посібники, видані бібліотеками нижче обласного рівня, крім краєзнавчих; видавничі та книготорговельні БП; репертуарні списки для художньої самодіяльності; видання у вигляді листівок, а також надруковані на машинці або ротаторі [2].

Однак, незважаючи на такі обмеження, відбір бібліографічних посібників у цьому покажчику був ширшим, ніж у поточних державних бібліографічних покажчиках, оскільки були обліковані також видання, які мали незначний наклад.

Певний час робота зі створення універсального ретроспективного ПБП в Україні не проводилась. Поточний державний облік бібліографічних посібників, що вийшли в Україні, здійснювався у розділі «Бібліографія і бібліографічні посібники. Каталоги» державного бібліографічного покажчика «Літопис книг», а прикнижкові бібліографічні списки обліковувались у відповідних розділах за галузями знань.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у 1990 р. підготувала ретроспективний ПБП «Джерела українознавства. Вип. 1. Вітчизняні бібліографічні джерела». Випуск містить відомості про окремо видані бібліографічні покажчики українського друку, прикнижкову та пристатейну бібліографію, видану на території СРСР в цілому та в УРСР українською та іншими мовами. Покажчик відображає видання з XIX ст. до 1989 р. У другому випуску «Джерела українознавства. Вип. 2. Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань» (1998 р.) обліковані окремі бібліографічні покажчики, а також опубліковані в журналах та збірках теоретичні праці з історії періодичних видань, критико-бібліографічні огляди, що мають списки періодичних видань та часописів, які видавалися на території України, будь-якою мовою, та видання українською мовою, незалежно від місця видання з кінця XIX ст. до 1996 р.

Функції поточного універсального покажчика бібліографічних посібників України тривалий час виконувало видання Національної парламентської бібліотеки України «Бібліотекознавство і бібліографія України», яке виходить з 1971 р. Воно надавало найповнішу інформацію про бібліографічні посібники, випущені бібліотеками та іншими установами країни, обліковувались також і прикнижкові списки літератури, що містять понад 100 назв.

У 1993 р. вийшов друком покажчик «Посібники наукової бібліографії, підготовлені бібліотеками України в 1981–1990 рр.», створений співробітниками Національної парламентської бібліотеки України. Ця робота має значну цінність для історії бібліографії, але залишається маловідомою через невеликий тираж.

Крім того, цей показник не обліковував прикнижкову та пристатейну бібліографію, хоча вона має не меншу цінність, ніж окремо видані бібліографічні посібники, а з деяких галузей знань прикнижкова та пристатейна бібліографія залишається єдиним джерелом бібліографічної інформації [6].

У зв'язку зі зростанням масиву фундаментальних прикнижкових показників і з метою оперативного інформування про них НПБ України видала у 2008 р. додатковий випуск до показника «Бібліотекознавство і бібліографія України» під назвою «Прикнижкова бібліографія», який містить інформацію про прикнижкові бібліографічні показники, що надійшли до НПБ України протягом 2004–2007 рр. З 2009 р. бібліотека розпочала випуск щорічного ПБП «Метабібліографія України», який буде найповніше представляти інформацію про БП, підготовлені бібліотеками різних форм власності, науковими установами, охоплюватиме прикнижкові та пристатейні бібліографії та бібліографії у підрядкових примітках.

Зважаючи на відсутність в Україні загальнодержавного зводу бібліографічних посібників, виданих за роки незалежності, та враховуючи необхідність аналізу, оцінки результатів бібліографічної діяльності, її прогнозування, планування, виявлення «блих плям» у бібліографічній продукції, НПБ України працює над створенням ретроспективного бібліографічного показника «Посібники наукової бібліографії, видані в Україні, 1991–2005 рр.». Основна мета роботи – моніторинг бібліографічної діяльності бібліотек та наукових установ України зі створення бібліографічних ресурсів. Зібраний матеріал буде основою для аналізу, теоретичного узагальнення і розробки концепції розвитку бібліографічної діяльності, надасть можливість визначити, як реагують бібліотеки на запити науки і практики.

Під час роботи над виданням перед укладачем виникали певні труднощі, серед них – розшук інформації про бібліографічні праці бібліотек різних форм власності, адже лише максимальна повнота відображеного матеріалу дасть змогу у майбутньому, на основі зібраного матеріалу, здійснити статистичний і бібліометричний аналіз системи бібліографічних документів у країні.

Співробітниками відділу наукового опрацювання обов'язкових примірників Книжкової палати України ім. Івана Федорова протягом останніх років виявлено, що не всі видавництва і друкарні різних форм власності, згідно із Законом України від 9 квіт. 1999 р. № 595-ХІУ «Про обов'язковий примірник документів» надсилають обов'язкові примірники своїх видань, отже, вони не відображаються у державних бібліографічних показниках. У зв'язку з цим виникла потреба звернутися до бібліотек та наукових установ із проханням надіслати списки своїх науково-бібліографічних посібників.

Показник складався на основі отриманих даних і доповнювався за каталогами, бібліографічними джерелами, «Літописами книг», а також описом бібліографічних матеріалів, розміщених на сайтах бібліотек. При цьому вносилися тільки опублікована бібліографічна продукція. Відповід-

но не включалися картотеки, які ведуться співробітниками відділів для службових цілей або які ще не стали доступними користувачам, каталоги виставок, наявні в одиничних екземплярах, нетиражовані бібліографічні списки.

Формування робочої картотеки – це копітка пошукова робота. Найскладнішим був етап перегляду видань *de visu* з метою відбору, анотування, уточнення елементів бібліографічних записів. Унаслідок всебічного вивчення видань частину їх довелося вилучити.

Особливо корисними для роботи стали зведені каталоги бібліотечних списків та покажчиків літератури, серед яких «Бібліографічні покажчики сільськогосподарської літератури, підготовлені бібліотеками науково-дослідних установ УААН та сільськогосподарських вищих навчальних закладів Мінагропрому України» (1969–1999) ЦНСГБ; «Зведений каталог бібліотечних списків та покажчиків літератури, підготовлених бібліотеками Харкова за 1998 р.» (ХДНБ ім. В. Г. Короленка).

Важливим джерелом інформації про бібліографічні видання стали покажчики літератури, присвячені ювілеям провідних бібліотек. Це покажчики про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського НАН України, Львівську національну наукову бібліотеку імені В. Стефаника НАН України, Національну парламентську бібліотеку України, Харківську державну наукову бібліотеку імені В. Г. Короленка, Державну науково-педагогічну бібліотеку України імені В. О. Сухомлинського АПН України, Центральну наукову сільськогосподарську бібліотеку УААН, Книжкову палату України ім. Івана Федорова та ін.

Основним принципом відбору літератури для ретроспективних універсальних ПБП є збереження найважливішої інформації, тобто включення відомостей про бібліографічні посібники, які мають науково-практичне та історичне значення. Такий підхід визначається основним призначенням цього типу покажчиків – зорієнтувати спеціалістів і бібліографів у масиві бібліографічних праць, які можна використати у практичній і науковій діяльності, аналізувати, підсумовувати та прогнозувати розвиток бібліографії в країні.

З урахуванням цього принципу було прийнято методичне рішення не вносити до покажчика рекомендаційні бібліографічні списки та покажчики, за винятком таких, які за своєю тематикою і змістом мають наукову цінність.

З огляду на це до покажчика також не включено:

- бюлетені нових надходжень книг (інформаційно-бібліографічні покажчики);
- каталоги передплатних видань;
- зведені каталоги виписаних та одержаних бібліотеками періодичних видань;
- каталоги книжкових виставок, видані в одиничних примірниках;
- календарі знаменних та пам'ятних дат;
- прикнижкові та пристатейні бібліографічні списки.

У покажчику буде представлена бібліографічна продукція України, видана з 1991 по 2005 рр. у друкарському вигляді (електронні видання в покажчик не включалися, хоча наразі відчувається потреба в обліку і цих видань). На сьогодні забібліографовано близько 2 тис. посібників, які систематизовані згідно з таблицями «Універсальної десятикової класифікації». При деталізації рубрик допускалась певна свобода, зумовлена відсутністю інформації з певних галузей знань та специфікою видання. Зокрема, були сформовані рубрики «Покажчики видань та праць співробітників АН, ВНЗ та наукових установ»; «Репертуар української книги. ДЗК»; «Біобібліографічні покажчики». Бібліографічні записи складені згідно з ГОСТом 7.1.84 (дійсного до 07.07.2007 р.) та тих вимог, які були чинними у період підготовки покажчика.

У бібліографічному описі кожного видання містяться відомості про всіх колективних авторів, укладачів, редакторів та інших осіб, причетних до створення покажчика. Оскільки важливим резервом підвищення пошукових можливостей ретроспективних ПБП є удосконалення розкриття змісту врахованих в них робіт, всі матеріали, вміщені у цей посібник і переглянуті *de visu*, супроводжуються анотаціями, котрі надають таку інформацію: принципи розташування матеріалу, склад науково-допоміжного апарату, хронологічні рамки (якщо вони не позначені в заголовку роботи), кількість бібліографічних записів і види врахованих у покажчику або каталозі документів, мова (мови) документів (крім випадків, коли представлені документи тільки українською мовою), наявність анотацій у покажчику. Передбачається також розкриття теми посібника, якщо вона недостатньо зрозуміла з назви; зазначення типів і видів видань, специфічних особливостей описуваної роботи.

Незначна група публікацій, яку не вдалося перевірити *de visu* або відшукати дані про них у виданнях органів державної реєстрації, бібліографічно опрацьовано за описами, поданими авторами чи установами, і позначено астериском (*).

Для зручності користування посібником буде сформовано науково-допоміжний довідковий апарат, а саме: покажчик імен; абетковий покажчик бібліотек та інших установ, інформацію про публікації яких вміщено у виданні, зміст.

Попри те, що робота над покажчиком не завершена, можна здійснити попередній аналіз бібліографічної продукції мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України і бібліотек навчальних закладів педагогічного профілю, яка за оглядовий період становить 132 бібліографічних видання. З них 36 покажчиків присвячено теоретичним і практичним питанням освіти, виховання та організації дозвілля. Бібліографічні посібники про власну діяльність характеризують науково-педагогічну роботу закладів і мають велике значення для створення праць з їх історії. Найпоширенішим стало укладання бібліографічних покажчиків друкованих праць викладачів та співробітників вищих навчальних закладів. Кількість таких покажчиків за оглядовий період становить 49 назв. Головне завдання

таких видань – сприяти введенню в науковий обіг та доведення до широкого загалу інформації про науково-педагогічний внесок навчальних закладів в загальний доробок педагогічної науки.

Третій вид показчиків, який останніми роками поширився в освітянській галузі, – біобібліографічні показчики (47 видань) – і це не випадково, адже в сучасному суспільстві зростає зацікавленість до персоніфікованої історії, до оцінки розвитку певних галузей науки крізь призму конкретної особистості. У зв'язку з цим ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започаткувала три серії біобібліографічних показчиків, які розкривають життя і діяльність видатних педагогів світу, відомих учених педагогічної та психологічної наук України.

Серія біобібліографічних показчиків «Видатні педагоги світу» представлена двома випусками: «В. О. Сухомлинський: Біобібліографія: 1987–2000 рр.» (2001) та «Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878–1942)» (2003) [9]. У 2001 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започаткувала видання каталогів книжкових виставок у серії «Ювіляри АПН України», в рамках якої опубліковано 25 випусків. Бібліографічні посібники цієї серії присвячені відомим українським ученим-педагогам: В. Ю. Бикову, Н. М. Бібік, В. І. Бондарю, В. М. Мадзігону та іншим. Матеріали згруповано за розділами виставки, а в їх межах – за абеткою назв праць. Серія персональних каталогів є початковою ланкою у створенні в майбутньому фундаментальних біобібліографічних довідників [9].

У 2002 р. до 10-річчя створення АПН України засновано серію біобібліографічних показчиків «Академіки АПН України», в якій вийшли друком вже дванадцять випусків. Головними елементами структури випусків цих серій є: передмова (від укладачів), вступна стаття про життєвий і творчий шлях ученого, література про його життя та діяльність, показчик друкованих праць, допоміжні показчики (іменний) та зміст. Біобібліографічний показчик – не лише штрих до творчого портрету науковця, але й цінний матеріал з історії становлення педагогічної науки в Україні. Отже, на сьогодні ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського якнайповніше реалізує свої інформаційні можливості у створенні бібліографічних посібників – науково-допоміжних, професійно-допоміжних та рекомендаційних із досить значною ретроспекцією.

Здійснений аналіз бібліографічної продукції засвідчив, що система бібліографічних посібників із питань педагогіки та освіти в цілому сформувалася і ефективно задовольняє потреби фахівців усіх ланок освітянської мережі. Високий науковий рівень цих видань досягається завдяки авторським колективам, до яких залучаються відомі вчені структурних підрозділів НАПН України в ролі консультантів чи наукових керівників [11].

Попередній огляд видань мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України дає змогу зробити висновок про те, що ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є головним інформаційним, координаційним та науково-методичним центром, який спрямовує свою діяльність на забезпе-

чення фахових інформаційних потреб освітян, розкриваючи бібліографічними засобами спадщину знаних педагогів, наукову діяльність учених України в галузі педагогіки та найактуальніші теми, що досліджуються сучасною педагогічною наукою України [11].

Підкреслюючи значення показників бібліографічних посібників, слід зазначити, що документально фіксована бібліографічна інформація про бібліографічні посібники є умовою їх ефективного використання, бібліографічне інформування про них гарантує інформаційне забезпечення наукових досліджень.

Література

1. *Жданова, Р.* Бібліографічні посібники – одне із джерел інформації про українську книжку / Р. Жданова // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 7. – С. 5–7.
2. *Колосова, Н. Ф.* Бібліографування бібліографічної продукції Української РСР / Н. Ф. Колосова, Ю. Б. Медведєв, І. П. Шевцова // Бібліотекознавство і бібліографія : респ. міжвід. наук.-метод. зб. – Х., 1987. – Вип. 27. – С. 34–38.
3. *Королевич, Н. Ф.* Українські бібліографи ХХ століття : навч. посіб. для ін-тів культури України / Н. Королевич ; за ред.: В. Г. Волох, В. В. Патоки. – К., 1998. – С. 55–60.
4. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики. Г. М. Швецова-Водка (керівник), Г. В. Сілкова, Я. О. Черепуха та ін.; наук. ред. і авт. вступ. ст. Г. М. Швецова-Водка. – К. : Кн. палата України, 1999. – С. 33.
5. *Леликова, Н.* Национальный репертуар библиографических пособий: опыт, проблемы, надежды / Н. Леликова // Библиотекведение. – 1999. – № 1. – С. 70–75.
6. *Лиханова, І.* Національна бібліографія на сучасному етапі / І. Лиханова // Київ. старовина. – 2003. – № 3. – С. 84–99.
7. *Лиханова, І.* Становлення національної бібліографії України / І. Лиханова // Київ. старовина. – 2002. – № 6. – С. 80–92.
8. *Лиханова, І.* Створення українського бібліографічного репертуару / І. Лиханова // Київ. старовина. – 2005. – № 1. – С. 128–146.
9. *Пономаренко, Л. О.* Теоретичні та практичні засади створення науково-бібліографічних документів із психолого-педагогічних питань у ДНПБУ ім. В. О. Сухомлинського / Л. О. Пономаренко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1. : Науково-інформаційне забезпечення освітньої галузі України. – С. 160–172.
10. *Рогова, П. І.* ДНПБУ ім. В. О. Сухомлинського у формуванні та розвитку інформаційних ресурсів для забезпечення вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики / П. І. Рогова, В. І. Лутовинова, Т. В. Добко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1 : Науково-інформаційне забезпечення освітньої галузі України. – С. 13–30.
11. *Рогова, П. І.* Інформаційна діяльність бібліотек України – важливий напрям у розвитку суспільства знань [на прикладі ДНПБУ ім. В. О. Сухомлинського] / П. І. Рогова // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2008. – Вип. 1. : Науково-інформаційне забезпечення освітньої галузі України. – С. 9–13.
12. *Швецова-Водка, Г.* Бібліографічні ресурси України: стан, проблеми розвитку / Г. Швецова-Водка // Бібл. вісн. – 2000. – № 4. – С. 2–5.

В. П. Мозгова,
*к. і. н., директор ІЦ УГЛ КНУ імені Тараса Шевченка,
вчитель спецкурсу «Основи інформаційної культури»*

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ В АКМЕОЛОГІЧНИХ МОДЕЛЯХ СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: СПРОБА КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ

Автором розглянуто поняття «інформаційна культура», здійснено компаративний аналіз ролі шкільних бібліотек у вихованні інформаційної культури старшокласників і організації їх виховання в акмеологічних моделях середніх загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: *інформаційна культура, якість освіти, акмеологічна модель, старшокласники, бібліотека, інформаційний центр Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, інформаційний ресурс, інформаційні технології.*

В умовах реформування вітчизняної системи середньої загальної освіти [1–5], які пов'язані зі зростанням ролі інформації у суспільному розвитку, приходить усвідомлення світовим співтовариством необхідності спеціальної підготовки індивіда до продуктивної життєдіяльності в принципово іншому інформаційно-освітньому середовищі, яке прийнято називати інформаційним, «перехідним до суспільства знань» [31]. У новому суспільстві формується новий тип освіти (освіти упродовж соціально активного життя індивіда), успішність реалізації якого визначається здатністю особистості здійснювати пошук суспільно значимої інформації, компетенціями виокремлювати з неї необхідні знання, створювати нові інформаційні продукти.

Успіх реалізації безперервної якісної освіти багато в чому визначається рівнем інформаційної культури (ІК) особистості. За таких умов особливої актуальності набуває організація інформаційної освіти (ІО), яка забезпечує підвищення рівня ІК громадян. У 2007 р. секція з інформаційної грамотності ІФЛА опублікувала «Керівництво з інформаційної грамотності для освіти упродовж усього життя» [12, с. 5], відповідно до якого ІО займаються всі освітні установи різного рівня, система підвищення кваліфікації спеціалістів, органи інформації. Особливе місце серед соціальних інститутів, які мають відношення до ІО, належить бібліотекам та їхнім працівникам, на котрих покладається відповідальність за підвищення рівня ІК громадян.

З огляду на багатозначність терміна ІК, варто зазначити, що у його визначенні базовим є слово «культура». Вітчизняні і зарубіжні культурологи тлумачать «культуру» як складне поняття, що означає результат, процес, спосіб, відношення, норму, систему діяльності, суб'єктом і переважним об'єктом якої є людина. ІК особистості – складова базової культури люди-

ни, яка дозволяє їй якісну участь у всіх видах роботи з інформацією: отримання, нагромадження, кодування, оброблення, створення нових інформаційних продуктів, їх передача, практичне використання. Проте ІК охоплює додаткові компоненти, зокрема культуру споживання інформації (свідомо обраний інформаційний спосіб життя, інформаційне лідерство); культуру вибору інформації (системний погляд на інформаційне середовище); уміння аналізувати інформаційну обстановку; культуру пошуку документів; культуру оброблення інформації (аналітико-синтетична діяльність); культуру засвоєння та використання інформації; культуру створення бібліографічної інформації; культуру користування комп'ютерною і оргтехнікою, інформаційні технології; культуру передачі інформації (інформаційно-комунікаційна діяльність); культуру розповсюдження інформації, інформаційну компетентність і її складові тощо.

Акмеологічний підхід до змісту освіти, що почав застосовуватися в останньому десятиріччі ХХ ст., дає змогу перевести школу з режиму функціонування до режиму розвитку, при цьому значно підвищивши якість освіти. Тлумачення терміна «якість освіти» в інформаційних продуктах неоднозначне, власне, це комплексна оцінка діяльності освітньої установи у контексті створення акмеологічної школи (школи соціального успіху), ефективність акметехнологій, «акмеологічна культура». Соціальний успіх (хоча про нього складно говорити в умовах вітчизняної і світової кризи, передусім духовної) розуміється як таке освітньо-виховне середовище, в якому учні й учителі можуть максимально повно реалізувати наявний у них творчий потенціал, інтелектуальні можливості, і середовище, яке сприяє успішній соціалізації дитини та її адаптації в мінливих соціально-економічних умовах. Батьки, як рівноправні суб'єкти освіти та соціальні партнери школи, мають можливість одержувати інформацію про успіхи своїх дітей і брати активну участь у створенні й коректуванні індивідуальної освітньої траєкторії своїх дітей [21].

Метою статті є компаративний аналіз ролі і місця шкільних бібліотек (бібліотечно-інформаційних, інформаційних, інформаційно-ресурсних центрів) у вихованні ІК старшокласників і організаторів їхнього читання (бібліотекарів, учителів, батьків) в акмеологічних моделях середніх загальноосвітніх навчальних закладів за українсько-російськомовними електронними та друкованими інформаційними ресурсами, продуктами бібліотечної діяльності упродовж десяти років ХХІ ст. Авторка відстежила законодавчу базу, діяльність усіх соціальних інституцій, органів інформації, які впливають на організацію якісної ІО, насамперед зарубіжних країн, які досягли успіхів у всіх сферах життєдіяльності і мають високі сталі показники якості життя своїх громадян.

Старший шкільний вік характеризується активним розвитком і трансформацією соціальної спрямованості особистості. Особливістю соціалізації підлітків і юнацтва в сучасних умовах є послаблення впливу вербальних (книжкових) каналів комунікації і посилення ролі візуальної культури,

крім звичних кіно-, теле- і радіозасобів, широко розповсюдженого цифрового телебачення, відео- і аудіотехніки, комп'ютерів. Отже, візуальна культура нині становить суттєву конкуренцію культурі читацькій (книжковій). Дослідження, проведені в різних країнах (Німеччина, Франція, Швеція, Японія, США, Росія, Україна), підтверджують загальну тенденцію скорочення традиційного читання.

В акмеологічних моделях навчальних закладів [6; 21; 22; 24; 25; 27; 32; 34] обґрунтовані концептуальні засади та їх структурні компоненти, серед яких, безперечно, чільне місце належить бібліотекам (бібліотечно-інформаційним, інформаційним, інформаційно-ресурсним центрам). Зокрема, серед компонентів єдиного інформаційно-освітнього простору МОУ СОШ № 201 «Согласие» (Росія) виокремлено бібліотеку як інформаційно-освітній центр, що складається з підручників і навчально-методичних посібників на паперових носіях; електронних підручників (103 прим.); аудіо- і відеоматеріалів за темами; баз навчального матеріалу з мережі Інтернет; художніх текстів на електронних носіях, довідкового матеріалу з різних навчальних дисциплін.

У проєкті «Акмеологічна школа – профільна школа» (МОУ «Волховська середня загальноосвітня школа № 5», Росія, Санкт-Петербурзька область) чітко модель бібліотеки не відстежується, хоча концептуальні засади і план реалізації проєкту, представлені в Інтернеті, безперечно, вимагають як створення інформаційних ресурсів (ІР), так і організації діяльності з їх використання, тобто участі книгозбірні навчального закладу.

У дослідженні Т. Д. Жукової, В. П. Чудинової «Реалізація цілей образования через школьные библиотеки» [6] аналізується роль шкільних бібліотек і бібліотекаря-педагога в освіті учнів Австралії, США, Канади, Японії, Кореї та інших країн, а також представлені моделі шкільних бібліотек країн, які інтенсивно розвиваються. Зібрані і детально проаналізовані законодавчі, нормативні документи міжнародних організацій у сфері освіти і культури, національних бібліотечних асоціацій країн, метою яких є якісна освіта, дають нам можливість не тільки відстежити місце і роль бібліотек середніх шкіл у соціалізації старшокласників, а й проаналізувати участь цих соціальних інституцій у створенні передумов для якісного життя досліджуваних нами категорій читачів. Досвід становлення акмеологічної моделі ІЦ УГЛ КНУ ім. Тараса Шевченка описано у публікаціях [13–20]. Вивчення авторкою зарубіжного досвіду, упровадження у 2009 р. нових форм професійної діяльності дали змогу розширити сферу впливу ІЦ на користувачів. Серед заходів ІЦ слід назвати, зокрема, створення електронних баз «Акмеологія – наука ХХІ століття», «Акметехнології», «Моніторинг у середніх загальноосвітніх навчальних закладах», «Цей день в історії» та ін., удосконалення практики проведення ліцейного конкурсу «Найкращий користувач року», презентація 35-річної наукової, професійної діяльності авторки «Якісне життєтворення як сенс людського життя», введення іменної (директора ІЦ) щорічної стипендії для членів Ради ІЦ з числа учнів, віртуаль-

ні виставки, музично-поетичні середи (презентація творчості учнів і випускників ліцею), літературна вітальня (запрошення на гостини відомих в Україні поетів, артистів, музикантів), активізація діяльності активу ІЦ (голова ради ІЦ Л. П. Халецька, заступник директора з науково-методичної роботи, к. і. н., заступники голови ради Л. І. Гребенюк, І. А. Головай), застосування технологічних підходів до викладання спецкурсу «Основи ІК» і здоров'язберігаючих технологій інформаційної діяльності користувачів на засадах інформтерапії «Інформаційна школа здоров'я», тека «Несекретні документи про секрети інтелектуальної діяльності користувачів інформації», індивідуальна робота директора ІЦ з користувачами. За попередніми підрахунками, основні статистичні показники діяльності ІЦ УГЛ КНУ ім. Тараса Шевченка у 2009 р. зросли в 1–1,5 раза (авторка нині активно впроваджує систему показників якості інформаційних і бібліотечних послуг). Упродовж проведення експерименту в УГЛ КНУ ім. Тараса Шевченка (2006–2007 рр. «Акмеологія в контексті продуктивної освіти» (I етап); 2007–2008 рр. «Методолого-педагогічні засади моделювання ситуацій успіху» (II етап); 2008–2009 рр. «Методолого-педагогічні засади моделювання ситуацій успіху» (III етап), 2009–2010 рр. «Підсумки експериментальної діяльності (акмеологічна система ліцею): Компаративний аналіз» (IV етап)) зросли якісні показники діяльності ІЦ УГЛ КНУ ім. Тараса Шевченка, зокрема як фізичної системи, як зібрання ІР, як інформаційної брами [8].

Невід'ємною частиною ІК є знання інформаційних технологій (у т. ч. і високих), уміння застосовувати їх для автоматизації як професійної діяльності організаторів читання старшокласників, так і навчальної, самоосвітньої, наукової, творчої, гедоністичної, рекреативної діяльності самих учнів. Проведення авторкою (спільно з директором ліцею Г. С. Сазоненко, к. пед. н., народним учителем України) анкетування вчителів УГЛ КНУ ім. Т. Шевченка «Від акметехнологій до якості навчання, від якості навчання до якості життя» дало можливість відстежити ставлення вчителів закладу до інновацій, зокрема до запровадження у ліцеї перспективних педагогічних технологій. В анкетуванні взяли участь 81,9 % потенційних респондентів, що дало підстави визнати їх умовно валідними і репрезентативними відносно кількості працюючих у ліцеї. На запитання «Які з навчальних і виховних технологій, на Вашу думку, є найбільш ефективними?» отримано такі відповіді: 31,2 % віддали перевагу технологіям кооперованого та продуктивного навчання (на думку автора, усі педагогічні технології є інформаційними), друге місце (26 %) також розділили інформаційна і синтез-технології. Досвід зарубіжних країн свідчить, що саме через ІТ (причому йдеться не тільки про високі технології) в освіті низка держав, компаній світу досягають високих успіхів у своєму розвитку, у забезпеченні високої якості життя своїх громадян (Драйден Г., Вос Д. «Революція в навчанні». – Львів, 2005). Проте у вітчизняному документототоці все частіше з'являються публікації про небезпеки високих ІТ, зокрема К. Корсак у праці «Наносупільство нового століття і його освіта», перелічуючи позитивні наслідки від запровад-

ження IT, вказує на «максимальний негатив», який полягає у тотальній деградації учнів, у втраті ними спроможності не просто супроводжувати очима рядки на дисплеї чи папері, а ще й розуміти значення тексту й використовувати його зміст для різноманітних цілей. Саме це сталося в Японії, освітні керівники якої досить довго пишалися своїм світовим лідерством у забезпеченні побуту і шкіл комп'ютерною технікою. Якщо під час міжнародного тестування учнів 2000 р. (PISA-2000) японські підлітки виявилися першими з математики, другими – з фізики-хімії і восьмими – з читання та розуміння тексту, то через три роки відповідні показники стали 6 – 2 – 14, а 2006 р. досягли рівня 10 – 6 – 15. Ці вражаючі факти змусили японців запровадити відразу цілий комплекс обмежувальних і антикомп'ютерних заходів. До цього їх спонукали ще й цілком незаперечні успіхи під час вказаних тестувань фінських школярів, досягнення яких мали кілька причин, але найвагоміша – застосування практики засвоєння дітьми мови разом із читанням.

На запитання анкети (УГЛ КНУ ім. Тараса Шевченка) «Чи сприяють освітні технології підготовці учнів до успішного самостійного життя? Доведіть взаємодію акметехнологій і якості життя» позитивну відповідь дали 96,2 % респондентів, проте лише 26 % із них доводили взаємодію акметехнологій і якості життя (хоча і визнали, що це досить непросте річ у сучасних українських реаліях), решта власне показують взаємозв'язок акметехнологій і якості навчання.

Однією з умов організації ІО є запровадження у середніх навчальних закладах спецкурсу «Основи ІК», покликаного сформувати в учнів високу ІК і власне інформаційну компетентність через формування цілісної системи ключових інформаційних компетенцій. Крім того, необхідно організувати професійну підготовку кадрів, як учителів, так і бібліотекарів, спроможних кваліфіковано проводити заняття з курсу «Основи ІК» з різними категоріями користувачів. Тільки спеціальна підготовка, що передбачає професійну компетентність, знання особливостей вікової психології та методики викладання цього курсу, може дати позитивний результат при його впровадженні як у навчальні заклади, так і в бібліотеки. Аналіз вітчизняного та зарубіжного документопотоку психолого-педагогічної тематики дає змогу зробити висновок, що формуванню ІК організаторів виховання ІК старшокласників нині приділяється велика увага як в Україні, так і в країнах близького і далекого зарубіжжя.

Так, у дисертаційному дослідженні О. П. Знайченко [9] наведено цікаві експериментальні дані, зокрема результати опитувань студентів педагогічного університету для визначення ставлення майбутніх учителів до використання персонального комп'ютера та можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. Підводячи підсумки міні-творів на тему «Персональний комп'ютер у навчальному процесі», дисертанткою було відзначено, що, незважаючи на недостатній рівень знань та вмінь користуватися персональним комп'ютером, майбутні вчи-

телі усвідомлюють необхідність впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Аналіз результатів констатуючого зрізу засвідчив, що лише у невеликого відсотка студентів гуманітарних факультетів виявлено високий та достатній рівень сформованості компоненти ІК [8], незначний рівень цієї компоненти у вчителів і керівників середніх навчальних закладів [10].

Цікавим є компаративний аналіз рівня сформованості інформаційної компетентності вчителів старших класів, хоча інформаційну компетентність учителя в інформаційних продуктах все частіше пов'язують з його професійною компетентністю [10; 11; 23]. Так, у Японії [23] учителів приймають на роботу за результатами іспитів, зокрема двох тестів (загального знання сучасних досягнень педагогіки і знання предмета викладання). Для учителя старшого ступеня середньої школи, як і будь-якого іншого є обов'язковими практичні завдання на ПК (створення документа в програмі Word, таблиці в Excel, компетенції роботи в Інтернеті тощо).

Крім цього, кожен учитель повинен отримати сучасний сертифікат викладача. Особливий науковий і професійний інтерес для авторки становить третій компонент випробувань претендентів на посаду вчителя: образ японського учителя – ціннісні компоненти, зокрема учитель – зразковий член суспільства; доросла людина широкої культури, її дії послідовні і надійні; має здібності до соціального і особистісного спілкування; здатна розглядати різні точки зору, різні ціннісні шкали; здатний до самоорганізації і саморозвитку; має зразкову самосвідомість і успішно виконує свої обов'язки; досконало володіє своїм предметом, управлінськими, адаптаційними здібностями; реагує на зміни в суспільстві (постійно підвищує свою кваліфікацію, завжди готовий до самоосвіти, вільно і творчо працює з новим навчальним змістом, що супроводжує зміни в суспільстві); здійснює професійну діяльність із любов'ю до учня; усвідомлює важливість своєї місії; володіє комунікативними здібностями.

Що ж до бібліотекарів, то у Японії, як і в інших країнах далекого зарубіжжя, статус і рівень їхньої ІК значно вищий, аніж українських колег і колег близького зарубіжжя. У Японії з 1958 р. діють закон про шкільні бібліотеки, закон про заохочення дитячого читання [7]. Південна Корея досягла значних успіхів у навчанні, зокрема громадські організації, спираючись на ініціативу батьків, змогли змінити ставлення суспільства до шкільних бібліотек, домоглися відкриття спеціального департаменту в Міністерстві освіти і розвитку людських ресурсів та фінансування п'ятирічної програми розвитку шкільних бібліотек [7]. У книзі Р. Флоріди «Креативний клас: люди, которые меняют будущее» до переліку суперкреативних професій ХХІ ст. віднесено професію бібліотекаря. Шкільний бібліотекар у далекому зарубіжжі – інформаційний лідер школи, який формує ІК учнів і вчителів, має доволі високий статус (заступник директора навчального закладу з інформаційних ресурсів). Про інноваційний розвиток шкіл складно говорити, зокрема, в Україні, країнах близького зарубіжжя, оскільки у них відсутні

програми перепідготовки бібліотекарів, та й сама система їхньої підготовки потребує модернізації.

Цікавий досвід підготовки бібліотекарів на факультеті інформаційних технологій Кемеровського державного університету культури і мистецтв, зокрема на основі спеціальності 05.27.00 – «Бібліотекознавство і бібліографія» в рамках спеціалізації «Технологія формування ІК» із наданням випускникам кваліфікації «Бібліотекар-викладач основ ІК» [28; 29]. У структурі компетентностей спеціаліста, відповідального за продуктивність навчання основам ІК, виокремлено, насамперед, комплекс психолого-педагогічних знань відповідно до конкретних вікових груп користувачів інформації. Ці знання і уміння майбутні спеціалісти освоюють у курсах: «Вікова психологія», «Соціальна педагогіка», «Педагогіка школи», «Сучасні педагогічні технології». Важливою складовою професійної компетентності бібліотекаря у сфері формування ІК є спеціальні знання, зокрема з історії розвитку підготовки користувачів інформації, зарубіжного і вітчизняного досвіду та сучасних концепцій формування ІК. Особлива увага в блоці спеціальних дисциплін («Методика викладання ІК у бібліотеці», «Методика викладання ІК в навчальних закладах», «Мовленнєва майстерність педагога», «Педагогічний практикум», «Медіа-технології освіти») приділяється формуванню умінь оптимальної побудови процесу навчання, вибору конкретних методів і форм навчальних занять, дидактичних прийомів навчання. Навчання зорієнтоване на формування креативної особистості майбутнього спеціаліста, здатного до нових ідей в процесі створення нових інформаційних продуктів. На жаль, авторка не змогла серед інформаційних продуктів на електронних носіях знайти і проаналізувати програми підготовки шкільних бібліотекарів в Україні, зокрема в Інституті української філології НПУ ім. Михайла Драгоманова та інших педагогічних університетах України. Для бібліотекарів-практиків у Росії з 2000 р. регулярно проводяться спеціалізовані курси, семінари для бібліотекарів шкільних, дитячих, муніципальних бібліотек для дорослих [29]. Аналогічні заходи підвищення кваліфікації проводять в Україні [33], зокрема, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, Миколаївська науково-педагогічна бібліотека, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, Славутицька асоціація бібліотекарів шкіл Київської області, методичне об'єднання бібліотекарів шкіл Печерського району м. Києва та ін., однак практика функціонування шкільних бібліотек як фізичних систем не дає можливості для самореалізації високопідготовлених фахівців, зокрема, у галузі високих ІТ як в Україні, так і в країнах близького зарубіжжя.

ЮНЕСКО вважає, що фундаментом нового суспільства знань повинні стати шкільні і публічні бібліотеки, оскільки вони є творцями інноваційного освітнього середовища, необхідного для творчого розвитку учня, вчителя. За оцінкою соціологів, третина українців не має особистих бібліотек, ще одна третина має до 150 книг. Останні десять років основні фонди шкільних бібліотек за рахунок держбюджету не комплектувалися, за винятком під-

ручників, для старшої школи (9 клас) вони оновилися лише в 2009/10 навч. році; художньою, науково-популярною літературою за рахунок бюджетних асигнувань бібліотеки фактично не поповнюються. Аналогічна ситуація у шкільних бібліотеках близького зарубіжжя.

Відстеження ролі батьків у формування ІК старшокласників за інтернет-ресурсами у досліджуваній авторкою період показав, що українські батьки майже не беруть участі у вихованні своїх дітей, у т. ч. у формуванні їхньої ІК. Вибірка інтернет-ресурсів дає змогу відстежити роль бібліотекарів і вчителів у роботі з батьками щодо організації впливу членів учнівських родин на дітей.

Цікаві дослідження рівня сформованості інформаційної компетентності та ключових інформаційних компетенцій-складових ІК проводилися серед старшокласників петербурзьких шкіл [21]. Ці дослідження охоплювали 12 компонентів, а саме 12 – робота за завданням з підручника, хрестоматії; 11 – самостійна робота з енциклопедією, словником; 10 – цілеспрямований пошук у бібліотечних каталогах; 9 – листування традиційною поштою; 8 – підготовка публічного виступу, доповіді; 7 – участь у публічній дискусії; 1 – робота з електронним посібником; 2 – самостійна робота з електронною енциклопедією, словником; 3 – цілеспрямоване користування пошуковими системами; 4 – листування електронною поштою; 5 – підготовка і публікація реферату, есе, доповіді в електронному вигляді; 6 – участь в форумі, чаті. Результати анкетування 252 учнів шкіл №№ 4, 181, 255, гімназії № 74 (які проживають у соціально заможному середовищі, забезпечені комп'ютерною технікою і доступом до Інтернету у домашніх умовах) власне підтвердили результати анкетувань, спостережень, проведених ІЦ УГЛ КНУ ім. Тараса Шевченка. Зокрема: 1) не спостерігається суттєвого приросту сформованості інформаційної компетентності в 11-му класі порівняно з 9-м; 2) помітна «дзеркальна» симетрія сформованості «електронної» і «традиційної» складових інформаційної компетентності (за винятком компетенцій користування підручниками, енциклопедіями, словниками); 3) не мають динаміки розвитку у старшій школі компоненти інформаційної компетентності: а) пов'язані з роботою з електронним підручником, словником, енциклопедією, що може бути зумовлено передусім недостатньою на сьогодні кількістю якісних мультимедійних підручників, словників, енциклопедій, по-друге – низьким рівнем використання цих ресурсів у навчальному процесі шкіл; б) пов'язані з найбільш інтелектуально складними діями (підготовкою доповідей, публічних виступів, як у традиційній формі, так і з застосуванням електронних мережевих технологій).

На основі вищезазначеного варто зробити певні висновки.

1. Модернізація середньої загальноосвітньої школи ставить нові вимоги до розвитку шкільних бібліотек і бібліотекарів як спеціалістів по роботі з інформацією, мультимедіа і Інтернет, як педагогів і консультантів в якісній освіті старшокласників.

2. Моделі шкільних бібліотек (бібліотечно-інформаційних, інформаційних, інформаційно-ресурсних центрів), статус організаторів виховання ІК старшокласників та їх моделі – ціннісні орієнтири (бібліотекаря, педагога) продиктовані національними законодавчими нормативно-правовими документами в галузі освіти і культури різних держав, зокрема у бібліотечній справі, рівнем економічної свободи цих категорій громадян, національними Кодексами професійної етики, базовими документами міжнародних організацій в сфері освіти і культури, національних бібліотечних асоціацій країн, які своєю метою ставлять досягнення якісної освіти, що є головною передумовою якісного життєтворення громадян.

3. Роль батьків старшокласників в Україні, країнах близького зарубіжжя у вихованні ІК своїх дітей, як і загалом у вихованні незначна.

4. Зарубіжний досвід визначення якості роботи у сфері бібліотечних та інформаційних послуг дає можливість ввести оціночні шкали за такими критеріями: здатність проектувати і реалізовувати ефективний і змістовний процес інформаційної діяльності, створювати перспективне освітньо-інформаційне середовище, яке стимулюватиме старшокласників до виховання і самовиховання у них високого рівня сформованості ІК, розкриття їхнього творчого потенціалу, здатності застосувати інформацію як форму передачі знань для проектування індивідуального освітнього творчого розвитку і саморозвитку упродовж усього життя.

Література

1. Закон України «Про освіту» : із змінами і доповн. [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/ZU_1060.doc. – Назва з екрана.

2. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/Zakon_651.doc. – Назва з екрана.

3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 14 січ. 2004 р. № 24 [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/education/average/drzh_stand.doc. – Назва з екрана.

4. Концепція загальної середньої освіти (12 річна школа) : затв. Постановою Колегії МОН України та Президією АПН України від 22 листоп. 2001 р. № 12/5-2 [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/average/concept.doc>. – Назва з екрана.

5. Концепція профільного навчання в старшій школі : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 11 верес. 2009 р. № 854 [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>. – Назва з екрана.

6. Жукова, Т. Д. Реализация целей образования через школьные библиотеки / Т. Д. Жукова, В. П. Чудинова. – М. : Рус. шк. библ. асоц., 2007. – 224 с. – («Профессиональная библиотека школьного библиотекаря» : прил. к журн. «Школьная библиотека» ; сер. 1, вып. 6).

7. Жукова, Т. Д. Российские школьники не умеют читать [Электронный ресурс] / Т. Д. Жукова. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://www.apn-pp.ru/context_s/9612.html. – Загл. с экрана.

8. Еббот, К. Визначення якості роботи у сфері бібліотечних та інформаційних послуг / К. Еббот ; пер. та друк здійснено Брит. Радою в Україні. – 72 с.

9. Знайченко, О. П. Формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти». / О. П. Знайченко – К., 2005. – 19 с.

10. Калініна, Л. Інформаційна компетентність керівника загальноосвітнього навчального закладу / Л. Калініна // Інформатика та інформ. технології в навч. закл. – 2009. – № 5. – С. 65–74.

11. Кисла, І. Г. Підходи до формування інформаційної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу [Електронний ресурс] / І. Г. Кисла. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://ite.ksu.ks.ua/?q=en/node/246>. – Назва з екрана.

12. Лау, Х. Руководство по информационной грамотности для образования на протяжении всей жизни / Х. Лау. – М. : МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. – 37 с.

13. Мозгова, В. П. Бібліотека Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка: 15 років діяльності : до ювілею навч. закл. / В. П. Мозгова // Шкіл. б-ка плюс. – 2006. – Груд. (№ 23). – С. 12–16.

14. Мозгова, В. П. Бібліотечно-інформаційний центр ЗНЗ в реалізації програми рівного доступу до якісної освіти / В. П. Мозгова // Шкіл. б-ка плюс. – 2009. – Трав. (№ 9). – С. 21–24.

15. Мозгова, В. П. Інформаційна культура як чинник інтелігентності / В. П. Мозгова // Шкіл. світ. – 2004. – Січ. (№ 1). – С. 18–20.

16. Мозгова, В. П. Модель бібліотечно-інформаційного центру: досвід створення, функціонування, розвитку / В. П. Мозгова // Практика упр. закл. освіти. – 2006. – № 1. – С. 71–75.

17. Основи інформаційної культури : прогр. спецкурсу / уклад. В. П. Мозгова // Шкіл. б-ка плюс. – 2006. – Берез. (№ 6). – С. 2–9.

18. Мозгова, В. П. Інформаційна культура педагога: (поради молодому вчителю) / В. П. Мозгова // Молодому вчителю : практико-зорієнт. посіб. – К., 2006. – Розд. 7. – С. 119–136.

19. Мозгова, В. П. Роль і місце інформаційного центру в навчальній діяльності / В. П. Мозгова // Шкіл. б-ка плюс. – 2005. – Черв. (№ 11). – С. 2–6.

20. Мозгова, В. П. Сучасна інформаційна освіта : (з досвіду роботи інформ. центру Укр. гуманіт. ліцею КНУ імені Тараса Шевченка) / В. П. Мозгова // Шкіл. б-ка плюс. – 2005. – Черв. (№ 11). – С. 6–11.

21. Нахметов, И. Н. К вопросу о состоянии и динамике информационной компетентности старшеклассников петербургских школ [Электронный ресурс] / И. Н. Нахметов. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://db.inforeg.ru/eni/artList.asp?j=25&id=0220611147&idfull=0420900031>. – Загл. с экрана.

22. Петрухін, В. Акмеологія та підвищення якості освіти [Електронний ресурс] / В. Петрухін. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://schoolinfo.com.ua/poltava/ru/news/5405/>. – Назва з екрана.

23. Пискунова, Е. В. Японский опыт оценки профессиональной компетентности учителя [Электронный ресурс] / Е. В. Пискунова. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://1.emissia.peterhost.ru/offline/2005/985.htm>. – Загл. с экрана.

24. Программа развития МОУ «Волховская средняя общеобразовательная школа № 5» [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://www.school-net.ru/res_ru/0_snet_1983_1.doc. – Загл. с экрана.

25. Развитие единого информационно-образовательного пространства МОУ СОШ № 201 «Согласие» [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.soglasie201.ru/index1.php?show=projects&idm=11&id0=2>. – Загл. с экрана.

26. *Сазоненко, Г. С.* Крок за кроком до вершин інформаційної компетентності, успішної життєдіяльності особистості (у творчій майстерні кандидата історичних наук В. П. Мозгової) / Г. С. Сазоненко // Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху : досвід становлення акмеол. системи ліцею : наук.-метод. посіб. – К., 2004. – С. 503–514.

27. *Сазоненко, Г. С.* Педагогіка успіху: досвід становлення акмеол. системи ліцею : наук.-метод. посіб. / Г. С. Сазоненко. – К. : Гнозис, 2004. – 684 с.

28. *Стародубова, Г. А.* Повышение квалификации школьных библиотекарей как фактор совершенствования деятельности по формированию информационной культуры личности / Г. А. Стародубова, Т. Б. Усачева // Актуальные проблемы повышения квалификации библиотечных работников общеобразовательных учреждений : материалы из опыта работы / Рос. акад. образования, ГНУ ГНПБ им. К. Д. Ушинского РАО ; сост. Е. М. Зуева – М., 2006. – С. 16–21.

29. *Стародубова, Г. А.* Профессиональная компетентность библиотекаря в области формирования информационной культуры личности школ [Электронный ресурс] / Г. А. Стародубова. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://www.kemguki.ru/structure/inst/in_info/tdk/sbornik/sbornik/data/5.7.htm. – Загл. с экрана.

30. Формирование информационной культуры личности: теоретическое обоснование и моделирование содержания учебной дисциплины / Н. И. Гендина, Н. И. Колкова, Г. А. Стародубова, Ю. В. Уленко. – М. : Межрегион. центр библиотечного сотрудничества, 2006. – 512 с.

31. Формирование информационного общества в XXI веке / сост.: Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – СПб., 2006. – 640 с.

32. *Хвостова, Л. И.* Лицейский информационный центр самостоятельному образованию в помощь становлению духовной культуры учащихся / Л. И. Хвостова // Шк. б-ка. – 2006. – № 7. – С. 67–69.

33. *Хемчян, І.* Всеукраїнський науково-практичний семінар «Модернізація діяльності бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів – важливий чинник в реалізації програми рівного доступу до якісної освіти» [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.library.edu.ua.net/id/732/>. – Назва з екрана.

34. Школьная библиотека как центр формирования информационной культуры личности / Н. И. Гендина, Н. И. Колкова, Г. А. Стародубова, Ю. В. Уленко. – М. : Рус. шк. библиотеч. ассоц., 2008. – 352 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря : прил. к журн. «Школьная библиотека» ; сер. 1, вып. 11/12).

*А. І. Бардашевська,
директор Херсонської обласної бібліотеки для дітей,
заслужений працівник культури України*

ІННОВАЦІЙНО-НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ ШКІЛЬНИХ БІБЛІОТЕК

Розкрито зміст та висвітлено досвід співпраці Херсонської обласної бібліотеки для дітей із установами та закладами освітянської галузі у науково-методичній діяльності, зокрема в питаннях розвитку системи безперервної освіти працівників шкільних бібліотек, її інноваційних компонентів.

***Ключові слова:** Херсонська обласна бібліотека для дітей, науково-методична діяльність, шкільна бібліотека, Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів.*

Взаємодія тих, хто працює у сфері бібліотечного обслуговування дітей та підлітків, є рисою, притаманною розвитку бібліотечної справи в усьому світі. Але в кожній країні і в кожному регіоні співпраця дитячих і шкільних бібліотек має свої особливості, унікальний досвід.

Херсонська обласна бібліотека для дітей останнім часом винесла в число пріоритетів змістовну співпрацю з освітянськими бібліотеками Херсонщини, з управлінськими структурами галузі – обласним управлінням освіти і науки, управлінням освіти Херсонської міської ради, Південноукраїнським регіональним інститутом післядипломної освіти педагогічних кадрів, спираючись на «Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України» (2003 р.)¹.

Ця співпраця набула системного характеру, що приносить партнерам взаємну користь і позитивно позначається на розвитку мережі освітянських бібліотек регіону та обласного центру зокрема. У переліку партнерів з боку освітянської галузі названо установи та заклади як обласного, так і міського рівня: організаційно наша співпраця базується на двосторонньому Договорі, що був укладений у 2008 р. та щорічно пролонговується.

Насамперед йдеться про співпрацю в питаннях **професійного навчання працівників шкільних бібліотек, підвищення їхньої кваліфікації**.

Залучення провідних фахівців обласної бібліотеки для дітей до семінарів для методистів районних відділів освіти, що опікуються шкільними бібліотеками, до занять у системі безперервної освіти шкільних бібліотекарів області (зокрема курсового навчання, яке організовує Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів) є важливим чинником у зростанні якості та професійного рівня цих фахових заходів.

¹Розділ 4, п. 4.7.

Системний характер нашої спільної роботи простежується вже в таких організаційних моментах, як **планування**. Щорічно укладається координаційний план роботи з підвищення кваліфікації шкільних бібліотекарів м. Херсона разом із відповідною службою методичного кабінету при управлінні освіти міської ради та за участі інших бібліотек, зацікавлених у співпраці; узгоджуються графіки проведення фахівцями ОБД лекційних і практичних занять для слухачів курсів підвищення кваліфікації та залучення бібліотеки до організації й проведення обласних семінарів для відповідних категорій спеціалістів (за погодженням із фахівцями управління освіти ОДА та Південноукраїнського РПО).

У підсумку формується «Календарний план фахового навчання шкільних бібліотекарів на базі та/або за участю провідних спеціалістів Херсонської ОБД» на навчальний рік, що передбачає проведення як занять за певними навчальними курсами, так і окремих тематичних семінарів, тренінгів, практикумів, занять на базі лабораторій перспективного досвіду, майстер-класів тощо².

Здійснений аналіз ефективності традиційних загальноміських семінарів шкільних бібліотекарів привів нас до висновку про її досить низький рівень: адже їх аудиторію становлять працівники з дуже відмінними характеристиками за освітою, досвідом бібліотечної роботи. Та й стан технічного забезпечення, оновлення бібліотечних фондів ШБ сьогодні помітно різниться. Тому було визнано за доцільне звести кількість таких семінарів до необхідного мінімуму (2–3 на рік) і переорієнтуватися на роботу в невеликих групах, диференційованих відповідно до реальних практичних потреб кожної шкільної бібліотеки, кожного шкільного бібліотекаря. Попередній запис працівників шкільних бібліотек на такі курсові заняття, майстер-класи, тренінги тощо дає змогу сформуванню груп з урахуванням їхніх потреб та побажань.

Звичайно, семінарська форма навчання також є продуктивною – за умови вмiлого підходу до формування програми, балансу теоретичних та практичних компонентів. З проведених нами спільно в 2009/10 навчальному році варто відзначити семінари-практикуми «Бібліотечне краєзнавство: акценти для шкільної бібліотеки», «Позиціонування шкільних бібліотек у соціальному та фаховому середовищі: Час інновацій», проблемний семінар «Формування екологічної свідомості школярів: роль та завдання бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів»³. Їх відзначають у відповідях на запитання нашої традиційної «передпланової» анкети і самі шкільні бібліоте-

² Із прикладами подібних календарних планів можна ознайомитися на веб-сторінці «Дитячим і шкільним бібліотекарям на замітку»: <http://www.library.kherson.ua/librarians/> (рубрика «Бібліотека в школі»).

³ Програма та матеріали опубліковані на веб-сторінці «Дитячим і шкільним бібліотекарям на замітку»: <http://www.library.kherson.ua/librarians/images/stories/2010/eco/programme-eco.doc>

карі як такі, що найбільше запам'ятались, були найбільше практично спрямованими й корисними для роботи.

Однією з перших серед курсових програм навчання, що пропонуються Херсонською ОБД для колег зі шкільних бібліотек, була започаткована **Школа молодого бібліотекаря (ШМБ)**. Зорієнтована на новопризначених працівників шкільних бібліотек, які не мають фахової освіти та/або досвіду роботи в бібліотеках освітянської мережі, програма ШМБ передбачає проведення щомісячних теоретичних і практичних занять. Їх тематика визначається виробничими потребами бібліотечних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, а практична частина спрямована на відпрацювання технології та методики роботи і проходить у вигляді тренінгів, практикумів, ділових ігор, групових та індивідуальних консультацій.

Звичайно, робота шкільної бібліотеки має свої особливості, відмінності порівняно з дитячими бібліотеками – відомчо-організаційні, технологічні, методичні.

Саме тому, перш ніж навчати працівників шкільних бібліотек, фахівці Херсонської ОБД, залучені до цієї роботи, повинні були самі ознайомитися зі специфікою роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу, з відповідною законодавчою, нормативно-інструктивною базою [1].

У процесі цього вивчення нами сформовано кілька тек, що отримали назву «**Досьє шкільного бібліотекаря**», в яких ми збираємо законодавчі, нормативні документи, галузеві інструкції, стандарти – тобто, документи, що регламентують діяльність шкільної бібліотеки. Оперативно відстежуючи зміни, актуалізуючи інформацію, маємо у своєму розпорядженні ресурс, що дає змогу також консультувати шкільних бібліотекарів з різноманітних питань організації діяльності ШБ.

Програма доступу до ресурсів та сервісів Інтернету бібліотекарів Херсонської області реалізується в обласній бібліотеці для дітей з 2003 р. під назвою «**Навігація в Інтернет: кроки професійного вдосконалення**». За цією програмою шкільні бібліотекарі міста та області мали нагоду ознайомитись з аналітичними оглядами веб-ресурсів «Джерела краєзнавчої інформації в Інтернеті»; «Дитячі бібліотеки в Інтернет-просторі»; брати участь у тренінгах циклу «Виконання бібліографічних довідок із використанням доступу до Інтернету та електронних каталогів бібліотек» тощо.

У 2007/08 навчальному році було розроблено вже спеціальний курс для шкільних бібліотекарів Херсона – почала працювати так звана **Школа Інтернет-навігатора**.

Навчання за цією програмою передбачає роботу в невеликих групах (не більше 10–12 осіб), а основна форма роботи – тренінги, під час яких бібліотекарі опановують навички інформаційного серфінгу в мережі Інтернет, вивчають стратегії пошуку, критерії оцінки мережевих ресурсів; знайомляться з кращими тематичними добірками, електронними бібліотеками, фаховими ресурсами, адресованими бібліотечним працівникам.

Паралельно з навчанням «курсанти» працюють над індивідуальними проектами – створюють авторські вебліографічні посібники за обраною темою, як правило – актуальною для педагогічного колективу конкретної школи [4].

На базі шкільної бібліотеки ЗНЗ №15 (директор школи – Л. М. Стратійчук, завідувачка бібліотекою – А. М. Кухаренко) з лютого 2007 р. діє лабораторія перспективного досвіду з питань автоматизації бібліотечних процесів, створена за наказом міського управління освіти з ініціативи та за безпосередньою участю фахівців Херсонської ОБД. Однією з перших у місті отримавши в своє розпорядження комп'ютер, ця бібліотека не лише активно почала використовувати електронні ресурси в обслуговуванні своїх користувачів, доступ до Інтернету, а й впровадила автоматизовану інформаційно-бібліотечну систему «МАРК-SQL. Шкільна бібліотека» та розпочала створення власного електронного каталогу, сторінки в Інтернеті. Тож цілком закономірно низку занять Школи Інтернет-навігатора було проведено на її базі.

Програма роботи лабораторії розпочалася з циклу семінарів-тренінгів, що відбулися протягом 2007 р. і дали змогу всім завідувачам ШБ міста ознайомитись із основами роботи з комп'ютером та Інтернет, із принципами функціонування АІБС МАРК-SQL «Шкільна бібліотека», сформувати власне професійне розуміння місця й ролі комп'ютерної техніки та інформаційних технологій у сучасній шкільній бібліотеці.

У рамках лабораторії перспективного досвіду на базі ЗНЗ № 15 було організовано і найновіший курс для шкільних бібліотекарів, а саме – для випускників Школи Інтернет-навігатора – «**Основи веб-мастерингу**».

Ознайомлення з основами мови HTML, програмами, призначеними для створення, редагування та опублікування веб-сторінок, опанування навичок практичної роботи за технологіями Веб 2.0, і, як результат, створення власної сторінки шкільної бібліотеки та оприлюднення її на Херсонському міжшкільному порталі «Клас!» або на сайті своєї школи – ось які амбітні цілі висував цей проект, що стартував у жовтні 2008 р.

Вважаємо, що їх вдалося досягти – адже шкільні бібліотекарі, випускники цього курсу, започаткували й підтримують власні веб-проекти в Інтернеті.

Лабораторія з питань автоматизації бібліотечних процесів – не єдина, що діє на базі шкільних бібліотек міста під егідою обласної бібліотеки для дітей. Цю форму роботи було реалізовано також на базі навчально-виховного комбінату (школа-колегіум) № 51 ім. Г. О. Потьомкіна – з питань формування та організації фонду шкільної бібліотеки (директор НВК П. Ю. Осьмінін, завідувач бібліотеки І. М. Іліаді).

Серед спільних перспективних проектів мережі шкільних бібліотек міста та обласної бібліотеки для дітей варто назвати також проведення низки майстер-класів на базі кращих шкільних бібліотек міста: «Книжкові виставки в шкільній бібліотеці» у книгозбірні гімназії № 20 ім. Бориса

Лавренюва, «Відкритий бібліотечний урок» у бібліотеці ЗНЗ № 30 – базової школи пілотного проекту з формування інформаційної культури.

Досвід співпраці обласної бібліотеки для дітей із шкільними книгозбірнями, звичайно, не обмежується лише фаховим навчанням бібліотечних працівників. Провідні фахівці Херсонської ОБД залучаються міським управлінням освіти до участі у вивченні діяльності шкільних бібліотек як експерти, до надання методичної та консультативної допомоги безпосередньо в школах [3].

Херсонська ОБД вже мала нагоду представити колегам свій досвід співпраці з освітянськими бібліотеками і в публікаціях на сторінках газети «Шкільна бібліотека плюс», журналу «Світ дитячих бібліотек», і у виступах на професійних форумах, в яких наші фахівці мали честь брати участь – на Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку шкільних бібліотек в інформаційному суспільстві» (Миколаїв, 30.09–2.10.2008), на засіданнях бібліотечної секції XVI Всеукраїнських педагогічних читань (Херсон, 17–18.09.2009).

У перспективних планах співпраці обласної дитячої книгозбірні та мережі освітянських бібліотек – створення модельної шкільної бібліотеки, бібліотечно-інформаційного центру на базі тих шкільних бібліотек, що заявили про свою готовність до радикальних прогресивних змін в інтересах своїх читачів.

Значні надії пов'язуємо також із реалізацією проекту «Навчально-інноваційна бібліотека», за яким наша бібліотека отримала грант від програми «БібліоМіст» (реалізується в Україні за фінансової підтримки Фонду Мелінди і Білла Гейтс). Цим проектом, зокрема, передбачено подальший розвиток та поглиблення інноваційних навчальних програм для працівників дитячих і шкільних бібліотек нашого міста та області – як у сфері освоєння та впровадження інформаційних технологій у їх практичну повсякденну діяльність, так і стосовно освоєння сучасних методик формування інформаційної культури дітей та підлітків [2], навичок безпечної та ефективної роботи з різноманітними інформаційними джерелами та каналами.

Література

1. Дитячим та шкільним бібліотекарям на замітку [Електронний ресурс] / Херсон. обл. б-ка для дітей. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://www.library.kherson.ua/librarians/>. Заголовок з екрана.

2. Лихожон, Т. В. Формирование информационной культуры учащихся: совместный библиотечный проект / Татьяна Владимировна Лихожон // Світ дит. б-к. – 2009. – № 4 (спец. вип.). – С. 22–23.

3. Попова, Н. Ф. Уроки інформаційної грамотності: досвід взаємодії херсонських бібліотек / Наталія Федорівна Попова, Інна Юріївна Георгієвська // Світ дит. б-к. – 2009. – № 3. – С. 26–27.

4. Попова, Н. Ф. Шкільні бібліотеки Херсонщини: час інформатизації / Наталія Попова // Шкіль. б-ка плюс. – 2006. – Груд. (№ 24). – С. 19–20.

*Б. М. Умаханова,
заст. директора муніципального закладу
«Хасавюртська міська централізована бібліотечна система»*

БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Розглянуто різні комунікаційні практики муніципальної бібліотеки як центру взаємодії культур. Особливу увагу приділено діалогічному спілкуванню читачів, у процесі якого вони мають можливість безпосередньо взаємодіяти з носіями «інших» культур, уточнювати і коригувати власні погляди, виробляти загальні уявлення, разом брати участь у формуванні нової, розділюваної з іншими реальності.

Ключові слова: бібліотечна діяльність, діалогове читання, полікультурність, толерантність.

Современная история показывает, что у многонационального населения, длительный период живущего в одном регионе, формируется общегражданское сознание, общее чувство родного края, родной земли. Такова объективная закономерность. Но националистические экстремисты стремятся раздробить общество на группы, разобщить, разъединить народы.

В последние годы этим деструктивным силам, используя слабость новых властных структур и только формирующихся институтов гражданского общества, удалось обострить межнациональные отношения в Республике Дагестан. Люди при решении спорных вопросов и даже бытовых проблем стали проявлять нетерпимость, агрессивность. Чтобы снять возникшее напряжение, Хасавюртовской городской центральной библиотеке имени Расула Гамзатова, оказавшейся в центре террористических актов и понесшей значительные материальные и моральные потери, приходится предпринимать значительные усилия по формированию установок толерантного сознания. Библиотека, продолжая многовековые традиции миротворчества, стала инициатором и организатором активных успешных действий, направленных на достижение согласия между различными социальными группами посредством вовлечения рядовых граждан в процесс решения региональных проблем.

Очень часто люди, срезая верхшки сорняков, удивляются, почему те прорастают вновь. Суть иницируемых библиотекой образовательных и просветительских мероприятий как раз и состоит в том, что предлагается выдернуть корень зла. Проекты, инициированные библиотекой, не только учат людей некоторым приемам и методикам работы, но и сплачивают их, показывают, как совместно решаются нелегкие современные проблемы.

В период с 2001 по 2006 год библиотекой реализован цикл миротворческих проектов:

- «Ключ в завтра: Интернет-клуб для детей с ограничениями жизнедеятельности»;
- «Наследники веков: фестиваль художественного творчества детей из семей перемещенных лиц»;
- «Гуманность во время войны»;
- «Дети на войне»;
- «Преодоление этнической нетерпимости в конфликтном регионе: цикл образовательных и просветительских мероприятий в ученических, педагогических и родительских коллективах школ города Хасавюрта по формированию установок толерантного сознания».

С 2006 г. в библиотеке реализуется программа **«Диалоговое чтение как важнейший инструмент воспитания патриотизма и преодоления этнической нетерпимости»**.

Термином *«диалоговое чтение»* мы обозначаем совместную работу группы из двух и более человек над текстом художественного произведения или познавательной литературы, в процессе которой собеседники расширяют и обогащают взаимопонимание.

Идея программы состоит в том, что обмен духовными ценностями, знакомство с достижениями культуры других народов обогащает личность ребенка. С другой стороны, межличностное общение способствует взаимодействию культур. Межличностное общение, расширяя источники социальной и культурной информации, тем самым может выступить важным фактором в преодолении стереотипизированного мышления и этим способствует взаимообогащению духовного мира подрастающего поколения.

Одним из проектов программы стала открытая при библиотеке **воскресная школа национального языка и литературы** для подростков из семей четырех этнических меньшинств. С ними проводятся специальные интерактивные занятия по изучению родных языков, поскольку в школах им не предоставлена такая возможность.

Чтобы понимать язык чужой культуры, человек должен быть открыт к культуре отечественной. От родного – к вселенскому, только так можно постичь лучшее в других культурах. И только в таком случае диалог будет плодотворен. Формируя позитивную этническую идентичность, библиотека в то же время развивает у подростков толерантное отношение к другим этническим группам. Эта задача решается посредством расширения доступа представителям целевой группы проекта не только к культурным ценностям своего народа, но и к достижениям культуры и традиций других народов Дагестана, их верованиям и обычаям.

Таким образом, проект, с одной стороны, создает условия самостоятельного и стабильного существования малой этнической группы и, с другой, условия мирного межкультурного взаимодействия в полиэтничном обществе.

Основным инструментом решения цели проекта является диалоговое чтение. Каждая из четырех групп воскресной школы представляет собой чита-

тельскую группу. Куратор школы (это или библиотекарь, или учитель дагестанской словесности) через чтение специально подобранных книг стимулирует интерес членов группы к пониманию различных культурных феноменов.

Наиболее успешными моделями диалогового чтения в условиях нашей библиотеки стали реализованные в 2007–2009 гг. *летние программы чтения* «Индийская деревня» – по познавательной и художественной литературе о культуре североамериканских индейцев, «Вверх тормашками и задом наперед» – по книге Астрид Линдгрен «Пеппи Длинныйчулок» и «Другой, другие, о других» – по одноименной книжной серии для подростков.

Мы знакомили своих юных читателей с традициями совершенно далеких от них (и географически, и ментально) культур с тем, чтобы воспитать у них уважение и терпимость к незнакомым, чуждым и малопонятным культурным явлениям, снять устоявшиеся, зачастую негативные, клише, пробудить доброжелательный интерес к миру, и, в конечном итоге, сформировать патриотизм и установки толерантного сознания.

В библиотечной деятельности мы активизируем также и не прямые (интуитивные) методы вовлечения читателя в ситуацию «поликультурности». Наше реальное бытие наполнено различными представлениями, нормами, предрассудками, мифами, обуславливаемыми различиями культур, при этом все эти явления внешней среды не всегда осознаются. В связи с этим в библиотеке создается особая среда всевозможных символических форм, цель которых – исподволь погрузить читателя в обстановку многозначности, разноязыкости, сосуществования различных культурных смыслов с тем, чтобы он «привык» к возможности подобного миропорядка и при встрече с ним в реальности не испытал культурного шока [2].

Наиболее адекватными с этой точки зрения представляются календарные праздники, имеющиеся во всякой культуре. Вот уже третий год мы формируем *поликультурный календарь*, куда наряду со значимыми для большинства местных жителей памятными датами включаются такие события, как Рождество Христово, Валентинов день, Хэллоуин, Сабантуй, День сурка, китайский Новый год, Ивана Купала, День Люсии, Ханука, День Синтерклааса, Мэрцишор.

Расширение культурного календаря – способ действенный и естественный: чтя собственные праздники наряду с праздниками других народов и культур, люди привыкают к тому, что их собственная культура не единственна, что на свете существуют и другие события, достойные внимания.

В описанных моделях библиотечной деятельности ценностями становятся не отдельные элементы местного сообщества, а связи между ними. При этом коммуникация (в форме обсуждений прочитанного, читательских диспутов, ролевых игр, тренингов межкультурной коммуникации и пр.) помогает усвоению самых «чуждых», «далеких», «неведомых» смыслов [1].

Библиотека, предоставляя свои помещения, информационные ресурсы и каналы связи для организации современных «переговорных площадок» с

максимальным количеством сервиса для диалога, вовлекает в него в качестве оппонентов и соучастников не только конкретных людей, но и могучий арсенал своего главного богатства – книжный фонд. Таким образом, благодаря контактам с реальными человеческими проблемами и «живыми» участниками диалога «анимируются» накопленные библиотекой документные ресурсы.

Література

1. *Гениева, Е. Ю.* Библиотека как центр межкультурной коммуникации / Е. Ю. Гениева. – М. : РОССПЭН, 2007. – 208 с.
2. *Якубов, Э. Н.* Проектная деятельность библиотеки по развитию толерантных отношений в полиэтническом регионе : научно-практическое пособие / Э. Н. Якубов. – Махачкала : Изд. дом «Эпоха», 2009. – 104 с.

Відомості про авторів

Артемов Юрій Іванович – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Бардашевська Анна Іванівна – директор Херсонської обласної бібліотеки для дітей, заслужений працівник культури України

Білоус Валентина Степанівна – директор бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Бондар Людмила Миколаївна – науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Бондаренко Вікторія Володимирівна – молодший науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Вергунов Віктор Анатолійович – доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН України, заслужений працівник сільськогосподарства України, директор Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України

Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна – кандидат історичних наук, директор Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Горбенко Ніна Анатоліївна – науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Грудініна Наталія Дмитрівна – в. о. завідувача відділу наукового опрацювання і каталогізації документів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Дічек Наталія Петрівна – доктор педагогічних наук, завідувач лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України

Довгань Олексій Валентинович – науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Жесткова Аеліта Арнольдівна – завідувач відділу наукового формування фонду документів іноземними мовами Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Заліток Людмила Михайлівна – старший науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, аспірант Інституту педагогіки НАПН України

Заморіна Тетяна Михайлівна – головний бібліограф науково-бібліографічного відділу ДЗ «Національна парламентська бібліотека України»

Зоріна Наталія Євгенівна – науковий співробітник відділу наукового опрацювання й каталогізації документів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Картузов Костянтин Миколайович – заступник директора науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва

Коваленко Інга Йосипівна – завідувач відділу науково-реферативної інформації Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Коваленко Світлана Георгіївна – науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Ковальчук Галина Іванівна – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Лога Тетяна Володимирівна – завідувач сектору наукової організації та зберігання фондів філії Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Маркарова Тамара Сергіївна – кандидат філологічних наук, директор Державної наукової педагогічної бібліотеки імені К. Д. Ушинського Російської академії освіти

Мацібора Надія Григорівна – завідувач відділу наукової організації та зберігання фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Мозгова Валентина Петрівна – кандидат історичних наук, директор Інформаційного центру Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Печенежська Ольга Анатоліївна – науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Плужнікова Наталія Сергіївна – завідувач відділу наукового комплектування фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Пономаренко Лариса Олександрівна – завідувач відділу наукової бібліографії Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Поперечна Лідія Андріївна – науковий співробітник відділу наукового і прикладного бібліотекознавства Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Прокопчук Віктор Степанович – доктор історичних наук, професор кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін, директор наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка

Рева Лариса Григорівна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Рогова Павла Іванівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України

Роскіна Тетяна Іванівна – відмінник освіти України, директор Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва

Савенкова Людмила Василівна – кандидат педагогічних наук, директор наукової бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Самчук Лариса Іванівна – завідувач відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Саух Валерій Михайлович – кандидат технічних наук, доцент Черкаського державного технологічного університету

Сізнцева Надія Миколаївна – завідувач сектору науково-документного забезпечення філії Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Солонська Наталія Гаврилівна – кандидат історичних наук, керівник культурно-просвітницького центру Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Сошинська Ярослава Євгенівна – кандидат історичних наук, доцент Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Стельмах Наталія Анатоліївна – науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Умаханова Бурліят Магомедрасулівна – заступник директора муніципального закладу «Хасавюртська міська централізована бібліотечна система»

Хемчян Ірина Іванівна – відмінник освіти України, завідувач відділу наукового і прикладного бібліотекознавства Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Шапошник Людмила Людвігівна – науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Наукові праці
Державної науково-педагогічної
бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Вип. 2

Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку

Видано державним коштом. Продаж заборонено

Загальна редакція – П. І. Рогова
Коректура – І. П. Білоцерківець
Верстання – С. В. Косянчук
Обкладинка – О. П. Дорофеева

Підписано до друку 20.12.2010 р.
Формат 60х90 1/16.
Гарнітура SchoolBook. Папір офс. Друк офс.
Ум. друк. арк. 20,0. Обл.-вид. арк. 20,75.
Тираж 300 прим.

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ, вул. Артема, 52-а, корп. 2;
тел./факс: (044) 484–30–71.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК №3563 від 28.08.2009 р.